

9 2613

BOREC

LETO 1961

ŠT. 3

B O R E C

VSEBINA 3. ŠTEVILKE

Milijoni bodo vstali za njim (Milko Stofa)	113
Jutro v Afriki (Patrice Lumumba, prevedel T. P.)	114
Pesem v viharju (Lindsay Rogers, prevedel F. S.)	115
Aretacija (Boža Bašin)	116
Dvoje srečanj (France Filipič)	118
Vihar pred magistratom (Viktor Stopar)	120
Predvojna slika Posavja (Jože Borštnar)	122
Trenutki odločitve (Tone Ferjančič-Zvonko)	124
Demonstracije je organizirala Partija (Milan Skerlavaj-Petrač, zapisal M. P.)	126
Prevrat (France Sušteršič)	127
Pomlad 1941 (Marička Znidaršič)	128
Tema in svitanje (Tone Seliškar)	129
Zamislmo se nekoliko (Dragi Milenkovič)	132
Literarni večeri partizanskih pesmi (M. S.)	134
Vprašaj ob »Zakonu vojne« (M. S.)	135
Srečanje po 16 letih (F. S.)	136
Moja prva recitacija (Ana Brvar)	137
Nacistično vrednotenje človeka (Jože Zupancič)	139
Pogovor z Alenko Gerlovičev (M. S.)	140
Partizanski napadi na Sveti Urh in okoliške postojanke (Stefanija Podbevšek)	141
Volk v ovčji koži (T. C.)	146

SKOZI MUZEJE LJUDSKE REVOLUCIJE

Govore dokumenti v Brežicah (Lenart Baloh)	149
Ob likovnem delu razstave v muzeju NO (Cita Potokar)	151

IZZA KULIS IL SVETOVNE VOJNE

Na glavo postavljeni načrti (Winston Churchill, prevedel L. V.)	152
---	-----

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE

Kako je v Laosu (Jože Sircelj)	157
»Santa Maria« in pobožni diktator Salazar (Jože Sircelj)	158

DROBNE ZANIMIVOSTI

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

Knjižne novosti v jubilejnem letu	161
Uspela občinska kronika (M. P.)	163
Nikoletina Bursac in njegovi v Banatu (B. J.)	163

MED KNJIGAMI NA TUJEM

Dokument o boju alžirskega ljudstva (M. S.)	164
Literarni poizkusi s sodobno alžirsko tematiko (M. S.)	165

PISEJO NAM

O žirovniških dogodkih poleti 1942 (M. P.)	165
Redka fotografija (Franc Novak)	167

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Pred velikim praznovanjem (F. S.)	168
Komu odlikovanje (F. S.)	169
Kako skrbijo za bivše borce v »Litostroju« (M. P.)	169
Na vseh sektorjih dosti dela in problemov (M. P.)	178
Kako bodo praznovali v koprskem okraju (Andrej Pagon-Ogarev)	171

PRAVNA POSVETOVALNICA

	172
--	-----

KRATKE NOVICE

	173
--	-----

NENAVADNE ZGODBE

Zgodba o tobaku, fašistih in osličku (Jožef Segale)	174
Se ena »oslovka«	174

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertoncelj-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani, 600—70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Kličej, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

V maju mesecu za Dan mladosti, bo izšla prva številka »Borčeve« priloge za otroke »Kurirček«. Izhajala bo hkrati z »Borcem« in jo bodo naši naročniki lahko prejeli skupaj z »Borcem« kot prilogo, lahko pa jo bodo tudi samostojno naročali.

Uredništvo želi z novo revijo ugoditi številnim željam naših bralcev, da bi posredovalo boj za človeške pravice in za človeka vredno življenje našemu mlademu rodu, našim doraščajočim otrokom. Partizansko življenje in dogodki iz NOB nudijo toliko lepega, plemenitega, da moramo seznaniti naše malčke z vsem dogajanjem v naši ljudski revoluciji. Hkrati pa moramo našo ljudsko revolucijo povezovati z bojem za pravico vseh svobodoljubnih narodov v svetu.

Bogato gradivo bo uredništvo skušalo čimbolj približati otroku. Uredniški odbor si bo prizadeval, da bi mlade bralce seznanjal s pomembnimi dogodki naše NOB, z zgodovino NOB, z narodnimi heroji, z bojem azijskih in afriških dežel za osvoboditev, z bojem vseh zatiranih za človeške pravice. »Kurirček« bo hkrati prinašal tudi zanimive in napete zgodbe iz NOB, slikanice in v zabavnem delu križanke, rebuse in uganke. »Kurirček« bo imel v svoji »torbi« tudi precej pisem pionirjem, odgovarjal bo na njihova pisma in poskušal čimbolj ugoditi bralčevi radovednosti.

Uredništvo je pridobilo za sodelovanje priznane književnike in vrsto mlajših sodelavcev, ilustratorje in slikarje. Hkrati vabi še vse tiste, ki želijo povedati del iz svojih bogatih doživetij otrokom, da to sporočijo uredništvu »Kurirčeka«.

Letos bo »Kurirček« izšel tolikokrat kot »Borec«. Uredništvo vabi pionirje, zlasti njihove starše, sole in pionirske ustanove, naj naročijo »Kurirčeka«. Vsak, prav vsak pionir bo našel kaj zanimivega v njem.

Slika na naslovn strani:

Alenka Gerlovič:
Partizanska ljubezen

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 3 — Letnik XIII — Marec 1961

Milijoni bodo vstali za njim

SVET je sredi februarja pretresla vest o najhujšem zločinu kolonialistov nad kongoškim ljudstvom, o uboju premiera Lumumbe. »Lumumbova smrt,« je izjavil predsednik Tito, »je pretresla nas vse, vse državljane naše dežele; mi z gnusom gledamo na metode, ki jih zdaj uporabljajo proti ljudstvu Konga, ki ne želi nič drugega, kakor da bi bilo samo gospodar v svoji hiši. Moralna odgovornost za vse to zadene nekatere organe Združenih narodov, ki smo jih že opozarjali, za glavne krivce pa imam belgijske kolonizatorje, ker so Čombe, Mobutu, Kasavubu in drugi samo slepo orodje v njihovih rokah. Mislim, da bo ta umor, ki v novejši zgodovini nima primere, vzbudil splošno ogorčenje afriških narodov in da bo mrtvi Lumumba še nevarnejši za koristi

tistih, ki bi radi še nadalje držali afriške narode v kolonialnem suženjstvu.«

Lumumbova smrt je vzbudila splošno ogorčenje svobodoljubnega sveta. Jugoslovansko ljudstvo je na množičnih zborovanjih zahtevalo kaznovanje krivcev podlega umora, razorožitev oboroženih najemniških tolpe, evakuacijo tujih intervencionistov in takojšnje ukrepe OZN.

»Če so ubili enega Lumumbo, naj ne pozabijo, da na črnem kontinentu žive milijoni Lumumb!« Tako je na enem izmed zborovanja vzkliknil študent iz Sudana. To je tudi prepričanje svobodoljubnih narodov in to je jamstvo, da Patrice Lumumba ni umrl zaman.

Predsednik prve vlade republike Konga se je rodil leta 1926 v kraju Sankuru, v po-

krajini Kasai v plemenu Baluba. Osnovno šolo je obiskoval v pokrajini Stanleyville, ki jo je imel za svojo domovino in v kateri je imel tudi največ pristašev.

Politično je začel delati takoj po vojni, ko se je vključil v nacionalno gibanje za neodvisnost Konga. Leta 1958 je postal predsednik gibanja, ki se je upiralo belgijskim kolonizatorjem. Konec tega leta je že sodeloval kot ugleden politični delavec na vseafriški konferenci v Akri. V ta čas sodi njegovo najaktivnejše politično življenje, saj je organiziral najširše sloje kongoškega ljudstva v boju proti Belgijcem.

Ko je na kongresu nacionalnega gibanja leta 1959 zahteval, da Belgijci priznajo Kongu neodvisnost, so ga zaprli in obsodili na šest mesecev zapora zaradi »izzivanja k neredom«. Pritisk na Belgijce je postajal vse hujši, dokler niso končno leta 1960 privolili na konferenci v Bruslju, da bodo Kongu priznali neodvisnost 30. junija 1960.

Na prvih volitvah, na katerih je sodelovalo 69 političnih strank, je Lumumbovo nacionalno gibanje dobilo od skupno 137 poslanskih mest 41. Kasavubujeva stranka Abako je imela v parlamentu le 12 sedežev.

PATRICE LUMUMBA:

Jutro v Afriki

(Odlomek)

Zarja vstaja, moj brat! Zarja. Poglej naše
obrazе,

novo jutro vstaja v stari Afriki naši.

Zemlja bo poslej naša edina želja

in voda in močne reke,

kar je revni črnc tisočletja razdajal drugim.

Sijajni prameni sonca te bodo spet grelj,

posušili solze v tvojih očeh in izmili pljunke
z naših črnih obrazov.

Tisti trenutek, ko razbiješ okove,

bo železno okovje na nogah,

to zlo,

ta kruti čas

odšlo za vedno in se več ne povrne.

Svobodni, ponosni Kongo se bo dvignil iz

črne zemlje,

svobodni in ponosni Kongo — ta črni cvet,

to črno seme!

Prevedel Tone Pavček

Le pet dni po proglasitvi neodvisnosti je prišlo do prvih neredov in belgijske čete so se začele utrjevati, namesto da bi se pripravljale na umik. Belgijska vlada je zapovedala, naj njene čete zasedejo Leopoldville, Čombe pa je hkrati proglasil odcepitev Kange od Konga. Lumumba je zaprosil za pomoč OZN in prve čete so prispele v Kongo 15. julija. OZN pa je nedosledno izvajala sklepe Varnostnega sveta.

Lumumbova prizadevanja za dokončno osvoboditev in utrditev mlade države niso rodila sadu. Nanj je prežal Kasavubu, ki je kot predsednik republike samovoljno razrešil Lumumbo dolžnosti predsednika vlade. Lumumba je sklical parlament in v soglasju s parlamentom prevzel posle države v svoje roke. Kolonialisti so ubrali drugo pot. Najeli so Mobutuja, ki je izvršil »državni udar« in s svojimi komisarji prevzel vodstvo države. V tem času je moral Lumumba zaprositi za varstvo OZN. Kasavubu, Mobutu, Čombe in drugi kolonialistični plačanci so se tako znašli na isti ravni izdajalcev interesov kongoškega ljudstva. Lumumba in njegovi pristaši so postali skupni sovražnik, ne glede na težnje po odcepitvi. Tu pa je tudi OZN odigrala kaj klavrno vlogo. Nekateri njeni organi so mirno prenašali kolonialistično tragedijo in celo pomagali izvržkom. Ko je Lumumba hotel v Stanleyville, so ga aretirali in s pomočjo Belgijcev prepeljali v zapor v Thysvillu. Z njim so zaprli še predsednika senata Okito in ministra Mpolo. Ko je sredi januarja prišlo do nemirov, so jih prepeljali v Elisabethville Čombeju. Ta je dovršil delo svojih pajdašev.

Zločinski uboj Lumumbe in tovarišev je odjeknil po vsem svetu. Hkrati pa se je ob njem svetovna javnost zdrznila. Boj afriških narodov za dokončno osvoboditev se nadaljuje, pravzaprav se bo zdaj začel z vso ostrino. V tem boju niso afriški narodi osamljeni. Z njimi je ves svobodoljuben svet. In Lumumbova misel, da se bo svobodni, ponosni Kongo dvignil iz črne zemlje, je vse bliže uresničitvi.

Splošnemu ogorčenju naših delovnih ljudi in naprednih ljudi v svetu ob Lumumbovi smrti so se pridružili tudi člani Zveze borcev, ki so na občnih zborih odločno protestirali proti ravnanju belgijskih kolonialistov in proti zločinom njihovih plačancev v Kongu.

To je odlomek iz spominov novozelandskega zdravnika dr. Lindsaya Rogersa, ki je bil pozimi l. 1943 na Visu, potem pa je odšel na Hrvatsko, v Bosno in Slovenijo zdraviti partizanske ranjence. Odlomek objavljamo za Dan žena.

ZIMA se je bližala z naglimi koraki, Nemci so zavzeli obalo in polagoma spet izvedli blokado. Število ranjencev, ki smo jih sprejemali, je bilo čedalje manjše. Sovražne izvidniške ladje so razbile mnogo bark, ki so skušale smelo zapustiti kontinent. Tako je bilo naše dnevno delo krajše; po delu pa smo se zbirali okrog ognjišča, kjer smo kramljali in prepevali. Tudi Djela je pela, toda zdelo se nam je, da zna samo žalostne. Ene-ga izmed teh večerov se živo spominjam. Djelin glas je zamrl in vse je bilo tiho. Žena je kadila cigareto in otresala pepel na pod. Bill je zrl v plamene, Jan, ki je bil zmerom čemeran, pa se je očitvidno ves potopil v premišljevanje. Djela je bila umolknila iznenada, ko da bi se bila zgrozila ob stari hercegovski pesmi, ki je obujala spomin na strahote bojov na valovih. Luč ni go-

PESEM V VIHARJU

rela, ker ni bilo petroleja; v svitu plamenov na ognjišču so plesale sence med stenami in v dimnikih so se lovili glasovi morskih vetrov. Pogledal sem Ženo in videl, da si je pokrila obraz z dlanmi in pritisnila robec na nos. Bill je vstal in stopil po zadnji kozarec vina. Nežno sem položil roko na Ženino ramo. Dvignila je glavo in si obrisala oči, rekoč:

— Bodo naši otroci zmerom peli take pesmi?

Da, nad to deželo so zmerom divjali osvajalci, zaslužnjevalci in preganjalci, tragedije in trpljenje. Tokrat smo čutili — kakor tudi ob drugih večerih — da ni naše mesto v tem mirnem zavetju otokov, ampak onstran Dinarskega pogorja, na snežnih vrhovih, tam, kjer so se spet zbirali sovražniki, kjer so četniki čedalje huje grozili, kjer se je borilo na tisoče fantov in deklet ter malone brezupno pričakovalo pomoč in svobodo.

Djela je kdaj pa kdaj pretrgala tišino in rekla kaj takega:

— Oh, major, v Liki je tri tisoč ranjenih partizanov brez zdravnika, brez obvez, brez pomoči ... Kaj ko bi šli tja?

V Bosni, nam je pripovedovala Žena, umirajo ranjenci od gladu v gorskih jamah in v gozdovih, kamor ne seže dnevna svetloba. Na Štajerskem, je rekla Djela, jih Nemci in domobranci ali belogardisti neusmiljeno pobijajo. Nihče jim ne more priti na pomoč zakaj sovražnik zadržuje 28 divizij v deželi, več kot proti Angležem in Američanom v Italiji ...

Neko jutro, medtem ko smo zajtrkovali kavo, so prinesli mlado partizanko in jo položili na operacijsko mizo, ki je bila na drugem koncu sobe. Nežno je začela peti staro bosensko ljubezensko pesem: »Teško mi je zaboravit tebe ...« Vojaške čepice ni odložila in smehljala se je. Povprašal sem jo, kje je ranjena.

— Eh, samo na stegnu, je odvrnila.

Vzdignil sem odejo, prerezal obvezo na prisadni rani in zagledal golo kost, ki je molela ven. Spustil sem odejo, vtem ko je Bill pripravil anestezijo. Potlej ji je razgalil roko, da bi ji dal v žilo injekcijo. Vprašala ga je, kaj dela. Bill je odvrnil, da jo bo uspaval, jaz pa jo bom operiral.

— O, ne! je vzkliknila. Hranite anestezik za tiste, ki so ga potrebni. Jaz bom pela.

In res ni nehala peti vse dotlej, ko se je pogreznila v sen ...

ARE

TACIJA

V MESECU marcu leta 1940 je bila zelo poostrena kontrola na vlakih, ki so vozili proti Jesenicam. Ker se mi ni zdelo varno nositi ilegalno gradivo po vlakih, sem našim tovarišem predlagala, naj bi šla rajši s kolesom do Kranja in Jesenic in tam oddala literaturo, nato pa bi se z vlakom vrnila spet v Ljubljano.

Moj predlog je bil sprejet. Pripravila sem se na pot, kakor da grem v planine. Pri Martinu Kokalju sem vzela poln nahrbtnik, v katerem je bilo štirideset izvodov partijskega glasila »Proleter«. To glasilo je razkrinkavalo ravnanje s komunisti v Bileci. Mimogrede naj pripomnim, da je bilo pozneje pri sodni razpravi kot »corpus delicti« le še pet izvodov te ilegalne partijske literature in se je predsednik sodišča pritoževal, da so ostali izginili.

V gozdericah in v vetrnem jopiču ter s polnim nahrbtnikom sem se veselo peljala s kolesom po Celovski cesti proti Gorenjski. Ko pa sem se približala mitnici, sem opazila, da stoji tam policaj. Niti na levo niti na desno ni bilo nobene poti in ni mi preostalo nič drugega, kakor da se peljem dalje, da ne bi vzbudila pozornosti. Ko sem se pripeljala bliže, sem opazila, da sva si s policajem že »dobra« znanca. Poznala sem ga iz šempetrske vojašnice, kjer sem bila nekaj časa zaprta. Večkrat je bil v našem oddelku kot čuvaj. Reči moram, da je bil takrat do mene še kar človeški. Prinašal mi je časopise, hrano in druge stvari, če sem ga kaj prosila.

Ko sem se mu približala, mi je pogledal v obraz, se nasmehnil in me ogovoril:

»O, vi, številka šest, kam pa vi?«

V zaporu sem bila namreč v celici številka šest.

»V planine,« sem mu mirno odgovorila.

»Lepo... lepo... Pa srečno pot!« je pozdravil, ne da bi pogledal, kaj nosim s seboj.

Kljub srečnemu prehodu mimo mitnice pa se mi je v srce zajedla skrb, da morda le ne bo teklo vse tako gladko kakor pri mitnici. Že sem hotela gradivo skriti v kakšno grmovje in se vrniti domov, a sem se vendarle nekako potolažila in nadaljevala pot.

Ko sem prispela do orožniške postaje v Šentvidu, se mi je približal orožnik in me zaustavil. Mislila sem, da hoče od mene izkaznico o lastništvu kolesa. Že sem segla v žep, da bi mu jo pokazala. Orožnik me je nekaj časa cinično gledal, nato pa je odločno spregovoril:

»Ne potrebujem vaše legitimacije, gospodična. Želim vedeti, kaj nosite s seboj. Izvolite z menoj na orožniško postajo!«

Medtem ko smo se približevali orožniški postaji, me je prevzemala ena sama misel: kako uiti.

Ko smo prišli do vhoda v postajo, sem z vso naglico obrnila kolo in hotela z njim pobegniti. Nesreča pa je hotela, da sem imela podkovane gozderice in mi je zaradi tega spodrsnilo na pedal. Seveda so me takoj prijeli, nekdo pa je za menoj zlobno pripomnil:

»Zdaj pa že vemo, koga imamo.«

Ko so me pripeljali v sobo, je prišel vanjo tudi komandir postaje, me pogledal in rekel:

»Torej, ta je tista, za katero so nam javili z mitnice.«

Takoj sem si bila na jasnem, da me je izdal policaj na mitnici. Pozneje sem izvedela, da je bila policija po nekem svojem konfidentu, ki se je vtihotapil v Partijo in bil njen član, obveščena o moji poti in je prav zato poslala na mitnico policajja, ki me je poznal.

Brez posebnih ceremonij so me začeli zasliševati. Pričakovala sem, da me bodo vprašali, kje sem dobila ilegalno gradivo in kam ga nesem. Za prvo vprašanje me ni skrbelo, da ne bi našla primerneга izgovora, toda kaj

naj jim odgovorim na drugo vprašanje? Tu ne morem tajiti, da ne vem, kam sem namenjena s to ilegalno literaturo. Misli so mi mrzlično hitele skozi glavo. Samo najti rešitev, ki bo dovolj prepričljiva in pri kateri bom lahko vztrajala do konca! V glavi so se mi nizale razne kombinacije, toda drugo za drugo sem odklanjala.

Na njihova poizvedovanja, kje sem dobila gradivo, sem odgovarjala mehanično. Rekla sem, da mi ga je dal neki Janko, katerega sem spoznala na neki veselici. O njem da ne vem nič drugega kot njegovo ime in da je menda po poklicu mehanik.

Nevarno vprašanje — komu je gradivo namenjeno — se je bližalo s strahovito naglico, jaz pa še vedno nisem imela pripravljenega odgovora. Slednjič se mi je posvetilo v glavi. Začutila sem silno olajšanje. Ko so mi zastavili to vprašanje, sem takoj odgovorila, da nesem gradivo do mostu v Medvodah. Človek, ki bo stal na javki, me pozna, medtem ko jaz njega ne poznam. Za razpoznavanje bo imel v gumbnici zataknjen rdeč nagelj. V tistem trenutku, ko sem to izrekla, je nekdo izmed navzočih orožnikov skočil s stola, na katerem je sedel, stekel ven in sédel na kolo...

Medtem je prišel na orožniško postajo tisti policaj z mitnice in me hinavsko vprašal:

»O, kaj pa vi tukaj?«

»To pa vi zelo dobro veste,« sem mu osorno zabrusila v obraz. Zatem so me začeli zasliševati od začetka. Bili so prepričani, da zelo dobro poznam osebo, od katere sem dobila ilegalno literaturo. Da bi laže opisovala namišljeno osebo, ki da mi je izročila gradivo, sem si zamislila lik Vlada Krivica in začela pripovedovati:

»Visok, črn, bled.«

Dasiravno so moje izjave zapisovali, mi niso verjeli. Ker niso opravili ničesar, so me prepušili policaju in naju pustili sama. Ta je skušal izvelič iz mene podatke na drug, »prijateljski« način. Slikal mi je strahote mučenja, dvajsetletno robijo, koncentracijsko taborišče in podobne »dobrote« ter vpletal vmes »popolnoma zasebne« poizvedbe. Seveda nisem črhnila niti besedice, s katero bi kogarkoli izdala. V zadnji sceni so nato še enkrat nastopili orožniki in mi grozili, da bodo fizično obračunali z menoj. To me je razjezilo, da sem jim odločno odgovorila:

»Govorila bom samo na policiji in tudi tam samo to, kar bom hotela. Povedala bom tudi, kako surovo ste ravnali z menoj.« Na mah so spremenili svoj ton do mene in se začeli opravičevati, češ »da niso mislili tako« in »da mi hočejo samo dobro« ter podobno.

Čez nekaj časa je vstopil v sobo orožnik, ki je prej tako hitro izginil.

»Zdaj pa smo dobili tistega«, mi je pomenljivo dejal, »ampak vidva nista bila dogovorjena za nagelj, pač pa za robec«. Očitno je bilo torej, da so ujeli nedolžnega človeka. Ko so naju soočili, sem izjavila, da ga ne poznam in da ga še nikoli nisem videla. Čeprav je fant zatrjeval, da dela njegova sestra v Škofovih zavodih v Šentvidu in da se starši osebno po-

znajo s policijskim direktorjem Hacinom, so ga pridržali na orožniški postaji. In zakaj? Peljal se je s kolesom v Ljubljano in ko se je vozil čez medvodski most, si je brisal nos z robcem. To je bilo orožniku dovolj, da ga je aretirал.

Čez nekaj časa je prišla na postajo tudi njegova sestra in začela udrihati po komunistih in našem gibanju. Obrnila se je proti meni in rekla:

»Vi, vi, tako mladi in se že ukvarjate s komunizmom! V cerkev pojdite rajši!« Potem se je obrnila proti orožnikom in nadaljevala:

»Ali sploh veste, koliko je teh komunistov v Ljubljani? Saj to je že nevzdržno, povsod, po cestah in po lokalih in tramvajih, vsepovsod samo boljševisem.«

Do popoldne sva sedela s tistim fantom na šentviški orožniški postaji, potem pa so mi rekli, da naju morajo predati ljubljanski policiji. Po pravilih bi me morali vkleniti, vendar tega niso storili, ker sem plačala avto-taksi in smo se, v spremstvu orožnikov seveda, odpeljali na ljubljansko glavno policijo.

Tam me je naslednjega dne začel zasliševati policijski agent Jeranče. »Ljubeznivo« me je opozoril, naj govorim resnico, ker bi se sicer stvari iztekle zame zelo slabo. Laskal mi je, da ve, da sem zelo sposobna in zanesljiva oseba v Partiji in me hotel tako premamiti, da bi govorila. Kar na lepem pa me je vprašal:

»Kje pa je sedaj Leskošek?«

»Odkod pa naj to vem?«

»Mi vemo, da imate z njim zvezo,« je nadaljeval »in nesmiselno je, da karkoli zanikate.«

Seveda sem vse tajila. Ker ni od mene ničesar izvedel, je pogovor obrnil malce na »privatno« stran in rekel:

»Veste, šentviški orožniki so napravili večeraj z vami strahovito napako. Namesto da bi poslali za vami civile, so vas aretirali na kraju samem in tako vse pokvarili.«

Čez kake tri dni so me ponovno zasliševali. Soočili so naju s tistim fantom, ki so ga slučajno ujeli na medvodskem mostu. Ker je govoril nespodobno o komunistih in našem gibanju in ker sem spoznala, da je zagrižen klerikalec, zlasti pa, ko se je na koncu vseeno drznil prositi, naj ga rešujem iz zagate, sem rekla Jerančetu v takem tonu, kakor da komaj, komaj še tajim in da si je moral misliti, da lažem, čeprav sem govorila resnico:

»Ooo, ne... saj ga ne poznam, res nikoli se še nisva videla...«

Ko sem že nekaj dni sedela v priporu in sem vzpostavila zvezo z ostalimi priporniki, mi je Mara Osolnik-Rupena, ki je bila tudi tedaj v zaporu, sporočila, da je zaprt tudi Tone Dolinšek. Tone pa se je povsem ujemal z izmišljenim opisom človeka, ki naj bi mi dal gradivo. Bil je visok, bled in črnolas. Ta stvar me je že začela skrbeti, in šele ko mi je Tone čez nekaj dni uspel pisati in mi je v pismu razložil, da je zaprt zaradi neke druge stvari, sem se pomirila.

Po kratkem času so me odpeljali iz ljubljanskih policijskih zaporov na sodišče in me zaradi prenašanja komunistične literature obsodili na leto dni zapore.

dvoje srečanj

KOMAJ slišno je prodiralo brnenje strojev v prostorno, od sonca obsijano pisarno direktorja Bombača. Kljub soncu pa soba ni bila svetla — zaradi težkega, rjavo pološčenega pohištva in zaradi trudnega obraza človeka, ki je sedel za široko pisalno mizo in prebiral okrožnico, natiskano na ciklostilni papir.

Zapel je telefon; od nekod daleč, kakor onstran zemeljske poloble, se je oglasil ženski glas. »Naj pride,« je odvrnil Bombač počasi. »Naj vstopi.«

Prikazal se je med podboji; bil je velik in še zelo močan, čeprav že star človek. Bombač je uprl vanj svoje oči in pomislil: nič se ni spremenil. Toda to ni bilo res. Okrutni, kakor iz kamna izklesani oglati obraz, nekdanj tog in gladek, je bil zdaj zabuhel, podbradek pa se mu je povetil. In tista, prej trdna, vedno tako krčevito stis-

njena usta, pripravljena, da ob sleherni priložnosti vsekajo s kopico kletvic, so se sedaj močno razleknila in kazala rjave, okrušene zobe in dvoje, troje škrbin.

Starost.

Neizbežno, neustavljivo.

In kakor v posmeh — namesto nekdanje samozvesti — negotovost in zadrega.

Kljub temu pa je možakar nastopal še dovolj pogumno. Sicer je res obstal tik pri vratih, ker ga je, kot je kazalo, osupnil pogled na resnobo direktorjeve sobe, pa je malce negotovo in zmedeno zavrtel klobuk v rokah, vendar je spregovoril trdno, skoraj ne tako, kakor bi prosil, temveč prej, ko da se poteguje za nekaj, kar mu pripada. Povedal je, da se piše Jurij Preložnik, da je bil nekoč paznik v jetnišnici in da je prišel zavoljo razpisane službe pomožnega skladiščnika. Pred tednom dni da je vložil prošnjo in da ga je »gospod« direktor dal danes poklicati.

Bombač ga je mirno poslušal. Opazoval ga je, kako stoji tam, ves napet in v drži nekdanjega vojaka, in ugotavljal je, da se stari za svoja leta hudimano dobro drži. Ko je možak končal, mu je zastavil vprašanje:

»Koliko časa ste bili paznik?«

»Dvaintrideset let, gospod direktor,« je odvrnil možak ustrezljivo. »Vselej sem vestno opravljal svojo službo.«

Da, zelo vestno — je pomislil Bombač. Naslonil se je ob pisalno mizo, obraz mu je spreletelo nekaj, podobno hudomušnemu smehu.

»Veste, dragi Preložnik,« je dejal prijazno, »takoj sem vas spoznal, ko ste vstopili.«

»A, res?« se je razveselil bivši paznik in rahla senca domačnosti mu je spolzela preko lica. »Ne vem, kje sem imel čast...«

»Glej ga no, imel je čast!« se je porogljivo zasmel Bombač. Dvignil se je, se naslonil vznak in se oberoč oprijel stranic naslonjača. »Ha, ha, ha, imel je čast!« je ponovil glasno, kakor da je to namenjeno komu tretjemu, ki ga ni v sobi.

Toda že v naslednjem hipu se je zresnil, kot da bi mu bila nevidna roka izbrisala ves

smeh z obraza, in glas mu je trpko zazvenel, ko je nadaljeval:

»Ob veliki stavki sem bil zaprt pri vas v jetnišnici, v kleti, v celici pet. Preložnik, spomnite se vendar, natančno dvajset let je prešlo, odkar sva se prvič srečala.«

Bivši paznik je sprva presenečeno potegnil sapo vase, predirljivo je zapičil oči v direktorja pred seboj, potem pa se mu je obraz zožil v nezaupanju in zamrmral je:

»Že mogoče, veliko jih je bilo pri nas zaprtih.«

»Kaj se me res nič ne spominjate?« Bombač ni odnehal.

»Ne vem, kam bi vas dejal,« je izmika-joče se odvrnil starec in glas se mu je narahlo tresel.

Laže — je pomislil Bombač. Spoznal me je, pa noče priznati.

»Saj vam pravim, da sem bil zaprt pri vas. Nekaj mladih fantov nas je zalotila policija, ko smo med stavko delili komunistične letake. Stlačili ste nas v celice v kleti, v tiste od ene do pet. Naslednji dan navsezgodaj ste prišli pome vi, da bi me odpeljali na zaslišanje. Ko ste odprli celico, sem vam rekel, da ni prav, da smo zaprti v temni in vlažni kleti, ker smo vsi mladoletniki, pa da se bomo pritožili proti takšnemu ravnanju, vi pa ste zakričali name, naj kar držim gobec, da vas jaz, prekleti rdečkar, kakor ste me imenovali, ne bom učil, kako je treba s kom ravnati.

Ko ste me potem peljali po hodniku, je nekdo izmed mojih tovarišev nekaj zaklical za menoj. Ustavil sem se, ker ga nisem prav razumel, a takrat ste me udarili. Upri sem se, češ da se ne dam pretepati, da me še nihče v življenju ni tepel, a vi ste se samo zasmejali in me sunili, da sem padel po betonu in si obtolkel čelo, tako da sem bil ves krvav, ko sem se dvignil.«

Bombač je obmolknil in opazoval, kako njegove besede učinkujejo na starca. Obraz bivšega paznika je pobledele, ves posinjel, zaprl se je do kraja vase, hotel je biti maska, za katero naj bi ne bilo mogoče videti menjajočih se čustev, zadrege, morda tudi davnega sovraštva, morda nasladne okrutnosti, ki se je ob spominu spet prebudila. Vendar pa se mož ni mogel obvladati, obraz mu je pričel krčevito trzati in kljub vsem napo-rom je razodeval resnico o človeku, ki se je znašel v položaju zbeganega obtoženca, pritisnjen ob zid.

»Težko roko ste imeli nekoč, Preložnik,« je mračno zaključil Bombač.

Bivši paznik je v nezavednem gibu skril desnico za hrbet. Da, to je bila tista roka, s katero je po navadi udaril.

Udaril!

Dejal pa ni ničesar.

Zakaj se ni molče obrnil in odšel?

Nihče mu ni branil.

»No, ali se me res ne spominjate?« je nestrpno planilo iz Bombača.

Starec je za trenutek zaprl oči. Nato je zašepetal čisto tiho: »Da, gospod direktor, spomnim se vas.«

»In vi ste si upali stopiti predme, po vsem tem, kar se je zgodilo? Kaj mislite, da je vse to pozabljeno in odpuščeno?« je z zadržanim gnevom vprašal Bombač.

»To je bila vendar naša služba,« se je skušal braniti bivši paznik, »imeli smo navodila, da moramo biti strogi s komunisti«. Obmolknil je, ko pa na njegove besede ni bilo odziva, je nadaljeval: »Ko sem prišel sem, nisem vedel, da vas bom našel tukaj.«

»In če bi vedeli, kaj bi storili, Preložnik? Ali bi tudi prišli prosit službo?«

Vprašanje je kakor bič udarilo preko starčevega obraza. Kaj neki bo možak odvrnil — je pomislil Bombač. Se bo sploh še lahko branil? Zagovarjal svojo preteklost?

Opazoval ga je in videl, kako se je vzpel, nenadoma, kakor da hoče samega sebe prisiliti k veliki odločitvi. Ustnici sta se mu

stisnili, trpko, rezko, prav kakor nekoč, kadar so potem privrele kletve čeznje. O, prav gotovo bi tudi danes človeku za pisalno mizo, ki ga tu muči, zabrusil kot nekdaj v obraz: »Molči, prekleti rdečkar, madona!«

Pa niso ustnice izgovorile teh besed.

Pač pa se je starec nenadoma skrivil in omahnil ob steno. Ko da so mu pošle vse moči. Obraz mu je ves ugasnil in zašepehtal je:

»Prišel bi, gospod direktor; tudi če bi vedel, da ste vi tukaj, bi prišel. V stiski sem. Pod Nemčijo sem bil paznik, pa zato zdaj nimam pokojnine. Moja edina hčerka je bolna, tuberkulozna, na Pohorju je v bolnici, preživljati moram njena dva otroka. Njun oče je padel v nemški vojski.«

Nič več maske, nič več pretvarjanja, ves obraz ena sama velika prošnja, en sam pošasten, pretresljiv krik bede.

Bombača je zmrazilo. Vstal je, obrnil se je vstran, ni mogel več gledati v ta obraz. Če je bilo prej kaj zlobnega zmagoslavja v njem, je vse skopnelo. Pretreslo ga je — in zagabilo se mu je ob enem. Stopil je k oknu, tako da je kazal starcu hrbet, čisto blizu šipe je ustavljal svoje lice in oči so se mu zazrle na tovarniški vrt. Tam zunaj je bila pomlad, španski bezeg je cvetel in tovarniški vrtnar je prekopaval grede. Onstran vrta se je raztezala nizka upravna zgradba, nad njo pa se je svetilo pomladno nebo, tako čisto, tako sinje, tako svetlo, kakor da ni stiske ne bolečin na svetu, kakor da ni grenke preteklosti ne tisočglave kače težkih spominov, ki zasekavajo v tem pomladnem dnevu sveže rane v srce.

Glej, izza zgradbe sta po poti prišla dva človeka, mlad monter in uradnica. Oba je poznal. V živahnem pogovoru sta tesno stopala drug ob drugem. Ustavila sta se ob bezgovem grmu. Monter v modrem pajacu se je stegnil in odlomil cvetoč vršiček nad seboj. Podal ga je dekletu. Dekle se je zasmejalo in si poneslo cvet k licu.

In oba mlada človeka sta bila obrnjena k direktorjevemu oknu in čisto natačno je lahko videl njuna mlada razžarjena obraza, plameneče čustvo razigrane mladosti in sreče in ljubezni, ki se je zrcalilo na njunih obrazih, videl je lahko vse tisto brezskrbno, sproščeno, mlado, kar njemu nekoč, ko je bil prav tako mlad, ni bilo dano, ko je bil ogo-ljufan za srečo mladosti, ko se je pretikal skozi bedo in zapore — zaradi pijavk, ki zdaj prosjačijo za milost in usmiljenje.

»Pojdite, Preložnik, pojdite vendar,« se je Bombaču iztrgalo z muko. »Recite tajnici, naj vas odpelje k personalnemu. Naj vam dajo tisto službo!«

Za bivšim paznikom so se zaprla vrata, molk je zavladal v pisarni. Bombač pa je še vedno stal nepremično ob oknu in stirmel na vrt. Oba mlada človeka sta že davno odšla, samo tovarniški vrtnar je še vedno prekopaval gredo.

Pa ni Bombač videl vrtnarja, ki je zasaljal lopato v črno zemljo, ne španskega bezga, ki je tako razkošno cvetel, ne pomladnega sonca, ki je oblikovalo svet, temveč samo mračni in betonirani hodnik, na katerem je nekoč kot mladenič s čelom udaril ob tla.

Zavedel se je šele in se obrnil, ko je na pisalni mizi rezko zapel telefon.

Vihar pred magistratom

LETA 1940 je bila v Sloveniji in po vsej državi neznosna draginja, ki so jo umetno povzročali veletrgovci in drugi vojni špekulanti s tem, da so skrivali blago in mu navijali cene. Komunisti smo se odločili, da bomo ob podpori prebivalstva Ljubljane in okolice razen številnih manjših demonstracij v Tacnu, Polju, Sentvidu, Ježici, Črnučah, v Zalogu in drugod organizirali tudi veliko protidraginjsko demonstracijo pred magistratnim poslopjem na Mestnem trgu.

Priprave za demonstracijo so bile dokaj obsežne in se v vrsto protidraginjskih demonstrantov niso uvrstili le delavci, temveč tudi nameščenci in kmetje. Akcija je zajela tak obseg, da ni bilo podjetja, ki ne bi sodelovalo pri demonstraciji vsaj z delegacijo od treh do desetih članov. Bila pa so tudi podjetja, kjer so ob deseti uri dopoldne ustavili delo in prišli pred magistrat delavci in nameščenci brez izjeme. Poleg ljubljanskih in okoliških delavcev je prišlo

tudi mnogo kmetov z Rudnika, Ižanske ceste, iz Štepanje vasi in Most, pa tudi vrtičkarji s Krakovega, s Prul, iz Mestnega loga itd.

Nekega deževnega torka ob enajsti uri dopoldne — bilo je to v mesecu septembru — so se pred ljubljanskim magistratom začele zbirati množice ljudi. Izvoljena je bila posebna delegacija, v kateri smo bili gradbeni delavec Franc Berdajs, delavka iz »Saturnusa« Maricka Kušlan in jaz. Imeli smo s seboj peticijo, ki naj bi

jo prebrali in predali takratnemu ljubljanskemu županu Juriju Adlešiču. Naša peticija je imela štirinajst točk in je visokemu občinskemu možu predložila ne le ekonomskih, temveč tudi politične zahteve. S temi političnimi zahtevami smo demonstrirali zlasti proti čedalje bolj naraščajočemu vplivu raznih kulturbundovskih organizacij, ki so bile poštojanke Hitlerjevega režima pri nas. V tisti dobi so se ljubljanski hitlerjanci sestajali zlasti v hotelu Miklič, sedanjem Domu Jugoslovanske ljudske armade nasproti glavnega kolodvora.

V znak solidarnosti z demonstranti je bilo na koncu peticije več strani podpisov raznih vidnih ljudi iz slovenskega kulturnega in javnega življenja ter predstavnikov različnih organizacij.

Že pred zborovanjem demonstrantov smo se dogovorili, da bo pred mestnim županom govoril tovariš Berdajs in rezultate razgovorov povedal tudi zbrani množici na Mestnem trgu. Berdajs pa si je v zadnjem trenutku premislil, da bi prevzel to dolžnost, in nadomestiti sem ga moral jaz. V imenu več tisoč ljudi, ki so napolnili prostor prav do bližnje Tranče, Tromostovja in škofijske cerkve, smo delegati vstopili v magistratno poslopje. Dvorišče, veža in pritlične sobe so bile polne policije. Vtem ko smo čakali v županovi predsobi, da bi nas le-ta sprejel, je množica na trgu glasno izražala svoje razpoloženje. Bližnji trgovci so zaradi previdnosti zapirali trgovine, oboroženi orožniki s puškami v rokah in policaji pa so zastržili vse dohode na Mestni trg.

Po nekaterih formalnostih nas je župan Adlešič sprejel in izročili smo mu peticijo. Prebral jo je in rekel, da mu je žal glede draginje, ki je pa on in mestni svet ne moreta odpraviti. Govoril nam je o vojni, ki je divjala v Evropi, in o ekonomskih zakonitostih svobodnega trga, ki pa smo jih mi brez njegovega pouka zelo dobro poznali. Ni pa hotel ničesar vedeti o špekulantskih trgovcih in veletrgovcih, ki so namerno in umetno dvigali ce-

ne ter s tem povzročali rastočo draginjo na račun ljudi. Oko mu je obviselo tudi na tistih točkah, ki so govorile o delu hitlerjanskih in drugih fašističnih organizacij v Ljubljani. Napravil je začuden obraz in rekel:

»Ne verjamem, da obstajajo kakršnekoli take organizacije, saj so fašistične organizacije po zakonu o zaščiti države prepovedane.«

Medtem je množici pred magistratom nekdo sporočil »novico«, da so nas delegate aretirali. Vest se je z bliskovito naglico razširila med demonstranti in je v trenutku vzvalovila množico. Množica je zahrumela. Iz tisoč grl so se vsuli protestni vzkliki, kakor da se je utrgal plaz. Kar grmelo je od protestov in kazalo je, da bo razbesnela množica zdaj vdrla v magistrat.

Župan je v svoji sobi vse bolj pogosto vstajal s svojega stola, pogledoval skozi okno in kmalu so mu stopile na čelo potne srage.

»Zakaj ste pripeljali toliko ljudi?« je končno izustil. »Saj bi se lahko pogovorili sami.«

»Da bi lahko na lastne oči videli,« smo mu odgovorili, »da si peticije nismo izmislili sami, temveč stoje za nami množice delovnih ljudi.«

Ob slovesu je župan Adlešič obljubil, da bo v zvezi z zahtevami peticije storil vse, kar bo v njegovi moči. Spominjam se, da je potem, ko smo bili že na pragu, stopil proti oknu in ves nemiren gledal hrumeče demonstrante.

Po končanem pogovoru sem stopil h kamnitemu spomeniku kralja Petra I., ki je takrat še stal pred magistratom, in želel povedati demonstrantom, kakšni so bili rezultati razgovorov. Delavci — bili so tovarishi iz »Avtomontaže« — so me dvignili na ramena, da bi me ljudje videli in bolje slišali. Najprej sem poročal ljudem, kako so potekali razgovori z županom. Ker je bil razgovor skoraj izključno političen, posebno o delovanju hitlerjancev, sta pristopila k meni dva znana policijska agenta in zahtevala, naj govorim samo o draginji in naj politični govor prekinem. Prekinil sem govor in začel brati

peticijo. Pri vsaki točki sem pojasnil, kaj smo hoteli povedati z zadevno točko in kaj je odgovoril župan. Vse je šlo v redu, dokler nisem prišel do tistih mest, ki so obravnavala hitlerizem, peto kolono in vojno. Agenti sta ponovno zahtevala, naj preneham. Mi smo bili že vnaprej predvidevali, da me bo policija motila. Zato smo se dogovorili, naj bi nadaljeval tovariš Tonček Žerjal, kjer bodo mene prekinili. — Kakor hitro sem povedal, da mi policija ne dovoli govoriti, je množica zahrumela, delavci pa so že dvignili nad glave Tončka, ki je nadaljeval govor. Do njega policija ni mogla priti, ker je bil v sredi med demonstranti. Niti mene niti Tončka seveda niso mogli slišati vsi ljudje, toda zato smo že pred demonstracijo razmnožili peticijo v več tisoč izvodih in so jo naši aktivisti med demonstracijo razdelili med demonstrante. Original s podpisami pa smo izročili županu.

Medtem ko je govoril Tonček Žerjal, se mi je ponovno približal policijski agent in mi priliznjeno rekel:

»Predlagam vam, gospod Stopar, da odpeljete demonstrante k palači Dravske banovine in tudi tam dostojno demonstrirate.«

Delal se je, kakor da se policija z našimi demonstracijami strinja, v resnici pa je bila to le provokacija. Povedal sem mu, da bodo demonstracije mirno potekale, če policija ali orožništvo ne bosta izzivala. Pred banovino nismo šli, ker tega nismo imeli v programu. Razen tega smo pozneje zvedeli, da je bila v bližini banske palače skoncentrirana velika množica policajev in orožnikov, ki bi verjetno z ostrejšo akcijo nastopili proti nam. Brž ko so me tovariši spustili s svojih ramen, so se mi od zadaj približali policaji in me hoteli prijeti. Toda ljudje so se razdelili, da sem stekel skozi živ koridor in so se za menoj spet strnili, tako da policija ni mogla za menoj.

Po demonstraciji pred magistratom smo po vnaprej izdelanem programu odšli v strnjenih vrstah po Mikošičevi cesti in nato po Dalmatinovi ulici na Ajdovščino, kjer sem

pozval ljudi, naj se razidejo. Ljudje so se razšli v strnjениh vrstah proti tovarnam in krajem, od koder so prišli in so domov grede še nadalje demonstriali, vendar brez kakkega incidenta.

Policija je bila aktivna zlasti ob robovih množice demonstrantov. Tam se je zadrževal član KP Tone Dolinšek. Ko so ga policaji zagledali, so ga hoteli prijeti in vreči v policijski avtomobil. Članica KP Ida Szabo (sedaj živi v Novem Sadu), ki je bila takrat v bližini, je opozorila na to demonstrante. Ti so takoj rešili Dolinška. Aretirati so hoteli tudi predvojno članico KP Marjano Draksler, toda ljudje tudi tega niso dopustili.

Moram povedati tudi, kakšno razpoloženje je vladalo med nekaterimi policaji. Navidezno so energično mahali z gumijevkami nad glavami demonstrantov, vmes pa so jih šepetaje bodrili:

»Le demonstrijajte, saj se s tem potegujete tudi za nas.«

V zvezi s to demonstracijo so me nekaj dni pozneje poklicali k takratnemu policijskemu komisarju. Hotel je izvedeti, kje sem dobil peticijo, koga sem organiziral, da je zbiral podpise, in komu sem jo izročil. O prvih dveh vprašanih nisem črnil niti besedice. Na poslednje vprašanje pa sem odgovoril, da sem peticijo izročil gospodu županu Adlešiču in da se zelo čudim, da jo je ta izročil policiji. Saj nam je vendar obljubil, da bo napravil »vse, kar je v njegovi moči«.

Na ta odgovor je komisar besnel in mi grozil z aretacijo, vendar pa me je policija takrat le izpustila. Ker sem slutil še hujše čase, se po odhodu s policije nisem vrnil več domov, temveč sem odšel v ilegalo. In res, že čez nekaj dni me je policija ponovno iskala, toda zaman. *Viktor Stopar*

Predvojna slika Posavja

LETA 1937 sem nastopil prvo službo na postaji Brestanica. Takoj ko sem prišel na delovno mesto, so me hoteli kolegi pridobiti — eni za Sokola, drugi za klerikalce. Čudno se jim je zdelo, da se nisem opredelil niti za ene niti za druge. V pogovoru z njimi sem ožigosal njihovo zgrešeno politiko, izživljanje v nepotrebnih strankarskih bojih, opozarjal sem jih na rast fašizma in jim razkrinkaval krivični kapitalistični red. Istočasno pa sem iskal stike z delavci-železničarji.

Takrat smo imeli železničarji tri strokovne organizacije, in sicer: UJNZB (udruženje jugoslovanskih nacionalnih železničarja i brodarja), UŽC (udruženje železniških činovnika) in pravovarstveno organizacijo, v kateri so bili čuvaji, kurjači in nižji uslužbenci.

Spoznal sem čuvaja Kornherja, ki je bil poverjenik pravovarstvene organizacije, in se vključil v to organizacijo.

Takrat sem se prav tako spoznal z učiteljem Ivom Lev-

stikom, ki je bil politično precej razgledan (leta 1944 je padel v partizanih nad Zagorjem). Skupaj z njim in s še nekaterimi somišljeniki sem se znašel na istih pozicijah. Stalno smo govorili o naprednih silah in o Komunistični partiji ter širili med ljudmi napredne ideje.

Leta 1938 sem odšel v šolo za rezervne oficirje v Maribor, kjer sem se поблиže spoznal z Zdravkom Gložanskim, ki je bil verjetno že takrat komunist. Po raznih »kanalih« je dobival marksistične brošure, ki smo jih z nekaterimi kolegi skupno študirali. Ob priključitvi Češke k Nemčiji smo spoznali, kaj hoče hitlerizem in politika naše takratne vlade. V kasarni smo sklenili, da se dobro naučimo ravnanja z orožjem, ker smo se zavedali, da nam bo to kot bodočim komunistom kmalu potrebno.

Po odsluženju vojaškega roka sem se vrnil v službo v Brestanico, kjer sem navezal stike s starimi znanci, zlasti z Ivom Levstikom. Moj takratni šef je izvajal nad podrejenimi

pritisak, da bi se vsi opredelili za vladno stranko. Stojadinovič je prišel ob otvoritvi proge Sevnica—Šentjanž v Brestanico in se sestal z vsemi »vrhovi« tega kraja. Tu so prijateljsko večerjali skupaj klerikalci in liberalci, čeprav so sicer vodili med seboj hude strankarske boje.

S šefom sem imel v času svojega službovanja dosti težav, ker se nisem hotel udnjati vladni stranki. Večkrat je z menoj debatiral, na koncu debate pa stalno grozil. Posebno me je obdeloval ob državnih volitvah decembra 1938. Skupno s svojimi političnimi znanci sem pozival ljudi k abstinenici pri volitvah, kar pa je bil takrat za vsakega zaposlenega hud prekršek. Volitve so bile javne, kljub pritisku pa sem volil opozicijo.

Ko sem v tistem času spoznal pokojnega Maksa Stermeckega iz Krškega, je postalo naše delo bolj organizirano. Maks se je takrat vrnil iz Mitrovice, kjer je bil zaprt sedem let. Kot dober teoretik nam je posredoval svoje široko znanje v politični ekonomiji, o partijski liniji itd. Takrat smo že študirali te teme na sestankih, kjer smo predelovali tudi zgodovino VKP(b).

Leta 1940 me je sprejel Stermecki v Partijo, in sicer v nekem vinogradu nad Kozjim. Istočasno, ko sem bil sprejet v Partijo, smo ustanovili Okrožni komite KPS za Posavje, v katerem sem dobil funkcijo okrožnega tehnika. Od tedaj sem skrbel za razpečevanje partijske literature v Brestanici in okolici. Literaturo smo dobivali že tiskano iz Ljubljane.

Spominjam se, da sem jo prinašal iz Ljubljane, kjer sem jo dobival na stanovanju Luke Leskoška ali pa na javkah. Po literaturo sem hodil v železniški uniformi. Na vlaku sem vselej poiskal kupe, kjer so se vozili duhovniki ali nune, in tja položil pakete z ilegalno literaturo.

S čuvajem Kornherjem pa sem bil domenjen, da sem odvrnil pakete z vlaka pred njegovo čuvajnico — torej preden se je vlak ustavil. Iz Ljubljane sem se vračal vedno zvečer, da me ni bilo opaziti. Ven-

dar je bil tak prenos literature izredno tvegan, ker so večasih vlake spremljali orožniki.

Naša partijska organizacija v Brestanici je šela takrat sedem članov. Na enem izmed prvih sestankov Okrožnega komiteja KPS za Posavje smo dobili direktivo: ustanovitev partijskih organizacij, pogumnejše sprejemanje novih članov in organiziranje SKOJ. Takrat so se številčno in organizacijsko okrepile partijske organizacije še v Sevnici, Krškem in v Kozjem.

Spominjam se, da so bili med drugimi člani Okrožnega komiteja: Maks Stermecki, Stanko Holy, Franci Preskar, Kolman iz Sevnice in menda tudi Pungeršič.

V tistem času sem poiskal stike z rudarji v Senovem, kjer se je partijsko delo okrepilo zlasti po prihodu rudarjev Karla Štrbana in Jožeta Jeriča, ki sta prišla iz Hrastnika

in sta bila oba že organizirana člana Partije. Upostavili smo močno skojevsko organizacijo v Brestanici, Dobovi, Brežicah in Krškem. Skojevci so bili zelo aktivni pri raznašanju ilegalne literature in pri trosilnih akcijah, kakor tudi pri prečrtavanju nemških napisov. Zbirali smo podpise za Društvo prijateljev Sovjetske zveze, organizirali Rdečo pomoč itd. (Ti skojevci so bili jedro kasnejše brežiške čete in so večinoma vsi padli.)

Kulturbundovci so imeli takrat močne pozicije v Brežicah, Krškem in Senovem, predvsem v močnih gospodarskih hišah Winkler, Mathais in Engelsberger. Mi smo imeli precej dela, ko smo pridobivali ljudi za našo linijo ter jih pripravljali na boj proti fašizmu in hitlerizmu. Oblast je ščitila kulturbundovce in ljudje so začeli to kmalu spoznavati.

Okrožni komite se je redno sestajal. Največkrat smo se se-

stali onstran Save, v gozdu Penku, pa v kaki gostilni ali privatnem stanovanju. K nam so prihajali na sestanek razni partijski funkcionarji, kot Luka Leskošek, Viktor Stopar, Lado Kozak. Spominjam se, da je prišla nekoč iz Ljubljane Vida Tomšičeva in smo imeli sestanek Okrožnega komiteja v hotelu »Triglav« v Sevnici.

Orožniki so nas takrat že zasledovali, ker so vedeli, da smo komunisti. Nekoč je orožniški komandir naročil moji gospodinji, da mu mora poročati o vsaki osebi, ki bi prišla k meni. Vendar pa smo se izognili njihovemu zasledovanju z raznimi zvijačami. Pridobil sem si orožnike na ta način, da sem jih nekoč ob slabem vremenu pregovoril, naj se rajši grejejo v moji pisarni, namesto da bi odšli na pregled proge. Dva orožnika sta mi potem vedno zaupala vse stvari glede komunistov, ker sta me smatrala za svojega človeka.

Partija je pred napadom na Jugoslavijo izdala več letakov, s katerimi je razkrinkovala petokolonaške elemente, zahtevala izpustitev političnih jetnikov in pakt s Sovjetsko zvezo ter pozivala ljudstvo na odpor proti sovražniku. Objavljamo faksimile dela takega letaka, ki ga je Partija razpečala 3. aprila 1941. leta

Mi, komunisti Slovenije, smatramo, da je v življenjskem interesu slovenskega naroda, v interesu obranitve miro, v interesu enotnosti in sloga vseh narodov Jugoslavije, v interesu občutne moči, ki naj zagotovi svobodo in neodvisnost slovenskega naroda in vseh narodov Jugoslavije:

zaprati in postaviti pred sodišče agente pete kolone, protiljudske elemente Natlačenovega kova (Kulovec, Preka, Adlešiča itd.), ki so svojimi protiljudskimi ukrepi in nasiljem slabili in še slabo odporno moč naroda in države, kakor tudi vse rablje, ki so po policijskih glavnjačah mrcvarili politične aristarce, očistiti vse državni in vojni aparat kapitalističnih elementov in tujih plačancev;

razveljaviti vse izredne zakone in dati narodom Jugoslavije vse demokratske in nacionalne pravice ter svobostine;

dati svobodo sindikalnega in političnega organiziranja;

dati popolno amnestijo vseh političnih in vojskih obojencem ter izposlovati povratak junaških mirov našega ljudstva -- židovskih prostovoljcev iz francoskih taborišč;

podvzeti in dosledno izvajati najstrožje ukrepe proti špekulantom, vojnim dobičkarjem in verižnikom!

ZAHTEVAMO PAKT O MEDSEBOJNI POMOČI S SOVJETSKO ZVEZO!

ŽIVELA SLOGA IN NEODVISNOST NARODOV JUGOSLAVIJE!

DOL IMPERIALISTIČNA VOJNA!

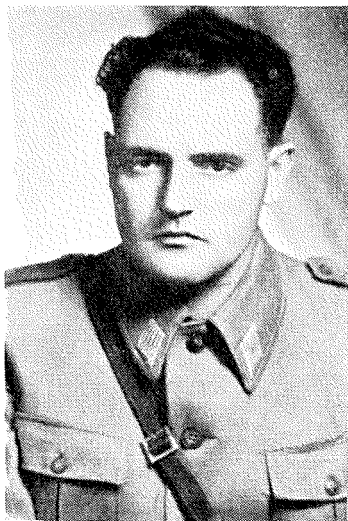
ŽIVELA SOVJETSKA ZVEZA, TRDNJAVA MIRU IN ZAŠČITNICA NEODVISNOSTI MALIH NARODOV!

Ljubljana, 3. aprila 1941.

Centralni Odbor
Komunistične Partije Slovenije

Ko so nekoč naši skojevci izdatno raztrosili po Brestanici naše parole, so me prišli orožniki vprašati, ali je prišel z vlakom kakšen sumljiv človek. Povedal sem jim za dve ženski, ki sta se pripeljali, da bi pri nas prodajali sveto pismo. In res, prišli so ti dve ženski in ju zaprli, ker so mislili, da sta raztrosili letake.

Tik pred vojno se se vrnili v Brestanico razni domačini, ki so prej dolgo let živeli v Nemčiji. Ti so organizirali pri nas špionažno in propagandno službo za Nemčijo. Preprosti ljudje so bili ob podpisu pakta Stalin-Hitler precej zbegani in so mislili, da bo delavstvu sedaj dobro tudi pod Nemčijo. Dosti dela smo imeli, da smo jim pojasnili, da je bil ta pakt verjetno samo taktična poteza. Nekoč je prišel k meni neki Remih, povratnik iz Nemčije — Hitlerjev agent, in mi rekel, naj mu podam roko, ker smo sedaj vsi eno... Tačas so moški precej odhajali na delo v Nemčijo, da bi se izognili mobilizaciji. Jaz sem bil mobiliziran kot prometnik in sem imel priliko opazovati neorganiziranost stare jugoslovanske vojske. Spominjam se, da sem v teh dneh sprejel vojaški vlak s hrano in municijo, ki sem ga dal zapeljati na rudniški tir, od koder so skojevci odnesli municijo in hrano na varno.

Jože Borštnar

Ko je Nemčija napadla Jugoslavijo in so prišli Nemci v Brestanico, so takoj začeli s svojim nasiljem. Pričeli so s preiskavami po hišah in pobirali ljudem živila, ki so jih nabrali ob razpadu. Potlej so začele delati njihove komisije za preseljevanje. Ljudi so zganjali v zbirno taborišče, ki so ga uredili v trapistovskem samostanu. Odtod so potem ljudi preseljevali na Hrvaško in v Srbijo. Nato so proglasili nemščino za uradni jezik in pričeli vpisovati ljudi v Heimabund. Nekateri domačini so se takoj

udinjali Nemcem in so nosili na rokavih rdeče trakove. Ljudje so kmalu začutili nemško zatiranje, kar je bilo našemu delu v prid. Imeli smo srečo, da so Nemci že kmalu po prihodu zaprli komandirja orožniške postaje, ki je vedel za nas komuniste. Bil je sicer Kočevar, toda Nemci so zvedeli, da je pred njihovim prihodom pretepal nad Kozjim dva njihova padalca. Komunisti smo takoj pričeli zbirati orožje in formirati sabotažne skupine. Pripravljali smo se na odpor. *Jože Borštnar*

Trenutki odločitve

SPOMLADI 1940 so me ponovno oblekli v italijansko vojaško suknjo. Dodeljen sem bil artilerijskemu korpusu v Krmin. Nekaj tednov smo tu živeli suhoparno in enolično kasarniško življenje. Bilo nas je več Slovencev. Iz Gradišča pri Vipavi sva bila tu Pavel Vrčon in jaz. Razmišljala sva, kako bi jo popihala iz osovražene italijanske armade. Pavel je imel brata, ki je pasel ovce na Nanosu in nama svetoval, da se skrijeva v domače gozdove in tam počakava konec vojne. Ta misel je bila za tiste čase nadvse drzna in nisva se mogla takoj odločiti.

Medtem je prišel višji ukaz, naj vse Slovence pošljejo v »BATTAGLIONE SPECIALE«. Tako se je tudi zgodilo. Odvzeli so nam orožje in nam dali karabinjersko stražo. Poveljevali so nam stari italijanski oficirji, večinoma južnjaki, zagrizeni fašisti. Romal sem od kasarne do kasarne. Civitavecchia, Rim, Benevento... Sčasoma smo spoznali, da Italijani ne vedo, kaj bi počeli z nami. Iz Civitavecchie so nas poslali v Alessandrijo, kjer so nas spet uvrstili v redno vojsko in nam vrnili orožje. V marcu 1941 so nas v majhnem trgu Ovada pri Alessandriji popolnoma opremili za vojno. Bili smo sami Slovenci. Slutili smo, kaj se pripravlja z Jugoslavijo in čedalje bolj nam je bila vojaška služba odvratna. Spet smo se posvetovali, kako bi pobegnili. Začeli smo

sabotirati. Civilistom smo na debelo prodajali vojaški material in hrano. Mnogo smo podarili ali pa namenoma uničili.

Dne 27. marca so nas odvedli na Goriško. Ko smo dospeli k Sveti Luciji, so se italijanske enote že sukale na jugoslovanskih tleh. Italijani so bili vznemirjeni. Spet so se premaknili — to pot preko Pivke, Koritnice in Knežaka v Loško dolino. Ljudje onstran stare meje so nas opazovali od nog do glave. V vsakem obrazu sem videl preplah in veliko neprikrito sovraštvo. Če bi nikdar prej ne mrzil tiste italijanske vojaške suknje, bi jo tisti dan gotovo zasovražil. V Loškem potoku smo bili tri tedne. Dasiravno je bilo med Italijani mnogo Slovencev, so se tudi nas ljudje hudo bali. Moj sklep je dozorel. Odločil sem se, da se proti svojemu narodu ne bom boril, pa naj se z menoj zgodi, kar hoče.

Ko smo se vrnili v Palče pri Pivki, sem si skušal izposlovati dopust, ker sem bil dobil pismo, da je sestra bolna. Niso me pustili. Zato sem 22. maja 1941 pobegnil skupaj z dvema tovarišema, ki pa sta se po 24 urah spet vrnila v enoto. Po treh dneh so me začeli iskati. Hodil sem večinoma po Pivki, kjer sem imel znanje. Dne 26. maja me je na polju blizu Bolka zalotila vojaška patrulja. Skušal sem pobegniti, toda bilo je prepozno. Aretirali so me in

odpeljali nazaj v Palčje. Tu so me zaprli v neko hišo, kjer sta bila tudi ona dva tovariša, ki sta se prej vrnila sama. Sklicali so ves korpus in general, ki je poveljeval tem enotam, je pred zborom prečital obtožbo proti meni. Obsodili so me na tri leta vojaškega zapor.

Hišo, kjer sem bil zaprt s tovarišema, so stražili štirje vojaki. Misli sem z vso odločnostjo na ponovni beg. Toda stražarji so bili budni, noči jasne in svetle. Skrb in nestrpnost mi nista pustila jesti in ne spati. Drugo noč, 28. maja okrog 10. ure zvečer, se je nebo pooblačilo in pričelo je rahlo deževati. S tovarišema sem oprezoval pri oknu. Ko je začelo močneje deževati, so se stražarji zbrali in si začeli postavljati streho iz šotorke. Skočil sem skozi okno. Napravil sem komaj nekaj korakov od hiše, že so zaslutili, kaj se je zgodilo. Verjetno so me tudi opazili. Začeli so streljati za menoj. Pomešal sem se med konje na dvorišču in potem skokoma stekel proti borovcem. Takoj je bila pokonci vsa enota. Tekel sem, kolikor sem mogel. Ko sem se oddaljil kakšna dva kilometra, sem ugotovil, da me zasledujejo s psi. Moči so me zapuščale od utrujenosti. Ko sem dospel do majhnega jezera, sem se obrnil in videl, da so pasje mrcine že za menoj. Skočil sem v vodo in nekaj časa brodil, nato pa legel v vodo in se naslonil na roke tako, da sem imel zunaj samo glavo. Ne morem več opisati tistih trenutkov. Spominjam se le, da so se čez nekaj časa psi in vojaki oddaljili, jaz pa sem čepel v vodi še kaki dve uri in pol.

Potem sem krenil proti Prestranku ter prekoračil progo. Na glavni cesti med Prestrankom in Postojno sem se zatekel v neko hišo, ki je bila polna vojakov. Če se obrnem nazaj, bom vzbudil sum, sem si mislil. Ubral sem jo naravnost po stopnicah v prvo nadstropje, nato pa na podstrešje. Na srečo ni bilo tam nobenega vojaka. Stisnil sem se za tram in tu prebil vso noč ter ves naslednji dan. Skozi lino sem opazoval vojake v vasi. Po

Tone Ferjančič-Zvonko

stopnicah se nisem več upal na prosto, zato sem podnevi izdelal načrt, kako bom zvečer prišel s podstrešja. Ko se je stemnilo, sem se spustil skozi okno na dvorišče in padel na ostro robido. Previdno in počasi sem se izmotal iz postojanke ter nadaljeval pot preko Ubelskega in Stran proti Nanosu.

Bil sem telesno izčrpan, žeja me je strašno mučila. Četrty dan sem prišel v bližino rojstne vasi pod cerkvico sv. Miklava. Tu je naša sosedka grabila listje. Pomišljal sem, ali naj se ji pokažem ali ne. Žeja me je gnala k studencu. Odločil sem se ter se ji približal. »Ježeš Marija, Tone!« je vzkliknila in me gledala kot prikazen. Nato mi je v eni sapi povedala, da so me prišli iz regimenta iskat na dom in da me še iščejo. Šel sem k studencu. Tu sem spet zagledal neko vaščanko. Hotel sem se umakniti, pa mi je že zakričala: »Saj sem te že videla!«

Ob desetih zvečer, ko sem bil že streljaj od doma, sem opazil, da gre proti meni neka oseba. Bila je mati. Prinesla mi je mleka in polente. Preplašena mi je sporočila, da me bodo še iskali. Domenila sva se, kam naj mi naslednje dni nosi hrano. Štirinajst dni sem prebil v gmajni nad vasjo. Enota, pri kateri sem bil, je že odšla — nekaj v Italijo, nekaj na rusko fronto. Italijani me niso več javno iskali, poslužili pa so se vohunov. Moral sem ostati skrit doma

in čisto sam. Le okrog dveh ponoči sem šel včasih na zrak. Zame sta vedeli samo mati in sestra.

Odšel sem na Kras v bližino Repentabra, k družini, pri kateri sem bil v mladih letih za pastirja. Dejal sem, da sem na dopustu in zadovoljni so bili, da bom nekaj časa pri njih. Končno se jim je moj dopust zdel predolg in sumljiv, moral sem gospodarju zaupati, kako je z menoj, in to ga je prestrašilo. Po poldrugem mesecu sem se spet vrnil na Gradišče. Italijanska policija me je še vedno iskala. Zasumili so, da sem v bližini doma. Poslali so na dopust dva Vipavca, ki sta bila z dušo in telesom vdana fašizmu, z namenom, da me izsledita. Hodila sta okrog hiše in oprezovala. Ker sem bil drugič dezertiral, me je vojaško sodišče obsodilo na smrt in razglasilo, da me sme vsakdo, ki ima orožni list, ustreliti. Še v mesecu avgustu je prišlo skoraj vsak dan v vas po sedem do devet kvesturinov v civilu, ki so iz trave nad vasjo prežali name kot na divjačino.

V novembru mi je sestra sporočila, da so prišli iz Jugoslavije neki fantje in da se zbirajo v skupine, ki se pripravljajo na oborožen upor. V Vipavo je takrat prišel Vojan Rehar, ki je organiziral osvobodilno gibanje. Zame sta vedela tudi Šček iz Manč in Tiger. Dne 28. novembra sta Vojan in neki Lojze iz Šturij, ki je pozneje padel pri Vrtočah, prišla k Ivanu Lavrenčiču na Gradišče. Želela sta dobiti zvezo z menoj. Lavrenčič mi je svetoval, naj se povežem z njima. Ker pa jih nisem osebno poznal, se prvi trenutek nisem mogel odločiti. Prestal sem že toliko mesecev v živčni napetosti, zato sem bil nezaupljiv in nervozen.

Ko mi je Ivan zagotovil, da sta to »naša človeka«, sem mu dejal, da naj ju pripelje v hišo. Čakal sem na podstešju in za vsak primer odprl okno. Prišla sta na podstrešje in mi stisnila roko. Takoj sta si pribodila moje zaupanje. Objasnila sta mi, da sta partizana in da so partizani naša vojska. Povedal sem jima, da sem brez orožja in opreme. Ko sta

me glede tega pomirila, sem se odločil. Popili smo nekaj kozarcev vina, nato sem se poslovil od svojcev. Po dolgih mesecih sem prvič stopil pri belem dnevu iz hiše.

Bila je druga ura popoldne in grič je obevalo še precej toplo novembrsko sonce. Zatisnil sem oči, ker me je slepilo, ker nisem bil vajen sončne svetlobe. Odšli smo proti Ložam po glavni cesti mimo vipavske vojašnice. Imel sem zelo dolge lase in zaraščeno brado kakor stršilo. Med potjo smo srečali Bizjakovo mamo, ki me je poznala, in druge vaščane. Vsi so me začudeno in sočutno pogledovali, meneč, da me preoblečena kvesturina ženeta v zapor. Pri vojašnicah sta se spremljevalca pošalila z vojaški in jih vprašala, zakaj nosijo »manliharice«. Ko smo bili malo nad vilo »Ano«, sem opazil karabinjersko patruljo. Sli so naprej, ne da bi se zmenili za nas. V bližini bivšega Majerjevega mlina smo naleteli na Okarnovega Korleta iz Lož, ki je peljal domov ko-

ružno slamo; prisledli smo na voz in v šalah nadaljevali pot. Pri Tigru smo se ustavili. V sobi nam je postregel z ocvirki. Tovariša sta mi dala pištolo in bombo. Poslovil sem se od Bojana in potem smo krenili proti Branici. Okrog 11. ure zvečer sem z Lojzetom dospel v Kobole h Kantetovim. Tu sta čakala Peter in Jovo, oba borca Prve primorske skupine. Skupina je takrat štela 5 mož, ki so prišli izza bivše meje, da tudi na Primorskem organizirajo oborožen upor. Jaz sem se jim prvi priključil. Okrog 2. ure po polnoči smo krenili v Kobole. Tovariši so me sprejeli pod šotor sredi borovcev in mi razkazali orožje. Imeli smo dva mitraljeza, 17 pušk, 25 bomb in več tisoč nabojev.

Z nepopisnim občutkom sproščenja in umirjenosti sem vdihaval sveži nočni zrak. Postal sem svoboden človek, borec za osvoboditev zaslužnjene domovine.

*Iz spominov
narodnega heroja
Toneta Ferjančiča-Zvonka*

Demonstracije je organizirala Partija

MARCA 1941 sem bil partijsko povezan v celici, ki je delovala v okviru sindikata »Botič« (Savez bankarskih osiguravajučih trgovačkih industrijskih činovnika). Naš sindikat je imel svoj sedež v drugem nadstropju sedanje hiše Cankarjeva št. 5. Lastnik menze, ki je tam poslovala, nam je odstopil večjo sobo za naše pisarniške prostore. Tam smo se sestajali člani sindikata dvakrat tedensko in vodilni tovariši so nam predavali o različnih vprašanjih s področja marksizma. Med drugim smo imeli tudi pogoste razgovore o političnem stanju v Evropi. Teh predavanj se je udeleževalo tudi po 60 do 80 članov sindikata.

Naša partijska organizacija je štela osem članov, sekretar pa je bil tovariš Marijan Dermastia. Spominjam se, da smo že davno pred pristopom Jugoslavije k Osi pričakovali kaj takega. Tudi z višjih partijskih

forumov so nas neprestano opozarjali, naj bomo pripravljene, da se bo vladajoča klika Cvetković-Maček raje naslonila na Hitlerja in Mussolinija kakor na zavezniške sile. Tako smo že dolgo pred 6. aprilom 1941 vedeli, da nam grozi vojaški napad sil Osi.

Ko se je zvedelo za pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu, smo uvedli v naši pisarni stalno dežurno službo, ki ni prenehala vse do prihoda Italijanov v Ljubljano. Prejeli smo veliko količino natisnjenih letakov, katerih vsebine se ne spominjam, vem pa, da so bili uperjeni proti pristopu Jugoslavije k paktu. Te letake smo člani sindikata, predvsem pa komunisti in simpatizerji, raznesli po hišah in ustanovah ter jih razmetali po cestah.

Vsi člani Partije in simpatizerji smo dobili direktivo, naj se udeležimo demonstracij, ki jih bodo pred univerzo organizirali levičarsko usmerjeni stu-

dentje. S seboj bi morali pripeljati svoje znance, družinske člane in somišljenike. Študentske demonstracije naj bi torej pomenile samo jedro široko organiziranih demonstracij.

Tako so se razvile demonstracije, ki se jih je udeležilo več tisoč ljudi. Na Kongresnem trgu (zdaj Trg revolucije) je bilo vse polno demonstrantov, ki so kričali gesla proti pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu, zahtevali svobodo in demokracijo v državi, naslonitev na Sovjetsko zvezo in krepitev obrambne moči države. Nastopili so tudi od Partije poslani govorniki. Množica jih je navdušeno pozdravljala. Policija je sicer skušala poseči vmes, pa je bila spričo tolike enodušnosti množice skoraj brez moči. Niso jim pomagali surovi postopki proti ljudem v množici, pa tudi ne pogon za posamezniki, ki so ji lovili kasneje, ko se je množica že razšla. Velika udeležba na demonstracijah je bila dokaz, da ljudje poslušajo Partijo.

Posebno je vplivala na demonstrante tudi vest o velikanskih demonstracijah po drugih jugoslovanskih mestih, zlasti v Beogradu. Partijska celica, katere član sem bil, je imela pogoste sestanke, na katerih smo razpravljali o delitvi letakov, pridobivanju ljudi in o drugem v zvezi z demonstracijami. Pisarna je delala stalno. Tajnik, sedanjí polkovnik Jakič-Jerin, se sploh ni ganil iz pisarne. Pomagal mu je Tone Kopitar.

Ljubljana se je razživela kakor še nikoli. Posebno zvečer, ko so ljudje imeli čas in niso bili po službah, so bile demonstracije množične.

Ko smo zvedeli za beograjski puč, nam je bilo jasno, da je napad Osi na Jugoslavijo le še vprašanje nekaj dni. Medtem ko smo bili prej s partijsko disciplino vezani, da se moramo udeležiti demonstracij, smo zdaj začeli razpravljati o naši udeležbi v oboroženem boju proti nacističnim napadalcem. V zvezi s tem smo si razdelili naloge. Kako je bilo po 6. aprilu — to je pa že druga zgodba...

*Po pripovedovanju Milana
Škerlavaja-Petrača zapisal
M. P.*

TISTEGA popoldne — bilo je 25. marca 1941 — je objela mesto taka tesnoba, da si celo med otroki redkokje videl nasmejan obraz. Med ropotom in cviljenjem tramvaja se je tu in tam razlegel glas kolporterja, zaplaval nad glavami kakor temna ptica in zamolklo utonil v puščobnem molku. Ljudje so zmajevali z glavami, ko da ne morejo verjeti novici, ki je planila v svet iz radijskih sprejemnikov: »modro državno vodstvo« Jugoslavije je podpisalo pakt z nacistično Nemčijo. Grozljiva slutnja se je uresničila... Državni voditelji so se do kraja spečali s Hitlerjem in za ceno svobode jugoslovanskih narodov sklenili z njim sramotno kupčijo.

Tu in tam se je zbrala gruča in iz ust so začele sikati kletvice kakor para iz prenapetega kotla. Izza vogala je stopil policaj, temno pogledal in dejal, da ni dovoljeno ovirati promet. Za drugim vogalom spet policaj. Toliko zelenih uniform že dolgo ni bilo na ulicah. Ozračje je bilo čedalje bolj napeto.

»Prodali so nas, hudiči!«

»Kaj si pa drugega pričakoval od njih?!«

Tako so se tega popoldne pozdravljali prijatelji in znanci...

Blizu kolodvora sem srečal znanca, ki je bil na orožnih vajah. Pravkar je prišel iz gostilne, kjer je malo globlje kot po navadi pogledal v kozarec.

»Zdaj je tako vsega konec, vsi smo zapisani vragu,« je zamahnil z roko in se otožno zagledal nekam čez strehe. »Pili smo in peli, tako — za slovo... Zdaj grem v drugo go-

stilno, saj je vseeno... Vojska ne bo več potrebna, ko ji ne bo treba braniti meja pred Hitlerjem in Mussolinijem. Sicer pa ne vem, kako bi jih branila, ko je bilo menda že zdavnaj vse prodano...«

To so bile besede sramu in obupa, ki ga je hotel utopiti v vinu.

»Veš, jaz sem pri protiletalski,« je nadaljeval. »Ali je to cirkus! Imamo take kane, ki bi se jim še Franc Jožef smejal... Ondan nas je obiskal neki višji oficir — menda je letalski inšpektor — pa je rekel, da nam merilne naprave sploh niso potrebne. Dober, 'nišandžija' lahko zadene brez merilne naprave, je dejal. Muncije še skorajda nismo videli. Hitlerjanci — tudi takih je nekaj med nami — pa se škodoželjno smehljajo in hvalijo nemško vojsko. Neki major odkrito govori, da je za Hitlerja...«

Ko sva se poslovila, je bil že mrak in luči so motno sijale v lahni megleni tančici. Vse je bilo tako pusto in sivo, ko da se je pomlad vrnila nekam daleč za gore...

Pri Tromostovju me je ustavil tovariš, ki je bil na policiji zapisan kot komunist. Spomnil sem se, da sva pred nekaj leti skupaj demonstrirala proti Živkoviću. Bila sva med množico, ki je z žvižganjem in ogorčenim vzklikanjem krenila proti Kazini, se tam ustavila, kričala, dvigala pesti in metala kamenje v okna. Potlej smo zavili v Knafljevo ulico. Spet je začelo frčati kamenje — tokrat so žvenketale šipe v oknih uredništva »Jutra«. Med največjim truščem je pridvela po-

Domlad 1941

Spet je pomlad.

Na nebu sonce zdi se
kakor na vodi bel lokvanjev cvet,
škrjanček, kot da je na zrak pripet,
prepeva himno prebujeni zemlji.
Spet je pomlad.

Cez vrt se vonj narcis razgrinja
in nas pod noč prijetno mami,
na gmajnah v soncu dren se utrinja
in zvončki z drobnimi glavami
se smejejo sred zelenečih trat.
Spet je pomlad in vse je kakor lani.
Le mi, le mi smo v suženjstvo prodani.

licija na motorjih. Komaj sem se izmotal iz
ravsa ... Razgnali so nas, toda bili smo vse-
eno veseli, saj smo pozdravili proslulega
agenta kamarile tako, kakor ni bil pričako-
val. In še večkrat smo tako odgovorili gnili
reakciji. Kaj pa zdaj, ko nas je reakcija pro-
dala sovražniku?

Vprašujoče sem pogledal tovariša.

»Po večerji pridi na Kongresni trg,« mi
je dejal in odvihral po Wolfovi ulici.

Pred večerjo sem šel še po prijatelja.
Njegova gospodinja in gospodar, obrtnik, sta
imela polne roke dela: pravkar sta nakupila
nekaj vreč roke, makaronov, riža, sladkorja
in drugih dobrot; stežka sta cijazila to blago
po stopnicah.

»Za koga pa bo to?« sem vprašal.

»Za nas,« mi je pomežiknil mož. »Zdaj je
še čas, da se založimo. Zdi se mi, da je ozrač-
je napeto ...«

* * *

Pred univerzo so se začele zbirati gruč
študentov. Nekaj časa je bilo vse tiho, toda
policaji so že slutili, da se pripravlja neviht-
ta. Previdno so voglarili po Wolfovi in Ve-
govi ulici, pa tudi v Zvezdi so že čakali.

Gruče so bile čedalje večje in se naposled
strnile v temen oblak, ki je obetal grom.

Nekdo je stopil naprej in za njim ostali.
In že se je utrgalo kakor plaz:

»Živela svobodna Jugoslavija!«

»Dol z izdajalci! Dol s fašističnimi pla-
čanci!«

Policaji niso držali križem rok. Najprej
so skušali posredovati zlepa. »Kar je, je, nič
se ne da pomagati,« je govoril nekdo izmed
njih. »Razidite se, ker vam drugega ne
kaže.«

»Dol z izdajalci, dol s kapitulanti!«

»Razidite se!« so grozili policaji.

Množica pa se je še bolj strnila. Študen-
tom se je pridružilo tudi mnogo drugih ljudi.
Sprevod je krenil proti Kazini. Zaorila je
pesem, ki pa jo je preglasilo kričanje.

Tedaj so zapeli pendreki. Množica je za-
šumela kakor val, če butne ob ostro čer,
toda razbežala se ni.

Nenadoma pa so pridrveli še policaji na
konjih in se divje zapodili med demonstran-
te. Križem kražem so padali pendreki, vrste
so se razkdale; ljudje pa se niso razšli, znova
in znova so se zbirali.

Gruča, s katero sem hodil, je bila ravno-
kar pri spomeniku kralju Aleksandru, ko je
zatopotal konj za nami. Nekdo je znova za-
kričal: »Dol z izdajalskimi plačanci!«

»Vam bom že dal, prekleta mularija!« je
besnel policaj na konju.

Planili smo naprej, nato pa okrog spo-
menika in konjenik za nami, dokler mu ni-
smo ušli v kavarno ...

Tiste dirke okrog spomenika ne bom ni-
koli pozabil.

* * *

Samo dva dneva in dve noči je ležala nad
ljudstvom mora, ki so jo ustvarili protiljud-
ski oblastniki s podpisom sramotnega pakta.
Tretjega dne po podpisu pakta — 27. marca
— je plamen svobodoljubnih src prekrizal
fašistične račune in povedal svetu, da jugo-
slovansko ljudstvo noče biti sluga fašističnih
diktatorjev.

Tistega dne je bila Ljubljana kot prero-
jena. Povsod vedri obrazi, pesem, zastave ...
Kulturbundovci, ki so se dva dni tako pre-
šerno košatili po ulicah, so se poskrili kot
krti. Že podnevi je bilo vse črno ljudi na
ulicah in noben policaj si jih ni upal vzne-
mirjati, ko so izražali svoja čustva. Zvečer
pa je mesto zabučalo kakor reka, ki je po-
drla jezove in se razlila čez bregove. Iz tiso-
čerih in tisočerih grl se je razlegalo v noč:

»Živela svoboda! Živela naša vojska! Ži-
vela Sovjetska zveza!«

»Smrt izdajalcem!«

Najbolj borbeno razpoložena je bila mla-
dina, ki se je zbirala okrog komunistov. Ti

ljudje so dobro vedeli, da je bučni prevrat šele uvodni akord v usodni čas, ko se bo treba z orožjem boriti za svobodo. »Kot prostovoljci pojdemo v vojsko!« si marsikje slišal med množico.

Navdušenju, ki je zajelo mesto, so odkrito nasprotovali le klerofašistični elementi, za katere bi bil sramotni pakt najboljša rešitev položaja. Kričati si sicer niso upali, ampak so le potuhnjeno gledali, zmajevali z glavami in tu in tam povedali kaj dvoumnega. Ko so nekateri izmed njih na sedanjih Cankarjevih cesti le prišli z barvo na dan — govorili so, da ni pametno žaliti in jeziti Hitlerja, ker je Nemčija zelo močna — je malo manjkalo, da niso bili tepeni.

Pozno v noč je odmevalo po mestu vzklikanje in petje. To je bil praznik našega ponosa, na katerega Hitler ob svojih načrtih

ni mislil — in prav zato se je bridko uračunal.

Ura je bila že čez polnoč, ko sem se vračal domov. Ulice so se praznile, a še zmerom je tu in tam zadonel prešeren vzklík.

Ob Ljubljani sem srečal gručo, ki je prišla iz gostilne. Na čelu je stopal harmonikar in na ves glas pel zabavljivo pesem, ki je napovedovala Hitlerju konec in so se njene kitice končale z refrenom:

»Preljubi Adolf ti,
kam jo furaš ti...«

Na Tromostovju se je prikazal policaj, harmonikar je pa kar naprej godel in prepeval.

»Kaj nas ne boš zaprl?« je nekdo zaklical policaju.

Mož postave pa je molčal in počasi odškorjnal čez most.

TONE SELIŠKAR:

tema in svitanje

To je odlomek iz prvega poglavja romana »Izdane legije«, ki ga pripravlja pisatelj Tone Seliškar. Čas dogajanja: 28. marec 1941.

PRI Tromostovju so kmetice prodajale rože: vrbove mačice, resje, teloh, zvončke, trobentice in vetrnice. Kako lepa podoba! In rože cveto navzlic ognju in navzlic strašnim dogodkom in sonce sije prav tako, beli oblaki jadrajo pod sinjim nebom prav tako! Ob škarko je naslonjen cel gozd velikonočnih butar, velikih in majhnih in prav maj-

cenih, ki so posebno umetelno napravljene v živih barvah, pravcata paša za lačne oči. Lepo kmečko dekle, nasmejano kot sama pomlad, je prodajalo prav tiste majhne, komaj za ped dolge butarice. Že zaradi lepega dekleta si je Mlakar kupil majceno butaro, šopek vrbovih mačic in še nekaj cvetočega teloha, da bo imel pomlad tudi v stanovanju, in ko je to cvetje rahlo položil v aktovko, je šel po mostu do Prešernovega spomenika in lahkih korakov stopil v Prešernovo kavarno. Njegovo priljubljeno mesto v levem kotu kavarne ni bilo zasedeno in zaradi tega se je še bolj zadovoljen sam s seboj usedel in se ozrl okoli sebe. Samo dva gosta sta sedela v tem delu kavarne, in še preden si je prižgal cigareto, mu je nanosila natararica na mizo kup časopisov, obstala pred njim in ga vprašala zaupljivo:

»Ali bo res vojna, gospod knjižničar?«

Ta beseda je nenadoma zasenčila njegovo pomladansko veselje kot črn oblak, ki se je obesil na sinje nebo. Natararica je bila že starikava, suha in zaskrbljena, rada se je zaupno pogovarjala z gosti o ljubezni in porokah, zlasti v dopoldanskih urah, ko je malo strežbe.

»Ne bi rekel, da se bodo upali napasti Jugoslavijo. Naša vojska je hrabra, mi nismo tako mehkužni kot Francozi!« ji je

odgovoril Mlakar. »Sicer pa, počemu? Kaj smo jim storili?«

»Oh, zaradi pakta, ki smo ga pretrgali!«

»Bolje rat, nego pakt! pravijo Srbi,« je dejal Mlakar. »Kar naj poskusijo! Angleži bodo na naši strani, pa tudi Rusi! Sovjetski Rusi, Ivanka, veste, to niso carski soldatje!«

»Angleži in Rusi so bili tudi češki zavezniki! In kaj so napravili, ko je Hitler napadel Češko? Še pisnili niso!« Natakariča se je nagnila čisto k Mlakarju in mu zašepetala. »Saj ga poznate, trgovca Krisperja. Včeraj je dejal našemu gospodarju, da se bo Jugoslavija še prekleto kesala, ker je razdrila pakt. Kajpak, Krisper je Nemec, kulturbundovec!«

»In kaj pravi vaš gospodar?«

»Oh, naš gospodar se ne briga za politiko, on nič ne reče, saj veste, v kavarno zahajajo različni ljudje, posel ne sme poznati politike. In kaj si vi mislite? Bo ali ne bo?«

»Bo!« je vzkliknil Simon Mlakar jezljivo, togotno. »In pošteno jih bomo nasekali!«

»S čim pa, z lesenimi tanki?« se je zarogal eden od obeh gostov, ki sta sedela pri oknu.

Mlakar ga je mračno pogledal, ker mu je bil gost nepoznan, in peklilo ga je, da je ves ta razgovor vlekel na ušesa. Ničesar ni odgovoril neznanemu vsiljivcu. Dvignil je časopis k obrazu, da ni videl gosta, in se zagledal v sliko, kako kralj Peter II. pregleduje v spremstvu generalov gardni polk v Beogradu. Po Tromostovju se je valila množica ljudi. Velikanska jugoslovanska zastava je plapolala na čelu sprevoda in z mosta sem so se prerivali z vzkliki: Živel kralj Peter! Živela armada! Živela Sovjetska zveza! Dol s fašisti!

Vzkliki množice so brizgali na trg kot curki fontan, golobje na frančiškanski cerkvi so preplašeni zafrfotali okoli obeh stolpov, bobnenje korakov se je dušilo v peketanju konjskih kopit, stražniki na konjih so jahali ob straneh, in čez množico je z neznanskim hrupom letelo staro šolsko letalo in naglo, kot se je pokazalo, izginilo za strehami hiš.

»Študentje!« je malomarno viknil neznan gost pri oknu. »Ti bodo zlezli v luknje, takoj ko bo zapokalo!«

Simon Mlakar se ni rad prepiral, raje je obšel človeka, ki je zbadal kot osa. Raje se je prepiral sam s seboj, s svojimi dvomi in mukami, grizel se je s svojimi slabostmi,

katerimi je raje podlegel, kot da jih premagal, če pa je že zvihral in se razbelil od notranjega ognja, se je raje tepel za druge kot zase. Toda neznosni tuji gost ga je zdajle razkačil in zalučal mu je nazaj ostro in pikro:

»A v katero luknjo boste zlezli vi?«

Gost se je iznenadil. Takšnega perečega vprašanja ni pričakoval. Zazijal je v Mlakarja, se namrdnil zaničljivo, požrl slino in odgovoril:

»V nobeno, spoštovani gospod, ker bom vedno na tisti strani, ki bo zmagala!«

Simon Mlakar je začutil, kako mu je oduren glas zalil grlo, in še preden se je zavedel, je že vstal in stoječe kriknil neznanцу z vso jezo ogorčenja:

»Šleva!«

Tudi neznani gost je vstal hrupno in hropeče. Toda v kavarno je prihrumela gruča študentov kakor curek narasle reke in dva sta pričela prav na tisto okno, ob katerem je sedel neznani gost, lepiti veliko sliko kralja Petra. Ko je bila nalepljena, so vsi študentje veselo zahrumeli in zavpili:

»Živel kralj Peter II.!«

»No, gospod, boste molčali k temu?« je viknil neki dolgi, pretepaški študent in se z naperjenim pogledom zapičil v gosta. »Nič se ne obotavljajte, lahko tudi molčite, le vedeli bi radi, ali ste z nami ali proti nam?«

Gost se je prezirljivo nasmejal, zamahnil z roko, kot bi podil komarje, in dejal trdo in gospodovalno:

»Ne motite me!«

Študentje, razpaljeni od bučnih demonstracij, so zahrumeli kot roj sršenov, če puhneš vanje dim. Dolgin je poskočil, stopil tik zraven gosta, segel preteče v žep zadaj na hlačah s kretnjo, kot se sega po revolver, pokazal na sliko kralja Petra in vzkliknil srdito:

»No, bo kaj?«

Gost je prebledel, zbegano je pogledal okoli sebe in zlasti Mlakarja, kot da bi ga hotel prositi pomoči, a ker se mu je Mlakar pomilovalno nasmihal, drugje pa ni videl nobene zaslombe, je nenadoma smešno, a vendar glasno dejal:

»Živio kralj Peter, kajpak, to se razume!«

Dolgin ga je potrepil po rami, se mu zarežal v obraz, se obrnil k tovarišem in jim dejal:

»Pojdimo!«

Nato se je, ko je bil že med vrati, nenadoma obrnil k Mlakarju in mu vrgel vprašanje:

»Smo prav napravili, gospod knjižničar?«

Zavzet nad tem, da ga je dolginasti študent poznal, toda vesel, da so nadležnega gosta stisnili v precep, je Mlakar olajšano in brez pomisleka odgovoril:

»Prav!«

Dolgin se je potrepljal po zadnjem žepu, se obrnil proti Mlakarju, češ vidiš, saj nimam revolverja, mu veselo pomahal z roko in vsa gruča študentov je stekla za množico, ki se je razlivala po mestu. Morda je samo kot daljni preblisk spreletela Mlakarja čudna, zagonetna misel, ko je gledal množico, ki se je po vzpetini od Tromostovja do pošte prelivala kot reka, ki je zaobrnila svoj tok in pričela teči po strugi navzgor. Spreletela ga je prerokba patriarhov: In kadar se bodo vode zaobrnille v svojih strugah, bo konec sveta...

Zdajci pa je spet sam sedel v kavarni z nadležnim gostom in kar iznenada je čutil, da mu ta gost ni le nadležen sosed, temveč še vse kaj slabšega, hujšega. To zanj ni bil več običajen meščan, učitelj, uradnik, obrtnik, tega človeka nikakor ni mogel več ravnodušno prenašati. Nenadoma je začutil, da tega človeka sovraži. Toda, saj ga vendar ni poznal! Saj ne ve, kdo je, od kod je. A počemu bi ga sovražil? Zaradi teh nekaj njegovih besedi, ki jih je izustil v jezi, ali pa kar tako, ker je morda take togotne narave?

Zagledal je svojo aktovko in iz nje je molela ena od vrbovih vejic in prav na koncu vejice so čepele tri nežne, plaho sive mačice. Zavoljo njih se je Mlakarju še malo poprej zdelo, da nosi v aktovki vesoljno pomlad. Zdaj pa se je nenadoma čez vso to pomlad potegnila temna senca. Barve cvetov so potemelele, sončni blesk na šipah velikih kavarniških oken se mu je zazdel zlokoben, hrup z ulice se mu je zazdel kot grozljiv piš bližajoče se nevihte, in ko da bi se usoda trenutka poigrala z občutki Simona Mlakarja, je tisti hip stopil pri stranskih vratih v kavarno njegov sošolec, ki se je že v mladih letih zapil in je zdaj svojo pijanost prenašal iz krčme v krčmo, iz Trnovega do Šiške. Od pijače mu je bila pamet že bebašta, vendar pa še sprejemljiva za dogodke,

kajti nekje za Ljubljano je našel star, zavržen lonec, ki si ga je z vrvico privezal ob pas in po njem mahal s palico kakor po bobnu ter pel s turobnim glasom:

*Oj ta vojaški boben,
ta bo moj poslednji zvon...*

Mlakar je pograbil aktovko, vrgel drobci na mizo in skočil iz kavarne. Bebasti Žane se mu je zdel kot plačanec iz tridesetletne vojne, ki se mu je zadril v spomin z neke Breughelove slike. Prav tako zabuhel obraz je imel ta njegov sošolec in prav tako izgubljene oči ko tisti srednjeveški vojak na sliki, ki udarja na boben, ko gori vas in leže okoli njega poklani kmetje.

Hitel je proti Tivoliju, se pognal v tišino in le še iz daljave je slišal zamolkel hrumot množice. Vejice rumenega cvetja med še golimi drevesi so ostro dvigale enoličnost predpomladanske podobe sveta. Po stezi sta mu prišla nasproti fant in dekle. Fant se je nežno sklanjal nad njeno glavo, gledal jo je prav v obraz, dekle pa je poslušalo, poslušalo najbrž prvikrat v življenju čudežne besede prve ljubezni. Zemlja je bila topla in vlažna, v zemlji se je prebujalo semenje trav in rož.

»Ljubita se!« je pomislil Mlakar in je zavel po drugi stezi, da bi ju ne zmotil v tem svetem obredu mladih src, in še bi taval po neizmernem svetu pomladi, čeprav se mu je pomlad, ki je bila prav taka kot vsako leto, zazdela letos žalostna in odmaknjena od njegovega srca. Vse, kar daje pomlad, je čutil v sebi. Toda nekje v globini sveta se je čas prelomil ali pa se je sonce zataknilo, nekaj se je pač zgodilo s to pomladjo, da ni mogla vanj tako kot druga leta. In ko se je tako bližal svojemu domu, bolj zagrenjen kot vesel, bolj težak kot lahek, mu je prizor iz kavarne spet zasijal pred očmi. Začutil je, kako je nenadoma zardel v obraz, sunkovito se je ustavil in en sam očitek ga je prežgal skoz in skoz:

»In kaj me končno ta degenerirani kraljevski smrkavec briga? In sploh vsa ta kraljevska sodrga? Mrzim jo kot gnusen mrčes — na, pa sem dal študentom prav! In to sem storil jaz, Simon Mlakar, ki se štejem za marksista? Ali sem mar tudi zaklical 'živijo kralj'? Ne, nisem, ampak zadovoljen sem bil, ko so študentje ukrotili nekoga, ki se je rogal na račun naše vojske!...«

Zamislimo se nekoliko

(O delih s tematiko NOB)

IZ NEKEGA popisa iz leta 1960 povzema-mo, da je bilo do konca leta 1959 objavljenih 3358 del vseh vrst s temami NOB. Tu ni odločilnega pomena, ali so podatki o književnih delih z revolucionarno tematiko pri nas povsem točni. Ti podatki kažejo, da smo dobili kakih 870 književnih del, navdihnjenih z našo revolucijo, z liki iz te revolucije in z dogodki v njej. Vsa doslej napisana dela lahko razdelimo v tri skupine.

V prvi so dela, ki so polna patetike, do izrazite enostranosti, poveljevala našega junaka. Ta dela so karikirala lik sovražnika do smešne kreature, ki jo je naš junak drobil ko kepico suhe ilovice. Človeške lastnosti našega junaka so bile v takšni konstelaciji zrcalo »popolnosti in nezmotljivosti« tako zelo, da so se bližale podobi cvetov iz voščenega papirja. To bolezen smo kmalu preboleli in zanjo celo ni bistveno, ali je bila uvožen ali domač pojav.

Potem so zanikovalci te enostranosti, ki jo je bilo očitno treba zdraviti in ozdraviti, uporabili takšno kirurško metodo, da so iskali samo negativne poteze, to se pravi razne slabosti našega junaka, izražene kot nekakšna protiutež šablon, resnic v nadčloveškem boju, polnem malone nepojmljive intenzivnosti, toda kot nekaj, kar je dejansko literarno gradivo. Ko je bil takšen voz razvozan, so prišle raznolike variante in tekmovalje v niansiranju, ki je zdrknilo do nečesa neumetniškega, banaliziranega, simpliciističnega, črnega in z umetniškega vidika zaskrbljenost vzbujajočega. To je bil pojav, očitno sфорsiran pod pretvezo boja proti enostranosti, zaščite vseh lestvic in nians človeškega čustva, posledica pa je bila konec koncev ta, da sta padli prav umetniška kakovost in vrednost dela. Takšne knjige je sprejemal določeni del naše književne kritike z navijalsko strastjo in zlahka podeljevanimi nagradami. Ta pojav, ki izredno ustreza vase za-urovanim ali vsaj neubranljivim talentom, je še zmerom epidemičnega značaja.

Imamo pa tudi dela tretje skupine. Ta dela prikazujejo like ljudi, ki niso ne karikatura tipov nezmotljivih in skoraj nedosegljivih vite-zov, ne slabičev obremenjenih z moralno morbidnostjo in čudaštvu, ki jih je vojna pritisnila k tlom, mir pa strgal z njih krinko viteštva ter zapustil idole emerkavih malomeščanov. Takšna dela niso sadovi nekakšnega centrumsštva in zlate sredine, marveč izraz stvarnega lika junaka naše revolucije, ki ne plava v vodah rajske popolnosti, ki pa se tudi ne pogreza v živo močvirje nečesa patološkega in nedoživetega, popačenega in skrotovičenega. To so prav umetniški plodovi, ki vidijo vse muke in napore, skozi katere se je moral naš človek prebijati in prebiti, pa tudi vso njegovo moralno moč, s katero je premagoval negativne činitele okolja in časa. I ekstremisti petolizniške patetike i tisti, ki jim je idol moralna veda,

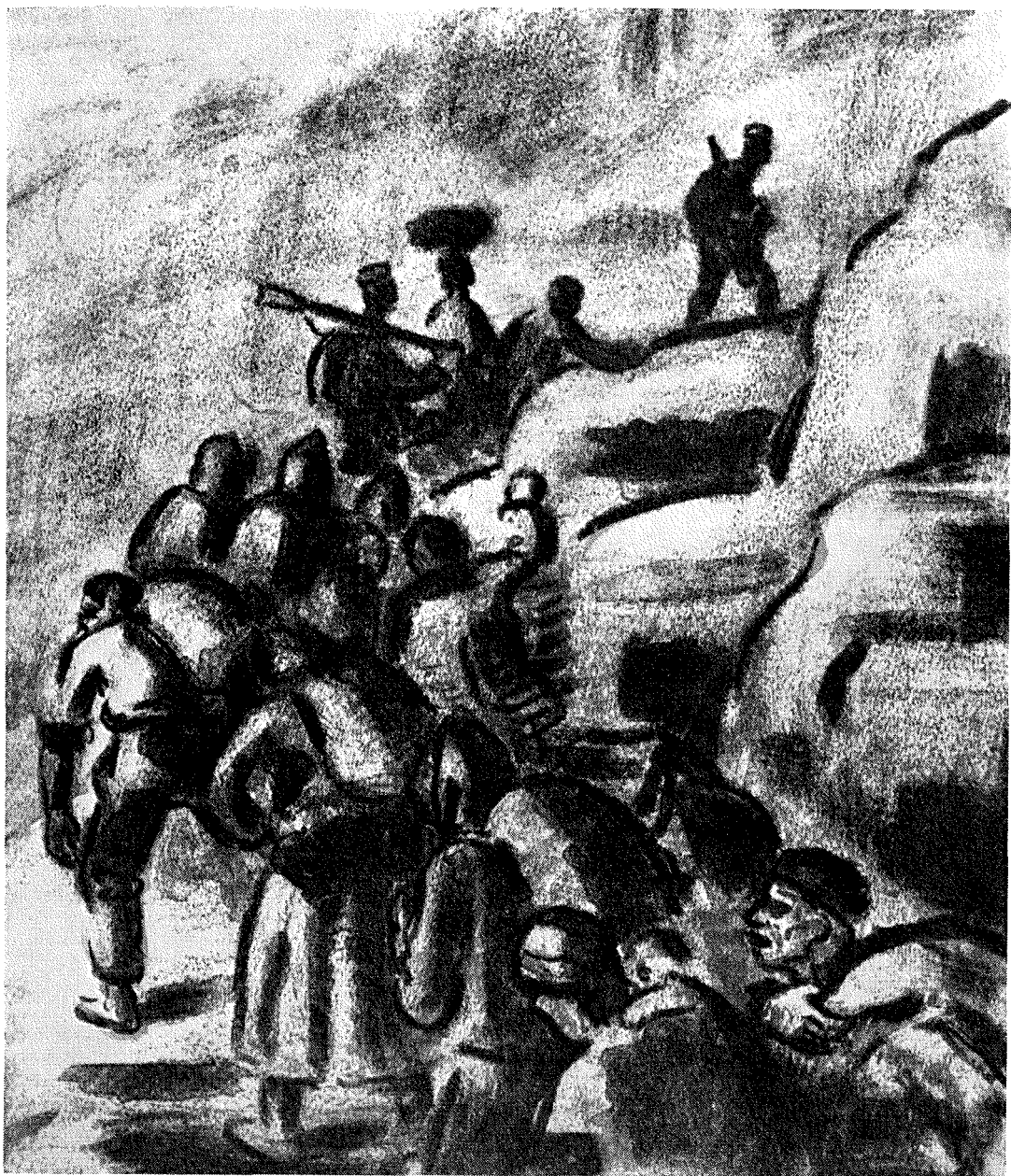
ne sprejemajo takšnih del radostno in dobro-namerno. Pri tem ni niti najmanj bistveno, s kakšnimi imeni tokov in smeri se krase, ker lahko delo opredeljuje samo njegova umetniška vrednost, ne pa tokovi in podobno.

Takšno stanje sili človeka v premišljanje — z literarnega vidika — o stvarnem duhu naše revolucije in o človeku v njej, ki je junak naše literature, in sicer tem bolj, ker nekateri dosti-krat sučejo teoretično leseni meč o morebitni preživelosti takšne literature in prenasičenosti z njo. Pojdimo po vrsti:

Ljudstvo je živelo v zaostali deželi, odvisni od tujega kapitala in nerazviti na vseh po-dročjih družbenih okvirov, nacionalno zatirano in pod jarmom diktature buržoazne razredne vladavine, izražene z vso ostrino razreda, ki je bil po letih še mlad, po apetitu in tempu vzpo-na pa nenasiten. V pičlih treh desetletjih je bila dežela dvakrat žrtev tuje agresije in vsa-ka vojna je trajala nad štiri leta.

Druga vojna je neposredno zajela kake tri milijone ljudi in iz nje je prišlo živih približno milijon dve sto tisoč borcev. Drugi so padli na bojišču ali pa kot žrtve fašističnega nasilja. V tej vojni ni bilo koščka zemlje, na katerem se ne bi bil boj — od panonskih ravnin do vrha Durmitora, Prenja, Vranice, Velebita, Dinare, Bogumile ter vseh drugih gora in planin, rek in morja.

V tej vojni so vrste borcev zajele otroke dvanajstih in štirinajstih let, mladino, odrasle ljudi in starce, stare nad šestdeset let. Zajela je tudi dekleta, žene z otroki in šestdesetletne starke. V vojni so na bojišča in med begunce, v taborišča in na morišča prihajale cele dru-žine, nekatere izmed njih povsem skrušene, nekateri preživeli člani pa se še zmerom med-sebojno iščejo in razpoznavajo. Bistveni ele-ment je v tem, da imamo družine, ki so jih po zakonu njihove globoke patriotične zavesti vo-jne vihre ločile in njihovi člani so se znašli na raznih bojiščih, v raznih enotah itd. Mnogo je primerov, ko gre za starše, ki so se zavestno ločili od svojih otrok, jih pustili pri sorodnikih ali prijateljih ali pa kar pri aktivistih NOB, sami pa so odšli, da bi se z orožjem v roki borili za življenje in srečo svojih in vseh dru-gih otrok in tvegali pri tem življenje. Med dve-ma ljubeznima: ljubeznijo do ljudstva, svobo-de, domovine in bodočnosti ter drugo — do svo-jih potomcev so se odločili, da se bodo, boreč se za vse drugo potomstvo in za prihodnost vseh borili tudi za svoje otroke. To je dejstvo, spričo katerega se mora vsak ustvarjalec glo-boko zamisliti. V narodnoosvobodilni vojski in v partizanskih odredih naše dežele so bile celo posebne čete bork — ženske so bile borci, in vojaški voditelji, bolničarke, visoko kvalifi-cirani sanitetni kader, stražarji baz, ki so žrt-vovali življenje, baze pa niso izdali. Sto tisoč

Vjekoslav Parać: Karavana na pobočjih Kozjaka

jih je bilo v enotah NOV in POJ. Med njimi je bilo 87 razglašenih za narodne heroje.

Proti komu in kako so bili boj vsi ti udeleženci revolucije v letih 1941 do 1945? V enotah fašističnih osvajalcev so bili zastopani predvsem mnogi narodi: Nemci, Italijani, Madžari, Bolgari, Romuni, Rusi, belogardisti in vlasovci, šiptarske kvistinske enote itd. Prišteti je treba še petokolonaše, domače hlapce in kvistlinge, kulturbundovce, ustaše, nedičevce, Pečančeve in

Dražine četnike, domobrance, belo in plavo gardo, muslimansko milico, nemško in druge milice, žandarje in policijo itd. Že od aprila so odgnali v ujetniška taborišča kakih 200.000 ljudi. Že od julija so delovala koncentracijska taborišča v deželi, aretacije političnih krivcev pa so se začele v juniju, ponekod pa že prej. Od kapitulacije stare Jugoslavije kot države in njene vojske do sklepa o vstaji narodov Jugoslavije je minilo samo sedeminsedemdeset dni.

Vstaja se je začela po dobrih dvanajst let trajajoči odkriti monarhistično-vojaški diktaturi ter po pogramih proti Komunistični partiji in Zvezi komunistične mladine ter drugim naprednim gibanjem. Vstaja se je začela v deželi, razkosani ter posejani z obmejnimi in drugimi stražarnicami fašističnih vojaških in policijskih organizacij in organov. Vstajo je začelo kakih dvanajst tisoč komunistov in kakih trideset tisoč pripadnikov komunistične mladine. Treba je naravnost reči, da so vstajo začeli in vodili na vsem ozemlju dežele, ne glede na okupatorske državne in teritorialne razdelitve. In ljudstvo jim je verjelo in šlo za njimi. Mar ni to eno največjih vprašanj, o katerih mora ustvarjalec premišljati?

Prav za ustvarjalca, književnika in vsakega drugega umetnika pa tudi za znanstvenega delavca sta tu dve vprašanji, o katerih je treba premišljati, če hočemo, da bodo čas in ljudje pravilno prikazani in oblikovani. Prvo je: lik in moč človeka, ki začne vstajo. Drugo je: lik in moč človeka — ljudstva, ki začne vstajo in kroji svojo nadaljnjo usodo. Za prvo je bistveno: s čim je navdušil in ohrabil drugega (ljudstvo), da se je vključil v vstajo. Za drugega (ljudstvo), s čim je dosegel vero v zmago in uspeh, kaj ga je navdušilo, da se je odločil za vstajo in za boj. Ali je naša literatura umetniško že obdelala to vprašanje? A šele tedaj nastane vprašanje galerije likov in usod spričo sestave borcev in dramatike slehernega posameznega življenja. Kje je tista visoko kvalitetna književna hiperprodukcija, ki daje človeku pravico, da govori o prenasilečnosti in podobnem? To, da se je izčrpala in usahnila tista enostranska in umetniško nedognana literatura z napihnjeno patetiko in nadpopolnostmi, lahko samo pomeni, da takšne revolucije, motivov, tem in ljudi, kakršni so naši udeleženci revolucionarne borbe, ni bilo mogoče stisniti v tako izkrivljen in nenaraven kalup.

Poglejmo vsaj malo in vsaj nekatere poteze teh ljudi. Od poletja 1941 do popolne osvoboditve posameznih krajev so bili vsi prostovoljni borci, odrekli so se vsemu v korist svobode in neodvisnosti svoje domovine in ljudstva,

pričeli so se zbirati kot bojne desetine in se strnjevali v brigade, divizije, korpuse in armade. Tisti, ki so prišli pozneje, so se zgledovali nad prejšnjimi, prvi pa nad vso bojno in revolucionarno minulostjo. Od kod naj bi bili sicer črpali tolikšno bojno smelost, odločnost in vero! Vsi so videli samo svojo dolžnost in cilj — svobodo; navdihnjeni z močjo vere, polni metenega optimizma se niso ustrašili bunkerjev in ognjenih viher pehotnega in artilerijskega orožja in topov, min, bomb in terorja, ki so ga počenjali okupator in njegovi hlapci. Samo takoj je lahko bil vsak izmed njih bakla svobode in luč na poti, ki jo je bilo treba ubirati. Samo tako si lahko pojasnimo njihovo prepevanje med operacijo brez narkoze, v snežnem metelju pod vrhom Treskavice, v igmanski bolnišnici in pod težo nosilnic ranjenih tovarišev.

Ne, to ni ne politika, ne sociološka študija. Tu gre za človeške like, za ljudi, ki nimajo v sebi nič nadčloveškega, in prav zato so sposobni, da izpolnjujejo svojo dolžnost, da navdušujejo druge s požrtvovalnostjo in da gredo zavestno prek vseh težav in ovir v trdni veri v svojo in ljudstvo moč k cilju, ki ga človek ne dobi v dar — v svobodo. Kdo bi jim sicer verjel in šel za njimi? Bistvo je v tem, da lahko to, kar so storili, stori vsak, kdor veruje v plemeniti cilj — svobodo, in kdor razume, a to lahko prej ali slej razume vsakdo, da je mogoče cilj doseči samo z borbo.

Ali so izčrpani vsi ti motivi in teme, da tokrat zares dekadentsko brskamo po ogromni njivi, da bi odkrili strupeno koreninico tistih z samim s seboj sprtih in od hrasta revolucije odkrhnjenih suhih vej, spolno in moralno iztirjenih in na kriva pota zabredlih ljudi? Koga pravzaprav odkrivajo pisatelji, zaljubljeni v takšne motive in tematiko? Za rešitev čigave duše molijo? Koga tolčejo s svojimi težkimi topovi, napolnjenimi s prhljem smodnikom? Umetnost ni igra ekstravagance in brskanja po smetišču moralnih mlakuž in morebitnih, patoloških primerov. Patologija je znanost zdravljenja, ne pa zastrupljanja.

Dragi Milenković

Literarni večeri partizanskih pesmi

NEKATERI gledališki igralci, med njimi Stane Sever, Janez Rohaček in Mara Černetova, so ustanovili skupino, ki naj bi v letošnjem jubilejnem letu ponesla partizansko pesem v šole in z literarnimi večeri gostovala v večjih krajih.

Pesnik Lojze Krakar je izbral 35 pesmi petnajstih partizanskih pesnikov tako, da je poskušal prikazati vso zgodovino NOB, ker se v izboru pe-

smi različnih avtorjev med sabo povezujejo v celoto. Deklamacije bo na literarnih večerih spremljal glasbenik.

Pobuda gledaliških umetnikov in pesnika Lojzeta Krakarja zasluži vso pozornost. Iz štirih let NOB se nam je namreč ohranila velika poezija, ki je v naši politični in kulturni zgodovini že dobila trajno mesto. Čim bolj se odmika čas, s tem večjim občudovanjem in

priznanjem gledamo na to poezijo. Malokdaj se je v slovenski zgodovini v obdobju štirih let rodilo toliko dobrih pesnikov kakor v NOB, čeprav so bile njihove naloge takrat večje kakor kdajkoli v miru. Niso bili samo tihi zapisovalci misli in čustev svojega časa, pač pa hkrati glasni prepričevalci in bodrilci, katerih delo je bilo marsikdaj močnejše kakor orožje.

Vprašaj ob »Zakonu vojne«

V PRVI letošnji številki je »Mladina« objavila pod naslovom »Zakon vojne« daljši reportažni razgovor z ustvarjalci filma »Zakon vojne«, ki ga snemajo v Kropi. V začetku sestavka je na kratko zapisana vsebina filma: »Zima. Ena od štirih, petih v zasedeni Evropi. Člani odporiškega gibanja minirajo sovražnikov vlak. V akciji padejo trije nemški vojaki. Zakon vojne zahteva deset talcev za enega nemškega vojaka. Trideset talcev čaka na trgu na smrt. Poveljnik jim da nekaj ur odloga: če se pravi storilec javi, bodo oproščeni, sicer...«

Nad vasjo se skrivajo člani odporiškega gibanja. Poznajo zakon vojne, vedo za talce, vendar ne morejo v vas, ki jo branijo tanki. Njihov poveljnik — diverzant, ki je miniral

vlak — ve, kaj zahteva zakon vojne.

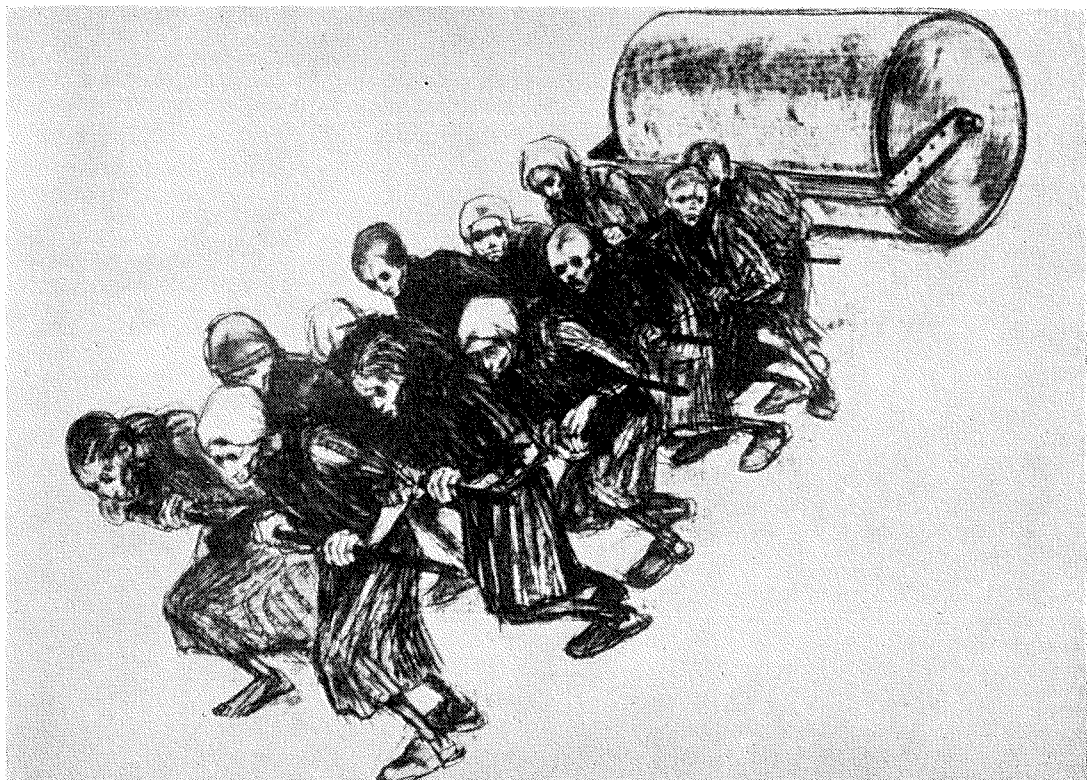
V vasi mrzlično iščejo krivca. Ker ga ne najdejo, določijo vaškega strahopetca. Nemški poveljnik ve, zakaj gre, vendar ga sprejme in spusti talce. Misel, da bo moral nekdo drug plačati za njegovo dejanje, pripelje diverzanta v vas. Proti svoji volji ga da poveljnik ustreliti. Ali je s tem res vsem zadoščeno? ...«

Tako člankarja v »Mladini«. Ne poznam scenarija in zaradi tega tudi ne morem vedeti, če je njegova vsebina res taka, kakor je objavljena v »Mladini«.

Avtorja sestavka sta v nadaljevanju zapisala tudi zanimiv odstavek: »Nalog, ki smo ga dobili na pot, se je glasil na 'novinarsko poročanje'. Skopa definicija, zajema pa

marsikaj, v našem primeru pogovor z režiserjem filma Brunom Paollinijem, pa čeprav za ceno smrtnih žrtev.« — Na kakšne žrtve sta mislila, ne povesta. Režiser ju je sprejel v postelji, ker je bil bolan. Povedal pa jima je, da v njegovem filmu ljudje, ki so jim Nemci po zakonu vojne, po zakonu o represalijah pripravljene pobiti trideset talcev, svojcev, svojega besa ne obrnejo proti sovražniku, temveč proti tistemu, ki je akcijo izpeljal, pa se noče javiti. Nasprotno pa glavni junak, ki minira vlak, že od začetka ve za zakon vojne, od vsega začetka računa s tem, da bodo Nemci streljali talce. Režiser je dogajanje v filmu časovno omejil na zadnjo vojno, krajjevo pa ne, saj pravi, da se lahko dogaja kjerkoli, kjer so bili Nemci in odporiško gibanje.

Dogaja se torej lahko tudi pri nas. Torej? Med NOB smo

Iz muzeja v Auschwitzu: suženjsko delo internirank (foto Milan Kumar) — Tak je bil nemški zakon vojne: suženjsko delo in množično uničevanje ljudi, ki so bili napoti »herrenvolku«

pognali v zrak kar lepo številno vlakov in uničili nešteto sovražnikov. Ali smo vse to delali zato, da bi nam po zakonu vojne sovražnik pobil toliko in toliko ljudi?

Zadeva nam je sicer jasna, medtem ko člankarjema pri »Mladini« ni. Če je film res tak, kakor onadva o njem pišeta, ne moremo le opisati njegovo vsebino in objaviti razgovor z režiserjem, kakor bi nas sicer film ne zadeval, češ da je tuj in podobno. Gre za film, ki ga snemajo pri nas, z našimi igralci in tudi z našimi sredstvi. Prav zaradi tega ne moremo biti ravnodušni do takega morda celo zlonamernega načina prikazovanja našega narodnoosvobodilnega boja. Ne moremo in ne smemo dovoliti, da kdorkoli potvarja naš boj na tak način, ko poskuša prikazati partizane kot ljudi, ki gredo v boj z namenom, da sovražniku pomagajo uničevati svoj lastni narod. Kako naj si drugače razlagamo vsebino filma?

Če sta člankarja nameravala »novinarsko poročati, pa čeprav za ceno smrtnih žrtev«, naj bi napisala res novinarstvo da smo spet zašli — če je res, kar pišeta — v koprodukcijo, ki nas resno opozarja, da pri naših filmarjih nekaj ni v redu, vsaj pri tistih ljudeh, ki odločajo o tem, kaj se bo snemalo in kje.

Okupator je v Jugoslaviji pobil več tisoč talcev, še več ljudi pa je pobil pred vstajo, zato, ker je hotel iztrebiti naš narod. Spomnimo se samo na kragujevsko tragedijo, na ustaške pokole, spomnimo se Begunj, Celjskega piskra. Naši narodi so poznali »zakon vojne«, ki je bil ta, da bi okupator pobil vse, kar bi mu bilo napoti in zaradi tega so se uprli. Uprli so se, da bi živeli, ne pa da bi jih okupator laže pobijal. Načrti nemških fašistov so bili jasni in so jih ti začeli uresničevati dosledno že v začetku vojne. Ali se ne bi člankarja spomnila tistih milijonov ljudi, ki so jih fašisti pokončali, ne da bi jim bili prej objavili »zakon vojne«? Pobijali so, ne da bi sploh napovedali vojne.

In po vsem tem naj spoštujemo neki »zakon vojne«, ki

ga Nemci objavijo, češ da je njihov človek vreden deset drugih ljudi? Res je, da so mnogokrat pobili po deset ljudi za enega nemškega fašista, res pa je tudi, da so pobili na tisoče in milijone ljudi, ne da bi šteli svojih padlih, zakaj pobijali so jih po nepisanem in

neobjavljenem zakonu, po svojih zločinskih načrtih, s katerimi so si poskušali podjarmiti svet.

Zaradi tega ne moremo priznati nobenih zakonov, ker vse, kar so nemški fašisti počenjali po vsej Evropi, je bilo protizakonito. Št.

Srečanje po 16 letih

BILO je konec januarja 1945. leta. Rdeča armada je prodrla že globoko na Poljsko in osvobodila tudi Auschwitz, kjer je bilo zloglasno nacistično koncentracijsko taborišče. Preživelih jetnikov tega taborišča ni mogla osvoboditi, ker so jih nacisti tik pred njenim prihodom odnali v druga taborišča. Tako so odšli jetniki in jetnice na dolgo, krvavo pot, kjer jih je mnogo pomrlo... Tisti, ki so vzdržali, ne bodo nikdar pozabili poti »svobode in smrti«. Vzdržali so samo zato, ker so vedeli, da se jim bliža svoboda z naglimi koraki.

Ob 16. obletnici tega dogodka so se zbrali v dvorani Zavoda za socialno zavarovanje v Ljubljani bivši slovenski interniranci. Srečanje je organizirala Sekcija bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev ljubljanskega okraja.

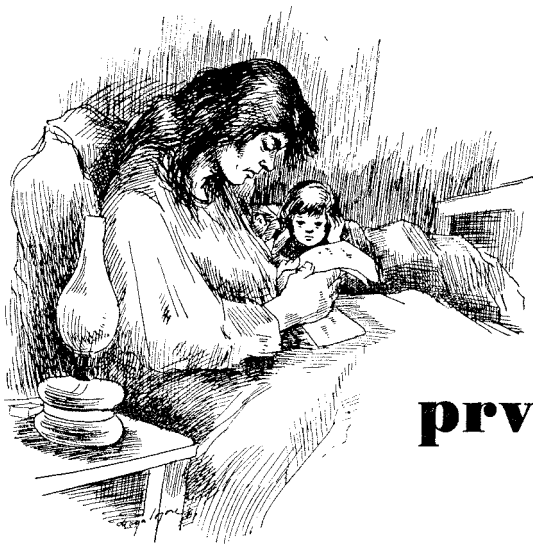
To je bilo nadvse pristrčno srečanje. Bivše interniranke so se objemale in obujale spomine, ob katerih so marsikateri zalile oči solze. Zborovanje je

izzvenelo v mogočen protest proti vojni, proti neonacizmu, proti zatiralcem narodov, proti vsem tistim temnim silam, ki se še zdaj nočejo odpovedati kolonializmu in krvavim represalijam nad svobodoljubnimi ljudstvi. »Že več kot 15 let je minilo od konca druge svetovne vojne, pa vendar se po svetu še zmeraj dogajajo grozodejstva, kakršna smo morali prestati mi pod bičem nacizma. Francozi v Alžiru in Belgijci v Kongu počenjajo podobne zločine kakor nekoč nacisti pri nas. Protestiramo!« — Take in podobne besede so odmevale po dvorani.

Srečanja se je udeležila tudi Marija Hreščak iz Nove Sušice pri Pivki, ki so jo tovarišice pozdravile z vzkliki »junaka mama«. To ni nič čudnega, saj je tovarišica Hreščakova ena izmed tistih naših žena, ki so šle herojsko skozi trpljenje, ki se niso v narodnoosvobodilni borbi ustrašile nobene žrtve, v taborišču pa prav tako kljubovale fašistom in pomagale sojetnicam v prenašanju trpljenja.

Srečanje Marije Hreščak z Mimo Zupančič

ANA BRVAR

Moja prva recitacija

PO OČETOVİ smrti je prišla k nam Johanca, petindvajsetletno dekle, da mama ne bi bila tako sama z majhnimi otroki. Kmalu smo se navadili nanjo. Otroci smo jo imeli radi, čeprav je bila z nami zelo stroga. Imela je fanta — partizana. Videla sem ga, ko je prihajal k njej in ko sta se pogovarjala. Ime mu je bilo Lado. Prihod tega slabotnega fanta je bil za nas otroke zmeraj dobrodošel. Takrat je Johanca pozabila na vse in smo se počutili bolj svobodni, ker nam ni ničesar ukazovala.

Po nekem daljšem pogovoru z Johanco je Lado odšel za zmeraj. Spominjam se, da je bilo poletje in da je bil Lado v lepi beli srajci, ki mu jo je dala Johanca. Nikoli prej nisem bila kdo ve kaj pozorna na partizana Lada. Zadnji dan, ko je bil lepo oblečen, pa je pritegnil mojo pozornost. Čeden fant je bil, samo preslaboten se mi je zdel za partizana. Govoril ni nikoli dosti in pravili so, da je čudak. Nisem razumela te besede. Zadnji dan, ko sta se pogovarjala z Johanco, sem ga skrivaj opazovala. Rada bi odkrila, kaj je na njem tisto, čemur pravijo »čudak«. Tudi potem si nisem mogla dati zadovoljivega odgovora na to vprašanje. Ob slovesu je Lado Johanco objel in poljubil.

»Kmalu se bova videla, če pa ne, ti bom pisal,« je rekel Lado in skoraj stekel po bregu za hišo. Njegova bela srajca se je še dolgo videla skozi zelen sadovnjak. S smehljajem sem gledala za njim in zdelo se mi

je, da nosi Lado najbolj belo in čisto srajco na svetu. Saj mu jo je s toliko ljubeznijo poklonila naša Johanca. Lado je odšel, Johanca se je jokala... Mislila sem, da se joče zato, ker je Lado čudak.

Minilo je že nekaj mesecev. Lado ni nič več prišel k nam.

Nekega dne je Johanca dobila pismo. Pisal ji je Lado. V pismu sta bila dva velika bela lista, popisana s črnilom.

»Glej, Štefka, pesem mi pošilja. Toda, groza — pismo iz zapor!« je skrivaj kriknila Johanca. »Še zadnjikrat mi je rekel, da se bova kmalu poročila. Sedaj so ga zaprli. Nikoli se ne vrne. Vsega je konec!«

Smilila se mi je naša Johanca. »Le zakaj je dobila tisti papir? Mar ji je res sporočil tako žalostno novico? Zakaj ji Lado tako piše, saj vendar ve, da je Johanca žalostna odkar ga ni.«

»Ko bi mi vsaj še pisal! Vse bi še bilo, ko bi nekaj imela od njega, ko bi vsaj vedela, da še živi!« je vzdihnila Johanca. Po obrazu so ji tekle debele solze in padale na papir. Črke so se razmazale. Bala sem se, da pesem, ki je bila na kosu lista, ne bi ostala cela. Johanca jo je glasno prebrala. Obe z našo mamo sta rekli: »Kako lepo piše! Ubogi revež, kako trpi v zaporu.«

»Lep spomin imaš Johanca. Bodi vesela te lepe pesmi. Vidiš, Lado vse rajši prenese, kot to, da te ne vidi. Ali moreš želeti še kaj več?« je tolažila mama Johanco.

Pesem je imela dvanajst kitic. Johanca jo je brala počasi in jaz sem jo zamaknjeno poslušala. Potem jo je prebrala še enkrat, zravnila papir in ga spravila v žep. Zvečer je zopet brala v postelji, pri medli petrolejki. Brala je oprezno, potihem, kakor da bi se nečesa bala, da ne bi zbudila otrok. Jaz nisem mogla spati. Poslušala sem Johanco dolgo v noč. Naslednji večer se je zgodilo isto in tretji dan sem rekla pri kosilu: »Mama jaz znam pesem!«

»Katero pesem?« so me vsi začudeno vprašali.

»No, tisto, ki jo bere Johanca, preden zaspi.«

Otroci so se zasmeli, mama pa je rekla: »Ti si res čuden otrok. Pa povej, če jo znaš!«

»Bom, samo če se ne boste smejali!« sem odgovorila. Najbolj me je užalilo, če se mi je kdo smejal. »Temu norcu se moraš smejati«, sem večkrat slišala. Zato sem sama sebe imela za norca, če se mi je kdo smejal.

»Ne bomo se ti smejali, če znaš to lepo pesem. Le povej jo! Še rajši te bomo imeli.«

Take besede so me vzpodbudile in sem pričela:

*»Po svetu smo se razkropili,
po logarjih se naselili,
kjer nam pešajo moči
in naš lepi obraz bleđi.*

*Kje je naša sedaj družinica,
kje je naša lepa živinica?
Vse nam vzel je tuji rod,
ker je tujec naš gospod.«*

Seveda se vseh kitic sedaj ne spominjam več. Znam še zadnji dve kitici, kjer se Lado poslavlja od svojega dekleta, Johance in mame:

*»Zapustil sem te, moja draga,
a vedi,
kdor veruje, zmaga.
Če se ne vrnem več domov,
spoštuj vse žrtve,
spomni se vseh preranih grobov.
Ob večerih mislim nate, mama,
zaman me čakaš,
vem, da vsak dan bolj si sama.«*

Preprosta pesem je na vse napravila ne- navaden vtis. Zamaknjeno so nekaj časa molčali, nato so drug za drugim kimali:

»Zares lepa pesem.« Mene so pohvalili. Bila sem zelo srečna, ker se mi je Johanca nad- vse ljubeznivo in prisrčno nasmejala, kar se je le malokdaj zgodilo.

Naslednjo nedeljo me je mama razvese- lila z novico, da pojdem z njo v Drtijo. Če bi mama odšla sama, ne bi imela toliko časa obstanka, dokler se ne bi vrnila. Bala sem se zanj. Strah me je bilo, da je ne bi nekega dne pripeljali mrtvo, prav tako kot očeta.

V Drtiji se je pri Mrčunovih zbralo več žensk iz vasi. Mama je največ govorila in vse so jo napeto poslušale. Bila je vojna in na vrsti so bile samo žalostne novice: koga so ustrelili, koga so odpeljali v zloglasne za- pore in taborišča.

»Da, zapor, to je nekaj groznega! Vaša Johanca že ve, ker ima tam fanta.«

»Kaj ne bi vedela! Saj ji je Lado pisal in poslal pesem. No Anka, povej tem tetam, kaj znaš!« je rekla mama. Sedaj je prišla vrsta name. Ženske so že ob maminem pri- povedovanju smrkale v robce.

»Bom, samo ne jokajte! Drugače bom mislila, da sem jaz kriva,« sem zaprosila.

»Ne, ne bomo jokale!« so mi vse eno- glasno obljubile. Postavila sem se na sredo med ženske in pričela deklamirati. Nikjer se nisem ustavila. Govorila sem do konca:

*»... Mama potolaži se,
saj naju združila bo
temna jama...«*

Zadnji verz je vsem ženskam pomenil nepopisno žalost. Prestrašila sem se zgara- nih, objokanih obrazov.

»Kdo bi si mislil, da zna Lado kaj ta- kega! Pa otrok, res čudno. Saj še v šolo ne hodi. Le kako se je mogla naučiti, ko še črk ne pozna?«

Mama je razložila ženskam, kako je to šlo. Kimale so in me hvalile. Vsaka mi je hotela kaj dati. Začudilo jih je, ko nisem marala igrac.

»Kdo bi v teh časih mislil na igrac! Še otrokom presedajo,« je rekla mama in se na- potila proti vratom.

Še enkrat sem se ozrla na stare, zgubane obraze in sem se skoraj ustrašila. Vsaka solza teh žensk mi je pomenila težko breme. Odhitela sem domov, med otroke, da bi na vse to pozabila.

(Ilustriral E. Sajevec)

Nacistično vrednotenje človeka

MALO ali nič ne pove človeku teh nekaj besed in številk, če ne pozna njihovega grozljivega ozadja in pomena. Toda v njih je v zgoščenih oblikah izražen ves tisti cinizem, vsa tista brezmejna podivjanost in moralna pokvarjenost, s katero so nacisti ovekovečili svoje zločinsko početje kot najgrši madež, kar jih pozna zgodovina človeštva. Gre za tipično nacistično vrednotenje človeka, za neovrgljiv dokaz, kako peklenko je bil zasno-

van nacistični sistem uničevanja ljudi, ki so ta sistem obsojali in odklanjali.

Pred seboj imamo esesovski rentabilnostni račun o izkoriščanju ali boljše rečeno o uporabi pripornikov v koncentracijskih taboriščih. Interniranec je zaslužil v nemškem koncentracijskem taborišču dnevno 6 mark, če je delal. Njegov zaslužek pa ni bil odvisen od delovnega mesta, od oblike in napornosti dela. Bil je za vsa delovna mesta enak. In inter-

niranec ni dobil zaslužka izplačanega v denarju, marveč mu je dala uprava taborišča samo listek, na katerem je bilo potrjeno, koliko je zaslužil. S tem listkom je lahko kupil v kantini kako malenkost, če jo je bilo sploh moč dobiti. Običajno pa ni bilo kaj kupiti. Od zaslužka pa je uprava taborišča odtegnila še prispevek za prehrano, v našem primeru 60 pfenigov.

Na pričujočem rentabilnostnem računu vidimo, da so nacisti odmerili internirancu povprečno 9 mesecev življenja v taborišču. Tako so namreč izračunali odpornost njegovega

Rentabilitätsberechnung der SS über Ausnützung der Häftlinge in den Konzentrationslagern

Rentabilitätsberechnung

Täglicher Verleihlohn durchschnittlich RM 6,—

abzüglich Ernährung RM —,60

durchschnittl. Lebensdauer 9 Mt. = $270 \times \text{RM } 5,30$ = RM 1431,—

abzüglich Bechl. Amort. RM —,10

Erlös aus rationeller Verwertung der Leiche:

1. Zahngold

3. Wertsachen

2. Kleidung

4. Geld

abzüglich Verbrennungskosten

RM 2,—

durchschnittlicher Nettogewinn

RM 200,—

Gesamtgewinn nach 9 Monaten

RM 1631,—

zuzüglich Erlös aus Knochen und Aschenverwertung.

organizma ob hrani, v kateri ni bilo niti polovice za preživljanje potrebnih kalorij. In nacisti so izračunali, da zasluži interniranec v teh devetih mesecih 1431 mark. Iz nadaljnjih postavk njihovega računa je videti, da so računali, da interniranec po devetih mesecih podleže gladovanju in izčrpanosti, kar se je množično tudi dogajalo. Interniranec, ki je bil navezan izključno na taboriščno hrano, je bil pač obsojen na smrt od gladovanja ter fizičnih in duševnih naporov. Nacističnim krvnikom pa to še ni zadostovalo. Njihov cinizem se niti pred smrtjo ni ustavil. Vnovčiti ali racionalno uporabiti je bilo treba tudi internirančovo truplo. Najprej so mrliču vzeli, kar je imel kaj vrednega na sebi. Na računu vidimo, da so nacisti računali z morebitnimi njegovimi zlatimi plombami ali zobmi, z ob-

leko, ki je bila spravljena nekje v skladišču, pa tudi z uro, prstani in denarjem, če so ga kaj našli v njegovih žepih, ko so ga prignali v taborišče.

In tudi s tem nacistična pošast še ni bila nasičena. Od vsega »izkupička« za mrtvega interniranca si je zaračunala po dve marki za sežiganje njegovega trupla. Tako ji je ostalo »čistega dobička« od žrtve povprečno 200 mark. Teh dve sto mark je prištel k internirančevemu zaslužku v vseh devetih mesecih, kolikor je trajalo njegovo življenje v taborišču, in račun je pokazal, da je tedaj že mrlič zaslužil 1361 mark. V ta zaslužek pa so nacisti vračunali še izkupiček za njegove kosti in pepel, ko so svojo žrtev sežgali v krematoriju.

Ta rentabilnostni račun je sam zase dovolj zgovoren, da ne potrebuje komentarja.

Pogovor z Alenko Gerlovičevo

OBISKAL sem Alenko Gerlovičevo na Gradišču, kjer si je v podstrešju uredila okusno stanovanje in prijeten delovni atelej.

»V naslednji številki bomo objavili v Borcu reprodukcijo Vaše Partizanske ljubezni; zaradi tega smo menili, da bi bilo dobro, če bi še kaj več zvedeli o Vašem umetniškem delu v partizanih.«

»Pa kako da ste objavili prav Partizansko ljubezen? To je moja prva in najslabša stvar, ki sem jo naredila kmalu po prihodu v partizane.«

Morda je pretirana skromnost, morda želja, da poudari svoj razvoj vplivala na Alenko, da mi je skoraj resno zagrozila.

»Zakaj niste objavili »Hajke«, ali »Kamnoloma«, ali »Prenosa ranjencev«?

In že smo bili v njenem elementu. Vsa partizanska dela je izročila Muzeju NO. Tam imajo tudi možnost, da jih konservirajo, ker so slikarji pač slikali na slabem papirju (dobrega niso mogli dobiti).

Te prve njene slike niso njen pravi obraz. Šele zdaj prihaja

do svojega izoblikovanega lastnega izraza. Končala je leta 1941 akademijo v Zagrebu in se v Ljubljani vključila v narodnoosvobodilno gibanje. Bila je najprej ulični sekretar, nato kvartni, kasneje član rajonskih odborov in član okrožnega odbora OF. Razumljivo je, da se mlada akademska slikarka ni mogla ukvarjati z umetnostjo.

Ko so ji v začetku leta 1944 ubili očeta, so začeli mnogo govoriti tudi o njej. Gestapo jo pa ni našel več doma. Umaknila se je v ilegalo in čez čas je srečno šla iz Ljubljane na osvobodeno ozemlje.

Takrat — bila je v centralni tehniki — se je začela njena umetniška pot. Sama pravi, da je imela precej težav, saj je delo prekinila za tri leta, ko je bila aktivistka v Ljubljani. Znašla se je v družbi priznanih in starejših slikarjev, seveda starejših le po delu, zakaj v grafičnem ateljeju centralne tehnike so se zbirali v glavnem mlajši slikarji, ki so izdelovali opreme za naslovne strani, ilustracije za partizanski tisk in plakate. V glavnem

so izdelovali linoreze, ker so le tako lahko tiskali. Člani ateljeja pa so tudi sami zase precej slikali. Tako so nastali linorezi in grafike, ki so jih razstavili v začetku leta 1945 v Črnomlju. Takrat je tudi Alenka prvič razstavljala svoje linoreze in nekaj akvarelov.

Slikarska skupina pa je pripravila tudi svojo drugo razstavo v okviru razstave centralne tehnike, ki bi jo morali odpreti 27. aprila v Črnomlju. Bila je to razstava partizanskega tiska, ki je v posebnem oddelku imela tudi dela članov grafičnega ateljeja centralne tehnike. Na večer, ko bi morali razstavo odpreti, pa je prišel ukaz za premik in so tako morali razstavo razdreti.

Alenka se spominja tudi svojih tovarišev, ki so delali v grafičnem ateljeju, v prvi vrsti moža Vita Globočnika, dalje Iveta Šubica, Dušana Petriča, Franceta Slane, Ivana Seljaka, Franceta Miheliča, Doreta Klemenčiča, Nikolaja Pirnata, arh. Brankota Simčiča, Milene Dolgan, Vanja Turka, Lojzeta Lavriča, ing. Vlada Jordana, ing. arh. Naceta Gregorčiča in drugih.

Na svoje tedanje delo gleda Alenka zdaj kot na začetniško delo. Delala je pod vplivom okolja, pravzaprav pod vplivom izkušenejših tovarišev. Svoje stvari je presojala po drobnih formalnih detaljih drugih. Oblika začetnikovega dela ne raste iz njega samega, iz njegovih doživetij, pač pa jo lovi po drugih. Zaradi tega, pravi Alenka, so tudi njene partizanske stvari nedognane.

Malo je bilo tudi manjvrednostnega kompleksa. Prišla je v okolje, kjer so delali tudi ljudje brez formalne strokovne izobrazbe, ki pa so bili močnejši in ki so delali nepretrgano. Alenka je to občutila in je prav zaradi tega po vojni še leto dni obiskovala akademijo v Ljubljani.

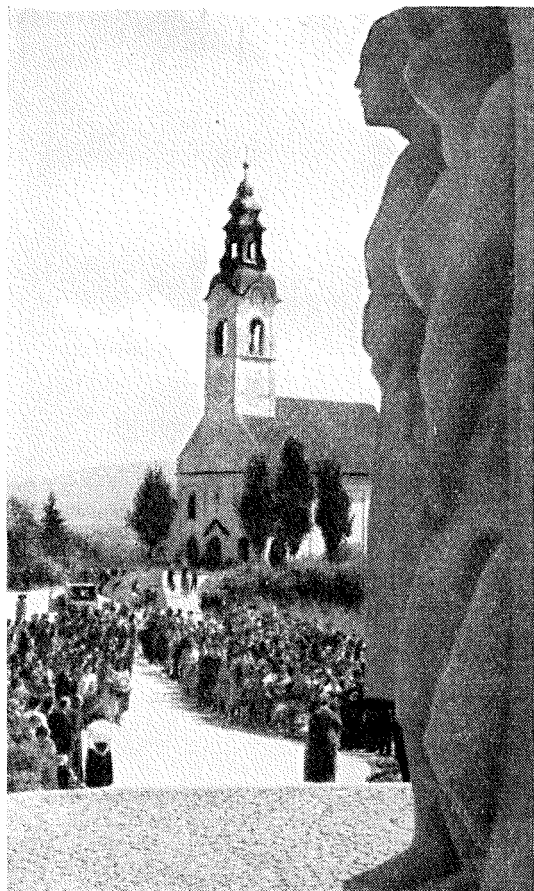
Partizanski začetki Alenke Gerlovičeve res niso zadovoljili. Tudi po vojni je vztrajno iskala svojo umetniško izrazno pot. In njena zasluga ni samo v tem, da jo je našla, pač pa je zasluga tem večja, ker jo je našla kljub vsem družbenim obveznostim, ki jih je imela po osvoboditvi. V tem je tudi do-

PARTIZANSKI NAPADI NA SVETI URH IN OKOLIŠKE POSTOJANKE

V letošnji prvi številki naše revije je bil objavljen članek pod naslovom »Napad na postojanko belih morilcev« (odlomek iz teksta o tej postojanki, ki ga je napisal Stane Lenardič). Ker je naše uredništvo prejelo več pripomb k omenjenemu članku, češ da so dejstva v njem prikazana nepopolno, nekatera tudi netočno, objavljamo še en članek o partizanskih napadih na to belogardistično gnezdo. To je odlomek iz knjige tovarišice ŠTEFANIJE PODBEVŠKOVE, ki jo namerava izdati Državna založba Slovenije.

Prosim bralce, ki so jim dogodki okrog Sv. Urha natančneje znani, da primerjajo oba članka ter nam pošljejo ustrezne pripombe in dopolnitve k podatkom, ki jih navajata.

NA SV. URH, kjer je bilo med NOB domobransko morišče, prihaja danes veliko ljudi. Med njimi niso le svojci in prijatelji pobitih žrtev, temveč še mnogo drugih, ki bi si radi ogledali kraj, o katerem so slišali in brali, da je bil med najstrahotnejšimi morišči v Sloveniji.

Celotni vrh griča je preurejen v prirodni park, domobranska »kasarna«, ki je bila v urhovski mežnariji, je porušena, ostala je le mučilnica v kletnih prostorih. Hlev, ki so ga uporabljali za zapor, kadar je bilo toliko ujetnikov, da jih niso mogli strpati v kleti, je še ohranjen.

kaz vitalnosti pravega umetnika.

Se nekaj moramo omeniti — Alenko partizanskega scenografa in dramatika.

Ko je prišla Alenka Gerlovičeva na osvobodeno ozemlje, so jo dodelili najprej Slovenskemu narodnemu gledališču, kjer je naredila osnutke za sceno »Raztrgancev«. Takrat, se spomni, je tudi sama poslikala kulise.

Kasneje je grafični atelje priredil tudi prvo lutkovno predstavo in s tem dejansko ustanovil lutkovno gledališče. Pobudnik tega je bil Lojze

Lavrič, ki je tudi sam izdelal lutke. Drugič pa so lutkarji nastopili že z igro »Jurček in trije razbojniki«, ki jo je napisala Alenka. Zanj je izdelala osnutek za sceno, igro režirala in tudi sama igrala. Krstna predstava »Jurčka« je bila v Črmošnjicah, nakar je skupina gostovala tudi po drugih krajih, predvsem v Črnomlju. Tu so lutke prevzeli profesionalni lutkarji, ki so s predstavo gostovali po vsem osvobojenem ozemlju. Zadnjikrat je to gledališče nastopilo ob desetletnici slovenskih brigad v Dolenjskih Toplicah. Ta-

krat so sodelovali vsi živeči bivši sodelavci. Tako je lutkovno gledališče spet nastopilo z isto predstavo in z istimi ljudmi.

Alenka Gerlovičeva se vsega tega spominja upravičeno s ponosom. Sodelovala je kot slikar in scenograf. Potreba je nanesla, da je celo pisala igrice. Spomini in globoka doživetja v partizanih so tudi zanjo tisti veliki zaklad, iz katerega bo lahko črpala zdaj kot umetnik in pedagog ter nam posredovala umetnost in vzgajala v umetnosti naš najmlajši rod.

M. Š.

Na novo je zgrajena hiša za čuvaja celotnega spomeniškega prostora z veličastnim spomenikom. V urhovski cerkvi je krajevni muzej, kjer obiskovalec lahko vidi, kakšen je bil Sv. Urh med vojno. Pri ogledovanju fotografij številnih bunkerjev, obrambnih jarkov in drugih utrdbenih naprav, se marsikdo lahko vpraša, zakaj niso partizani uničili zloglasne postojanke.

I

Partizanske enote so večkrat poizkušale uničiti sovražne postojanke na Sv. Urhu in v okolici. Po umoru prvih žrtev v Bizoviku, 27. septembra 1942, in prvih žrtev na Sv. Urhu, 6. oktobra 1942 je 2. četa Zapadno-dolenjskega odreda pod vodstvom komandirja Antona Vrbinca, domačina iz Bizovika, napadla bizovsko postojanko. Sredi oktobra 1942 so se belogardisti na povabilo gostilničarja Rudolfa Babnika preselili iz gasilskega doma v njegovo gostilno. Ponoči od 21. na 22. oktober 1942 je Anton Vrbinč, s partizanskim imenom Nebošme, napadel novo postojanko. V njegovi četi je bilo več domačinov, med njimi tudi Franc in Jaka Mojškerc.

Nebošme ni slutil, da so bili v stavbi prav tedaj, ko jo je obkoljeval, njegovi starši in sestra Angela. Komandant bizovske bele garde, do kraja izprijeni Gabrijel Capuder, jim je v navzočnosti vaških belogardističnih veljakov, med katerimi je bil tudi podžupan Franc Ložar, prebral smrtno obsodbo. Kot v odgovor so se oglasili partizanski strelji.

Med bojem je nastal v postojanki požar. Capuder je nagnal Ivana Vrbinca, njegovo ženo Ivano in hčerko Angelo na stopnišče in vpil nad njimi, da morajo gasiti. To pa je bila le pretveza, da jih je lahko pobil. Streljal je za njimi ter zadel Ivana Vrbinca in njegovo hčerko. Oče je bil takoj mrtev, hčerko pa so partizani, ki so med bojem opozarjali sovaščane, naj ne streljajo, obvezali. Mati Ivana Vrbinca je slučajno ostala živa. Odhitela je domov po ročni voziček in odpeljala smrtno ranjeno hčerko iz vasi. Zaradi prevelike izgube krvi je hčerka izdihnila, mati pa je sredi noči odtavala na Orlje, kjer se je sestala s sinom Antonom — Nebošmetom in njegovimi borci.

Isto noč kot bizovsko postojanko so partizani Zapadno-dolenjskega odreda požgali mežnarijo pri Sv. Urhu. Ker so se po požigu belogardisti udrili v cerkvi, so jih partizani po dveh mesecih — decembra 1942 — vnovič napadli. Partizan Maks Menart, doma od Sv. Urha, si je še zlasti prizadeval, da bi uničil strojnično gnezdo v cerkvenem stolpu, kar mu pa ni uspelo.

II

Julija 1943 je prišla iz Višnje gore z določeno nalogo v jugovzhodni predel dobrunjske občine 1. četa 4. bataljona Cankarjeve brigade. Izvidnica, v kateri sta bila tudi pomočnik komisarja bataljona Lojze Picelj iz Gor. Polja pri Straži, s partizanskim imenom Jon, in sekretar SKOJ bataljona Leopold Prošek iz Spodnje Hrušice, s partizanskim imenom Bojdukov, je odšla v dolino proti Podlipoglavu. Prošek je

kot domačin nameraval v mlin k Malenskim, ker je vedel, da bo tamkaj dobil najbolj točne podatke. Še preden je izvidnica dospela v vas, so jo napadli urhovski belogardisti. Zaradi sovražnikove premoči se je morala izvidnica umakniti nazaj na Lipoglav.

Medtem ko se je izvidnica borila v dolini, so četo na Pugledu napadli belogardisti s Police. V boju je bil nevarno ranjen četni komandir Ivan Bišalj s Kočevskega. Po treh dneh je umrl, četa pa se je vrnila nazaj v sestav bataljona.

Po kapitulaciji Italije je 4. bataljon Cankarjeve brigade zasedel Lipoglav in okoliške hribe. Štab bataljona, sestavljenega iz štirih čet, se je zadrževal na Lipoglavu. Dne 17. septembra 1943 je Leopold Prošek vnovič odšel z izvidnico v Podlipoglav. Tudi tokrat je bil v izvidnici pomočnik komisarja bataljona Jon in z njima še sedem partizanov. V Podlipoglavu so odšli štirje partizani, med njimi Prošek in Jon, v mlin k Malenskim; pet jih je ostalo zunaj na straži. V mlinu so odložili orožje, posedli okoli mize in si začeli zapisovati podatke o urhovski postojanki. Še preden so končali z delom, so zaslišali močno streljanje okoli mlina. Stražarji so na strele odgovorili z mitraljezi, a zaradi prevelikega števila belogardistov niso dolgo vzdržali. Skupaj s partizani, ki so planili iz mlina, so se umikali v gozd nad mlinom. Zadnji se je umaknil Prošek. Z mize je potegnil Jonovo nalivno pero in papirje, pograbil puško, ki jo je prislonil za vrata, in planil skozi mlin v strugo potoka. Belogardisti so streljali za njim, a ga niso zadeli. S podatki, ki jih je dobil pri Malenskih, se je vrnil na Lipoglav.

Naslednji dan, 18. septembra 1943, je odšel s 3. četo 4. bataljona v zasedo nad vas Češnjice. Tu so partizane že zopet napadli belogardisti. Potegnili so se nazaj v Podlipoglav in krenili skozi Šentpavel in čez Molnik na Orlje. Ko je četa zasedla položaje, se je začelo mračiti. Bitka, ki je divjala na Sv. Urhu že od 15. ure, se je pomaknila proti Orljemu. Četa, v kateri je bil Prošek, je morala borbem ostalih treh čet bataljona ščititi umik.

Zakaj je moral 4. bataljon Cankarjeve brigade doživeti 18. septembra 1943 na Sv. Urhu tako občuten poraz in se umakniti iz boja, je ostalo dolgo časa nepojasnjeno. Šele natančnejši podatki in poizvedbe o partizanskih dezerterjih Riku Metlikoviču in Salku Elkasoviču, ki sta se že dalj časa zadrževala na Orljem in v okolici in zvaljajala partizane v zasede, in pa pismo soudeleženca bitke, letalskega podporočnika JLA Viktorja Krtelja, so v tolikšni meri razčistili okoliščine, da si lahko jasneje pred očimo ves potek borbe.

Viktor Krtelj je odšel v partizane po kapitulaciji Italije skupaj s sošolcem Hrvojem Barbičem. Kot gimnazijca sta se odpeljala iz Ljubljane v Trebnje in se vključila v 4. četo 4. bataljona Cankarjeve brigade. Barbič je 18. septembra padel na Sv. Urhu, Krtelj pa je ostal živ in učeal osvoboditev. Odšel je v SZ v mesto Molotov, od koder je 24. julija 1946 pisal očetu padlega sošolca — Marinu Barbiču v

Ljubljano, Malenškova ulica št. 7 — kar je vedel o smrti njegovega sina Hrvoja. Iz Krtelevega pisma navajam tiste odstavke, ki pojasnjujejo potek bitke na Sv. Urhu.

Molotov, 24. VII. 1946.

»Spoštovani g. Barbič!

...Naš bataljon je dobil takrat nalogo, da očisti ves teren do Ljubljane. Z bataljonom smo se namestili na Lipoglavu, osem kilometrov od Ljubljane. To je bila naša izhodna točka. Prva akcija, ki smo jo morali podvzeti, je bila likvidacija postojanke na Sv. Urhu. Naša četa je morala čez Orlje, kjer smo padli v zasedo in prišli tako z druge strani k postojanki. Toda bataljon je bil nov, komandant in komandirji še neizkušeni in tako smo prišli mi k Sv. Urhu prej, kot je bilo dogovorjeno in prej kot ostale čete.

V postojanki so bili Nemci, beli in mnogo civilistov. Mi smo čakali na položajih, medtem so nas vse obkolili in poslali po pomoč.

Kmalu se je začela borba in mi smo se morali umikati proti bloku, ker samo v to smer smo še imeli prostor. Toda med tem sta prišla dva kamiona Nemcev iz Ljubljane in nam padla v hrbet. Takrat je bil Hrvoje ranjen v nogo od rafala iz brzostrelke. Jaz in še en tovariš sva ga odnesla do doktorja, ki ga je obvezal in namestil v komoro na voz. Toda ravno tedaj so začeli metati mine in ena izmed prvih je padla med ambulantno. Še enkrat sem ga videl, ranjen je bil drugič od drobca težke mine in ni bil več pri zavesti. In čez par minut je umrl.

Na srečo nam je prišla takrat na pomoč 3.četa bataljona, tako da smo se z njeno pomočjo prebili iz obroča in se v paničnem begu umaknili.

Naš bataljon je takrat izgubil več kot šestdeset tovarišev, od tega sedemindvajset iz naše čete. Stari partizani so govorili, da ni bilo še nikoli kaj takega. Skoraj štiri dni smo se potem zbirali na Lipoglavu...«

Krivde za partizanski poraz pri Sv. Urhu ne moremo pripisati nikomur drugemu kot izdajalcema Riku Metlikoviču in Salku Elkasoviču. Kot partizana Šercerjeve brigade, v kateri je bil Metlikovič četni komandir, sta kmalu po njeni ustanovitvi odšla na rudniški teren z izgovorom, da se zaradi slabega zdravstvenega stanja ne moreta udeleževati bojev. Od zgod-

Eden izmed bunkerjev pri Svetem Urhu

nje pomladi 1943 sta se potikala po bizovskih in dobrunjskih hribih tja do Podlipoglava in Škofljice. Kot okupatorjeva plačanca sta bila v zvezi z belogardističnimi posadkami v okoliških postojankah in jih obveščala o gibanju partizanskih edinic. Pri srečanjih s partizani sta se še vedno izdajala za borca NOV in nosila znake njihove uniforme.

Tudi 18. septembra 1943 sta izdajalca Riko in Salko, kot so ju ljudje kratko imenovali, obvestila urhovce, da se jim bližajo partizani. Na Sv. Urhu je bilo tedaj le malo starih belogardistov. Veliko so jih zajeli partizani, ko so se ob kapitulaciji Italije umaknili na Turjak, Osolnik, v Zapotok ali pa razbežali na vse strani. Zato so večji del posadke sestavljali na hitro mobilizirani civilisti iz okoliških krajev. Komandant je bil Lojze Dežman, po domače Žorga, doma iz Hrušice pod Bizovikom. Žorga ni zaupal novincem, svojih starih pajdašev pa v boju ni mogel pogrešiti. Zato je poslal po pomoč k Nemcem v Vevče že priletnega urhovskega mežnarja Jožeta Selana, očeta šestih belogardistov in treh belogardistk. Dan pred bitko na Sv. Urhu je vodja poljskih belogardistov Janez Grum obvestil urhovskega komandanta, da so se že povezali z Nemci, ki so jim obljubili vso pomoč.

Nemci so se takoj odzvali in poslali svojim novim pomagačem kolesarsko četo. Pred stavbo dobrunjske občine so pripeljali nekaj težkega orožja in ga namerili proti Sv. Urhu. Hkrati so obvestili svoje vojaške enote v Ljubljani, ki so s kamioni prihitele na bizovski blok.

Četrta četa 4. bataljona Cankarjeve brigade, v kateri sta bila Hrvoje Barbič in Viktor Krtelj, je morala biti že zelo blizu urhovske postojanke, da je Krtelj lahko poročal, kako je videl »Nemce, bele in veliko civilistov«. Neizvežbani in boja nevajeni borci so se začeli kmalu po posegu Nemcev v bitko na Sv. Urhu,

umikati. Vsi izhodi so bili tedaj že zaprti, le proti Bizoviku so imeli še nekaj časa možen umik. Ko so se približali hribom nad Bizovikom, so jih Nemci, ki so se pripeljali iz Ljubljane, napadli še s te strani.

Na umiku je popadalo več borcev in bork, povečini takih, ki so bili prvič v borbi. Tovarishi so jih reševali in nosili na varnejša mesta, vendar od vseh niso več mogli. Ranjeni partizani in partizanke so padli v roke belogardistom, ki so vsakega, ki je še kazal znake življenja, pobili. Prizanesli niso nikomur. Med pobitimi borci je bila tudi komaj petnajstletna Antonija Plečko iz Ljubljane. Urhovski komandant Žorga se je po bitki hvalil v občinskem poslopu v Dobrunjah, da je videl, kako je omahnila ranjena partizanka. Ko je tekkel k nji, mu je že od daleč zaklicala:

»Tovariš, pa me vendar ne boš ustrelil!«

»Pa sem jo le, kurbo partizansko!« se je rezal bivši član lazaretskega bataljona in Legije smrti, vajen pobijati rojake.

Ko so urhovci in Nemci začeli potiskati partizane proti zahodu, je bil med prvimi ranjen v desno ramo Avgust Durjava iz Maribora, med vojno uslužbenec ljubljanske železniške direkcije. Padel je na obraz in negibno obležal. Dva belogardista, ki sta bila v bližini, sta se mu približala in ga začela preiskovati. Vzela sta mu orožje, odpela šotorsko krilo in potegnila listnico iz žepa. Eden mu je hotel sezuti še čevlje. Durjava ga je slišal, ko je dejal, da so »fejst«. Drugi ga je zavrnil, da zdaj ni časa za take reči. Pustila sta ga na mestu, kjer je padel in stekla za drugimi.

Durjava je še nekaj časa napeto prisluškoval glasovom okoli sebe. Ko se je prepričal, da ni nikogar več v bližini, je previdno vstal in se splazil po griču navzdol proti Dobrunjam. V neki hiši so ga obvezali. Katera je bila se ne spominja več, ker je bil tedaj prvič v teh krajih. Nato je šel iz vasi po občinski cesti proti vzhodu. V bližini kapele, ki je stala tiste dni na križišču občinske ceste in poti na Sv. Urh, ga je ustavil neznan belogardist in vprašal, kam je namenjen. Durjava je imel na sebi uniformo železniškega uslužbenca, zato mu je dejal, da je v službi na postaji v Zalogu. Belogardist mu ni verjel. Ogledoval ga je od vseh strani in mu dejal, da je gotovo eden izmed tistih, ki se bijejo na griču. Prijel ga je in odgnal v bližnjo na pol leseno, na pol zidano šupo. Durjava je ugovarjal, a mu ni nič pomagalo. Belogardist je dejal, da ga bodo prišli zaslišati tisti s Sv. Urha, nato pa je od zunaj zapahnil vrata. K sreči je bil Durjava varen vsa težja dela opravljati z levico. Razgledal se je po šupi in našel železen drog. Potisnil ga je pod vrata in jih z levico privzdignil. Odhitel je nazaj v Dobrunje in prenočil v gozdu blizu Orljega. Zaradi goste megle se je naslednje jutro spet znašel pri Sv. Urhu. Ko je prepoznal kraj, kjer je bil ranjen, je odhitel na jugovzhodni parobek gozda in čez travnike v Žabjo vas. V neki hiši so mu dali jesti in pokazali pot v Podlipoglav.

III

Po bitki na Sv. Urhu so belogardisti zvezli na grič osemnajst padlih in pobitih partizanov, med njimi dve partizanki. Slekli so jih in sezuli in napol gole zmetali za pokopališki zid. Urhovski kuhar Franc Zupančič, znan pod imenom Rajželec, se je tedaj hvalil, da se je vendar enkrat pošteno oblekel.

Vso noč od sobote na nedeljo 19. septembra 1943 so trupla ležala za »cvingerjem«. V zgodnjem jutru je Žorga poslal belogardiste v Dobrunje po aktivista OF Janeza Omahna in Martina Kurenta, delavca v vevški papirnici. Takoj sta morala z njimi na Sv. Urh. Omahen je ugovarjal, da se je komaj vrnil s celonočnega dela in bi rad vsaj zajtrkoval, a mu niso dovolili. Na griču jima je Žorga odkazal prostor, kjer sta morala izkopati dva metra dolgo in prav toliko široko in globoko jamo. Kopala sta ves dan do noči brez jedi in pijače. Ženi sta si prizadevali, da bi izročili stražarju vsaj nekaj tople pijače zanju. Ta pa se jima je posmehoval in ju nagnal z najgršimi psovki. Najhujši izmed stražarjev je bil komaj šestnajstletni belogardist Ivan Potokar, sin reškega kovača.

Med kopanjem sta kopača opazila med belogardisti tudi nemške vojake. Žorga jih je vodil z enega konca griča na drugega in se pogosto ustavljal na kraju, kjer se odpre pogled proti Pugledu. Koval je načrte, kako bo z nemško pomočjo napadel in uničil partizane.

Proti večeru je bila jama, namenjena za partizanski grob, izkopana. Kopača sta zlezla iz nje in vprašala belogardističnega komandanta, če lahko odideta domov. Žorga se je zadržal nad njima, da njuno delo še ni končano. Pokazal jima je pobite partizane za zidom in jima ukazal, da jih pokopljeta. Dobila sta ročni voziček, da sta jih lahko prepeljala več naskrat.

Žorga je stal na robu jame in opazoval, kako sta jih polagala v grob. Zahteval je, da mečeta trupla kar zviška in da ne smeta paziti, kako padajo v jamo. Hotel je, da leže križem drugo čez drugo. Prisilna grobarja pa sta si vseeno prizadevala, da bi trupla ležala čimbolj urejeno. Globoko sta se sklanjala čez rob jame in pazila, da niso pregloboko padala v grob. Žorga ju je zaradi tega zmerjal z najgršimi psovki in blatil že mrtve borce.

Okoli 22. ure sta položila še zadnjega borca v grob. Tega so belogardisti pobili tisto nedeljo, ko je ranjen iskal pomoči pri cerkvenem ključarju Jakobu Jesihu v Dobrunjah. Na nebu so zažarele zvezde. V njihovem medlem soju sta ogledovala mlade obraze neznanih borcev, ki so dali svoje življenje za narodno svobodo. V družbi z nemškim vojakom je pristopil h grobu Žorga in zavpil, da se je daleč razlegalo:

»Dobro si zapomnita in povsod razglasita, da bodo na tem griču ležali še vsi aktivisti OF in vsi tisti, ki tod okoli podpirajo partizane!« Žal se je ta grožnja uresničila še v veliko večji meri, kot jo je napovedal komandant urhovskih belogardistov, ki so se kmalu po opisani bitki prelevili v slovenske domobrance.

Volk v ovčji koži

Leto 1942. Težko pričakovana pomlad, ki se nam je bila že nekajkrat obetala, pa jo je nepričakovani in nadvse zoprni sneg zadržal, se je naposled le razbohotila. Prijetno je postalo naši, že dokaj veliki četi, ki se je pravkar utaborila nad Podlipo pri Vrhnikih. Zaradi prehrane in giblivosti — pa tudi zato, da bi nas bilo več videti — smo se razdelili na dva voda. Logačani so si izbrali taborišče na nasprotni strani — v Vranjih pečinah. To so bili odlični borci in nadvse dobri tovariši. Žal jih je iz tedanjega voda le malo preživelo vojno.

Kdo ve, kako dolgo bi Logačani še uživali pomlad v Vranjih pečinah, da jih ni nekega lepega jutra, ko jim je bujno zelenje še bolj zakrilo varno gnezdo, prešenetil sovražnik. Toda to je bil kaj nenavaden napad. Mi, ki smo bili nad Podlipo, smo z daljnogledom prav lepo videli Italijane, ki so v strelcih obkoljevali hrib nad Vranjimi pečinami. Kar veseli smo bili, da je sovražnik le za nekaj sto metrov zgrešil taborišče naših tovarišev. Kmalu nato smo zaslišali osamljen strel. Torej so jo Logačani le odnesli, smo se veselili. Italijani so še nekaj časa kolovratili po bregovih, nato so se vrnili proti Logatcu.

Po nekaj urah smo opazili kolono Logačnov, ki je sopihala proti našemu tabori-

šču. Zelo smo se začudili, ko smo v koloni opazili novince — oboroženega italijanskega vojaka.

Vodnik voda — zgovorni Rado je kaj hitro pojasnil, da je vojak Slovenec, njihov stari znanec, naš človek, s katerim so bili povezani že prej, ko so bili doma. Raznašal da je celo »Slovenski poročevalec«. Nekajkrat da je poslal partizanom celo municijo in nekaj bomb. Skratka, dober fant, ki je izkoristil napad na partizane za pobeg v našo vojsko. Nič čudnega, saj je tedaj tako pobegnilo že nad sto slovenskih fantov. Toda ... vojak komandirju ni ugajal. Morda še sam ni vedel, zakaj. Nekam nervozen je bil, težko je vzdržal oster pogled. Zbegan je bil, nekako preveč napet. Sicer pa pobegniti iz vojske kralja Italije in cesarja Abesinije, ki si mu prisegel zvestobo, ni kar tako. In zamenjati redni obrok makaronov z neredno partizansko porcijo močnika tudi ni lahka zadeva. Spati v gozdu na dežju, snegu! Ne, lepše je v vojašnici. To so lahko resni razlogi, da je fant nekoliko zbegan. Ponovno ga je komandir premeril in vprašal:

»Kako ti je ime, tovariš?«

»Slavec,« je postrani pogledal in umaknil pogled.

»In odkod si doma?« ga je še ostreje premeril komandir.

»Iz Idrije.«

»Iz Idrije?« je ponovil komandir, on pa je nadaljeval:

»Pravzaprav je mati doma iz Idrije.«

Vse, kar so povedali vodnik Rado in ostali Logačani, je bilo kar v redu, vendar se je komandirju — še danes ne ve, zakaj — zdel Slavic sumljiv.

Vso zgodbo o Slavcu in napadu je hotel ponovno še bolj natančno slišati. Hotel je vedeti vse podrobnosti o zvezah na terenu. Nikakor ni mogel razumeti naključja, da bi bili prav Slavic poslali v patrolo pobočnico proti taborišču, medtem ko so glavnilno italijanske vojske usmerili na prazen hrib.

Slavic je pripadal garnizonu v Logatcu, kamor je prišel takoj po okupaciji. Kot Slovenec je kaj hitro vzpostavil široko poznanstvo z domačini. Bil je prijazen in je sovražil Italijane, posebno pa fašizem. Počasi so mu ljudje zaupali in sčasoma so ga vključili v Osvobodilno fronto. Nikogar ni izdal, vsaj nihče ni ničesar opazil.

Ko je dobila njegova enota nalog, da napade partizansko taborišče, so ga slučajno dodelili v patrolo pobočnico, ki jo je vodil neki »dober« narednik, kakor je dejal Slavic. Ta patrola je šla po kolovozu, ki je peljal proti taborišču. Stražar, ki je opazil italijansko patrolo, je ustrelil, toda zgrešil. Patrola se je vrgla na tla in ni streljala na stražarja. Stražar je ponovno iskal cilj. Čez nekaj trenutkov je zaslišal že znani glas:

»Ne streljaj, tu je Slavic!... Jaz sem, Slavic!... Kdo je tam?« »Če si res Slavic, tedaj vstani in pridi sem!« mu je zakričal stražar.

Izza vzpetine se je res pokazal Slavic in se v teku s puško na rami približal stražarju. Naslednji hip je opazil stražar dva, v nasprotno smer bežeča italijanska vojaka. Hitro je pomiril, da bi streljal. Ko je to opazil Slavic, ga je zadržal, rekoč:

»Ne, ne streljaj, ta je dober narednik in vojak!« In stražar res ni streljal.

»Sedaj pa hitro v taborišče, da nas ne obkolijo, saj je tako samo še ena stran prosta. Tam je ena kolona in tam je druga, ki se nam približuje!« je hitel Slavic nervozno.

Oba sta stekla nekaj sto metrov do taborišča, ki je zaradi strele in bližine sovražnika že oživel; nekaj borcev je že zasedlo bližnje položaje.

»Fantje, zdaj pa hitro pospravimo in se umaknimo!« je zadihano dejal Slavic. »Obko-

lili nas bodo! Tja se moramo umakniti!« je pokazal proti dolini.

Niso več razmišljali. Slavic so poznali in kaj bi mu ne verjeli! Hiteli so vsi. Tudi on je pomagal. Bil je vznemirjen in nenehno je ogledoval, kje je sovražnik. Puško je obesil čez ramo, v roki pa je držal pištolo, ki se mu je potem, ko so že pospravili, po nesreči sprožila. Malo je zaklel, nato pa še bolj hitel in še druge priganjal.

Na nekaj deset metrov oddaljenem starem razpadajočem štoru je sedel utrujeni Slavic in nemirno pogledoval proti skupini, ki je govorila o današnjem dogodku, pa verjetno tudi o njem.

»Sedaj pa bom govoril še s Slavicem«, je dejal neverni Tomaž — komandir, ki ga Logačani nikakor niso mogli prepričati, da je Slavic povsem zanesljiv človek. Poklical je Slavic, ki se še vedno ni pomiril. Zdaj je bil že nekoliko bolj zbran.

»Tu se usedi tovariš!« mu je velel veselo. »Slišal sem vse o tebi in veseli me, da si pobegnil iz italijanske vojske. Vendar te moram, dokler ne dobim dovoljenja od višje komande, po naših pravilih razorožiti. To bo verjetno trajalo nekaj dni, potem pa ti vrnemo orožje.«

Slavic se je zbežal in s tresočo roko odložil puško. Že je hotel odpeti še pas, pa mu je roka zastala, pogledal je komandirja in dejal:

»Vsaj pištolo mi pustite!«

»Prav rad, toda proti pravilom je! Dobil jo boš čez nekaj dni!«

Sedaj se je komandir zagledal v njegove gojzerice z gumijastimi podplati in ga vprašal:

»Kolikor vem, nimajo vsi vojaki gumijastih podplatov. Ali ne?«

»Res je, nimajo jih!«

»Kateri vojaki pa jih dobijo? Kar povej, saj mi ne boš nič novega povedal!«

V zadregi je dejal:

»Take čevlje nosijo samo tisti vojaki, ki so dodeljeni vojaški vohunski službi!«

»To sem vedel!« je pritrdil komandir, čeprav ni ničesar vedel.

»Pa si že dolgo v tej službi?«

»Komaj dobro leto sem šele!«

»Kaj si delal?«

»Veš, tovariš, tam sem bil kot nekakšen kurir... ne, kurir, pač pa nekakšen sluga, purš!«

»Tedaj si le pisma nosil in čevlje čistil?«

»Da, včasih sem seveda tudi kakšno pismo nesel na pošto!«

»No, samo tega pa vendar nisi delal, če si bil pri tej službi celo leto. Kar povej vse, saj zdaj je tako vseeno. Sedaj si tu, partizan si! Verjeti moraš, da razumemo, da si pač moral služiti v italijanski vojski in da si moral nekaj delati. Ali ne?«

Zaskrbljeno in zmedeno je nadaljeval:

»Veste, takoj po kapitulaciji jugoslovanske vojske so me vtaknili v taborišče jugoslovanskih oficirjev, ker znam slovenski, da bi poslušal, kaj govorijo. Pa nisem ničesar povedal, kar bi jim lahko koristilo. Samo nekaj dni sem bil med njimi. To je vse, kar sem delal.«

Pred nočjo je prinesel kurir z Babne gore ukaz, naj se četa premakne na Babno goro, kjer jo čaka Kovačev bataljon, ki je namenjen na Gorenjsko.

Četa je odšla in z njo seveda tudi Slavca. Kovačev bataljon se je že pripravljal na odhod in je potreboval le pomoč vodičev, da bi srečno prešli mejo.

»Če drugega ne naredim, pošljem Slavca na Gorenjsko s temle bataljonom!« je zapupal komandir Logačanom. »V naši četi, na

italijanski strani, ga ne trpim, ker mu nič ne verjamem.«

Pomladansko sonce se je že nagibalo proti zahodu. Prehodi čez mejo so bili pripravljeni. Bataljon je le še čakal, da se znoči.

Komandir čete se je pogajal s štabom bataljona za Slavca. Logačani so še vedno protestirali. Končno so se dogovorili, da še enkrat prerešetajo Slavca in začelo se je zaslisevanje:

»No Slavc, zadnjič si rekel, da si bil pri vojaški obveščevalni službi... Je tako?«

»Da, bil sem,« je mrko dejal.

»Tu imaš papir, pa napiši imena oficirjev, podoficirjev in vojakov, s katerimi si delal pri obveščevalni službi! Saj to lahko napišeš, če si res bil v vohunski službi,« je dejal komandir.

»O, to pa lahko napišem.« In vzel je papir in svinčnik. Minilo je nekaj trenutkov, pa še ni začel s pisanjem. Nato je dvignil glavo in v zadregi rekel:

»Veste, imen pa ne vem. Pri nas na centru se nismo smeli klicati po imenih, pač pa samo po činih.«

»Prav, pa povej in napiši, koliko vas je bilo v centru!«

»Dva oficirja, trije naredniki in dva vojaka.«

»Kako pa so ti rekli, če si na primer moral poklicati enega od narednikov? Ali so ti rekli morda: »Pokliči narednika št. 1 ali kako?«

Sedaj je bil v še večji zadregi in je le s težavo spravil iz sebe:

»To ravno ne, toda jaz sem kar vedel, katerega mislijo« se je zapletel. Tega se je brž zavedel, zato je bil v še večji zadregi, ki je ni mogel več skriti.

»Prav, če že ne veš imen, pa napiši čine v centru!« mu je nekam ježno rekel komisar bataljona. S tresočo roko je začel pisati, ostali pa so se pomenljivo spogledali. Ko je napisal, ga je nekdo iz štaba vprašal:

»Pa kako to, da so prav tebe — Slovenca dodelili obveščevalnemu centru?«

»Veste, moj komandant me je priporočil, da bi imel lažje delo, da ne bi hodil na stražo. Pozna me namreč že od mladih nog. Bil sem še otrok, ko je stanoval pri nas, zato me je na materino prošnjo tudi vzel v svojo enoto in tako sem imel pravzaprav protekcijo. Če ne bi imel tako dobrega poznanstva, me gotovo ne bi dodelili tja, ker sem Slovenec,« se je sedaj razživel nadvse prepričljivo. K temu je še dodal:

»Veste, celo denar mi je nekajkrat dal, in to kar po 100 lir. O, če bi vedeli, kako se je navezal na našo družino, bi to laže razumeli. Res, da je Italijan, vendar je dober človek, vsaj z menoj je bil. Kdo ve, če bi bil jaz zdajle pri partizanih in sploh v Sloveniji, da ni bilo njega. Verjetno bi moral v Afriko, kamor so poslali veliko Slovencev. Vidite, tako je!« je še poudaril nekako užaljeno.

»Kaj se jeziš?« ga je ogovoril komandir, ko je opazil, da govori s togoto. »Razumeti moraš, da se moramo prepričati, če si res pošten.«

»O tem so se že prepričali Rado in drugi, ki me bolje poznajo kot vi. Če bi bil izdajalec, bi lahko že zdavnaj vse izdal, saj sem že dolgo vedel za ljudi, ki so organizirani v OF; kakor vidite, se ni nobenemu nič zgodilo.«

In Slavc je z dejstvi, namreč, da ni nikogar izdal, gotovo vse prepričal, da je z njim vse v redu... Le komandir je še vedno močno sumil.

Ko so Slavca odslovili, so se še posve-tovali. Na prigovarjanje komandirja so se sporazumeli, naj gre vseeno na Gorenjsko z bataljonom. Če se bo izkazal v boju z Nemci, bi ga lahko čez čas vrnili Logačanom, ki so ga vsi imeli radi.

In tako je Slavc dobil nazaj orožje ter se priključil bataljonu, ki se je že razvrstil za odhod na Gorenjsko. Še je poskušal pregovoriti komandirja, naj ga obdrži v svoji četi, češ tu so moji prijatelji Logačani, toda komandir se ni dal pregovoriti.

Četa se je tisto noč premaknila, toda le nekaj kilometrov z Babne gore, kjer se je utaborila.

Drugi dan po odhodu bataljona na Gorenjsko so sporočili vodiči, da je Slavc pobegnil. Torej smo ga polomili, ker smo ga poslali na Gorenjsko, so ugotavljali nekateri Logačani. Če bi ostal pri nas, ne bi zbežal. Prav verjetno se bo vrnil v našo četo.

Naslednjo noč pa je prišla po kurirski zvezi v četo iz Logatca tovarišica Jelena. Dotlej je bila član ilegalne organizacije OF, za katero je vedel tudi Slavc. Že drugi dan po Slavčevem pobegu k partizanom so jo Italijani poslali z naročilom, naj poišče, kakor ve in zna, četo in naj sporoči, da bodo, če se bo kaj zgodilo Slavcu, pobili vse svojce Logačanov, ki so v partizanih. Nekje so morali torej zvedeti, da Slavcu po pobegu k partizanom preti nevarnost. Jelena, ki ni vedela, da je Slavc pobegnil, pa je na vso moč hitela k četi, da bi sporočila, naj mu nikar ne zaupajo, ker je italijanski agent.

Nihče od Logačanov ni povedal, da je Slavc le preveč radoveden, kaj dela ilegalna organizacija v Logatcu. To je šele sedaj povedala Jelena.

Takoj ko se je Slavc vrnil k svoji komandi, so Italijani postrelili več ožjih sorodnikov partizanov in uničili celotno organizacijo. Predel nad Podlipo pa so močno bombardirali.

Ko je Slavc zaključil izdajalsko akcijo, se je v Logatcu slabo počutil, zato so ga takoj prestavili v Idrijo, kjer je poskušal nadaljevati svojo igro, toda borci narodnega heroja Vojka so ga že čez dobra dva meseca poiskali in prejel ja zaslužen plačilo.

Tako je končal poročnik Slavc, po materi Slovenec, po očetu Furlan. Fašisti pa so ga pokopali v Idriji z vsemi častmi.

T. C.

(Ilustriral E. Sajevec)

Govore dokumenti v Brežicah ...

Muzej NOB v Brežicah slavi letos deseto obletnico svojega obstoja. Svoj razstavni prostor je našel v skromni sobici brežiškega gradu, kjer je razstavljen samo material (dokumenti in fotografije) iz leta 1941. Zaradi premajhnega prostora, kar občutijo mnogi muzeji NOB po Sloveniji, je večji del dokumentov (okoli 1700) neizkoriščen za razstavo. Sedanja razstava, ki je bila urejena 1958. leta in ima naslov »Posavje v letu 1941«, predstavlja samo zbirko okoli 200 predmetov, dokumentov in fotografij iz tega obdobja. Kljub svoji skromnosti pa nam ti dokumenti dovolj zgovorno pričajo o začetku okupacije, o prvem organiziranju poštenih ljudi proti okupatorju in njegovem nasilju ter o trpljenju prebivalcev v tem delu naše domovine. Vstopite z nami v skromne prostore muzeja in prisluhnite tudi vi nami, a zgovorni govorici strašnih in s krvjo orošenih dokumentov ...

Cvetna nedelja — 6. aprila 1941. Očanci so obstali pred cerkvijo, da malo pomodrujejo, fantje so jo zavili v bližnjo gostilno. Čudna pomlad je letos in v zraku diši po vojni. Nekateri so prav včeraj dobili pozive. Mobilizacija ...

Prepozno ... Nad Cerkljami je zašumelo, kot bi ušel roj sršenov iz gnezda. Na cerkljanskem polju so počivali na tleh stari »Dornierji«, medtem ko so oficirji popivali že na vse zgodaj v oficirski kantini. Strahovita detonacija prekinje nedeljski mir in počitek. Se ena in še ... Zalajajo strojnice. V dobrih 20 minutah je uničena eskadrila jugoslovanskih letal.

Znašli smo se v bridki resnici — vojna!

Toda še predno se je vojna dobro začela, se je tudi že končala. Na veliki petek so čez Posavje vozile prve kolone okupatorjevih vojakov. Za njimi je prišla ohola nemška oblast.

Bekanntmachung ... Razglas ...

... kdor bo skrival orožje in ga ne bo oddal, bo ustreljen.

... kdor se ne bo pokoraval novi oblasti, kdor se bo upiral ali rovaril, bo ustreljen.

Ustreljen ... ustreljen ... ustreljen ... za vsako reč: ustreljen. Zavednim Slovencem je bilo jasno, da je bolje

umreti v junaškem odporu, kot živeti pod takšnimi pogoji v suženjstvu. Komunisti so organizirali odpor.

V Krškem je nastala prva borbena skupina v Posavju, ki je zbirala orožje in se pripravljala na oborožen odpor. Skupina je zbrala okoli 30 pušk, več revolverjev, ročnih bomb, municijo in vojaško obleko.

Ponedeljek, 28. julija, je bil usoden za krško skupino. Ta dan je v Krško pripotovala iz Maribora Ivanka Uranjekova-Angelca, ki je bila sicer doma iz Griž pri Celju. Prinesla je propagandni material. Na dogovorjeni javki v brivskem lokalu na Vidmu, ki je bil ob

ponedeljkih zaprt, pa je ni nihče čakal. Tudi Rada Kaplana, ki ga je iskala v brivnici v Krškem, ni našla. V raztresenosti pa je pozabila v brivnici svojo ročno torbico in v njej ves propagandni material. Brivski pomočnik, ki je torbico našel, jo je izročil policiji. Tako je policija zvedela tudi za vse člane krške skupine, ki pa so se kljub vsej smoli pravočasno rešili pred aretacijo in pobegnili v gozd »Rorek«. Toda našel se je nov izdajalec. Leta je v jutranjih urah sledil članu krške skupine Preskarju vse do skrivališča, nato pa odšel v Krško in izdal njihovo skrivališče. Vsa krška skupina je bila še isti dan (29. julija) zajeta, partijska organizacija pa razbita.

V noči od 29. na 30. julij je prispel v Krško sam šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko Überreiter, ki je zaslislal ujetnike, jih obsodil na smrt in se odpeljal spet v Maribor. V zgodnjih jutranjih urah 30. julija so vseh 10 članov krške skupine (rešil se je samo eden, ki ni bil prisoten v skrivališču) ustrelili v gozdu Dobrava. Ko so obsojence peljali okoli četrte ure zjutraj skozi Brežice, so le-ti lahko sami prebrali lepake ...

Bekanntmachung

Im Zusammenhang mit kommunistischem Umtrieben ... so prišli včeraj na Spodnjem Štajerskem naslednje osebe: Jože Grabar, Peter Jernejc, Srečko Kaplan, Emil Kaplan,

Del brežiškega muzeja NO: fotografije članov Brežiške čete

Skupina izseljencev iz Skopice pri Cerkljah

Zdenko Kaplan, Franc Kastic, Rajmond Kastelic, Ivanka Uranjek, Anton Preskar, Franc Preskar... Te osebe, ki so jih zalotili v skupini so posedovale orožje, municijo in razstrelivo... S tem so te osebe prekršile odredbe šefa civilne uprave...

DIE TODESSTRAFE WURDE HEUTE FRÜH VOLLSTRECKT — SMRTNA KAZEN JE BILA IZVRŠENA DANES ZJUTRAJ.

V gozdu Dobrava so odjeknili strelji...

Ti strelji niso zastrašili naših ljudi. Nasprotno: strelji so vzpodbudili nove junake, da so še trdneje zagrabili za puške. Že čez nekaj mesecev pozneje — 28. X. 1941. — je bila v železniški čuvajnici v Brezini pri Brežicah ustanovljena Brežiška četa. Čez sedem dni je že izvedla rekvizicijo v Sanderjevi vili v Globokem. Druga rekvizicija je bila izvedena v Dečnjih selih 17. novembra. V Sromljah je Brežiška četa 20. novembra likvidirala nemškega župana Sušo. Četa je razstrelila železniški most pri Rajhenburgu in osvobodila 11. novembra iz Sevnjskih zaporov štiri člane OF, ki so bili že obsojeni na smrt.

Spet se je našel izmeček našega ljudstva, ki je omogočil z

izdajstvom, da je bila Brežiška četa 29. novembra 1941 na Gorjanah zajeta in uničena.

Ujete partizanske borce je okupator obsodil na smrt in jih 27. decembra postrelil na dvorišču mariborske kaznilnice.

Toda čaša trpljenja prebivalcev Posavja še ni bila nalita do roba. Okupator je hotel utrditi svojo mejo in ponemčiti zasedeno ozemlje.

Udarec je prišel nepričakovano — 20. oktobra 1941.

To jutro so bili v krškem in trboveljskem okraju razpeti novi lepaki.

KUND MACHUNG

Aus staatspolitischen Gründen... moramo izvesti preselitev iz spodaj navedenega obmejnega pasu:

1. Okrožje Brežice — Vse področje južno od Save...

2. Okrožje Trbovlje — Nekaj vasi...

Po nepopolnih podatkih je bilo izseljenih s Posavja več kot 35.000 prebivalcev, ki jim je okupator predhodno zaplenil vse premoženje in so izseljenci smeli vzeti s seboj samo do 50 kg prtljage.

Kljub slabemu vremenu — saj je bil okoli 1. novembra zapadel že sneg — so Nemci izvedli selitev zelo hitro. V ta namen so uporabili veliko av-

tobusov, ki so prevažali izseljence v zbirno taborišče na stari grad v Rajhenburgu in odondod v razne pokrajine Nemčije — v Slezijo, na Brandenburško, Sasko, Poznanjsko, Württenberško in Badensko.

Preseljevatni so začeli 23. oktobra ob meji proti takratni NDH in nadaljevali v smeri proti Trbovljam.

Vaščani so bili to jutro zbegani. Kaj tudi ne bi bili, ko pa je na Rako prišlo to jutro okoli 300 policajev in gestapovcev. Le čemu policaji in gestapovci, ko pa tako lepo piše na plakatih, da bodo preseljenci »obdržali svoje imetje ali pa dobili odškodnino«?

Mnogi niso verjeli tem napisom. Preselili so se sami — čez mejo, v italijansko okupirano območje. Zaradi takšnih prebegov so Nemci svojo stražo na meji potrojili.

Za Nemci so prišli kamioni in avtobusi.

»Hitreje, hitreje...« je priganjal okupator.

»Saj piše, da smem vzeti s seboj, kolikor lahko nesem. Počakajte, da vzamem obleke, perilo...«, so prosile jokajoče matere in so prosili možje.

»Ni časa, hitreje... V Nemčiji ne boste potrebovali ničesar...«, so se smehljali izpod sivih čelad mrkooki vojaki. »Hitler vam bo dal vse, kar potrebujete: hrano, stanovanje in delo...«

Pihlerjev Matijče ni vzdržal. Hodil je po dvorišču kot izgubljen. Šel je v hlev in božal svoje iskre konjiče, na katere je bil tako ponosen.

»Hudiči, kdo vas bo zdaj krnil? Če bi vas lahko vzel s seboj! Pa ti zelenici ne pustijo... Sodni dan je to, prekleto...« Matijče je zbežal iz hleva in zavlil v klet. »Toliko vina bi imel letos! Ne, ne boste ga pili...« Izbil je vse čepove iz sodov, da je sladki mošt stekel po kletnih tleh. Nato je pograbil liter z žganjem in pil, pil...

Že vsmeri omočen od alkohola je usmeril svoje korake proti hiši. Tam sta na pragu že stala dva gestapovca.

»Alo, schnell, hitro, hitro...«

»Matijče, podijo nas iz naše hiše, Matijče...«, je zavekala

njegova žena Micka in so zavekali z njo otroci, ki so se je držali za krilo.

»Hitro, hitro...«, so priganjali Nemci.

»Vsaj toliko počakajte, da pobereмо svoje cunje!« je siknil skozi zobe Matijče, stopil v hišno vežo in po stopnicah na podstrešje.

»Matijče, kam rineš? Na podstrešju je samo še meso v dimu...«

»Pusti me, jaz že vem, kaj iščem!«

»Hitro, hitro...!« so priganjali Švabi.

»Matijče, Matijče... Kaj delaš, pridi, pomagaj...« je klicala žena. Matijče se ni oglasil. »Matijče, Matijče...«

To je bil krik ranjene duše...

»Matijče,« je postala bela ko smrt Micka. »Ne bi smel tega narediti, ne bi nas smel pustiti zdaj, ko te najbolj rabimo... Matijče...«

Kot ranjena žival in vsa bledda se je opotekala Micka proti stopnicam na podstrešje. Dvajset let je poznala svojega moža

in zato je vedela, zakaj ga ni s podstrešja. Matijče ne bo nikoli zapustil svoje zemlje, svojega doma...

»Matijče, tega ne bi smel narediti, vsa zdaj ne...«, se je ob stopnišču zrušila na tla njegova žena. Otroci so še bolj zajokali.

»Alo, schnell, hitro, hitro...«, so priganjali Nemci in rinili skozi vrata nesrečno ženo ter njene otroke. Na podstrešju pa je z osteklenelimi očmi strmел za njimi Matijče in ni mogel razumeti, zakaj ga zapuščajo.

Potem je zapadel sneg na zapuščene domačije in prekril bedo ter trpljenje izmučenega naroda. Toda ni prekril iskre upora. Vstala je Srečova četa, njej je sledila Kozjanska. Ta je rastle in prerastle v Kozjanski odred. Še so na Posavju divjale borbe, ki so bile vse bolj in bolj krčevite in zagrizene. Na Posavju so nenehno odmevali streli...

...vse do končne zmage, do osvoboditve!

snaženih po večnih diarejah in zasmrajenih do konca, jetnice mirno čepé jedle svoje priborjene dodatke — bo dovolj.

Morala sem napisati teh nekaj stavkov, da bi razumeli, kako malo od vsega tega nam povedo ti taboriščni likovni zapiski. Na čem in kdaj naj bi tudi globlje izpričali takratne tegobe? Toda dve izjemi sta: umetniško impresivna risba akademskega slikarja Francea Uršiča — troje lagerašev s topimi in izgubljenimi pogledi, ljudi razsutih v veter, razčlovečenih.

Druga izjema, dokumentacijsko dagocena, pa so igralne karte profesorja arh. Borisa Kobeta: *allac — printed — by — Kobe Boris No 142841 — kz —*

To je majhen, grozljiv film za vsakogar, kdor je bil tam, in za tistega, ki mu je kdorkoli zmogetl vsaj do neke mere predočiti perverzno afirmacijo človeške izpričenosti.

Že v začetku na drugi igralni karti te napis na jetniku: »Ich bin wieder da« — pouči da je bil pobeg iz nemškega koncentracijskega taborišča z možnostjo milijon proti ena nemogoč. Vrste se: kotli s taboriščno prehrano, zamenjava taboriščnih cap, obvezno razkuževanje, vsakodnevno čiščenje uši, vsakodnevno naporno delo pod paznikovim bičem, kraja cokel, medsebojne ovadbe, lageraši — uslužbenci v krematoriju, skrunjenje mrličev, pogradi, obloženi z ljudmi kot s kosi nevrednega mesa — in še in še: *strahote lagerske vsakdanjosti*.

Da, vse te, nikoli prebavljene in nikoli doumljene stvari velja posredovati še, izčiščene in izpričane v obliki, ki bi lahko v nedogled govorila o skriti strani človekove biti, ki v nekih predestiniranih obdobjih zaživi v tako grozljivi stvarnosti.

Prav bo, ko bodo nekega dne ob tej dokumentacijski razstavi odprli še drugi del pričevanja teh težkih dni in let, kjer bodo ti, ki so preživeli *ponižanje človeka po človeku*, po svojih najboljših močeh to obdobje tudi umetniško izpovedali.

Cita Potokar

Ob likovnem delu razstave v muzeju NO

VREDNOST likovnih zapisov iz zaporov in koncentracijskih taborišč, kar jih je razvrščenih po panojih v Muzeju NO v Ljubljani, je le — z dvema izjemama — v datumih in krajih nastanka. Kaj je namreč bistveno za človeka v zaporu in še bolj v koncentracijskem taborišču? Kvartanje? Ležanje? Hoja? Barake? Ne. Če so nam v zaporu odvzeli možnost gibanja, nas pretepali in mučili, smo vendar ohranili kanece svoje osebe; v zaporih smo imeli vsaj svoja lastna in rodbinska imena, poklic in državljanstvo, v zbirnih taboriščih — tu mislim predvsem na nemška — pa je moral človekov duh zmóči nekaj podobnega kot telo, ki bi prešlo iz zemeljskega ozračja v brezračen prostor. Odvzeli so nam ime, poklic, državljanstvo, oblačila, nas uporabljali kot oštevilčene robote za dvanajsturno delo, nas pretepali v dnevnih obrokih (najraje so topli po obrazu), nas pustili

stati gole po ure in ure v zimskem času, pri odprtih oknih, da so nam slednjič prešteli zlate zobe; da ne govorim o boleznih z visokimi temperaturami, ko smo v dežju in mrazu v dolgi vrsti stali pred bolniškim blokom in čakali na kak prašek in v dobrem primeru dobili dovoljenje za dva dni ležanja v bloku. Čemu govorim o tem? Zato, ker je to dokončno *ponižanje človeka* prisililo slednjega, da je skrčil vse svoje človeško dostojanstvo na atom in ga zakopal globoko vase. To mu je ohranilo razum in mu očuvalo človečnost. Zavoljo tega smo do neke mere nosili vsi podoben izraz: neskončno top, brezoseben, enkratni. Tega izraza nisem videla nikdar prej ne pozneje pri najbolj zavrženih kot pri najbolj bednih primerkih človeka. Če zdaj mirno in brez najmanjšega pretiravanja povem, da so na dolgi, s štiridesetimi in več odprtinami opremljenih straniščih, pone-

Na glavo postavljeni načrti

(nadaljevanje)

V nadaljevanju Churchillovega dnevnika so navedeni dokumenti, kako se je Hitler pripravil na uničenje Jugoslavije in kako so bili vsled jugoslovanskega 27. marca vsi nemški načrti glede napada na Grčijo in Sovjetsko zvezo postavljeni na glavo. Začenjamo s Hitlerjevimi navodili za neusmiljen obračun z našimi narodi in za razkosanje jugoslovanskega ozemlja:

»Führer se je odločil, da bo izvedel vse priprave, ki so potrebne za uničenje vojske in narodne enotnosti jugoslovanske države, ne da bi čakal na morebitne izjave o lojalnosti od nove vlade. Ne bomo zahtevali diplomatskih pojasnil niti predloga ali ultimativ. Zagotovitve jugoslovanske vlade, ki ji v bodoče ni moč več verjeti ničesar, bomo samo vzeli na znanje. Napad se bo začel takoj, ko bodo pripravljena sredstva in potrebne čete.

Efektivno vojaško pomoč proti Jugoslaviji bomo morali poiskati pri Italiji, Madžarski in delno tudi pri Bolgariji. Glavna naloga Romunije je obramba proti Rusiji. Madžarski in bolgarski veleposlanik sta bila že pozvana; v teku dneva bo poslano sporočilo duceju.

S političnega gledišča je silno važno, da bo operacija proti Jugoslaviji *opravljena neusmiljeno trdo* in da bo vojska uničena v bliskoviti kampanji. Tako bi Turčiji vili potrebni strah in bi ugodno vplivali na naslednjo kampanjo proti Grčiji. Lahko računamo, da se nam bodo ob napadu pridružili Hrvati. Zagotovili jim bomo primerno politično ravnanje (pozneje avtonomijo). Vojna proti Jugoslaviji bi morala biti popularna v Italiji, Madžarski in Bolgariji, zakaj tem državam lahko obljubimo teritorialne pridobitve: jadransko obalo Italiji, Banat Madžarski in Makedonijo Bolgariji. Načrt predpostavlja, da kar najbolj pohitimo s pripravami in se poslužimo izredno velikih sil, če naj porazimo Jugoslavijo v čim krajšem času... Glavna naloga letalstva je, da začne razbijati naprave jugoslovanskega letalstva in poruši glavno mesto Beograd v zaporednih valovih.«

Istega dne je führer podpisal še »Navodila št. 25«:

»Moj namen je, napasti Jugoslavijo z močnimi silami od območja Reke do Sofije v glavni smeri na Beograd in južneje, da bi zadali jugoslovanski vojski odločilen poraz in ločili južni del Jugoslavije od ostalih predelov države, ker bomo iz nje napravili oporišče za nemške in italijanske čete v boju proti Grčiji.

Podrobneje odrejam naslednje:

a) Kakor hitro bo končana koncentracija zadostnih sil ob ugodnih meteoroloških pogojih, morajo biti uničene vse naprave na zemlji in mesto Beograd z neprestanimi zračnimi napadi ponoči in podnevi.

b) Če bo le mogoče, istočasno, nikakor pa ne prej, bomo morali začeti operacijo »Marita«, katere prvi okvirni smoter je zasedba solunskega pristanišča in gorovja Dios.«

Nato je brzojavil Mussoliniju:

»Duce, dogodki me silijo, da Vam sporočim z najhitrejšim sredstvom svoje mnenje o položaju in zaključke, ki jih je moč napraviti.

1. Že od vsega začetka sem smatral Jugoslavijo za nevaren element v sporu z Grčijo. Upoštevajoč zgolj vojaški vidik, menim, da nemška intervencija na traški fronti ne bi bila docela upravičena, dokler bi bilo obnašanje Jugoslavije negotovo.

Nemški bombnik med poletom

Vrhovni poveljnik nemške jugovzhodne armade, generalfeldmaršal List (v sredini) med razpravljanjem o načrtih za napad na Jugoslavijo in Grčijo

2. V zvezi s tem vprašanjem sem storil vse, kar se je dalo, in pošteno sem se trudil, da bi spravil Jugoslavijo med naše zaveznike, ki jih družijo medsebojni interesi. Na žalost so ti poskusi spodleteli, morda zato, ker so bili prekasni, da bi mogli privedi do stvarnih rezultatov. Današnje vesti ne dopuščajo dvomov glede bližnjih sprememb v jugoslovanski zunanji politiki.

3. Ta položaj po mojem ni katastrofalen. Vsekakor pa je težaven in z naše strani se je treba izogniti vsakršni napaki, če nočemo konec koncev spraviti v nevarnost celotni položaj.

4. Zdaj Vas pa najlepše prosim, duce, da v prihodnjih dneh ne začnete z drugimi operacijami v Albaniji.«...

Generali so prebili noč pri urejanju operativnih ukazov. Keitel v svoji izjavi potrjuje naše domneve, da je največjo nevarnost za Nemčijo predstavljal »napad za hrbtom italijanske vojske«. Jodl je izpričal naslednje: »Delal sem vso noč v pisarni Reicha, kar potrjuje, kako nepredviden je bil dogodek. Ob 4. uri zjutraj, 28. marca, promemorijo generalu von Rintelenu, našemu oficirju za zvezo z italijanskim vrhovnim poveljstvom.« Keitel potrjuje: »Sklep o napadu na Jugoslavijo je pomenil korenito

spremembo vseh premikov in vseh vojaških načrtov, ki so bili do takrat pripravljeni. Operacijo »Marita« je bilo potrebno popolnoma predelati. Treba je bilo napotiti nove sile s severa preko Madžarske. Vse smo morali improvizirati.«

Madžarska je od monakovskega časa dalje skušala raztegniti svoje meje iz leta 1920 na škodo Češkoslovaške republike in Romunije. Čeprav je sejala po brazdah nemških diplomatskih zmag, se je istočasno trudila, ohraniti nevtralni položaj na mednarodnem področju. Napram Osi se je madžarska diplomacija skušala izogniti določnejšim obvezam zavezništva v primeru vojne. Madžarska je na Dunaju podpisala pristop k Trojnemu paktu, toda kot Romunija ni prevzela nase nobene dokončne obveznosti. Niti Hitler niti Mussolini ni želel sporov med balkanskimi državami: upala sta, da bosta lahko kontrolirala istočasno vse skupaj. Zato sta ukazala Madžarski in Romuniji, da se sporazumeta glede Transilvanije. Mussolinijev napad na Grčijo, brez Hitlerjeve pobude, je povzročil, da so začeli misliti na britansko intervencijo v jugovzhodni Evropi. Zato so pritiskali na Jugoslavijo, da bi se ravnala po vzgledu Madžarske in Romunije ter da bi pristopila k bloku Osi. Takrat, ko so v ta namen pozvali jugoslovanska ministra na Dunaj, je kazalo, da

*Na pohodu proti svobodoljubnim narodom:
nemška vojaka z metalcem plamenov*

je že vse urejeno. Dramatični dogodki v Beogradu 27. marca pa so pokopali vsako nado, da bi prišlo do sklenjenega balkanskega bloka v sklopu Osi. Najprej in neposredno je to prizadelo Madžarsko. Čeprav bi moral priti glavni nemški napad na uporne Jugoslovane iz Romunije, je bilo jasno, da gredo vse prometne zveze čez madžarsko ozemlje. Med prvimi odzivi nemške vlade na beograjske dogodke je bil ta, da so z letalom poslali v Budimpešto madžarskega veleposlanika v Berlinu. S seboj je imel nujno sporočilo za regenta Horthyja:

»Jugoslavijo bomo uničili, ker je pravkar javno zavrgla politiko sodelovanja z Osjo. Večina nemških vojnih sil mora iti preko Madžarske. Vendar glavni napad ne bo izvršen z madžarskega sektorja. Madžarska vojaka bi morala intervenirati in v zameno za sodelovanje bo Madžarska lahko zasedla vsa tista ozemlja, ki jih je bila prisiljena svoj čas odstopiti Jugoslaviji. Problem je zelo nujen. Pričakujemo takojšnji in pritrilni odgovor.«

Madžarska je bila povezana z Jugoslavijo s prijateljskim sporazumom, ki je bil podpisan šele decembra 1940, toda odkrito nasprotovanje nemškim zahtevam bi utegnilo povzročiti nemško okupacijo v teku bližnjih vojaških operacij. Pri vsem tem pa je bila vmes še skušnjava, da bi ponovno zasedli ozemlje vzdolž svoje južne meje, ki so ga morali izročiti Jugoslaviji po Trianonski pogodbi. Madžarski ministrski predsednik grof Teleki, se je aktivno in dosledno boril, da bi njegova država ohranila vsaj delno politično prostost. Prav nič ni bil prepričan, da bo Nemčija dobila vojno. Ob podpisu trojnega pakta ni dosti verjel v prostost Italije kot

partnerja Osi. Hitlerjev ultimati je vseboval prelomitev sporazuma med Madžarsko in Jugoslavijo, katerega sopolisnik je bil. Vendar mu je pobudo iztrgal iz rok madžarski generalni štab, katerega šef je bil general Werth, Madžar nemškega porekla, ki se je brez vednosti madžarske vlade neposredno sporazumel z nemškim vrhovnim poveljstvom. Na podlagi tega dogovora so bili določeni operativni detajli glede prehoda čet.

Teleki je takoj označil Werthovo delo kot izdajstvo. Dne 2. aprila 1941 zvečer mu je veleposlanik v Londonu sporočil formalno izjavo britanskega zunanjega ministrstva. Če bo Madžarska sodelovala pri morebitnih operacijah proti Jugoslaviji, lahko pričakuje vojno napoved od Velike Britanije. Tako se je Madžarska morala odločiti ali za prazno nasprotovanje prehodu nemških čet ali pa se odkrito postaviti na stran sovražnika zaveznikov in izdati Jugoslavijo. V brezupnem položaju je grof Teleki našel samo en izhod za rešitev svoje osebne časti. Kmalu po deveti uri je zapustil zunanje ministrstvo in odšel v stanovanje v palači Sandor. Sprejel je še telefonski pogovor. Pravijo, da mu je bil sporočen prehod nemških čet preko meje. Kmalu potem je odjeknil strel iz revolverja. Samomor je pomenil žrtev, ki naj bi oprostila njegov narod krivde za nemški napad na Jugoslavijo. Svoje ime je očistil pred zgodovino, ni pa mogel zaustaviti pohoda nemške soldateske in tudi ne preprečiti posledic.

Vest o beograjskem prevratu nas je seveda navdala z velikim zadovoljstvom, saj je pomenila vsaj en viden rezultat izrednih naporov za ostvaritev enotne zavezniške fronte na Balkanu, ki naj bi preprečila razkosanje v korist Hitlerja. Prve brzoglavke sem prejel samo pol ure pred govorom v Centralnem svetu konservativne stranke, kjer sem prvič nastopil kot strankin voditelj. Zaključil sem z naslednjimi besedami:

»Pravkar sem prejel za vas in vso našo državo zelo važne vesti. Danes ob zori je jugoslovansko ljudstvo spet našlo samo sebe. V Beogradu je izbruhnila revolucija. Po sedanjih vesteh sta v zaporu oba ministra, ki sta včeraj oskrunila čast in svobodo svoje dežele. Domoljubno gibanje se je rodilo iz besa hrabrega in bojevitega naroda zaradi izdajstva, ki je bilo sad neodločnosti vladajočih ljudi in umazanih spletk v državah Osi.

Zato se smemo nadejati — govorim seveda le na podlagi prejetih vesti — da bo sestavljena nova jugoslovanska vlada, ki bo sposobna braniti svobodo in nedotakljivost svoje države. Pri poguma polnih naporih bi bila takšna vlada deležna polne pomoči Britanskega imperija in nedvomno tudi Združenih držav. Britanski imperij in zavezniki bodo podpirali jugoslovansko ljudstvo in se borili ob njegovi strani do popolne zmage.«

Eden je medtem prispel na Malto. Vračal se je v Veliko Britanijo. Ko sem zvedel za pre-

vrat v Beogradu, mi je prišlo na misel, da bi on moral tedaj spremeniti načrte ter se sestati z generalom Dillom in Wavellom.

27. marca 1941

»Ministrskemu predsedniku Edenu!

Zaradi državnega udara v Srbiji bi gotovo bilo umestno, da odidete v Kairo, da bi od tam laže zasledovali dogodke. Nedvomno se nam nudi lepa priložnost, da pripravimo Turčijo do intervencije in ustvarimo strnjeno balkansko fronto. Ali ne bi mogli sklicati sestanek vseh prizadetih, in sicer v Atenah ali na Cipru? Ali ne bi bilo prav, da bi odšli v Beograd takoj, ko se boste pobilže seznanili s položajem? Mi se trudimo storiti, kar je v naši moči.«

Brzljavil sem tudi turškemu predsedniku:

27. marca 1941

»Ekszellenca!

Dramatični dogodki, ki se odvijajo v Beogradu in po vsej Jugoslaviji, nam nudijo izredno lepo priložnost za preprečitev nemškega vdora na Balkanski polotok. Zdaj

bi lahko ustvarili skupno fronto, ki se je Nemčija ne bi upala zlepa napasti. Predsednika Roosevelta sem brzojavno naprosil, da bi bile ameriške dobave razširjene na vse države, ki se upirajo nemškemu napadu. Takoj bom naročil Edenu in generalu Dillu, naj proučita vse ukrepe, ki naj bi služili skupni rešitvi.«

V teku dneva sem sestavil naslednje sporočilo za Edena, ki je medtem že prispel v Atene:

28. marca 1941

»1. Dobro preudarimo, kaj sploh hočemo od Balkana in od Turčije in ravnajmo se po dogodkih.

2. Vsi skupaj, Jugoslavija, Grčija, Turčija in mi, razpolagamo na tem prizorišču s 70 mobiliziranimi divizijami. Nemci jih do zdaj niso zbrali več kot trideset. Sedemdeset divizij bi zato lahko ukazalo tridesetim: 'Če boste napadli samo eno med nami, se boste morali boriti z vsemi.' Nemški napad bi bil izveden v goratih pokrajinah z redkimi cestami, kar bi zahtevalo močne okrepiteve iz Nemčije, te bi pa mogle prispeti šele po več

Posnetek originalnega načrta nemškega napada na Jugoslavijo. Pri posameznih krajih vidimo datume prihoda nemških enot

mesecih. Operativno področje je zelo neugodno. Celotno prometno omrežje je nezadovoljivo in bi ga izboljšali šele z dolgotrajnimi deli. Zato je zelo verjetno, da bi trojna nota balkanskih držav dosegla ali ohranitev miru ali pa odložitev nemške ofenzive na dokaj poznejši čas. Nemci bi utegnili mirovati več mesecev in s tem zamuditi ugodni letni čas. V tem času bi britanske okrepitve in anglo-ameriške dobave materiala močno povečale obrambno sposobnost zavezniških armad. Brez skrbi lahko trdimo, da se sovražnik ne bi lotil nobene vojaške operacije v južni smeri, ko bi mogli spraviti na bojišče tri zaveznike. To pa je prav tisto, kar si Turki želijo.

3. Turkom se nudi najugodnejša priložnost, da se izognejo vojni. Sicer pa pomislite na drugo izbiro. Če bodo te tri države še naprej delovale neenotno, se bo zgodilo, da bi Nemci raje pustili pri miru Grčijo in Jugoslavijo ter se naglo obrnili proti Turčiji z vsem razpoložljivim potencialom. Več brzojav je namigovalo na tako možnost. Mirovanje spravlja Turčijo v veliko nevarnost, ker se utegnejo zbrati proti njej vse sile. Skoraj gotovo je, da bo glavnina turških čet, ki so zbrane v Trakiji, kmalu pognana v divji beg proti Čataldži in Bosporju, ne da bi Jugoslavija in Grčija mogli ali morali zmanjšati pritisk s protinapadi ali s podaljšanjem bojne črte.

4. Najprimernejši ukrepi, ki naj bi jih podvzel, kdorkoli jih more, so naslednji: a) Diplomatska izjava o enotnosti in zahteva o ohranitvi mirnega stanja, kot je omenjeno zgoraj; b) istočasni umik glavnine turške vojske v Čataldžo in na azijsko obalo, v evropskem delu Turčije pa naj bi ostali samo oddelki za kritje in zadnje straže. Tako energična politika in soglasna diplomatska akcija, združena z ortodoksnim strateškim umikom, bi preprečila odločilno nemško zmago v Trakiji. Takšno ravnanje ne bi zahtevalo od Turčije nobene ofenzive in bi izpostavilo Nemce, razen če se ne bi umaknili, nevarnostim nepremične fronte, ki bi se raztezala od obrambnih črt v Čataldži in preko območja Rupel—Nestor do severne Srbije. Tudi to ne bi moglo trajati dolgo. Kako nevarna in malo vabljiva perspektiva za sovražnika, ki polaga toliko važnosti na hitrost uspehov! Seveda, če bi se le dalo priti do takega rezultata, bi to veliko pomenilo za Turke, mi pa bi jih morali prepričati in pregnati dvome. Največja nevarnost za Turke bi bil napad, ki bi jih presenetil zdaj, ko so natrpni v Trakiji.

5. Kako se vse to ujema z britanskimi koristmi? Če bi Nemčija napadla Balkan kljub poslanim ji svarilom, bi mi morali pomagati na tem sektorju z vsemi razpoložljivimi silami. Če pa bi trdila, da ni imela nikdar namena zaneti vojno na Balkanu in če bi pustila pri miru Grčijo, Jugoslavijo in Turčijo, bi mi lahko uporabili svoje sile za kakšno pomembno poletno ali jesensko akci-

jo v srednjem Sredozemlju, ki bi zajela Tripolitanijsko, Sicilijsko in peto italijanskega polotoka. V tem primeru bi dobili sijajno odskočno desko na levem krilu, da bi zaščitili svoje koristi na Bližnjem Vzhodu in začeli izvajati z levim krilom krepko, srednje veliko kampanjo v srednjem Sredozemlju.

6. Mar ni možno, da bi se Nemčija raje poskusila okoristiti s povečanjem svojega ozemlja na račun Rusije, ko bi na Balkanskem polotoku obstojala enotna fronta? Imamo že več poročil, ki govorijo o velikih koncentracijah na Poljskem in o intrigah na Švedskem in na Finskem.

7. Prosim Vas, da proučite vrednost zgoraj izraženih mnenj.»

Brzjavil sem tudi Faddenu, vršilcu dolžnosti ministrskega predsednika v avstralskem Commonwealthu:

30. marca 1941

»Ko smo se pred enim mesecem odločili, da pošljemo v Grčijo vojsko, se je zdelo, da gre za nepomembno vojaško pustolovščino, ki jo narekuje pravilo 'noblesse oblige'. Beograjski dogodki so pretekli četrtek pokazali daljnosežne posledice tega in ostalih naših sklepov v zvezi s položajem na Balkanu. Nemcem so bili prekrizani načrti in zdaj lahko spet upamo na ustanovitve balkanske fronte s Turčijo, t. j. s približno 70 divizijami, ki pripadajo štirim zainteresiranim silam. Seveda, na to ne moremo računati z gotovostjo, vendar doseženi rezultati že zdaj kažejo načrt 'Lustre' (grška odprava — op. avtorja) v pravi luči, ne kot osamljeno vojaško dejanje, temveč kot prvo potezo neke širše zasnovane akcije. Naj bo konec kakršen koli že, operacijo opravičuje vse, kar se je pripetilo po našem sklepu. Zakasnitev bo pripomogla tudi k popolni koncentraciji na grški fronti, da nam ne bo treba zadrževati vojaške sile v posamičnih spopadih. Končnega rezultata ne moremo predvideti, toda postavka bo povišana, tveganje pa nekoliko zmanjšano. Z Menziesom sem stalno v najožjih stikih. Zelo rad bi razpravljal z Vami o tem problemu.»

Sklenili smo, naj Eden ostane v Atenah zaradi pogajanj s Turčijo, general Dill pa naj gre v Beograd. Ni nam bilo težko ugotoviti, da je položaj Jugoslavije brezupen, če ne pride do takojšnje ustanovitve skupne balkanske fronte. Vendar so Jugoslovani imeli kljub tem možnost, kot smo že omenili, da zadajo smrtni udarec nezaščiteni italijanski vojski, ki je razbita bežala v Albanijo. Ko se ne bi obotavljali, bi dosegli lep vojaški uspeh. Če pa bi potem le bili napadeni s severa, bi lahko razpolagali z velikimi količinami opreme in streliva, kar bi jim omogočilo gverilo v domačih gorah. To je bila zanje v tem trenutku edina nada. Udarec (v Albaniji) bi bil hud in bi močno vplival na ves balkanski sektor. V Londonu smo vsi soglašali s to ugotovitvijo.

(Se nadaljuje)

Kako je v Laosu

Kriza v Laosu, ki se je na ledini neuresničenih (ali prekršenih) ženevskih sporazumov iz leta 1954 začela zaostrovati lani poleti, ko je padalski kapetan, 28-letni Kong Li, s četico 300 elitnih padalcev vrغل vlado, ki je imela 26.000 vojakov, se je z letošnjim januarjem nekolikanj unesla. Laos je izginil s prvih strani časnikov.

Takšen razplet dogodkov kaže, da je bil kritični položaj v resnici umetno povzročen v štabu hladne vojne in da se je zato dokaj hitro relativno umiril, ko je prišlo januarja do sprememb v Beli hiši, ko je nova Kennedyjeva vlada začela bolj realistično presojo položaj. Tako je précej pojejnala gonja zoper Kubo in tako so se tudi v Laosu začeli razmeroma mirnejši časi.

Vendar je laoska drama, drama dežele, ki je — kakor je ondan izjavil predsednik vlade Suvana Fuma — tako rekoč že od leta 1939 v vojni — dosegla le eno izmed točk, ne pa dokončnega razpleta, ki ne bi pomenil niti vojne po zgledu Koreje niti diplomatskega

happy enda, ki bi bil le uvod v nove zaplete, marveč trajno ureditev laoskega vprašanja.

Sestavni deli dogajanja v tej deželi in zunaj nje so tile:

1. *Dejanska razdelitev dežele.* Dasiprav so podpisnice ženevskih sporazumov iz leta 1954 jamčile nevtralnost Laosa, so bile zmeraj pričujoče težnje, da bi to deželo, v kateri živi komaj dva milijona ljudi, potegnili v objem tega ali onega bloka. ZDA, ki niso podpisale ženevskih sporazumov (ker je bil na njih tudi podpis LR Kitajske), so si ves čas skušale zagotoviti proste roke v Laosu.

Da bi dobile proste roke, so ZDA odštele v zadnjih letih 300 milijonov dolarjev. S tem so kupile sicer precej laoskih politikov, toda laosko ljudstvo se še zmeraj bolj ogreva za osvobodilno gibanje Patet Lao in za nevtralnopolitiko, slonečo na želji, da bi dežela že naposled imela mir pred tujimi posegi in tujimi bombami.

2. *Labilno ravnovesje.* Očitno imamo zdaj opravka z gibljivim ravnovesjem sil, ki ga ni moč porušiti v prid ene te ali one strani. Medtem ko so se čete Patet Lao povezale z regularno vojsko pod vodstvom kapetana Kon Lija in je to sodelovanje dobilo značaj uradnega sporazuma, skušajo po drugi strani prozahodne uporniške enote vlade princa Ban Uma pod poveljstvom generala Fumi Nosavana in ob odkriti podpori ZDA ter članic pakta SEATO obdržati v rokah upravno središče Vientian ter kraljevsko prestolnico Luang Prabang.

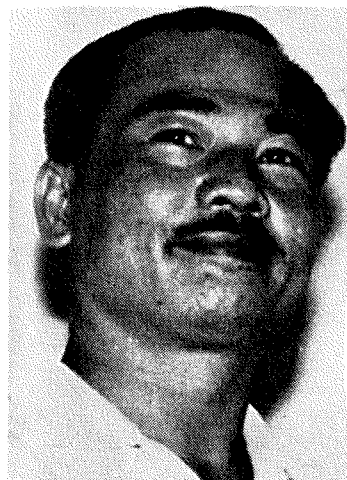
Sile kapetana Kong Lija in Patet Laa imajo v rokah strateško visoko planoto Jarres, vendar se jim ni posrečilo presekati dežele na dvoje in tako ločiti Nosavanovih od delkov.

3. *Odkrito vmešavanje.* Nosavan se odkrito opira na ameriško pomoč v orožju, denarju

in instruktorjih. Ameriški viri ne taje, da deluje v Laosu skupina pod vodstvom brigadnega generala Johna Arnolda Heintgesa, ki je v kartotekah Pentagona označen kot general v aktivni službi, na razpoloženju in v rezervi... Kakršen že koli je njegov uradni status, aktivnosti mu nihče ne more odrekati. General dobiva od ameriškega zunanega ministrstva za to lepo plačo 23 tisoč dolarjev letno, njegovi ljudje ne nastopajo v uniformah, vendar pa imajo v Laosu osem centrov za vezbanje Nosanove vojske. Nosavan je dobil več letal tipa T-6, precej havbic in drugih topov, da o lažjem orožju ne govorimo. Razen te ameriške misije z nedolžnim imenom Urad za ocenjevanje programa deluje v Vietnamu tudi oddelek CIA, ameriške obveščevalne agencije. Medtem ko ima general Heintges uradno na seznamu 162 ljudi, pa o moči CIA seve ni na razpolago nobenih podatkov.

4. *Najemniška vojska.* Heintges in njegovi pa imajo z Nosavanovo vojsko velike pregelavice. Ta šteje po nekaterih podatkih 26.000 mož, je pa sila nezanesljiva. Vzrok je kaj preprosto: fantje so oblekli uniformo pač zato, ker doma ni bilo prida jesti, Nosavan pa jim je ponudil trikrat večji zaslužek, kot ga ima laoski delavec. Moralo te vojske skušajo dvigniti z riževim žganjem, ki ga redno razvažajo četam z ameriškiimi helikopterji znamke Sikorsky. Kljub temu pa je kolona Nosavanovih vojakov potrebovala celih 29 dni za 90 kilometrov dolg pohod... Na tem pohodu so vojaki streljali »kar počez« v grmovje, bombardirali vasi, v katerih ni bilo Kong Lijevih vojakov, skratka, obnašali so se (in se še obnašajo) kot prava vojska plačancev.

5. *Proč vrženi dolarji.* In Američani zdaj ugotavljajo: Naša vlada je dala Laosu 300 milijonov dolarjev pomoči, ta pa je večidel skopnela po žepih skorumpiranih politikov. Tako so cesto iz Vientiana speljali samo do — teniškega igrišča nekega vodilnega ministra Bun Umove vlade. Sezidali so železniško postajo,

Princ Suvana Fuma, predsednik laoske vlade

a doslej niso položili niti metra tirov... Spričo tega je razumljiv zaključek nekega ameriškega tednika: »Se nikjer niso ZDA dale tako veliko, da bi dobile tako malo.«

6. brez Patet Laa ne gre. Nasprotno pa se je položaj sil, težečih po neodvisnosti in naprednem razvoju te azijske dežele, nedvomno okrepil. Odkrita intervencija od zunaj je namreč privedla do nadaljnje polarizacije sil in tako tudi pripravila politike, kakor sta princ Suvana Fuma in Kong Li do spoznanja, da je tesno sodelovanje s silami Patet Laa neogibno potrebno, zakaj brez

udeležbe Patet Laa v vladi je nemogoča sleherna trajnejša ureditev tega vprašanja.

Medtem ko je zdaj na dnevnem redu pripravljanje tere na za konferenco štirinajstih držav o Laosu, ki jo je predlagal kamboški državni poglavar Narodom Sihanuk, kakor tudi na obnovu dela kontrolne komisije za Laos, pa se združene sile Kong Lija in Patet Laa ravna po dnevnem povelju:

»Kolikor mogoče razvijajte gverilsko dejavnost. Uničujte linije sovražnikovega dovoza, komunikacije in transportna sredstva.« J. Š.

Od 27. jan. dalje: po radiu pogajanja z ameriško vojno mornarico, ki spremlja ladjo (tudi portugalske in španske vojne ladje plujejo s polno paro)

28. jan.: Galvao spremeni kurz — namesto proti Angoli, usmeri ladjo proti Braziliji.

31. jan.: admiral ZDA Smith pride na krov »Santa Marie«

2. februarja: ladja pripluje v brazilsko pristanišče Recife, novi predsednik Brazilijske Janio Quadros da »svojemu prijatelju« Galvau in njegovim ljudem azil, vendar morajo ladjo vrniti lastnikom, se pravi Salazarju, ker so advokati let tega dosegli, da je sodišče v Recifu razsodilo lizbonskemu diktatorju v prid.

»Santa Maria« in pobožni diktator Salazar

NEVERJETNO, do česa vsega pride, če ladja na odprtem morju spremeni gospodarja! Vlade prisluknejo, strokovnjaki za mednarodno in pomorsko pravo jamejo brskati po bukvah, uredništva so na nogah, karikatristi začno upodabljati gusarje z leseno nogo in s črno obvezo na očesu ali — če gledajo iz drugačnega, zrelega zornega kota — narišejo sv. Marijo v verigah, kajti pobožni diktator tudi njej ne more zaupati, saj se mu je ravnokar izneverila ladja »Santa Maria«.

To je bil okvir, odmev tega dogodka. Poglejmo, kakšen je bil dogodek sam, kakšno njegovo ozadje, kdo so glavni igralci.

I

Uporniki, nasprotniki portugalskega diktatorja, so dvanaest dni dajali ladji »Santa Maria« kurz in jemali sveto sapo.

20./21. januar: Po vežbanju v nekem »campingu« blizu venezuelskega Caracasa, potem ko je mlada Portugalka precej časa delala na »Santa Marii« kot telefonistka in si zapomnila vse, kar si je bilo treba zapomniti — razmestitev straž na ladji, ključne točke — so se uporniki vkrcali. Za trideset upornikov je Portugalska osvobodilna junta imela denar

za nakup voznih listkov III. razreda; nadaljnjih 40 ljudi se je zrinilo na ladjo s pretezo, da se gredo posloviti od prijateljev in svojcev. Hladno in strelno orožje je bilo na dnu kovčkov.

22. januar: Ko je »Santa Maria« z okoli 600 potniki na krovu plula po Karibskem morju proti Port Evergladesu blizu Miamija na Floridi, kjer bi morala pristati 24. I., je ob 1.30 prišlo do desetih odločilnih minut. Portugalci so se oglasili v častniških kabinah in na poveljniškem mostu te 22.006-tonske potniške ladje. Tretji častnik je hotel smukniti proti kapitanovi kabini; zadele so ga štiri krogle. To je bila edina žrtev, dasiravno je bilo streljanja na pretek. Na poveljniškem mostu se je pojavil voditelj upornikov Henrique Galvao, ukazal, naj ustavijo stroje in nato še mimogrede obvestil kapitana, da je prevzel poveljstvo.

23. jan.: Ladja plove po novem kurzu in tega dne izkrcarjane pred otokom Santa Lucia, ki je v britanskih rokah.

25. jan.: Ameriško letalo zagleda ladjo, ki jo vztrajno iščejo.

26. jan.: Galvao sporoči, da je namenjen v Angolo, portugalsko kolonijo na afriškem kopnu, koder že dolgo vre.

II

Uporniki so si izbrali metodo, ki se je ujemala s tradicijami političnega boja romanskega življa proti diktatorjem, proti kolonializmu. Ker so vedeli, da doma, na Portugalskem še ni moč zavzdigniti uspešne vstaje, so hoteli svet opozoriti nase, na trpinčeno Portugalsko. To se jim je posrečilo. Upor na ladji »Santa Maria« je postal politična senzacija prve vrste — nekaj podobnega se je zgodilo samo še pred leti, ko sta dva Portorikana s strelj predramila v Washingtonu tedanjega predsednika ZDA in je odmev teh strellov razkril, da imajo tudi ZDA kolonijo, Portoriko, ki ji je treba dati vsaj nekaj več pravic, če že ne popolno neodvisnost. Nekaj podobnega se je zgodilo, ko so pristaši Fidela Castra ugrabili iz hotela v središču Havane avtomobilskega asa Manuela Fangia in je moral diktator Batista nato odpovedati veliko avtomobilsko dirko — svet pa je tako zvedel, da Castro drži v šahu Batisto, da so temu dnevi diktatorstva štet.

Tri desetletja že vlada Antonio de Oliveira Salazar Portugalski. Tri desetletja fašizma. Tri desetletja bede. Trideset let zatiranja vsega, kar je samo za trohico nejezuitsko, kar je količkaj svobodomiselnost. Bilanco tega ponazarja že tehle nekaj podatkov:

● Brati in pisati zna komaj dobra polovica devetih milijonov prebivalcev te dežele; v

Tri portugalske osebnosti, o katerih se od januarja letos mnogo govori in piše. Od leve na desno: diktator Salazar, vodja portugalske opozicije Delgado in uporniški kapitan Galvão

kolonijah je položaj seve še slabši.

● Število tuberkuloznih najmanj dvakrat presega število takih bolnikov v kateri koli drugi evropski deželi;

● Narodni dohodek na prebivalca je desetkrat nižji kot v ZDA, približno tolikšen kot v Libiji, a nižji kakor, denimo, v Panami.

● Moški smejo voliti, če znajo brati in pisati in če imajo potrjeno o plačanih davkih, pri ženskah zahteva volilna komisija celo maturitetno spričevalo... Tako je volivcev le okoli en milijon.

● Portugalska je »korporativna« država, kakršno je imel Mussolini. Vsi družbeni razredi lepo sodelujejo med seboj — no, nekateri so pri tem bogati, zelo zelo bogati — ti sodijo med proslulih »petdeset družin«, ostalih devet milijonov pa živi v večji ali manjši bedi, zasluži v enem dnevu toliko, kolikor stane kava v boljšem lizbonskem hotelu, in se lahko tolaži z besedami premiera Salazarja, da je »častno biti revne«.

● Portugalska pozna že 30 let enega samega vladarja: Salazarja.

● Že 30 let je na krmilu ena sama stranka, Salazarjeva — »União Nacional.«

● Mladina se sme izživljati samo v »Mocidade Portuguesa«, mladinski organizaciji zelenosrajčnikov, organizirani po vzorcu Hitlerjugend.

● Da bi bilo »korporativno« sožitje do kraja zagotovljeno, so stavke prepovedane — kapitalistom in veleposestnikom v prid.

● V 16.000 ljudskih šolah je prostora komaj za polovico za šolo godnih otrok. Kakšna ironija: Salazar, ki se ponša s proforskim naslovom, v 32 letih vladanja ni mogel urediti zakona iz leta 1911 o obveznem osnovnem šolanju.

Ozadje dogodkov na »Santa Marii« je torej jasno: najstarejša fašistična diktatura v Evropi, revščina, neprosvetljenost kot vodilno načelo, ki naj brani Portugalsko pred prodiranjem »prekucuskih idej«, vsemoč tajne policije, fašistična organizacija družbenega življenja, sprepletena s sistemom kast — na vrhu veleposestniki, na dnu delavci na plantažah, vmes Salazarjevi priskledniki.

III

Ne smemo pa pozabiti, da je Portugalska kolonialna država in da je v njenih kolonijah vladavina v bistvu takšna kakor pred 400 leti, ko so Por-

tugalci razpeli jadra in jeli osvajati svet. Vodilno Salazarjevo načelo je: domačini v kolonijah ne smejo dobiti niti trohice političnih svoboščin — razen če se asimilirajo, če postanejo odpadniki.

Tako vladajo Angoli (4 milijone 440.000 prebivalcev), Mozambiqueu (6,3 milijona), Portugalski Gvineji (565.000 prebivalcev) v Afriki in v Aziji Portugalski Indiji (652.000 prebivalcev), Timorju (496.000) in Macau (188.000), dalje Azorskim otokom, Madeiri, Capverdskim otokom in še nekaterim manjšim posestim.

»To, da so evropske države prenačljeno izpušile iz rok številna afriška ozemlja, je zločin, ki je naperjen bolj proti temnopoltim kakor proti belcem«, se je zgražal Salazar decembra lani v govoru pred lizbonskim parlamentom. In kajpak: Portugalski še na misel ne pride, da bi šla po tej poti.

»Že 400 let smo prisotni v Afriki«, pravi Salazar, »in to je več, kakor če bi prišli šele včeraj. S seboj smo prinesli doktrino in to ni isto, kakor če bi se ravnali samo po koristoljubnih nagibih.«

Kakor vidimo, imamo opravka s kolonialistom, ki ni le trmoglav, marveč hoče biti še globokoumen povrh.

Toda v čem je bistvo te doktrine, s katero se Salazar postavlja? Pri kolonialnih posestih v Afriki in Aziji, povsod je ta doktrina sinonim za asimilacijo. Drugače rečeno: domačin, ki smo ti mi, Portugalci, prinesli civilizacijo, daj, prekrsti se, postani kristjan, nauči se brati in pisati in govoriti portugalski, obleci se po evropsko, vojsko služi in davke plačaj — pa boš portugalski državljani z vsemi pravicami, kolikor jih pač daje stiskaški Salazar slehernemu Portugalcu...

Sadovi te »asimilacijske doktrine« pa so kaj pičili in piškavi. V Angoli je 4,4 milijona črncev, 200.000 Evropejcev, a le 20.000 »assimiladosov«, v Mozambiqueu je črncev 6,3 milijona, »asimilirancev« pa je le nekaj tisoč... Delgado, voditelj portugalske opozicije, je moral oditi med drugim tudi zato, ker je v parlamentu očrtal pravi položaj v Angoli: prisilno delo z blagoslovom oblasti, revščina, bolezni, zati-

ranje in izkoriščanje vseh vrst.

Salazar pa še nadalje trdi, da so te kolonije neločljivi del Portugalske, da sploh niso kolonije, marveč pravi deli portugalskega ozemlja, da zatorej ne more biti govora, da bi te dežele prišle pod skrbništvo OZN, kaj šele o tem, da bi postale neodvisne...

Vmes pošilja v nemirno Afriko ne le čete — v Angoli je prišlo do hudih nemirov — marveč tudi nove bele naseljenice — kakor da misli ostati še 400 let na vročih afriških in azijskih tleh.

IV

Se tri portretne skice so potrebne za boljše razumevanje položaja:

Henrique Galvao, voditelj upornikov, ki so prevzeli oblast na ladji »Santa Maria.« Star 65 let. Pisatelj, dramatik, bivši poslanec Salazarjeve »União Nacional.« Ljubitelj Byrona in Shakespeara (tega se je naučil na pamet, ko je koval načrte

za beg iz zapora). Ljubitelj Beethovena in Čajkovskega (po osvojitvi ladje so na njegov ukaz zaigrali Čajkovskega koračnico). V zaporu — obsojen je bil na 16 let zaradi »kovanja zarote proti režimu« — je napisal tri knjige, potlej je nekega dne dosegel, da so ga premestili v bolnišnico, tam se je povezal z nekim zdravnikom, ta mu je posodil haljo, z njo je ušel stražarjem, noseč pod pazduho košaro s perilom — in zaprosil v argentinskem veleposlaništvu za azil. Nato je živel izmenoma v Argentini in Venezueli, delal med portugalskimi izseljenci — in pripravljal 70 potnikov za »Santa Mario«.

Humberto de Silva Delgado. Predsednik portugalske osvobodilne junte. Tudi ta 54-letni vojak je dolgo vrsto let podpiral Salazarja, potem ko se je pred tremi desetletji proslavil z letalskimi rekordi. Leta 1958 ga je Salazar izbral za protikandidata Tomas, ki naj bi postal novi predsednik Portugalske. Delgado se ni zadovoljil z vlogo slamnatega možica, Tomas je zmagal — vendar Delgadovi zastopniki niso smeli biti navzoči pri štetju glasov... Salazar je dal sporočiti, da je Delgado dobil 23 odstotkov glasov in Delgada hkrati odslovil kot direktorja civilnega letalstva. Delgado je trdil in trdi, da je v resnici on zmagal na volitvah, tri mesece se je skrival v brazilskem veleposlaništvu v Lizboni, nato pa se odselil v Brazilijo.

Antonio de Oliveira Salazar. Portugalski ministrski predsednik že dvaintrideseto leto. Na krmilo je prišel po 16 burnih letih, ki so sledila odstopu kralja Manuela II. leta 1910. V tem času je bilo na Portugalskem kakih 22 državnih udarov, 325 bomb se je razpočilo v Lizboni, 40 vlad in deset predsednikov republike se je zvrstilo. Salazar je zagrizen samec, nekadilec, zagrizen antikomunist. Učenec jezuitov. V nasprotju s svojimi diktatorskimi kolegi Francom, Mussolinijem in Hitlerjem ne mara govoranc, bleščečih uniform, parad. Zadnji dogodki so omajali njegovo upanje, da bo do smrti diktator Portugalske.

Delgado med portugalskimi emigranti v Braziliji

Jože Sircelj

DROBNE

zanimivosti

PRVIČ SO V SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI UPORABILI penicilin kot sredstvo proti gnojenju in vnetju tkiva poleti 1944 v bolnišnici na Ajdovcu. Zdravnik je bil dr. Lindsay Rogers, pacient pa neznan mlad partizan, ranjen v lobanjo nad tilnikom od drobca granate. Ranjenec je bil pred operacijo slep, čez mesec dni pa se mu je vid povrnil.

PRVI MANEVRI, KI SO SE JIH UDELEŽILA VOJAŠKA LETALA, so bili od 12. do 28. septembra 1910 v pokrajini Pikardiji v Franciji. Francija je sploh prva uvedla letala v vojsko. Prvo letalo je bilo dodeljeno topništvu za korekturo zadetkov, kasneje pa so spadala letala pod inženjerijo. Manevrov v Pikardiji se je udeležilo 19 vojaških in štirje civilni piloti. Leta 1912 so Francozi prvič izvedli samostojne letalske manevre brez udeležbe kopenske vojske. Takoj zatem je v Franciji postalo letalstvo posebna zvrst vojske, čeprav pomožna. Načelovala mu je Generalna direkcija v sestavi vojnega ministrstva. Na velikih manevrih med 9. in 17. septembrom 1912 je sodelovalo francosko letalstvo že s 60 letali, razdeljenimi v skupine po 6. Te skupine so bile dodeljene štabom pehotnih armad ter pehotnih in konjeniških korpusov. Vsaka skupina je imela po 6 pilotov-oficirjev in 34 vojakov. Proti koncu leta 1912 so bile ustanovljene eskadrile kot osnovne enote vojaškega letalstva.

RAZVOJ LETALSTVA JE ŽE V PRVI FAZI TERJAL mnogo človeških žrtev. Tako je v letih 1909-1913 izgubilo življenje v letalskih nesrečah: V Franciji kar 118 letalcev, v Nemčiji 98, v Angliji 47, v Italiji 30, v Rusiji 28, v ZDA 62, v Avstroogrski 9, v Belgiji 6, v Srbiji 2 in v raznih drugih državah 36.

PRVA JE UPORABILA LETALA V VOJNI ITALIJA, in sicer v italijansko-turški vojni v Libiji in Tripolitani. Ob začetku vojne je imela Italija 3 eskadrile po 3 letala, ob koncu vojne pa 28 letal. Turki niso imeli letal. Italijani so sprva letala uporabljali samo za zvezo z oddaljenimi oddelki kopenske vojske, za ogledništvo in korekturo

topniških zadetkov, kasneje pa tudi za bombardiranje. Prvo bombardiranje iz zraka so doživeli Turki dne 1. novembra 1911 blizu vasi Ain Zara v Tripolitani. To je bilo tudi prvo bombardiranje iz letal na svetu. Italijanski letalci so vozili s seboj bombe tipa Cipelli, težke po 2 kg vsaka. Bombe so imeli v platnenih vrečah v kabini, jemali so jih ven z rokami, jih aktivirali in metali na sovražnika brez merjenja z merilnimi napravami.

MED NARODNOOSVOBODILNO VOJNO JE PARTIZANOM primanjkovalo orožja in streliva. Zato so iznajdljivi posamezniki opravljali poskuse, da bi izdelali potrebno orožje in strelivo s preprostimi sredstvi, iz gradiva, ki so ga tako ali drugače pridobili ali našli. Septembra 1941 je partizan Ante Tavra, borec 3. čete bataljona »Jozo Jurčević« napravljal blizu vasi Sošići na Biokovu v Dalmaciji prvo ročno bombo svoje konstrukcije. Oklep bombe je bil iz vodovodnih cevi, razstrelivo pa iz neeksploziviranih letalskih bomb in topovskih granat (trotil). Detonator je bil v kovinski cevki, pritrjeni k oklepu bombe. Sama bomba je bila dolga 6,5 cm, široka 4,5 cm, težka 700 gramov. Nevarno področje bombe je imelo prečnik 20 metrov, drobci pa so leteli tudi 40 metrov daleč.

AMERIŠKI OFICIR DEWIS JE ŽE 22. AVGUSTA 1911 vložil pri patentnem uradu ZDA prijavo za

svoj izum — prvi reaktivni top, ki naj bi služil hidroplanom v boju s podmornicami. Ameriška mornarica se je ogrela za Dewisovo zamisel šele v zadnjih letih I. svetovne vojne. Tedaj je ZDA zalagala s tem orožjem pomorsko letalstvo Anglije in Francije. Izdelovali so topove kalibra 47,65 in 75 mm. Izstrelak, težak 4,1 kg je imel začetno brzino 360 metrov na sekundo. Top je bil pritrjen na kljuno trupa hidroplana, uperjen poševno navzdol in naprej. Kot merilna naprava je rabil mitraljez, pritrjen na cevi. Ko je strellec opazil, da krogle njegovega mitraljeza tolčejo po cilju, je sprožil še top. Granata pa je imela dva dela: prvi, težji del je zletel skozi cev proti cilju, zadnji, manjši del pa je kot zamašek odneslo skozi zadnjo odprtino. Sele kasneje so reaktivni topovi izkoriščali izpušne pline za ublažitev sunka pri izstrelitvi.

IEGFRIEDOVA LINIJA še zdaj ni razrušena. Zgrajena je bila med 1936. in 1939. letom. V vojni ni Nemcem prav nič koristila, temveč je celo ovirala njihovo prodiranje v Francijo in Belgijo. Porušili je niso zato, ker rušenje preveč stane.

NA MESTU, KJER JE BIL VON PAULUSOV GENERALSTAB v Stalingradu, so zgradili moderno spominsko kavarno. Stalingrad ima zdaj 600.000 prebivalcev, t. j. 150.000 več kot pred vojno.

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

Knjižne novosti v jubilejnem letu

V OKVIRU letošnjega proslavljanja dvajsetlentnice vstaje jugoslovanskih narodov bodo založbe v vseh naših republikah izdale več kot štiri sto pomembnih del s tematiko iz osvobodilnega boja in socialistične graditve naših narodov. Lep delež k temu številu bodo prispevala beogradska in novosadska založniška podjetja. Najbolj reprezentančna edicija bo knjiga z naslovom »Po dvajsetih letih«, ki jo bo

založniško podjetje »Jugoslavija« v Beogradu tiskalo v srbohrvaščini in petih tujih jezikih. Vsebina knjige bo zgoščena zgodovina narodnoosvobodilne vojne in celotnega povojnega družbeno-političnega ter kulturnega razvoja naše države. Knjiga bo bogato ilustrirana.

Osrednja realizacija za pisanje zgodovinskih pregledov iz NOB pri Centralnem komiteju Zveze komunistov Srbije pri-

pravljala osem jubilejnih zgodovinskih orisov, ki bodo izšli v skupni knjigi. Delo bo prikazalo večletni boj srbskega ljudstva iz raznih predelov Srbije — iz Zahodne, Južne, Vzhodne in Srednje Srbije, iz Beograda, Kosmeta, Sandžaka in Vojvodine. Ista redakcija pripravlja tudi natis monografije o razvoju delavskega gibanja in KP Jugoslavije v Srbiji v obdobju med obema vojnama, knjigo »Podobe revolucionarjev« in zbornik »Žene v NOB«.

Poudarek beograjske založbe »Kultura« je na memoarskih delih. Za natis pripravljajo spomine Vlastka Begovića, ki bodo vodili bralca od narodnostnega gibanja v Bosni in prve svetovne vojne skozi staro Jugoslavijo v Prago, na Kosmet in v Albanijo, na Dunaj, v Pariz in Sovjetsko zvezo, v Španijo in končno med borbe francoskega odpornekega gibanja. Za isto založbo je napisal Sime Karaoglanović memoarsko knjigo »Jugoslavnina v ujetništvu«.

Časopisno založniško podjetje »Mladost« pripravlja med drugimi deli zelo popularno edicijo »Titove Učice 1941—1946«, ki bo zajela tri obdobja: predvojni čas, leta NOB in povojno graditev. Najobsežnejši bo osrednji del, ki bo obravnaval med drugim tudi delo maršala Tita in njegovih sodelavcev v osvobojenem mestu, vpliv svobodnega ozemlja na nadaljnji razvoj NOB, organizacijo ljudske oblasti, krepitev partizanskih odredov ter delo tovarne orožja in drugih delavnic na tem ozemlju. Knjigo urejуетa Milijan Neoričić in Žika Avramović.

Založniško podjetje »Rad« bo uresničilo izredne serije popularnih brošur, ki bodo obravnavale več kot trideset tem iz naše revolucionarne preteklosti. Za primer nekaj naslovov: »Prva puška vstaje 1941«, »Užiška republika«, »Kozara se je ovenčala s slavo«, »Vesele partizanske zgode in nezgode« itd. Razen tega pripravlja »Rad« monografijo Djordja Kosanovića »Ekonomske politične ukrepi narodnoosvobodilnih odborov od 1941 do 1944« ter spomine Jovana Božovića »Zapisi o Prvi proletarski«.

Založba »Prosveta« bo veliko jubilejnih del uvrstila v svojo znano knjižno zbirko »Pričevanja«, poleg tega pa bo izdala v počastitev obletnice vstaje še osem knjig, med katerimi so »Poema« Skendera Kulenovića, »Delitev« Dobrice Čosića, »Vojni dnevnik« Janka Lopičića in druge.

»Nolit« bo izdal drugi del monografije Vita Cvetkovića o Sumadijskem partizanskem odredu, Bednarjeve povesti s snovjo iz odpornekega protifašističnega gibanja slovaške in češke narodnostne manjšine v Jugoslaviji, roman V. Jelića »Angeli lepo pojo«, esej o književnosti iz NOB in druga dela.

»Invalidski list« že tiska knjigo »Vojni invalidi Jugoslavije«, ki obravnava vprašanja rehabilitacije invalidov in odnos skupnosti do njih. Založba bo izdala tudi dva likovna zvezka z reprodukcijami del naših umetnikov.

Tudi vojvodinske založbe posevčajo v svojih načrtih veliko pozornosti jubilejni tematiki. Časopisno založniško podjetje »Dnevnik« pripravlja vrsto knjig s snovjo iz vojne in revolucije, v katerih bodo izšle povesti iz časa NOB in pesmi sodobnih vojvodinskih pesnikov. V posebni knjigi bodo izšla izbrana dela novinarjev »Dnevnika« in »Svobodne Vojvodine«, ki obravnavajo NOB. Jubilejne knjige bodo izšle tudi v madžarščini. — »Spomine in srečanja« Rodoljuba Čolakovića v madžarskem prevodu bo na primer izdala založba »Forum«, ki pripravlja tudi prve tri zvezke Zbranih del predsednika Tita, knjigo »Vojvodina v letih 1941 do 1945« in druge.

Založba »Bratstvo jedinstvo« pripravlja dve knjigi Branka Peića »Tito v umetnem pešništvu« ter »Izbor pisem in pričevanj iz narodnoosvobodilne vojne«. Založba »Progres« pa med drugim pripravlja »Politične članke« Jovana Popovića.

Muzej delavskega gibanja in NOB ter Zgodovinski arhiv v Novem Sadu bosta izdala v počastitev jubileja reprezentančno opremljen album »Štiridesetletnice razvoja delavskega gibanja in zgodovine Komunistične partije v Vojvo-

dini ter zbornik »Pregled razvoja narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije v Vojvodini«.

Pomemben prispevek jubilejnému letu bo dala s svojimi novitetami tudi makedonska založniška dejavnost. Skopska založba »Kultura« bo izdala devet del znanih revolucionarjev, političnih delavcev in publicistov. Tiskala bo »Članke in govore« Lazarja Koliševskega, knjige »Zarji naproti« novinarja in publicista Milutina Vujovića, »Ponovno svobodni« Aleksandra Vujanova, »Makedonci v Španiji«, »Zveza komunistov Jugoslavije in makedonsko narodnostno vprašanje«, »Razvoj ljudske oblasti v Makedoniji« in druge. V počastitev dvajsetletnice vstaje bo založba »Kultura« izdala tudi več kakor trideset brošur s tematiko iz NOB, ki jih pišejo družbeni in politični delavci in publicisti iz vse države.

Založniška podjetja v LR Hrvatski bodo počastila obletnico vstaje z izidom kakih šestdeset knjig, ki bodo obravnavale pomembne dogodke iz revolucionarnega in narodnoosvobodilnega gibanja pri nas. Založba »Naprijed« pripravlja za tisk knjigo Rodoljuba Čolakovića »Zapiski iz narodnoosvobodilne vojne«, izbor proze in poezije domačih avtorjev na temo ljudske vstaje in zbornik »Zagreb v okupaciji«.

Zagrebska »Mladost« naštevava med svojimi načrti knjigo Nusreta Idrizovića »Gozd poje«, zbornik narodnih pesmi iz revolucije z naslovom »Ognjeni cvetovi« ter monografijo »Ivo-Lola Ribar«, ki jo je napisal Joža Petričević.

»Zora« pripravlja knjigo »Marxova mladost« in »Španska srečanja« Augusta Cesarca.

Založba »Lykos« bo letos nadaljevala z izdajanjem serije dnevnikov iz NOB. Prvi dnevnik, ki opisuje boje v Dalmaciji, je že izšel, pripravljajo pa še dnevnik iz Like, Istre in Slavonije. Isto podjetje bo izdalo »Revolucionarjeve zapiske« Dušana Čalića, »Beg izpod vešal« Miodraga Avšanina in monografijo o narodnem heroju Nadi Dimić, ki jo je napisal Milan Nožinić. Pripravljajo tudi knjigo Jovana

Popovića »*Heroji vam govorijo*«.

Muzej revolucije v Zagrebu pripravlja izid kataloga s podatki in fotografijami 300 najvažnejših spomenikov ljudske revolucije v LR Hrvatski.

S posebnimi edicijami se bodo počastitvi jubileja pridružile tudi črnogorske založbe. Grafični zavod v Titogradu bo izdal antologijo revolucionarne poezije z naslovom »*Rdeča zarja časa*« ter roman Vere Obrenović-Delibašić o Savi Kovačeviću. Založniško podjetje »Obod« v Cetinju pripravlja knjigo Radovana Lekića »*Narodnoosvobodilna vojna v andrijeviškem okraju*« ter dva vojna dnevnika udeležencev NOB.

Sarajevska založba »Veselin Masleša« se je usmerila v izdajanje del s tematiko iz narodnoosvobodilne vojne. Med drugimi bo izdala dela »*Odločilni boji in sklepi v Peti ofenzivi*« Moni Fincijs, »*Z Majevce in Semberije*« Slavka Mičanovača ter biografijo narodnega heroja Mitra Rifunovića-Učca, ki jo je napisal Ljubiša Ristović.

V knjižnici »Sodobna jugoslovanska literatura« bo izšel roman Mladena Oljače in povesti Meše Selimovića. Mladinska knjižnica »Lastavica« bo natisnila »*Sonce v dimu*« Vladimira Čerkeza, »*Povesti o malih partizanih*« Koste Stepanovića in mladinsko povest Toneta Seliškarja.

sec: »Njihova imena uvrščamo zato v milijonski imenik žrtev v boju za boljše dni vsega človeštva, v imenik, ki še raste med bojem nazadnjaških in naprednih sil sveta...«

Avtor je celotno delo razdelil na poglavja po časovnem zaporedju in po posameznih važnejših dogodkih iz NOB in predvojnega boja KP po panogah tega boja: tisk, KP in SKOJ, OF in NOV, Poslednje žrtve v boju za osvoboditev, Ptujski borci širom po domovini itd.

Delo vzbuja vtis solidnega znanstvenega prispevka in je podkrepljeno z vrsto dokumentov.

Nekaj pripomb bi imel natančen jezikoslovec glede jezika. V knjižici so se pojavile nekatere besede iz povojnega »aktivističnega« besednjaka, ki jih ni v pravopisu. Podobno je na strani 89 za padlega borca Franca Lebena zapisano, da je bil borec belokranjskega odreda. V tem primeru bi morali zapisati »Belokranjskega« z veliko začetnico, ker je Belokranjski odred ime enote in zato lastno ime ne pa samo pridevnik, izpeljan iz naziva pokrajine, »ski«, ki bi se res moral pisati z malo začetnico.

M. P.

Uspela občinska kronika

OBČINSKA odbor ZB NOV v Ptuju je izdal 122 strani obsegajočo knjižico »Ptuj v boju za lepše dni«. Po zbranim zgodovinskem in spominskem gradivu je besedilo napisala Vida Rojic.

Celotno delo je zamišljeno kot občinska kronika. Pisec je posegel s svojim opisom začetka naprednega gibanja do leta 1918, ko je bila ustanovljena nova država Jugoslavija, delavski razred pa maloštevilen in pod tujim vplivom. Med obema vojnoma pa je delovala v Ptuj in okolici sposobna in udarna partijska organizacija, ki je preživela najhujša preganjanja, vendar je kapitalistični oblastniki niso mogli uničiti. Ta organizacija je bila jedro revolucionarne garde, iz katere je izšlo mnogo vodilnih kadrov naše revolucije.

Hud sovražni pritisk na Ptuj in okolico kot obmejno področje, neugodne terenske razmere in navzočnost številne nemške in nemškutarske kolonije, podlage nacistične pete kolone — vse to je preprečilo rast oboroženega boja med zadnjo vojno. Zato pa so se mnogi Ptujčani bojevali po drugih krajih Jugoslavije in Evrope. Iz občine Ptuj je padlo med NOB nad 260 borcev, nad 150 talcev, nad 120 ljudi

je pomrlo po raznih taboriščih in zaporih, nad 120 pa je bilo raznih drugih vojnih žrtev. Tako velik krvni davek obmejne slovenske občine je dokaz velike zavesti naših ljudi, ki so kljub hudemu sovražnemu pritisku zastavili svoja življenja za zmago delovnih ljudi in s tem, kakor pravi pi-

Nikoletina Bursać in njegovi v Banatu

»*Ne joči, bronasti stražar*«, napisal Branko Čopić, preve del Janko Moder, risbe Zulfi-karja Džumhurja. Izdala Mladinska knjiga, izšlo v knjižni zbirki Školjka.

S knjigo Branka Čopića »Ne joči, bronasti stražar« smo dobili na naš knjižni trg umetniško polnovredno delo, ki nam govori o naših ljudeh iz komaj dobro minulih dni.

Branko Čopić se je tudi slovenskim bralcem in poslušalcem radia zelo priljubil s knjigo »Doživljaji Nikoletine Bursaća«, kjer nam je podal podobo narodnega heroja, ki je izginil sredi bojnega meteža. Vsi, ki smo brali to knjigo, smo čutili in vedeli, da z njo še ni povedal Branko Čopić vsega ne o Nikoletini Bursaću in ne o njegovih Krajišnikih.

Toda ko smo dobili njegovo najnovejšo knjigo »Ne joči, bronasti stražar« smo bili kratkomalo očarani. Če so se mu »Doživljaji Nikoletine Bursaća« še pripovedno drobili, je »Ne joči bronasti stražar« napisan ko iz enega kosa, prepreden z lirizmom, pisan iz velike ljubezni do Krajišnikov, do Krajišnikov v stari domovini in do Krajišnikov v novi domovini, v Banatu.

Krajišniki, partizani, ki smo jih srečavali že v prejšnjih Čopićevih knjigah, se po vojni selijo: iz kršne, hribovite Bosne v ravni, bogati Banat. Zapuščajo rodno Bosno z rodno streho, z svo lepoto hribovite pokrajine, z revščino in zaostalostjo, zapuščajo jo — in ta Bosna, ki jih je rodila in živela, jih na poti, ko se od-

pravljajo, da jo zapuste, zmerja. Čopićevi Krajišniki se trgajo z domačije in nezaupljivo odhajajo na banaško ravnino, v nemško zapuščeno vas, v lepe, urejene, opustele hiše. Neuničljivi so in neukrotljivi in, čeprav so že v Banatu, jim je Bosna potrebna vsak dan in na vsakem koraku. Zakaj nič lažjega ni, kakor se naseliti v prazno hišo, spreminjajo pa se Bosanci in Krajišniki počasi, med mukami in trpljenjem, med zgodami in nezgodami, rešujejo se s pristnim, kmečkim, bistrim in zdravim humorjem in z dobrodušno satiro. In ker ne morejo brez Bosne, brez spominov nanjo, brez spominov na hajdukovanje, na partizanjenje, brez spominov na zmage in na poraze, oživijo v svoji vasi Prazno korito svojega ljubljenega, padlega partizana, narodnega junaka Nikoletina Bursaća. Postavijo mu bronast kip in tam zdaj stoji kot živa priča vseh naporov Krajišnikov, ki so jih dali za današnji dan in kot živ opomin, s katerim si uravnavajo svoj korak na banaški ravnini. K njemu, k temu svojemu partizanu, hodijo na zaupen pomenek možje in žene in dekleta in fantje, in Nikoletina Bursać, bronasti stražar jih posluša, pomodruje z njimi in jim svetuje.

Branko Čopić je šel s svojimi Krajišniki iz Bosne v svet; v tem delu ni več čutiti naporov pisatelja, da bi vzdrževal stik z bralcem, našel je pisateljsko iskreno pot do sočloveka, tudi do nas, do vsakega posebej. V tej življenjski vedrini, v sproščenem smehu, v šegavi ljudski govorici, v trpki žalosti za mladostjo, v živem utripu narave, ki nam jo pisatelj tako lirčno in mojstrsko posreduje, je vrednost njegove knjige.

Težave, skozi katere se bijejo njegovi Krajišniki, nasprotja, ki jih morajo premagovati, so tudi težave in nasprotja, ki jih moramo dandanes premagovati ljudje v vsej naši domovini. Tudi mi, ki živimo tu na severu, tudi Slovenci, čeprav so razmere, v katerih živimo, precej drugačne kakor tiste iz romana.

Ko odložimo delo, vemo, da nas je knjiga obogatila, nam

govorila o ljudeh, iz njihove stiske in bede in za nas. Ko odložimo delo, vemo, da bo ta knjiga živila še dolgo, dolgo potem, ko ne bo več Krajišnikov ne nestanovitnega Mileta Banjca ne samotarskega Stanke Veselice ne Jovandeka Babića. Govorila bo še zanamcem

s toplo človekovo in pisateljsko prizadetostjo o časih in ljudeh, ki jih ne bo več.

Nič čudnega ni, da so roman prevedli že na več jezikov.

Risbe Zulfikarja Džumhurja so v črti preproste in duhovite, da lahko s pridom tak tekst tudi bogatijo. B. J.

MED KNJIGAMI NA TUJEM

Dokument o boju alžirskega ljudstva

Mladinska knjiga bo v kratkem izdala knjigo »Puščava ob zori« (Le desert à l'aube), ki jo je napisal Francoz Noël Favrelière.

Avtor opisuje v knjigi svoje doživljanje od vpoklica v francosko vojsko, prebega k alžirski osvobodilni vojski do prehoda v Tunizijo in odhoda v Ameriko.

Favrelière je bil pred dobrimi štirimi leti vpoklican v vojsko in se je začel vaditi za padalca. Ko je bila enota usposobljena, so jo poslali v Alžirijo, kjer so v kratkem posegla v »boj«. Pobirali so domačine po vaseh in jih zapirali. Streljali so na ljudi, ne da bi prej pogledali, če so oboroženi. Tako se je prime-rilo, da so nekoč ustrelili otroka, ki je tekel pred vojsko.

Francoska vojska v Alžiriji ni preveč bojevitna. Mnogo je med njimi ljudi, ki si želijo vse kaj drugega kot vojskovanja in sodelovanja v tako imenovani pacifikaciji. Toda le malo jih je, ki se odločijo za korak, ki naj odločno in jasno pokaže njihovo nerazpoloženje. Tudi Favrelière se ni lahko odločil, pravzaprav se je odločil nenadoma, ker je moral ravnati po svoji vesti in je zaradi tega moral rešiti človeka, ki so ga bili obsodili na smrt, ne da bi mu sodili.

Pripeljali so v vojaško taborišče dva ujetnika. Eden izmed njiju je bil videti izobražen in je znal tudi francosko, drugi je bil še mlad in

zanj so govorili, da so ga zaje-lj oboroženega. Favrelière je bil dežurni podoficir, ki je razporejal straže, ko je sklenil, da uide z ujetnikoma. Nenadoma so pa starejšega naložili na helikopter in ga odpeljali v smrt. Tedaj je v njem za trdno dozorel sklep. Razvezal je ujetnika, ga oborožil, ga pokrtil z vojaško obleko, si izposodil od stražarja brzo-strelko in pod pretvezo, da pelje stražarja na novo stražarsko mesto, odšel z njim v gore.

Začela sta tavati po gorah in iskati Mohamedovo — tako je bilo fantu ime — skupino borcev. Čez nekaj dni jima je pošla hrana, ki si jo je bil Noël pripravil. Morala sta iskati hrane in zlasti vode pri ljudeh. Izčrpana in onemogla sta končno prispela s pomočjo prebivalcev do skupine borcev. Glas o prebegu francoskega podoficirja in o Mohamedovi rešitvi je že bil prišel do njih. Francoza so sprejeli spoštljivo in z občudovanjem, hkrati pa tudi s hvaležnostjo, saj je rešil njihovega borca gotove smrti. Nočlova slava je šla pred njim, saj so že potujoči pevci peli o njegovem dejanju.

Za Noëla se začne partizan-sko življenje. Z Alžirci deli usodo bojevnikov in vse nevarnosti, ki so s tem povezane. Soborci mu v znamenje prijateljstva celo dajo novo ime Nuredin, kar pomeni Luč svobode. Nuredin se zaveda, da ga bo zadelo uradno izobčenje in da

Literarni poizkusi s sodobno alžirsko tematiko

ga bodo imeli Francozi za izdajalca, hkrati pa se zaveda, da je v Franciji mnogo ljudi, ki mislijo tako kot on. Okolje, v katerem živi, pa ga samo vzpodbuja in razveseljuje, kajti sam pravi, da ni bil med sorojaki v francoski vojski nikoli tako zadovoljen in ni našel toliko pristnega tovarištva.

V drugem delu knjige navedeno opisuje pohode in boje, srečanja s prebivalci in s komandanti vojaških oddelkov. Njegovo življenje med alžirskimi borci je toliko težje, ker le malokateri izmed njih zna francoski. Presenečen pa je, da Alžirci ne sovražijo Francozov. Pravijo pa le, da niso vsi »pravi Francozi«, kot je on, ki jim je bil rešil soborca.

Noël-Nuredin je bil med alžirskimi borci leto dni. V tem času so se njegove enote spoprijele tudi s Francozi, doživljale so bombardiranje, največkrat pa so se francoske enote znesle nad prebivalci. Noël opisuje med drugim tudi organizacijo Narodnoosvobodilne fronte in povezanost prebivalstva z vojsko.

Po letu dni so ga premestili na tunizijsko ozemlje, nakar je odpotoval v Tunis. Tu je iskal možnost, da bi se preselil k sestri v Združene države Amerike. Ko je čakal na potni list, se mu je ponudila še ena priložnost za obisk alžirskih borcev. Dodelili so ga v spremstvo in za tolmača amerišskemu filmskemu snemalcu, ki je želel posneti film o alžirski vojski.

»Puščava ob zori« je preprosto a vseskozi zanimivo pripovedovanje o življenju med alžirskimi borci. Avtor ni imel umetniških ambicij, želel je le ohraniti svoje doživljaje in ga posredovati drugim. Pripovedovanje je sicer tu pa tam oplešano z opisom slikovitosti prirode in krajev — Noël je slikar — ima pa predvsem dokumentarno memoarsko vrednost, toliko večjo, ker je avtor Francoz.

Noël Favrelière živi zdaj v Ljubljani in študira. Ko smo ga vprašali, kako je mogla njegova knjiga iziti v Franciji, je dejal, da je bila knjiga takoj po izidu zaplenjena.

ŠEST let bijejo Alžirci boj za osvoboditev. V tem času se je rodila tudi osvobodilna literatura. Razumljivo je, da so to le začetki. Razmere v Alžiriji so pod francosko okupacijo namreč take, da nemoteno kraljuje analfabetizem in da se je tisto majhno število izobraženih ljudi učilo v francoskih šolah. Ti se tudi zdaj, ko se borijo v vrstah narodnoosvobodilne vojske, izražajo po francosko. Za njih je jezik felaha preozek, preokoren, da bi se mogli v njem izražati in izliti v njegovem jeziku vsa čustva, da bi imela literarno vrednost.

Vendar pa se je tudi v takih razmerah rodilo tiskano alžirsko slovstvo s tematiko osvobodilnega boja. Eno izmed takih del je pravkar izšlo v francoskem prevodu. To je literar-

no delo pesnika — borca Hocina Buhazera in nosi naslov »Glasovi v Kazbi«. V knjižici sta objavljeni dve gledališki deli in nekaj pesmi. V obeh odrskih delih, ki sta napisani po realnih dogodkih, nastopajo tudi resnične osebe. Obe deli obravnavata resnično življenje v alžirskih gorah. Tudi v svojih pesmih opeva mladi pesnik-borec felaha, hribovca-partizana ali ujetnika v kakem francoskem koncentracijskem taborišču.

Študentka Zohra Drif, ki je bila leta 1958 od francoskega sodišča obsojena na 20 let prisilnega dela, je zaporu napisala knjigo »Smrt mojih bratov«, ki jo je najprej poslala borcem v gore, nakar so jo prevedli v francoščino in tiskali v Franciji.

Pišemo vam

O žirovniških dogodkih poleti 1942

V lanskem letniku »Borca« je na strani 225 Tone Ferenc odgovoril na mojo kritično pripombo v zvezi z njegovim prispevkom »Wehrmannschaft v boju proti Narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem«, ki je bil objavljen v 11. letniku »Letopisa muzeja narodne osvoboditve«. Moja kritična pripomba na Ferencov prispevek se je glasila: »Avtor je bržkone prezrl dogodek v Žirovnici na Gorenjskem, ko se je skupina vermanov povezala s partizani, jim omogočila akcijo na most v Mostah in odšla z njimi v gozdove. Ta dogodek je odločilno vplival na razkroj in razpust Wehrmannschafta, avtor pa ga sploh ne omenja...«

Dogodek sam po sebi zasluži podrobnejše obdelave in se mi zdi čudno, da se ni že prej oglasil kdo od neposrednih udeležencev obeh akcij, namreč prebega skupine vermanov in požiga mostu. Oba dogodka sta že obširno obdelala v svojih knjigah Ivan Jan in France Konobelj, toda za pojasnilo njunega pisanja je treba še nekaj podrobnejših podatkov.

Najprej pa naj omenim nekatere netočnosti v odgovoru Toneta Ferenca, o njihovih vzrokih pa bom govoril kasneje.

Prvič, T. F. mi očita na koncu svojega članka, da sem trdil, da je bila ukinitve Wehrmannschafta zgolj posledica enega samega dogodka, to je

prebega skupine v Žirovnici. Tega nisem nikdar trdil, saj avtor sam citira mojo trditev, da je imel dogodek odločilen pomen, ne pa, da je bil edini vzrok za razpustitev Wehrmannschafta. Med besedo »zgolj« in odločilen pa je razlika. Odločilen pomeni, da je dogodek po svoji teži samo prekašal vse druge, da je v večji meri kot drugi podobni dogodki povzročil nemško nezaupanje do vermanov itd. Torej je ves odgovor T. F. uperjen proti očitku, ki ga sploh ni.

Nadalje ni res, da bi vermani dobili zvezo s partizani. To pa zato ne, ker so jo že ves čas imeli. Fantje iz Žirovnice so bili namreč že zdavnaj prej skoraj vsi organizirani, ali pa so bili simpatizerji OF. Ko so jih Nemci nekega dne sklicali v Sokolski dom in jih takoj oborožili, so takoj vprašali partizane, kaj naj storijo. V tistem času je bila nad Žirovnico, pod Stolom, skupina nekaj več kakor 10 partizanov. Vodstvo te skupine se je odločilo, naj vermani počakajo v Žirovnici še tri tedne. Tudi to ni bilo brez vzroka. Nemci so namreč vsakemu dali le puško in 10 nabojev ter obljubili, da jim bodo dali brzostrelke in mitraljeze z večjimi zalogami streliva šele čez tri tedne, če se vermani izkažejo v svoji službi. Medtem pa je prišel k skupini Gregorčič in ukazal, naj vermani takoj pridejo k partizanom, da ne sme čakati tri tedne. Tako bi namreč takoj v kali zatrli porajanje Wehrmannschafta. Nemci ne bi imeli zaupanja v vermane, dobro bi premislili, komu bi dali orožje v roke. Tako je prišlo do odhoda skupine 11 žirovniških fantov k partizanom. To se je zgodilo okoli 23. ure dne 4. junija (po izjavi Sava Šifrerja, zdaj sodnika v Ljubljani). Partizani so prišli po vermane, ki so bili v treh skupinah v zasedi nad Žirovnico, na hribu »Na rebri«. Šifrer je bil v skupini treh pod »Debelo pečjo«. Vermani so partizanom sporočili tudi nemško geslo za tisto noč, ki se je glasilo »Kerč«. Dve skupini vermanov partizani niso našli, ker so vermani takoj ko je odšel nemški orožnik, ki jim je

pokazal, kam naj gredo v zasedo, odšli spat na neki skedenj. Tudi skupini, v kateri je bil Šifrer, je orožnik pokazal, kam naj gre. Navadno je šel z njimi do kraja zasede, tisto noč pa je šel z njimi samo do podnožja hriba in jim pokazal, kam naj gredo. Zato je Šifrer svojemu bratu, organizatorju pobega, tudi omenil, da Nemci najbrž nekaj sumijo. Orožnik je bil zaskrbljen.

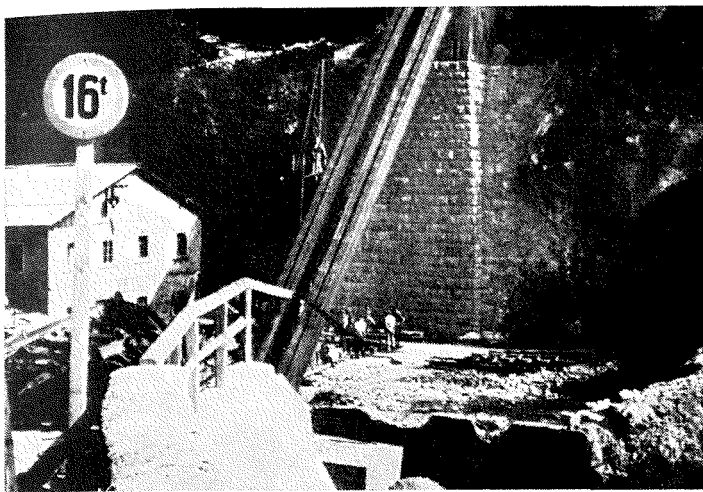
T. F. trdi, da se prebeglih 11 vermanov »nikjer ne omenja«, da bi sodelovali v akciji na most v Mostah dne 27. junija. Dejansko pa se je udeležilo akcije vseh 11 vermanov, ki so se pridružili partizanom 4. junija. Če bi se T. F. vsaj toliko potrudil in ugotovil, da so Moste in Žirovnica dva kraja komaj kilometer drug od drugega in da so bili leta 1942 na Gorenjskem navadno partizani vsak blizu svojega kraja, bi lahko sklepal, da so se ti ljudje udeležili akcije v svojem domačem kraju. Dobro oboroženi (takrat je bilo še za puške zelo težko) domačini, ki so poznali vsak grm in vsak kamen, povrh pa še sistem nemških straž in patrolj, so kot vodniki pomenili zanesljivo oporo bataljonu Gorenjskega odreda, ki je požgal most.

Avtor navaja nemški dokument, napisan 22. junija, »da o 11 vermanih še ni nič znanega«. Dejansko pa so Nemci že od začetka sumili, da je skupina odšla prostovoljno k partizanom, pa čeprav so priredili navidezno zajetje s streljanjem in kričanjem na po-

moč. Dogodek je tako močno odjeknil med prebivalstvom bližnje in daljne okolice, pa tudi v Ljubljani, da je nemogoče, da Nemci preko svoje dobro razpletene obveščevalne službe ne bi bili kaj zvedeli. Povrh pa so se bivši vermani gibal v strnjeni skupini v uniformah in so jih neke noči gledali Nemci iz zasede na Poharjevem travniku. Streljati si niso upali, ker so prišli skupaj na nekaj metrov. Potem so partizani sredi Žirovnice peli partizanske in slovenske pesmi, vriskali in trkali na okna. Konec junija je ušel od partizanov bivši verman Janez Prešeren-Ropretov, ki je Nemcem dokončno povedal, kaj se je zgodilo ter med drugim izdal tudi Marto Tavčar-Rio (padla skupaj z Gregorčičem) ter njena dva brata. Potem so vsi trije morali k partizanom.

Končno pa tudi sam štab I. grupe odredov vrednoti dogodek v Žirovnici kot odločilen za razkroj Wehrmannschafta na Gorenjskem. Tako je v Zborniku dokumentov (VI. tom, 3. knjiga, srbohrvaška izdaja) v dokumentu št. 59 poročilo štaba grupe odredov. V njem je zapisano, da so razbili Wehrmannschaft, čeprav konkretno ni omenjen žirovniški dogodek. Nedvomno pa je imel štab grupe pred očmi predvsem ta dogodek, saj je bilo poročilo sestavljeno 14. julija, torej dober mesec po dogodku. Povrh pa je bil kamniški konec, ki ga v podkrepitev svoje argumentacije navaja T. F., dokaj daleč od takratnega

Ostanki porušenega mostu v Mostah pri Žirovnici po partizanski akciji

središča NOB na Gorenjskem — Jelovice, kjer se je največ zadrževal štab grupe. Včasih je na splošno gledano tudi manj važen dogodek veliko večjega pomena, če se zgodi v nekem središču ali pred nosom višjih štabov. To velja tako za Nemce kot tudi za štab I. grupe. Žirovnica ni dosti oddaljena od Bleda, kjer je bil sedež okupatorske oblasti. Kamnik z okolico pa je bil tiste čase obrobno žarišče vstaje, ne več tako kot n. pr. poleti 1941. Podobno je tudi z okolico Škofje Loke, Selško in Poljansko dolino. Trditev, da je imel štab grupe v mislih kot odločilno za razkroj Wehrmannschafta predvsem žirovniške dogodke, potrjuje tudi ustni vir. Savo Šifrer se spominja, kako je komandant bataljona Stražišar nekako julija 1942 pripovedoval partizanom med politično uro ali konferenco, da je bil Gregorčič pri seji PK KPS ali štaba grupe odredov mnenja, da so žirovniški dogodki povzročili ukinitvev in razkroj Wehrmannschafta.

Torej vidimo, da se jaz in T. F. predvsem ne strinjava glede vrednotenja žirovniških dogodkov leta 1942. T. F. jih postavlja v vrsto manj pomembnih, čeprav važnih dogodkov, jaz pa nasprotno: da je bil prebeg zelo hud poraz za Nemce, da je povzročil pri njih pravo paniko in da so odtlej

še z večjim nezaupanjem gledali na vse okoli sebe.

T. F. je svoje sklepe naslonil predvsem na nemške dokumente, pri tem pa nehote nasedel lažem, s katerimi so Nemci — podrejeni, prikrivali svoje neuspehe in poraze pred nadrejenimi, kar pa je sicer splošna človeška lastnost.

Gre pa tudi za način proučevanja zgodovine. Nepravilno je, če danes, ko imamo na razpolago še razmeroma dovolj ustnih virov, izkoriščamo samo pismene, in to celo okupatorske vire v mnogo večji meri kakor naše. Ne mislim zankati vrednosti okupatorskih arhivov, toda jemati jih je treba vedno z večjo rezervo kakor naše, predvsem pa se je treba izogibati navajanja njihovih političnih zaključkov. Na podlagi zbranih dokumentov pa naj zgodovinar tudi presoja, kaj je bilo res in kaj ni bilo. Samo citiranje dokumentov je kot okostnjak brez mesa in krvi. Posebno spet to velja za okupatorske dokumente. Saj sovražnik nikoli ni zvedel za vse, kar se je dogajalo pri nas.

Mlada generacija zgodovinarjev, ki ni osebno doživela NOB, ima pred seboj še veliko težjo nalogo kakor njihovi starejši vrstniki. Vživeti se mora v dogajanje med NOB, v psihologijo partizana in sovražnika, v način bojevanja, življenja in

v vse tisto, kar navadno imenujemo vzdušje ali okolje. To pa je zelo težko in dokumenti so lahko temu samo osnova.

M. P.

Redka fotografija

Po naključju mi je prišla v roke priložena fotografija, na kateri vidimo (na levi strani) narodnega heroja Franca Rozmana-Staneta v mladih letih. Njen lastnik je Alojz Tavželj, upokojeni pekovski pomočnik, sedaj stanujoč v Meniški vasi pri Dolenjskih Toplicah. V času, ko je bila fotografija posneta, sta bila oba, Rozman in Tavželj, zaposlena pri peku Cimpermanu na Šmartinski cesti v Ljubljani. Fotografirala sta se na nedeljskem sprehodu v Tivoliju 7. I. 1932. Posnetek je napravil fotograf Holinsky. Zelo verjetno je, da je to edini primer tega posnetka, verjetno pa tudi eden redkih, na katerih je upodobljen vedno nasmejani Rozman.

Tavželj mi je pripovedoval, da je bil Rozman že takrat zelo agilen in vnet pripadnik delavskega gibanja in da sta med delom vneto razpravljala o perečih problemih tedanjega časa.

Tovariše in borbene pozdrave Vam pošilja

Franco Novak,
Dolenjske Toplice št. 30

Pred velikim praznovanjem

BLIŽAMO se dvajseti obletnici največje prelomnice v zgodovini jugoslovanskih narodov, ljudske vstaje. Kako jo bomo proslavljali, je naša revija že poročala, vsaj v glavnih obrih. To bo vseljudska proslava, ki bo obudila spomine na zgodovinske dogodke v 1941. letu, manifestirala zgodovinsko dejstvo o vodilni vlogi Komunistične partije v vstaji in ljudski revoluciji, o njeni organiziranosti pod vodstvom CK KPJ ter Vrhovnega štaba NOV in POJ. Hkrati bo proslava manifestirala korenite družbeno-politične spremembe kot dosežke revolucije oziroma uresničenje njenih ciljev.

Proslava bo osredotočena na naslednje poglobitve dneve: 4. julij, dnevi vstaje posameznih republik — v Sloveniji torej 22. julij — in 22. december. Ostale zgodovinske dneve (n. pr. 27. april ali 29. november) bomo praznovali kot običajno. V lokalnem merilu pa bodo slovesneje kot druga leta praznovali tiste občinske oziroma krajevne praznike, ki slonijo na dogodkih iz leta 1941 in so torej neposredno povezali z vstajo.

Ob prazniku 4. julija, Dnevu borca, bo v Titovih Užicah velika proslava z množično udeležbo okoliškega prebivalstva ter številnih delegacij iz vseh republik. Potek proslave bosta prenašala radio in televizija.

V Ljubljani je predvidena za ta dan otvoritev razstave »Komunistična partija — organizatorica in voditeljica ljudske revolucije«, ki jo pripravlja Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Tudi v okrajnih središčih pripravljajo razstave, ki bodo prikazale revolucionarni boj delavskega razreda v stari Jugoslaviji, narodnoosvobodilno borbo in uspehe socialistične graditve.

V občinskih in mestnih središčih bodo na večer pred praznikom svečane proslave. K seznanjanju ljudi, zlasti mladine, z dogodki iz revolucionarne preteklosti naj bi pripomogli tudi številni izleti v kraje, ki so tesno povezani z zgodovino narodnoosvobodilne borbe.

Zveza Svobod in prosvetnih društev, TVD Partizan in športne zveze ter mladinske organizacije bodo organizirale

za ta dan večje kulturno-zabavne in športne prireditve, pri čemer naj bi poskrbele za množičnost nastopajočih in za medrepubliški značaj prireditve. Take prireditve naj bi bile tudi v krajih, ki bodo dostopni udeležencem izletov.

Proslava Dneva vstaje, 22. julija, se bo začela že 21. julija. Ta dan bodo v Ljubljani svečano položili temeljni kamen za spomenik ljudske revolucije ter počastili spomin padlih junakov s polaganjem vencev na grobnico narodnih herojev. Ta dan bo tudi otvoritev razstave »Umetnost velikega časa«, ki bo prikazala

umetniška likovna dela, nastala med NOB, in ostala dela s tematiko NOB, nastala po osvoboditvi. Razen tega je predvidena še centralna kulturno-umetniška prireditev.

Uvod v praznovanje bodo tudi ognjemeti in kresovi.

Dne 22. julija bo osrednja proslava v Žužemberku; pričakuje se udeležba nad 100.000 ljudi.

Pomembna manifestacija tega dne bo tudi pohod mladine iz vseh krajev Slovenije v Žužemberk, ki ga bo organizirala LMS.

V ostalih krajih Slovenije naj bi počastili Dan vstaje s kulturnimi, zabavnimi, fizikalnimi in športnimi prireditvami, podobno kot 4. julija.

Dne 22. decembra — na dan dvajsete obletnice Jugoslovanske ljudske armade — bo centralna (zvezna) proslava v Rudem v Bosni, kjer je bila 22. decembra 1941 ustanovljena 1. proletarska brigada. Predstavo bosta prenašala radio in televizija.

Ta dan bo velika proslava tudi v Ljubljani, ki jo bo organizirala JLA. Na večer pred proslavo pa bo otvoritev razstave »Narodna zaščita«.

Sicer naj bi bilo težišče praznovanja tega dne — kot ostalih prazničnih dni — v komunah. Pri prireditvah bo sodelovala JLA in civilno prebivalstvo. Organizirali naj bi več srečanj med pripadniki JLA in civilnim prebivalstvom, zlasti srečanj z mladino. Pripadniki JLA, rezervni oficirji, mladina predvojaške vzgoje, športne organizacije in TVD Partizan naj bi izvedle več skupnih vaj, rekonstrukcij važnejših bitk, zlasti pa več zimskošportnih prireditve.

Glede na namen proslave je še posebno pomembno, da se pritegne k praznovanju čimveč mladine, ki smo ji dolžni prikazovati revolucijo tako, da se bo čutila še bolj odgovorno za nadaljnje oblikovanje njenih smotrov.

Komu odlikovanje?

O PRIPRAVAH na podelitev odlikovanj je naša revija že poročala. Prejeli jih bodo — in sicer ob proslavi 20. obletnice ljudske revolucije — zaslužni tovariši in tovarišice, ki iz tega ali onega razloga doslej še sploh niso bili ali pa so bili premalo odlikovani.

Komisije, ki zbirajo gradivo za zadevne predloge, imajo polne roke dela. Kaj so pri tem ugotovile in na kakšne težave so naletele? S tem vprašanjem smo se obrnili na predsednika komisije za odlikovanja v novomeškem okraju. Ugotovitve, ki nam jih je posredoval, so bržkone značilne tudi za druge okraje v Sloveniji.

Neodlikovanih tovarišev in tovarišic je precej, smo zvedeli. To so večidel tisti tovariši in tovarišice, ki kot partizani niso bili v borbenih enotah, ampak so opravljali razne naloge v zaledju, oziroma so delovali kot politični aktivisti, kot člani gospodarskih komisij itd. (Neki tovariš je bil partizan od 1942. leta, pa še ni odlikovan!) Tudi tistih, ki so bili v borbenih enotah, je nekaj neodlikovanih — najde se celo primer oficirja, ki je brez odlikovanja. To so tovariši, ki so se iz objektivnih razlogov pogosto selili iz enote v enoto in bili po vojni takoj demobilizirani. Za marsikoga izmed njih je bil že med vojno sprožen postopek za odlikovanje, pa se je predlog izgubil, ali pa mu odlikovanje zaradi vojnih razmer in nepopolnih osebnih podatkov ni bilo vročeno.

Tovarišic je več neodlikovanih kakor tovarišev — zlasti tistih, ki so bile aktivistke v zaledju, ki so stalno pomagale partizanom s hrano itd. Odlikovanja zaslužijo tudi mnoge partizanske matere, ki jim je padlo po več otrok v narodnoosvobodilni borbi in ki so to borbo tudi same podpirale.

In končno — odlikovanja zaslužijo tudi mnogi bivši interniranci in interniranke, ki so se v zaporih in taboriščih južnoško zadržali.

Delo komisij, ki se ukvarjajo s pripravami za podelitev odlikovanj, ni lahko. Že pri

evidenci so težave, kajti ob lanskem popisu niso vsi popisani člani ZB navedli, kakšna odlikovanja imajo. To pa ni še nič v primeri z ostalim delom, katerega cilj je taka razdelitev odlikovanj, kakršna je potrebna glede na zasluge vsakega posameznika.

V novomeškem okraju so komisije do srede februarja obdelale štiri občine: Žužemberk, Senovo, Videm-Krško in Brežice. Pri tem so naleteli na težave edino v občini Novo mesto in delno v občini Trebnje. Gre za pojave preozkega gledanja na vprašanje, kdo naj prejme odlikovanje. Ljudje s takim gledanjem težko razumejo, da si lahko tudi z delom izven borbenih enot

pošteno zaslužil odlikovanje. Ti ljudje ne vedo ali pa si nočejo priznati, kaj je v naši narodnoosvobodilni borbi pomenilo zaledje, kaj so pomenili aktivisti oziroma terenci, gospodarske komisije itd. Naša borba je bila borba za idejo, ki so jo širili med ljudmi po vaseh in mestih, politični aktivisti; veliko krivico bi delali aktivistom, če bi rekli, da niso bili borci! Prav tako ni moč prezreti deleža vseh tistih, ki so partizane stalno gmotno podpirali, ki so nabirali zanje hrano in druge potrebščine, jih skrivali, obveščali itd.

Ljudje, katerih gledanje na zasluge v NOB je tako ozko, da zaslug ne priznajo drugemu kot borcu v operativni enoti, naj se malo zamislijo, pa bodo prav gotovo spremenili svoje stališče! F. Š.

Kako skrbijo za bivše borce v »Litostroju«

»Zanimajo me problemi bivših borcev. Kako pri vas v Litostroju, ki je ena izmed največjih tovarn, skrbite zanje — za njihovo strokovno izpopolnjevanje, za njihovo zaposlevanje na primernih delovnih mestih, za njihova stanovanja?« sem nakazal sekretarju tovarniškega komiteja ZKS, tovarišu Stanetu Vogelniku, vrsto vprašanj, zaradi katerih sem prišel.

Zvedel sem, da nimajo posebne evidence bivših borcev in aktivistov. Šele zadnje čase so jo začeli urejati, oziroma razpravljati o tem na plenumu tovarniškega komiteja ZKS. Vprašanje je sprožil tovariš Vogelnik na podlagi izkušenj, ki jih je pridobil v delu kot sekretar komiteja, saj je imel vsak dan opravka s posamezniki. Seznam bo posredovala komiteju kadrovska služba podjetja. Iz tega seznama bodo izločili mlajše tovariše in tovarišice, ki imajo še pogoje za izpopolnjevanje na delovnem mestu ali v posebnih tečajih. Računajo, da je že nad 80 odstotkov bivših borcev in aktivistov samostojno rešilo vprašanje svojega položaja v današnji družbi. To se pravi,

da so že končali razne šole in tečaje ali pa so imeli potrebno izobrazbo že pred vojno.

V tovarni imajo nekaj tovarišev, ki so bili med NOB v NOV in kasneje v JA oficirji, ko so se pa po vojni vrnili v civilno življenje, niso bili pripravljeni na poklic, ki so ga začeli opravljati. Posebno za tiste je to vprašanje pereče, ki so bili potem še nekaj časa zaposleni s političnim delom. Litostroj je rasel iz majhnega kolektiva in ravno ti tovariši so bili jedro, ob katerem je zrastle današnja tovarna z nad 3000 delavci in zapletenim mehanizmom proizvodnje in medsebojnih proizvodnih odnosov. Skratka — razvoj je te tovariše, ki so v majhnem kolektivu in velikih težavah nekaj pomenili in dajali od sebe vse, prehitel. Nepravilno in nečloveško bi bilo, če bi jih zdaj pozabili in odrinili.

Za izobraževanje imajo možnost vsi člani kolektiva, ne glede na to, ali so bili borci ali ne. Pri Industrijski kovinarski šoli pri podjetju delujejo tečaji za pridobivanje kvalifikacij in celo oddelk Srednje tehnične šole v popoldanski in dopoldanski izmeni,

tako da lahko delavci in uslužbenci obeh izmen v tovarni posejajo ustrezno izmeno šolskega pouka. Biti v delovnem odnosu in hkrati posejati še šolo pa je velik napor, ki ga ne zmorejo vsi. Nekateri so že načelno malodušni; take je treba spodbujati, da se lotijo učenja. Vsekakor so bivši borci, delavci ali uslužbenci Litostroja, v ugodnem položaju v pogledu pridobivanja kvalifikacij, ker imajo šolo tako rekoč pred nosom.

Kaj pa tisti tovariši, ki so se sami izobraževali neposredno na delovnem mestu? Čeprav nimajo ne šol ne izpitov, so zaradi svoje naravne nadarjenosti in vztrajnosti nekateri dosegli v svojem poklicu lepe uspehe. Do sedaj je bila za delavce predpisana za dosego določene stopnje kvalifikacije določena delovna doba, za uslužbenca pa ne. Lani, po novem tarifnem pravilniku, so odpravili to protislovje in določili prejemke posamezniku po njegovem delu. Stvar pa s tem še ni rešena: potrebni so tudi dejanski dokumenti o tem, da se je nekdo v praktičnem delu usposobil za ta ali oni poklic.

Ljudje se navadno zelo bojijo opravljanja izpitov iz teorije, posebno še iz računstva. O teh vprašanih še niso razpravljali.

V tovarni je zaposlenih okrog 200 bivših borcev. Številčno namreč prevladujejo mlajši delavci. Prošenj za stanovanja pa je stalno 300 do 400. Veliko delavcev se vozi v službo iz razmeroma oddaljenih krajev. Vprašanje dodelitve stanovanj pa je ozko povezano z vprašanjem kvalifikacij. Tudi v Litostroju kot v mnogih drugih tovarnah je uveljavljen sistem točkovanja pri presoji, komu je treba dati stanovanje. Te točke se štejejo glede na prosilčevo kvalifikacijo, delovno dobo v podjetju, udeležbo v NOB in sedanjo politično aktivnost. Spričo takih kriterijev je v podjetju nekaj perečih stanovanjskih problemov bivših borcev, ki čakajo rešitve. Tako Litostroj kot druga podjetja gledajo predvsem na kadre z višjo ali visoko izobrazbo. Zato so pereči zlasti stanovanjski primeri tistih tovarišev — tudi bivših borcev — ki nimajo ustrežne kvalifikacije... M. P.

merah člana, o tem, ali ima priznana leta službe ali ne, itd. Če bi imeli take kartotečne liste, ne bi bilo treba pri zbiranju določene kategorije podatkov aktivistom znova in znova brusiti pete, pa tudi ne poslušati negodovnjav članov in članic nad ponovnim iskanjem podatkov...

Tudi občinski odbor ZB NOV Ljubljana-Center dela preko komisij. Kot vsi drugi odbori ima tudi ta odbor standardne komisije. Izjemo morada pomeni »Komisija za obujanje spominov«. Ta se ukvarja predvsem z določanjem, razdelitvijo in organizacijo predavanj bivših borcev po šolah in z organizacijo izletov v partizanske kraje. V preteklem letu se je ta komisija dokaj uspešno udeleževala.

Glede socialnih vprašanj bivših borcev so člani sekretariata spet sprožili vprašanje vojnih vdov in mater padlih. Te ženske pogosto životarijo z dokaj skromnimi pokojninami in invalidninami. Delno so to vprašanje rešili s priznavalnimi, toda pogosto so pri tem naleteli na težave, ker te ženske osebno niso imele posebnih zaslug za NOB.

Med razpravo o socialnih vprašanih članov Zveze borcev so se člani sekretariata dotaknili tudi dela referata za bivše borce pri občinskem ljudskem odboru. Iz izjav članov kakor tudi sekretarja okrajnega odbora ZB je bilo videti, da ti referati po občinah in referat na okraju še niso zaživeli. Občinski odbori ZB in okrajni odbor zato opravljajo dobršen del funkcij, ki bi jih morali opravljati oblastni organi.

Komisija za šolanje bo sodelovala v okrajni akciji za popis vseh delavcev, članov ZB. Kasneje se bo ta akcija razširila tudi na uslužbenca. Na podlagi teh popisov bodo v okrajnem merilu s pomočjo občinskih komisij skušali dokončno urediti vprašanje kvalifikacij članov ZB. Skušali bodo pripraviti tiste tovariše in tovarišice, ki opravljajo določeno delo, čeprav nimajo zanj formalnih kvalifikacij, da bodo opravili izpite. Nekateri tovariši se izpitov bojijo, ker ne zaupajo vase. ZB bo mora-

Na vseh sektorjih dosti dela in problemov

Urednik mi je naročil, naj grem k sekretarju okrajnega odbora ZB Ljubljana, poizvem, s kakšnimi vprašanji se trenutno ukvarja ZB v ljubljanskem okraju in napišem o tem članek. »Prav,« je rekel tovariš Vrhovšek, ko sem ga vprašal, kdaj bi imel čas za tak razgovor. »Pridi kar danes popoldne ob štirih k meni v pisarno. Imel bom sestanek s sekretariatom občinskega odbora ZB Ljubljana-Center. To je največja organizacija v Sloveniji in ima kopico problemov, ki so značilni za vse naše organizacije v večjih mestih. Zadnje čase naš okrajni odbor uporablja tako obliko za stike med okrajnim odborom in občinskimi odbori ZB.«

Kakor v mnogih naših organizacijah tako je tudi pri Zvezi borcev. Od članov, izvoljenih v razne odbore in komisije, jih je navadno le nekaj aktivnih, drugi pa so člani teh teles samo formalno, na seje in sestanke ne prihajajo redno, kakšnega konkretnega dela se neradi lotijo.

Med drugim so razpravljali o raznih kampanjskih akcijah. Zadnje leto so na primer popisovali prvič vse člane s po-

pisnicami, čez nekaj časa pa še bivše internirance, deportirance in zapornike. Vsak tak popis pomeni veliko dela in skrbi za aktiviste. Že pred leti je nameraval občinski odbor ZB ostvariti za člane nekakšne evidenčne kartotečne liste, ki bi vsebovali mnogo več podatkov, kakor pa jih vsebujejo popisnice in dosedanje kartotečni listi. Med drugim naj bi ti listi zajeli tudi podatke o stanovanjskih raz-

la tem tovarišem in tovarišicam pomagati, da bodo premagali ta strah in nezaupanje. Razbiti bo treba tudi miselnost, da je vseeno, ali ima ta in oni priznano formalno kvalifikacijo ali ne, ker je že tako in tako plačan za svoje delo po tarifnem pravilniku. Zavedati se je treba, da takega tovariša ali tovarišico vedno lahko spodrine s tega delovnega mesta nekdo, ki ima tudi formalne kvalifikacije.

Precej obširno so razpravljali na tem sestanku tudi o vprašanjih v zvezi s priznavanjem udeležbe v NOB v službena leta. Tudi v občini Ljubljana-Center so mnenja, da je treba polagoma zaključiti to delo. Po tolikih letih je pogosto pričam zelo težko izpovedovati stvarno resnico in čedalje bolj so pogosti primeri, ko nekdo skuša ogoljufati skupnost in si prilastiti delo, ki ga nikoli ni opravljal. Predstavniki komisije za priznavanje službenih let je navedel vrsto kričečih primerov, ko so posamezniki skušali na nesramen način, s potvorbami in podkupovanjem, doseči priznanje dvojnega štetja let. Delo v zvezi s prošnjami pomeni veliko obremenitev občinskih in terenskih odborov. Zadnje čase so se lotili tega dela tudi tako, da gre vsa komisija na teren in tam v občinskem merilu, skupaj s predstavniki občinske organizacije ZB, rešuje prošnje iz te občine.

Kaj pa delo zgodovinskih in spomeniških komisij? Občina Ljubljana-Center nima na skrbi partizanskih grobov, pač pa precej spomenikov, ki so potrebni ob dvajsetletnici vstaje temeljitega popravila. Važno je tudi delo pri zbiranju podatkov za topografijo NOB. V zvezi s tem so v mestu, kjer je gibanje prebivalstva večje kot na deželi, še posebne težave. Računajo pa, da bo letos — razen za področje okoli Trga revolucije — delo opravljeno. Odbori imajo tudi že zbrane življenjepise padlih borcev. Ti življenjepisi ležijo v arhivih, odbori pa ne vedo kaj z njimi početi.

V okviru občinskega odbora ZB deluje tudi komisija za stanovanjska vprašanja članov. Letos nameravajo napraviti

dokončen spisek stanovanjskih interesentov izmed članov ZB. Razdeliti jih nameravajo v kategorije po nujnosti in po tem, kjer so zaposleni. Člane, ki niso v delovnem razmerju (upokoјenci), naj bi dobili stanovanja od občine, kjer živijo, enako tudi uslužbenci, zaposleni v ustanovah, kjer ne gradijo stanovanj. Delavcem in uslužbencem iz ustanov in podjetij, ki gradijo stanovanja in imajo za to sredstva, pa naj bi stanovanja priskrbeli preko njihovih ustanov in podjetij, z vplivanjem na organe delavskega samoupravljanja, če ti

že sami niso pokazali dovolj razumevanja za vprašanja borcev.

»Stanovanjsko krizo« občuti tudi občinska organizacija ZB. Razpolaga namreč le s skromno sobico, ki meri 3 krat 2 metra, pa še to si mora deliti s Počitniško zvezo. V takih prostorih je težko delati, zlasti če upoštevamo številne obiske med delom. To vprašanje, pravijo, da bo rešeno, ko bo zgrajeno novo upravno poslopje. Občinskemu odboru ZB so že obljubili nove, večje prostore v tem posloppju...

M. P.

Kako bodo praznovali v koprskem okraju

Tudi v Kopru — kot v drugih okrajih — deluje okrajni odbor za organizacijo proslav ob 20-letnici revolucije. Program proslav, ki ga je sprejel ta odbor, zajema v glavnem naslednje:

Dne 23. aprila bo v Kopru okrajna revija mladinskih pevskih zborov, na kateri bo nastopilo 1000 pevcev. Od prvega do 23. aprila pa bodo po občinah občinske revije mladinskih pevskih zborov.

Za dan ustanovitve OF — 27. april — bodo imeli vsi krajevni odbori SZDL razširjene slavnostne seje. Te seje bodo pred 27. aprilom. Na dan ustanovitve OF pa bodo slavnostne seje občinskih odborov SZDL, katerim bodo prisostvovali člani družbeno-političnih organizacij. Posebne proslave bodo imeli po šolah, kjer bodo pionirji sprejemali programe dela za praznovanje 20-letnice revolucije.

Za prvi maj bodo imeli slavnostne seje vsi delavski sveti ob navzočnosti vseh članov kolektivov. Večja zborovanja bodo v občinah Ilirska Bistrica, Postojna, Sežana in Izola. Zavod za prosvetno-pedagoško službo OLO Koper pa bo 10. maja organiziral razstavo učil in učnih pripomočkov. Glavni namen te razstave je, da se vzbudi zanimanje za zbiranje nazornega gradiva iz NOB s področja šolstva.

Proslave Dneva mladosti bodo po vseh večjih središčih

občin. Dne 28. maja zvečer bo v Kopru na Titovem trgu centralna proslava 20-letnice revolucije. Spored bo pripravil okrajni svet Svobod in PD s sodelovanjem DPD Svobod iz vsega okraja.

Za Dan borca — 4. julij — bo v Ilirski Bistrici okrajna proslava s prekopom okrog 200 padlih borcev. Predvidena je udeležba 15.000 ljudi. Ob tej priložnosti bo tudi zbor bivših internirancev. Mladina iz vsega okraja bo dan pred proslavo odšla po raznih partizanskih poteh, zvečer pa bo imela v Brkinih zborovanje ob tabornem ognju. Razen te osrednje proslave bodo po občinah še druge, in sicer: v občini Koper bo partizanski tabor na Socerbu, v občini Izola slavnostna akademija in pohod po partizanskih poteh z zborovanjem v Kortah, v Sežani odkritje spomenika padlim v Brestovici na Krasu, v Postojni odkritje spominske plošče v Postojnski jami, slavnostna akademija in piknik za izseljence, ki bodo meseca julija na obisku v tej občini.

Za 22. julij — Dan vstaje — bodo imele vse občine krajevne proslave. V občini Sežana bo partizanski pohod na območju Komna, Vrabč in Brkinov. V občini Postojna bodo odkrili spomenik padlim borcem v Hrenovicah. Na sedežu OLO Koper pa je predviden sprejem vseh nosilcev Spomenice 1941.

P. A.

PRAVNA POSVETOVALNICA

NEZAKONSKEGA OTROKA BI VZELI K SEBI

Vprašanje: Z ženo nimava otrok. Jaz pa imam pet let starega nezakonskega otroka, za katerega redno skrbim. Otrok prihaja tudi k meni. Zdaj pa bi rad dosegel, da bi bil otrok stalno pri meni. Otrokova mati se brani in noče o tem nič slišati. Zvedel sem pa, da se je vdala pijančevanju in da otroka zanemarja. Ali je to zadosten razlog, da bi se otrok dodelil meni? Prosim za navodilo, kaj naj ukrenem?

Odgovor: Zoper otrokovo mater morate pri sodišču sprožiti poseben nesporni postopek v smislu čl. 15 zakona o razmerju med starši in otroki ter obenem predlagati, da se materi zaradi zanemarjanja dolžnosti odvzamejo roditeljske pravice. Seveda boste morali predložiti dokaze za vaše trditve o tem, da je otrok zanemarjen in da mati zanj slabo skrbi. Razlogi pa morajo biti res tehtni, ker sicer ne boste uspeli, da vam bo odvzeli materi. Morda bi poskusili rajši zlepa in v dogovoru z materjo, ker sicer dvomimo v uspeh postopka in vaše zahteve.

OPROSTITVE TAKSE ZA TOŽBO

Vprašanje: Oče vašega otroka za otroka ne skrbi in vam zanj zadnje mesece sploh ničesar ne plačuje. Pisali ste mu pismo, pa vam je odgovoril, da vam bo pošiljal po 500 din na mesec. Ta znesek se vam zdi za dveletnega otroka mnogo premajhen. Ker vam je v pismu zagrozil, da s tožbo ne boste dobili več in da boste morali še takse plačati, bi radi vedeli, kakšne so takse za tožbo in kdo jih mora plačati. Predvsem bi radi vedeli, kakšne so takse za tožbo in kdo jih mora plačati. Predvsem bi radi vedeli, če so res tako visoke.

Odgovor: Takse za vložitev tožbe so bile res nedavno zvišane, vendar niso tako visoke, da bi jih ne zmogli. Če bi očeta vašega otroka tožili in zahtevali n. pr. 3000 din preživnine na mesec, bi taksa za tožbo znašala din 450 in

prav toliko za sodbo. Taksa se računa namreč le od trimesečne preživnine. Če pa nimate sredstev, oziroma imate majhne dohodka, pa ste lahko povsem oproščeni plačila takse. Priskrbeti si morate ustrezno potrdilo na občini in zaprositi pri sodišču za oprostitev takse. Grožnja s stroški je povsem neosnovana in vas ne sme zavesti k temu, da bi odnehali in odstopili od tožbe. Kako visoko preživnino lahko uveljavite, pa je seveda vaša stvar, zavisí pa od potreb otroka in premoženjskih prilik vas in otrokovega očeta.

OBNOVA POSTOPKA ZA POKOJNINO

Vprašanje: Pred tremi meseci sem prejel odločbo o priznanju pokojnine. Ker sem bil prepričan, da je odločba pravilna, se nisem pritožil. Zdaj pa sem od svojega kolega, ki je bil enako zaposlen kot logar, zvedel, da se pri izračunu povprečnega mesečnega zaslužka verjetno ni upoštevala plača nad tarifno postavko. Tako se mi je vzela dejansko nižja osnova in sem zato prikrajšan. Ob drugačnem izračunu povprečnega mesečnega zaslužka plač, bi mi pripadal višji pokojninski razred, kot pa mi je bil priznan. Kaj lahko storim?

Odgovor: Če ste prepričani, da se vam je zgodila krivica, in če imate dokaze za to, zoper odločbo pa se zaradi neznanja niste pritožili, imate možnost zahtevati obnovo postopka po čl. 184 zakona o pokojninskem zavarovanju. Zahtevek morate vložiti pri pristojnem zavodu za socialno zavarovanje. Če vam bo ugodeno, pa vam bo višja pokojnina šla šele od tistega časa, ko boste vložili tak zahtevek, ne pa tudi za nazaj.

ŠTETJE LET V NAPREDOVANJE

Vprašanje: Aprila 1955 ste napravili strokovni izpit za naziv administratorja XI. plačilnega razreda. Tako ste potem napredovali 1. V. 1955 v XI. in 1. V. 58. v X. plačilni razred. Dne 1. V. letos boste napredovali v IX. plačilni razred. Posedujete pa odločbo, s katero

vam je bil čas od 1. I. 1942 do 1. X. 1943 priznan dvojno v pokojnino zaradi organiziranega dela za NOB. Zdaj pa bi radi vedeli, če bi glede na to posebno priznano dobo lahko napredovali v IX. plačilni razred pred 1. V. 1961. Prav tako vas zanima, ali je možno priznati v napredovanje leta, ki so vam bila priznana v delovno dobo, pa se vam ob prevedbi leta 1952 niso štela v napredovanje.

Odgovor: Glede na to, da ste aprila 1955 opravili strokovni izpit za naziv administratorja, vam šele od 1. 5. 1955 teče čas za napredovanje v XI. oziroma druge razrede. Nimate torej možnosti, da bi napredovali v IX. razred pred 1. V. letošnjega leta, ker se vam za napredovanje šteje čas le od opravljenega strokovnega izpita, ne glede na to, da so vam bila leta med vojno šteta dvojno. V napredovanje po strokovnem izpitu se vam ta leta ne morejo šteti. Prav tako tudi ne leta, ki vam v napredovanje že ob prevedbi leta 1952 niso bila priznana.

ZAPOR MED PRVO VOJNO IN DELOVNA DOBA

Vprašanje: Vaš mož je bil med prvo svetovno vojno obsojen zaradi žalitve vladarja bivše Avstro-ogrske monarhije in je bil do konca prve svetovne vojne v zaporu. Ali lahko dosežete, da bi se čas, ki ga je mož prebil v zaporu, štel v delovno dobo za priznanje pokojnine?

Odgovor: V smislu čl. 37 zakona o pokojninskem zavarovanju se šteje v pokojninsko dobo čas, prebit pri vojaških dolžnostih, v ujetništvu in internaciji v vojnah od leta 1912 do 1918. To pa jugoslovanskemu državljanu, ki je bil neposredno pred tem v delovnem razmerju. Zakon sicer ne govori o zaporu. Toda ni nobenega razloga, da se ne bi čas, ki ga je nekdo zaradi protiaustrijskega delovanja prebil v zaporu, ne enačil s časom, prebitim v internaciji ali v ujetništvu. Seveda morajo biti za to izpolnjeni pogoji, t. j. državljanstvo in zaposlitev neposredno pred zaporom.

Pripominjamo pa, da nekateri zavodi za socialno zavarovanje dóbe, prebite med prvo svetovno vojno v zaporu, niso hoteli priznavati, držeč se strogo določb zakona. Vendar pa je Vrhovno sodišče razsodilo tako, kot je zgoraj pojasnjeno.

● **HANNOVER** — Konec januarja so zaprli mehanika Harryja Wentritta, ki je med drugo svetovno vojno sodeloval pri izdelavi posebnih avtobusov, v katere so bili napeljani izpušni plini iz motorjev. V takih vozilih so potem nacisti kar med prevozom iz ene ječe ali taborišča v drugo ali tudi takoj po aretaciji pomorili več sto tisoč Židov in nasprotnikov nacizma.

● **TRIER** — Državno pravdnništvo v Trieru je slednjič izdalo pravo ime nekdanjega SS-Hauptsturmführerja Pavla Spornnberga, med vojno komandanta nacističnega koncentracijskega taborišča Hinzert pri Trieru. Ta je do zdaj živel v nekem nemškem mestu pod tujim imenom. Ceprav je pravdnništvo že dve leti vedelo za pravo ime in bivališče zločinca, ga ni izdalo, pač pa je ta podatek pomenil najstrožjo tajnost. Vsekakor čudno, da državno pravdnništvo prikriva zločinca, ki živi pod tujim imenom...

● **POZAREVAC** — V Klenju so odkrili spomenik padlim borcem iz II. svetovne vojne, iz I. svetovne vojne in iz Balkanskih vojn. Spomenik stoji pred zadružnim domom.

● **NÜRNBERG** — V mestu Ferth je bil aretiran bivši nemški policijski kapetan Helmut Suar, ki je obdolžen, da je sodeloval pri množičnem pokolu Židov leta 1942 v mestu Pinskiu v Sovjetski zvezi.

● **BEOGRAD** — Zvezni izvršni svet FLRJ je sklenil dati alžirskim beguncem v Tunisu in Maroku v letošnjem letu pomoč v blagu v vrednosti 50 milijonov dinarjev. S tem se je Jugoslavija odzvala resoluciji 15. generalne skupščine Združenih narodov glede pomoči alžirskim beguncem.

● **BEOGRAD** — Jugoslovanska radiotelevizija je razpisala natečaj za »Pesem vstaje« za proslavo dvajsetletnice začetka vstaje. Za avtorje besedila in glasbe so predvidene: Prva nagrada — 800.000 dinarjev, druga nagrada 500.000 dinarjev in tretja nagrada — 300.000 dinarjev.

● **BEOGRAD** — Pristojni jugoslovanski organi so izročili izraelskim oblastem nad 100 dokumentov o zločinih Eichmanna v Jugoslaviji in nad jugoslovanskimi državljani. Med njimi so dokumenti o preselitvi 90.000 Slovencev, o uničevanju Židov na področju Makedonije, Srbije in drugih jugoslovanskih republik.

K RATKE NOVICE

● **LJUBLJANA** — V začetku januarja je Zavod za šolski in poučni film izdelal barvni dokumentarni diafilm »Dražgoška bitka«. Film ima 87 slik in je ozvočen. Besedilo je pripravil Ivan Jan, recenzijo je oskrbel okrajni odbor ZB NOV v Kranju, redaktor pa je bil Ivan Bertoncelj-Johan. Barvne risbe je izdelal profesor Jakob Bazelj.

● **BEOGRAD** — Dne 31. januarja se je končala akcija za nabiranje pomoči za alžirske otroke, ki se je začela lani 15. decembra. Po nepopolnih podatkih je v akciji sodelovalo 5500 osnovnih in drugih šol, pionirskih odredov in klubov, podjetij, družbenih organizacij in posameznikov iz vse države. Vsi ti so zbrali okrog 55 milijonov dinarjev. Po posedanih podatkih je akcija naletela na najboljši odziv v Sloveniji, Srbiji ter Bosni in Hercegovini. Za zbrani denar bodo kupili odeje, obutev in šolske potrebščine za mlade Alžirce. Kupili so že 4000 odej za 11 milijonov in jih poslali v Alžirijo.

● **BONN** — V Hamburgu so zaprli Georga Michalsena, knjigovodjo v nekem podjetju. Med vojno je bil Michalsen višji esesovski funkcionar in je kot tak pod neposrednim vodstvom nacističnega policijskega generala Odila Globotschnigga izvajal načrt za likvidacijo poljskih Židov. Izdal ga je bržkone njegov nekdanji šef Eichmann.

● **INNSBRUCK** — Zadnje dni januarja so pripadniki neke študentske desničarske (beri nacistične) organizacije imeli sestanek v neki restavraciji. Vanjo je vstopil neki ameriški študent medicine. Avstrijski študentje so ga napadli z vzkliki »Ven z Židi!« in »Židovska svinja!« ter ga tudi fizično napadli. Posredovala je policija in zaščitila Američana.

● **DUNAJ** — V Salzburgu so konec januarja aretirali bivšega SS-Sturmabführerja Hermana Höflea, ki je obtožen, da je sodeloval med zadnjo svetovno vojno pri množičnem uničevanju Židov. Pri tem je osebno sodeloval zlasti v Lublinu in Varšavi.

● **PLOČE** — V vasi Bačina so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, na katerem je vklesanih 180 imen. Zraven spomenika je kostnica, kamor bodo na Dan vstaje LRH prenesli ostanke padlih iz bližnje okolice. Spomenik je napravljen po osnutku zagrebškega kiparja Stanislava Mišića.

● **SIBENIK** — V vasi Zagrović so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Spomenik ima obliko velike odprte knjige iz brušenega marmornja. Na obeh straneh knjige je vklesanih 105 imen padlih. Okoli spomenika je ograja, zelena površina pa je okrašena z zimzele- nimi grmovjem.

● **KAIRO** — Delegacije ZB NOV in ZVVI Jugoslavije je obiskala Egipt na vabilo organizacije vojnih veteranov ZAR. Med svojim obiskom je imela več srečanj s predstavniki organizacije, obiskala pa je tudi več zgodovinskih in kulturnih spomenikov.

● **TRST** — V noči med 31. januarjem in 1. februarjem letos je 48- Albino Zanon iz Padove, zdaj bivajoč v begunskem taborišču v Trstu, s kamnom razbil spominsko ploščo padlima partizanoma Josipu Košuti in Ivanu Grudnu v Križu. Tako je bila ta spominska plošča zdaj že drugič razbita. Karabinerji iz policisti iz Križa in Devina so že ob desetih dopoldne odkrili krivca, za katerega pa trdijo, da je dejanje storil brez političnih ciljev, ker je bil pijan...

● **LJUBLJANA** — Plenum Centralnega odbora Zveze vojaških vojnih invalidov FLRJ je konec januarja podelil Invalidskemu pevskemu zboru Slovenije diplomu za uspešno dolgoletno delo in uspehe, dosežene doma in na tujem pri negovanju partizanske pesmi. Diplomlo je izročil tovariš Franc Krese-Čoban.

● **KRANJ** — Odbor za proslavo »Po stezah partizanske Jelovice« je izdal pred pohodom »Po stezah partizanske Jelovice« prospekt na 20 straneh. V njem so popisani dogodki zadnjih 100 let na področju Gorenjske, torej razdobje, ko se je začel porajati iz fužinarjev in kovačev delavski razred. Obširno so popisani tudi predvojni napori KP za poživitev boja delavskega razreda proti kapitalističnemu družbenemu redu. Zlasti pa je obširno opisana NOB. Prospekt je opremljen z lepimi fotografijami.

Zgodba o tobaku, fašistih in osličku

NEKEGA dne sem opazoval prihod avtobusa iz Gorice v Kanal. Šoferja sem poznal; nekam čudno se je obnašal, na vse strani se je oziral, videl me je, kako stojim in gledam. Namignil mi je, skočil sem k avtobusu, nakar mi je s strehe vrgel polno vrečo. Naložil sem si jo na rame in odšel proti domu.

Doma sem vrečo odvezal. V njej je bil domači tobak. Oseba, ki bi morala sprejeti pošiljko, namenjeno partizanom, se je ustrašila, ker so Nemci pregledovali potnike, in si ni upala k avtobusu. To je bil razlog, da se je šofer čudno obnašal.

Tako je name legla skrb, da spravim vrečo, kamor je bila namenjena. Imel sem kotel za žganjekuho, vanj sem stlačil tobak ter si sposodil oslička in majhne sani. Komaj sem prišel kakega pol kilometra od fašistične postojanke, ko sem za seboj zaslišal korake in tujo govorico. Že sem mislil, da je po meni... Osliček, bolj pameten kot jaz, se je umaknil s ceste, jaz pa sem sedel na sani.

Zagledal sem prvega Nemca, za njim pa celo vrsto italijanskih fašistov. Nemca sem dobro poznal, saj sem bil dostikrat v postojanki. Pozdravil

sem ga in mu pokazal dovolilnico za kretanje. Povedati sem moral, kam grem. Obenem sem ga povabil, naj pride jutri k meni pit, ko bom kuhal žganje. Ko se je Nemec čudil, kako to, da se ne bojim partizanov, sem rekel, da jih ni nikjer več, da so že vsi pobiti in da gre lahko brez skrbi v hrib... Nato sem se začel jeziti na osla, da noče voziti. Tedaj je Nemec prijel osla za povodec, Italijani pa so od zadaj potiskali sani. Bal sem se, da mi ne bi zvrnili sani s kotlom, ker bi se potem iz njega vsul to-

bak... Italijani so se začeli norčevati iz osla. Naposled je Nemec spustil povodec in z oslom sva šla dalje.

Ko so se oddaljili, sem se oddahnil. Počasi sva z oslom vozila dalje v hrib. Zdaj se je začela žival upirati, moral sem potiskati sani, da sem bil ves poten. Visoko pod hribom sem se zopet srečal z Nemcem in Italijani. Nemec mi je spet pomagal potiskati sani. Italijani so bili obloženi z ukradenim blagom, nahrbtniki so imeli polne, prašne od moke, smejali so se in se zabavali, mi kazali ukradene kokoši in petelina. Pripovedovali so, kako so se pri partizanih dobro založili. Nazadnje se je Nemec vnovič ujezil na trmastega oslička, pustil mene in njega dalje, sam pa je odšel za Italijani.

Kmalu sva bila na vrhu hriba. Osel je zdaj dobro vlekel. Vaščani so nama pritekli naproti, osel pa je začel od vesele rigati na ves glas. Tobak sem srečno oddal na zvezo...

Jožef Segale

Še ena »oslovska«

Revirska četa je imela velikega belega konja. Bil je vsak dan bolj mršav in ni poznal konspiracije. Nemci so bolj spraševali zanj kakor za poznane partizanske komandante. Vedeli so, kjer je konj, tam je revirska četa. Neki dan je konj nerodno stopil med dve deski na brvi in so ga morali pustiti. Na Lojzetov predlog so potem kupili pri nekem mlinarju osla za petdeset mark. Osel je bil mnogo koristnejši, ker ni veliko jedel in je nosil 200 kilogramov. Imel je eno samo slabost, da je rigal v tre-

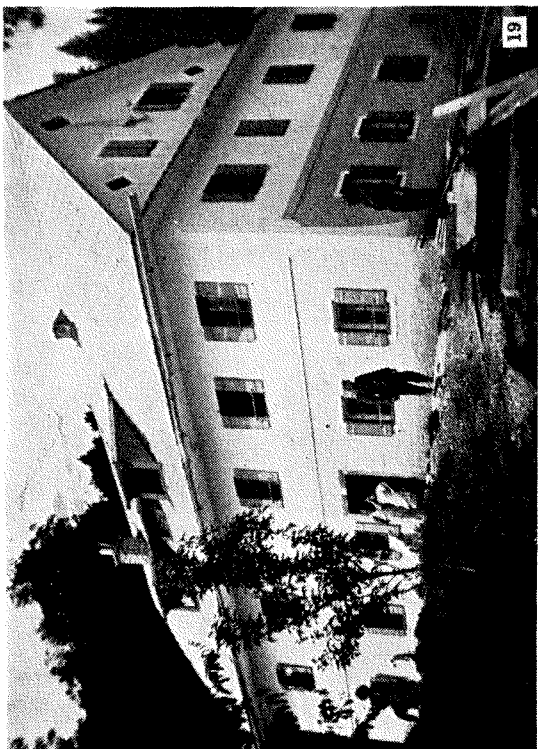
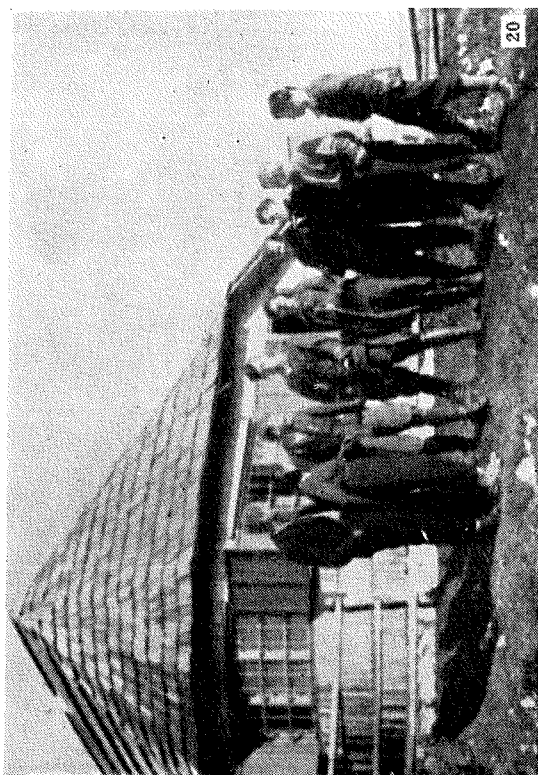
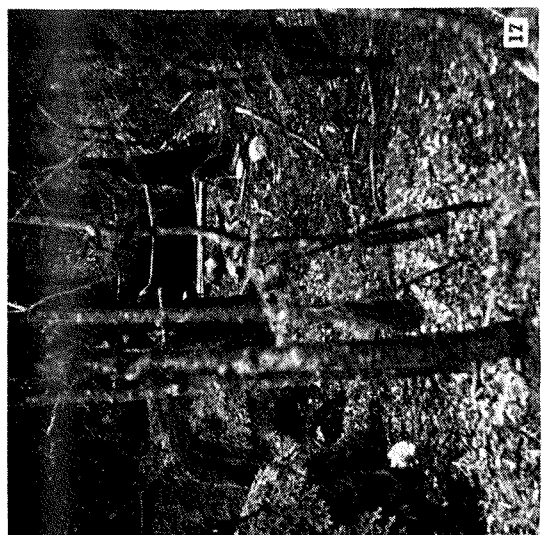
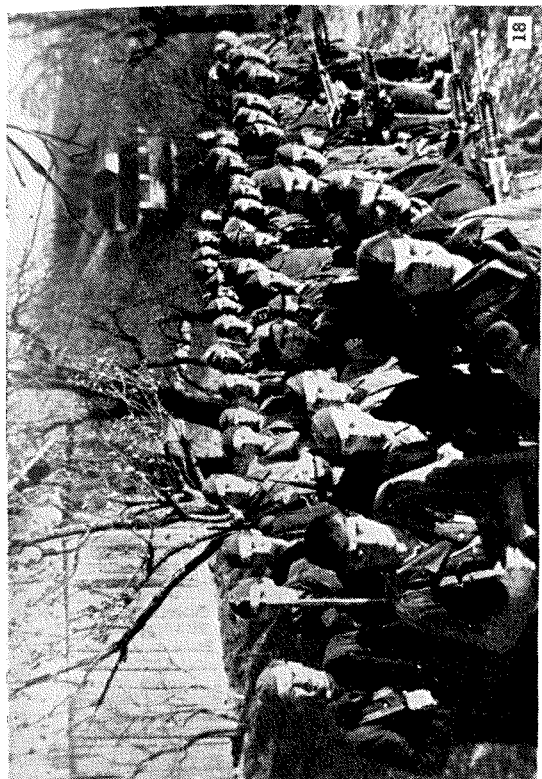
nutkih, ko je četa stopala neslišno kot veriga senc. Takrat ga je Lojze potegnil za rep, Slave pa mu je potisnil v gobec svoj zamazani robec. Neko noč je osel dezertiral domov. Sklenili so, da ga gredo iskat. Četa je zasedla položaje ob robu gozda nad Kolovratom. Trije partizani so šli po osla. Vzeli so ga in dejali mlinarju, naj jih gre naznanit. Tega si mlinar ni dal dvakrat reči in tudi vermanom ni bilo treba dvakrat reči, da so šli v patroljo nad »tri bandite«. Pri tem lovu na »bandite« je padlo 27 vermanov.

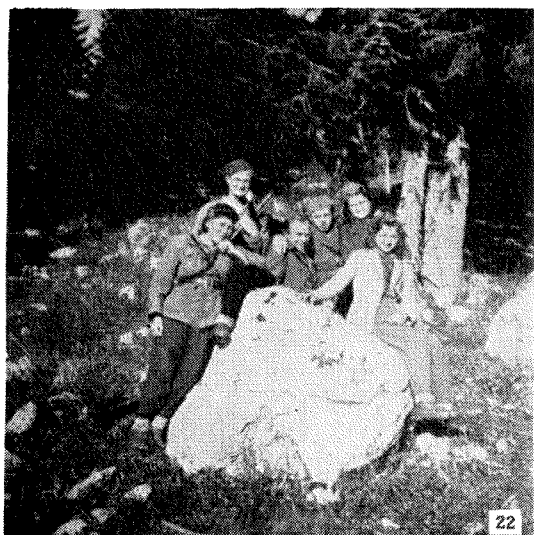
Nekaj tednov pozneje, ko so šli v Blagovico nad izdajalce, so bili napadeni v taborišču. Po kratki borbi so se umaknili. Še dobro uro po umiku so slišali strele in rafale v smeri taborišča. Nemci so še dobro uro napadali položaje taborišča, v katerem je glasno rigal sam samcat — osel.

(Odlomek iz sestavka »Spomini na prve štajerske borbe«. Slovenski zbornik 1945)

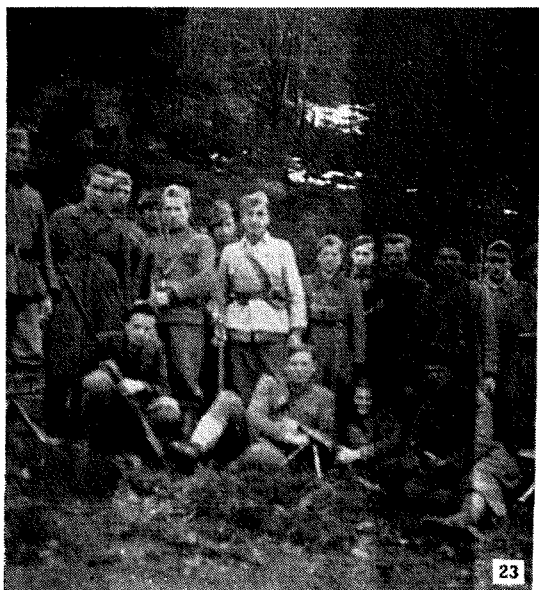

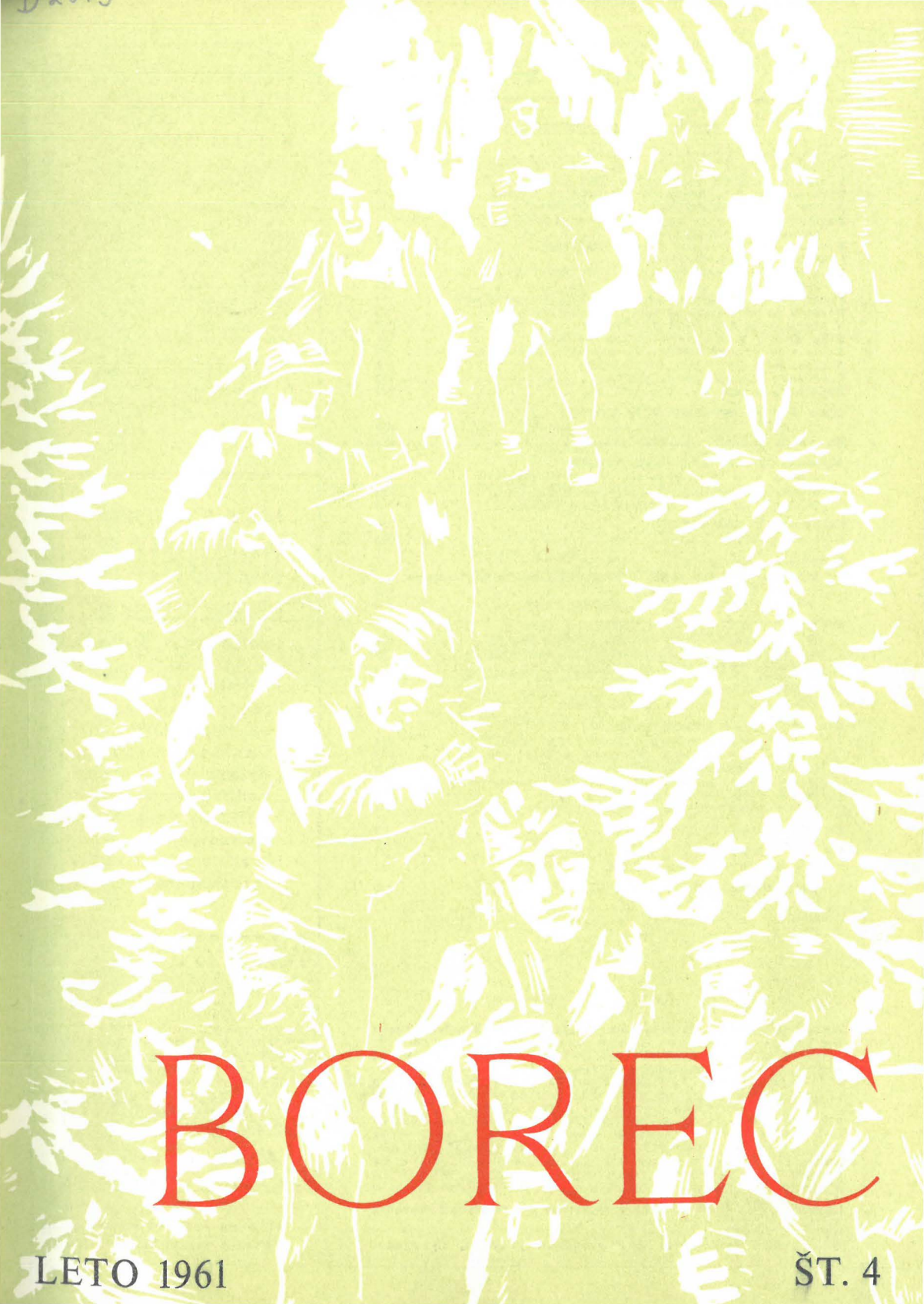
ՀԱՅԵՐԻ ԲՈՐԻՄ

Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentiranih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč nova knjiga Zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke. Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije, čas, kraj, imena oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral itd. Podatke pošljite na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Celovška cesta 23, Ljubljana.

BOREC

LETO 1961

ŠT. 4

B O R E C

VSEBINA 4. ŠTEVILKE

Osvobodilna fronta (Boris Kidrič)	177
Sedemindvajseti april 1941. leta (Tone Fajfar)	181
Spomini na prvo partizansko leto (dr. Aleš Bebler)	183
Taki so bili prvi koraki kapitulantske oblasti	185
Aprila 1941 na Notranjskem (Matevž Hace)	186
Fašistična vojska je bežala, čeprav ni nihče tekkel za njo (Andrej Pagon-Ogarev)	187
Kremen se je zaiskril (Boris Makovec)	192
Uvertura nasilja (Jure Galič)	195
Po kurirskih stezah se je pretakala misel revolucije (Ludvik Kukavica)	198
Poziv bivšim internirankam taborišča Ravensbrück	200
Pionirji za 20. obletnico vstaje (Ančka Cerin)	201
V partizanski šoli (Ana Brvar)	203
Prva akcija v Mariboru (Milan Zevart)	205
Kako smo gradili bunker za ranjence (Franc Gorofol)	206
Akcija na Bregu (Jože Siška-Luka)	208
Primorski Turjak (Alojz Ravbar)	210
Zadnje sporočilo	213
IZZA KULIS IL. SVETOVNE VOJNE:	
Operacija »kazen« (Winston Churchill)	214
Za večjo točnost (Alenka Nedog)	218
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:	
Afrika nam je čedalje bližja (Miran Ogrin)	218
Fašistična internacionala (Tone Seliškar)	221
Brazilijska in Janio Quadros (Jože Sircelj)	225
DROBNE ZANIMIVOSTI:	
Kdo ga pozna?	225
PIŠEJO NAM:	
Kdaj so partizani prvič prekoračili jugoslovansko-nemško mejo	225
»To so tovariši iz VDV« (Drago Suhli)	226
NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU:	
Jara Ribnikar: Vrnili se bom (Slavko Rupel)	226
Nova pomembna publikacija (Milko Stolf)	227
Milan Brezovar: Sole in muzeji (M. P.)	227
MED KNJIGAMI NA TUJEM:	
Vatikan proti Evropi (Milko Stolf)	228
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:	
Vsestransko in temeljito (M. P.)	231
Zgledna zgodovinska dejavnost v Šiški (M. P.)	232
Še letos kronika (M. P.)	233
Z občinske konference ZB NOV v Cerknici (M. P.)	233
Ludviku namesto venca (Ivan Jan)	234
Število »Borčevih« naročnikov raste	234
PRAVNA POSVETOVALNICA	
	235
KRATKE NOVICE	
	237
Srečanje s kosmatincem (M. P.)	238
ISCEMO PODATKE	
	239

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-703-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišeji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

TOVARNA HRANIL KOLINSKA V LJUBLJANI

nudi potrošnikom svoje priznane prehranske izdelke:

»PROJA«, odlični kavin surogat — »REGINA«, vanilin in pecilni prašek — »METKA«, kakaove rezine in marmorniki kolač — »KA-BI«, mešanica kaka za otroke — »ROYAL«, pudingi, izdelani v desetih različnih okusih — »KROKA«, specialna mešanica za krompirjevo testo — »REX«, izvrstna začimba za posip že gotovih jedi — »MIX«, snežni kolač, naš najnovejši izdelek. Odjemalce naših »ROYAL« pudingov in »PROJE« nagradujemo. V vrečke stavljamo nagradne kupone, ki predstavljajo nagrade — kolekcije naših izdelkov. Zato pazljivo stresajte vsebino iz vrečic!

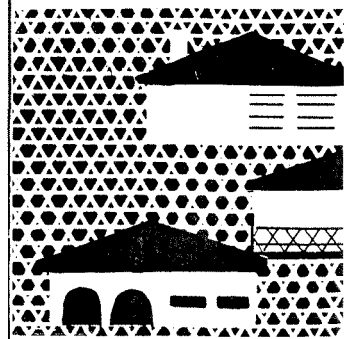
PODJETJE ZA PROJEKTIRANJE

AGROBIRO

LJUBLJANA, PARMOVA 33

Telefon 30-171, 31-308

Podjetje izdeluje kompletne tehnične elaborate objektov za potrebe kmetijstva, za predelavo kmetijskih pridelkov, za živilsko industrijo, za stanovanjsko izgradnjo in urbanistične načrte

Slika na naslovni strani:
France Slana: Kolona

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 4 — Letnik XIII — April 1961

BORIS KIDRIČ:

Osvobodilna fronta *Junij 1945/61*

Odlomek iz informativnega pisma, ki ga je Boris Kidrič napisal l. 1944 za Moskvo.

NA TEMELJU splošno jugoslovanske narodnoosvobodilne platforme, ki jo je izdal K KPJ, je zadnje dneve aprila 1941 sklical centralni komite KPS ustanovni sestanek Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Ustanovitelji se danes ne spominjamo več točnega datuma, kdaj je bila ustanovljena Osvobodilna fronta. Kot oficialni datum je bil proglašen 27. april. Točen datum to najbrž ni, vsekakor pa se je ustanovni sestanek vršil zadnje dni aprila 1941, kakih 14 dni po kapitulaciji Jugoslavije.

Poleg delegacije CK KPS so se ustanovnega sestanka udeležili predstavniki krščansko-socialistične skupine, slovenskih kulturnih delavcev in demokratičnega krila v »Sokolu«, torej zastopniki tistih skupin, s katerimi je imela KPS akcijski sporazum že pred aprilskim zlomom. Ustanovni sestanek je bil na stanovanju Josipa Vidmarja, od krščanskih socialistov se ga je udeležil Tone Fajfar, od »sokolov« Jože Rus, od kulturnih delavcev Josip Vidmar, Ferdo Kozak in dr. Fran Šturm, od komunistov Boris Kidrič, dr. Aleš Bebler in Boris Ziherl.

Ustanovni sestanek OF je potekal v najmanjših dneh slovenske zgodovine. Po deželi je trenutno uspevala hitlerjevska demagogija. V Ljubljani so visele italijanske in hitlerjevske zastave, bivši oblastniki, uradni politiki in strankarji, ki so se pred kratkim še penili od nacionalističnih fraz, so se začeli takoj javno udinjati okupatorju, formalno je izgledalo, da je narod izgubil vso

perspektivo. Kljub temu se je ustanovni sestanek Osvobodilne fronte na predlog Komunistične partije zedinil v naslednjih točkah:

1. *Da je uspehe hitlerjevske demagogije med slovenskimi ljudskimi množicami zakrivila protiljudska politika nekdanjih oblastnikov in da so ti uspehi le prehodnega značaja, da pa je na vidiku množično gibanje za osvoboditev in združitev zaslužjenega in razkosanega slovenskega naroda.*

2. *Da se bodo nosilci protiljudske politike v predaprilski Jugoslaviji razkrili tudi v osvobodilnem boju kot protinarodni in petokolonski elementi.*

3. *Da sta usoda in bodočnost slovenskega naroda kar najtesneje povezani z usodo in bodočnostjo velikega ruskega naroda ter vse Sovjetske zveze.*

4. *Da je treba pričeti takoj z zbiranjem slovenskih množic na temelju borbe za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.*

Z ustanovnim sestankom se je začela prva perioda slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, namreč perioda med zlomom stare Jugoslavije in nemškim napadom na Sovjetsko zvezo. To razdobje predstavlja predvsem pripravo za bodočo množično in oboroženo osvobodilno borbo.

Glede na celotno zunanjepolitično konstelacijo v tej periodi se je Osvobodilna

Boris Zihel

Boris Kidrič

Udeleženci ustanovnega sestanka Osvobodilne fronte slovenskega naroda

fronta takrat imenovala »*Protiimperialistična fronta slovenskega naroda*«, pri čemer je idejno naglašala, da se slovenski narod v svoji osvobodilni borbi bori proti imperizmu sploh, da pa so neposredna forma imperialističnega zatiranja slovenskega naroda — nemško-italijansko-madžarska okupacija, nemško-madžarsko razkosanje Slovenije in nemško-italijansko-madžarsko raznarodovanje slovenskih množic.

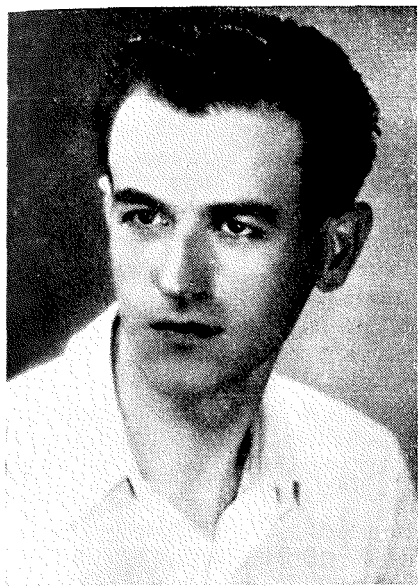
Še pred nemškim fašističnim napadom na Sovjetsko zvezo je Osvobodilna fronta po vseh slovenskih središčih povezala predstavnike svojih ustanovnih skupin in izvedla med slovenskim ljudstvom vrsto političnih sestankov ter konferenc, kar je silno dvignilo poteptano slovensko narodno zavest, zajezilo hitlerjevsko demagogijo in ustvarilo pogoje za bodočo množično borbo. Hkrati so ti sestanki omogočili Komunistični partiji

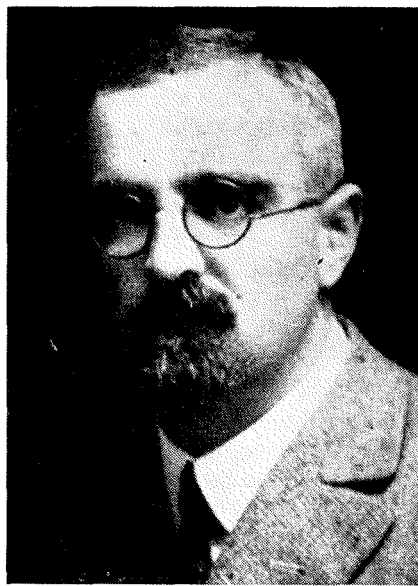
dr. Aleš Bebler

Josip Vidmar

Jože Rus

Tone Fajfar

Slovenije, da je dobila tesen stik z vsemi tistimi slovenskimi patrioti, ki jim je bilo delo KPS tuje, ki pa jih je narodna katastrofa okrenila na borbeno pot.

Od številnih večjih in manjših skupin, ki so se kasneje pridružile Osvobodilni fronti kmalu po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, je v tej periodi navezala Komunistična partija Slovenije tesnejše stike z naslednjimi skupinami:

1. Z »Zvezo kmečkih fantov in deklet«, množično organizacijo kmečke mladine. »Zveza kmečkih fantov in deklet« je bila nekoč v sklopu Pucljeve Kmečke stranke. Kasneje je prešla v sklop šestojanuarske reakcionarne in fašistične JNS, toda že takrat je v njej delovala Zveza komunistične mladine. Zveza komunistične mladine je v »Zvezi kmečkih fantov in deklet« organizirala proces demokratične opozicije. Med osvobo-

dr. Ferdo Kozak

dr. Franc Sturm

dilnim bojem je »Zveza kmečkih fantov in deklet« povsem prešla na dosledne demokratske pozicije. Na izrazito zahtevo svojega članstva je kasneje kompaktno prešla v Zvezo komunistične mladine, čeprav je ta v začetku odklanjala njen prestop glede na splošno linijo KP, ki je odstranjevala vse, kar bi se lahko očitalo za nelojalnost v sodelovanju z drugimi skupinami. Ob snovanju Osvobodilne fronte sta bila najvidnejša predstavnik v centralnem vodstvu »Zveze kmečkih fantov in deklet« agronom *Nemec in Ferdo Godina*.

2. S tako imenovano »Kmečko delavsko stranko«, ki je v svojem vodstvu predstavljala zbor raznih opozicionalnih drobcev, predvsem advokatov, na deželi se skušala precej oslanjati na kulake, imela pa tudi nekaj svojih organizatorjev iz vrst majhnih in srednjih kmetov, ki so kasneje, zlasti pa med osvobodilnim bojem prešli pod izrazit vpliv KP, kolikor niso bili že prej njeni člani. Vodstvo te stranke se je v stari Jugoslaviji poskušalo v glavnem vezati na Mačkovo HSS, v slovenskem političnem življenju pa je predstavljalo nesoliden in špekulantski element, ki je sem in tja sodeloval v predaprilski Jugoslaviji tudi s KP, zlasti v časih Slovenske ljudske fronte in Delavsko-kmečke zveze, praviloma pa puščal KP na cedilo. Med osvobodilnim bojem je Kmečko-delavska stranka stopila v enotno gibanje Osvobodilne fronte, del špekulantov iz njenega vodstva se je pasiviziral oziroma presel na »sredinske« pozicije, njen glavni predstavnik advokat dr. Lado Vavpetič... je ob kapitulaciji Italije prešel na osvobojeno ozemlje in... lojalno sodeluje, ne da bi poskušal znova snovati kako separatno lastno stranko. Je član Vrhovnega plenuma OF od julija 1941, na kočevskem Zboru odposlanec slovenskega naroda je bil izvoljen v Plenum OF (120 članov) v Slovenski narodnoosvobodilni odbor in v štiridesetčlansko delegacijo za AVNOJ. Kot tak se je udeležil II. zasedanja AVNOJ. Od septembra 1944 je član Izvršnega odbora Osvobodilne fronte.

3. S tako imenovano skupino »Stara pravda«, ki jo je vodil *ing. Nagode*, eden izmed ustanovnih podpisnikov »Društva prijateljev Sovjetske zveze«. Ta skupina je nastala šele po okupaciji iz najrazličnejših konfuznih elementov, v glavnem iz bivše JNS. Zdi se, da so imeli v njej veliko besedo

agenti Intelligence servicea in da je bil tudi *ing. Nagode* sam tak agent. Skupina je poskušala z vsemi mogočimi sredstvi ovirati zbiranje narodnih sil v enotno narodnoosvobodilno gibanje, blatila na vseh koncih Komunistično partijo, širila intrige, zagovarjala velikosrbsko smer stare Jugoslavije, hkrati pa uporabljala ultraleva socialna gesla. Glede partizanstva je ob vsaki priliki širila defetistične in panične vesti o njegovih porazih, kasneje pa, ko je stopilo jeseni 1941 v ospredje vprašanje Mihajlovića, proglašala Mihajlovića za narodnega junaka. Kljub varovanju lojalnosti do vseh skupin, ki so sodelovale v Osvobodilni fronti, je bilo tako za Komunistično partijo kakor za Izvršni odbor Osvobodilne fronte nujno, da to skupino zaradi nepopoljšljivega razkrojevalnega dela razbijeta. S pomočjo ostalih skupin jima je to uspelo. Kar je bilo v skupini poštenega, se je prej ali slej brez pridržka pridružilo Osvobodilni fronti, *Nagode* in njegovi pa so bili izolirani. *Nagode* se je kasneje združil s tako imenovano »sredino« in z njo vred prešel na odkrite belogardiistične in mihajlovičevske pozicije.

V tem razdobju svojega razvoja — torej v periodi med aprilskim zlomom stare Jugoslavije in nemškim napadom na Sovjetsko zvezo — je pričela Osvobodilna fronta izdajati tudi svoje osrednje glasilo »Slovenski poročevalec«, ki je navezano na tradicijo istoimenskega glasila izza časov Slovenske ljudske fronte. »Slovenski poročevalec« je v začetku izhajal tedensko, njegovo redno izhajanje in kolportáža pa je oskrbel nelegalni aparat KPS. »Slovenski poročevalec« je kmalu postal ne samo glasilo Osvobodilne fronte in njen agitator, temveč v veliki meri tudi organizator osvobodilnega gibanja.

Že v tej periodi je dala KPS pobudo za konferenco *Delavske enotnosti Slovenije*. Te konference so se udeležili predstavniki CK KPS, krščansko-socialistične »Jugoslovanske strokovne zveze« in amsterdamskih strokovnih organizacij. Po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo so se Delavski enotnosti priključili tudi predstavniki socialistov kot politične struje.

S tem je bila Delavska enotnost Slovenije v vsakem pogledu vzpostavljena. Delavski razred Slovenije se je udeležil osvobodilnega gibanja kot kompaktna celota. Delavska enotnost Slovenije je vstopila v Osvobodilno fronto tako kot celota kakor

preko svojih posameznih sestavih delov. V Ljubljani je bil ustvarjen Glavni odbor Delavske enotnosti Slovenije. Od socialističnih predstavnikov amsterdamskih strokovnih organizacij je vstopil kmalu po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo v Glavni odbor Delavske enotnosti Slovenije France Svetek (svoječasni delegat na mednarodni konferenci dela v Washigtonu, sindikalni funkcionar in sekretar, malo pred kapitulacijo Italije prišel na osvobojeno ozemlje, od julija 1942 član Vrhovnega plenuma OF, od kočevskega Zbora odposlancev izvoljen član Plenuma OF in Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora ter štiridesetčlanske delegacije v AVNOJ, od septembra 1944 član Izvršnega odbora OF).

Predstavniki vodstva socialistične politične stranke niso hoteli niti v Glavni odbor Delavske enotnosti niti v vodstvo Osvobodilne fronte, češ da celotno njihovo vod-

stvo ni zbrano, ker so Nemci nekatere njegove člane izgnali v Srbijo. Dali pa so pristaneč na vse delovanje Delavske enotnosti Slovenije in Osvobodilne fronte ter tudi stopili v njune lokalne organizacije. S tem pa so dejansko likvidirali vsako politično vlogo socialne demokracije, kajti Delavska enotnost se je kmalu razvila — kot bomo videli iz kasnejših poglavij — v popolnoma enotno gibanje.

Na temelju analize Centralnega komiteja KP Jugoslavije je KPS pravilno slutila, da bo fašistična Nemčija v kratkem napadla Sovjetsko zvezo. Zato ji je bilo tudi jasno, da bo skoraj napočil čas, ko bo *oborožena akcija* proti okupatorju moralno in stvarno mogoča. KPS je zaradi tega že v prvem razdobju Osvobodilne fronte pripravljala osnovne tehnične, organizacijske in kadrovske pogoje za nastop slovenskega partizanstva.

Tone Fajfar:

I Z S P O M I N O V N A 1 9 4 1 . L E T O

Sedemindvajseti april 1941. leta

KMALU po Veliki noči me je obiskal Boris Kidrič ter me povabil na sestanek, ki je bil nekoga deževnega popoldneva v stanovanju Josipa Vidmarja na Večni poti pod Rožnikom. Tam smo se zbrali: Josip Vidmar, Boris Kidrič, Boris Ziherl, dr. Aleš Bebler, Jože Rus, dr. Ferdo Kozak, dr. Anton Šturm in jaz. To je bilo 27. aprila 1941, kakor smo mogli ugotoviti pozneje, v partizanih, vendar si takrat pravega datuma nihče ni zapisal.

Od tistega dne naprej smo vsi toliko doživeli, da se malokdo od nas spominja podrobnosti. Med skupnim življenjem v partizanih smo večkrat v pogovorih prihajali na ta dan, ki danes pomeni enega največjih in najodločilnejših dni v slovenski narodni zgodovini. Toda podrobnosti so šle v pozabo. Takrat ni nihče mislil na to, da bi delal zapiske ali pisal spomine. Skušal bom po spominu obnoviti potek ustanovnega sestanka, čeprav vem, da bo to le nepopolna slika.

Razgovor je začel Boris Kidrič, ki je analiziral položaj, v katerega smo zašli Slovenci. Postali smo žrtev imperializma. Jugoslavija je razpadla skoraj brez odpora, kar je posledica njene notranje gnilobe. Vse sile, ki so doslej predstavljale Jugoslavijo, so odpadle. Katastrofa je zrušila pod seboj tudi vse stare stranke. Vse stare vezi med jugoslovanskimi narodi so potrpane. Edino, kar danes veže narode, je Komunistična partija, ki je ostala živa in nekompromitirana. Partija predlaga zatorej

ustanovitev protiiimperalistične fronte, v kateri naj se združijo najprej vse napredne sile slovenskega naroda. Okrog tega jedra naj se potem zbere vse ljudstvo. Osnova fronte je slovenski proletarijat, ki je do zdaj pokazal veliko borbenost. Proletariat je tudi nosilec naprednih družbenih idej, ki so danes v spopadu s fašizmom. Nanj se moramo v prvi vrsti opreti. Cilj fronte: borba proti okupatorskemu imperializmu za osvoboditev naroda. Sredstva fronte: široka masovna ilegalna organizacija, propaganda v tisku in besedi, takojšnja priprava aktivnega upora.

Razgovor se je tikal okolinosti, ki so spremljale položaj. Nekateri so bili zaskrbljeni nad delnim uspehom hitlerjanske demagogije na Štajerskem in Dolenjskem. Toda bili smo prepričani, da bo po hipni omami prišlo do iztrenjenja. Ljudstvo mora v kratkem spoznati, da so vsi upi v rešitev socialnega in gospodarskega vprašanja po Nemcih prazni. Spoznalo bo, da je okupator njegov smrtni sovražnik ter da je rešitev le v borbi. Jasno smo se zavedali, da je izhod, ki so ga predlagali komunisti, vezan na velike žrtve. Že takrat je pri vseh prisotnih jasno prevladala odločitev, da je bolje častno umreti kot borec, kakor pa počasi poginjati kot neumna klavna živina ali pa celo sramotno pasti na kolena pred sovražnikom.

Vse nas je takrat spremljala še ena misel: Sovjetska zveza. Prepričani smo bili, da ni daleč dan, ko bo tudi ona stopila na bojno pozorišče.

Prav misel na Sovjetsko zvezo je slehernega od nas opogumila, da smo kljub brezupnemu položaju z zaupanjem zrl v prihodnost. Vedeli smo, da je glavna sila na svetu, ki more napraviti konec fašizmu ter rešiti človeštvo, prav Sovjetska zveza.

O teh rečeh je tekel pogovor, ki sem ga po spominu skušal vsebinsko obnoviti. Sklep sestanka: ustanovi se Protiimperialistična fronta. Vanjo vstopijo kot osnovne skupine Komunistična partija, krščanski socialisti, Sokoli in kulturni delavci. K sodelovanju se pritegnejo tudi vse ostale skupine, ki so sodelovale v Društvu prijateljev Sovjetske zveze, obenem pa se začne širjenje organizacije med vsemi poštenimi Slovenci v mestu, v tovarni in na podeželju. Program Fronte je tak, kakor ga je predlagal Boris Kidrič. Začasna eksekutiva se poveri Kidriču, Rusu in Fajfarju. Mislim, da smo že na tem sestanku sklenili izdajati glasilo fronte »Slovenski poročevalec«, ki je prvič izhajal za časa Stojadinovičevih volitev kot glasilo kmečko-delavske koalicije. Partija se obvezuje, da izroči Fronti na voljo svoj tehnični aparat.

Odločilni korak je bil napravljen. Skromen začetek velikega razdobja našega naroda. Za ta začetek kakor tudi za vse, kar je za njim prišlo, gre največja in zgodovinska zasluga Komunistični partiji. To je bilo že večkrat poudarjeno, toda prav ob priliki, ko obnavljamo spomine na tiste dni, se moramo tega dejstva še posebno spomniti. Posebno tisti, ki smo bili bližnje priče dela Partije v pripravah na odločilne dogodke še za časa stare Jugoslavije, ob ustanovitvi Fronte in pozneje v razdobju osvobodilne borbe, moramo dejstvo njene zgodovinske zasluge prikazati vsemu našemu ljudstvu.

Nemogoče bi bilo najti v slovenskem javnem življenju silo, ki bi združevalno povezovala vse svobodoljubne ljudi, ki bi modro in preudarno vodila osvobodilno delo ter organizirala tako zmago, kakršno smo doživeli, če ne bi bilo Komunistične partije in njenega heroizma.

Res so se v našem javnem življenju pred vojno oblikovale v raznih taborih napredne in svobodoljubne skupine, ki so potem v Osvobodilni fronti odigrale narodu koristno vlogo. Ni pa bilo med njimi združevalne sile, brezobzirno odločnih ljudi in izkušenj ilegalnega dela, kakor tudi ne predvsem preizkušene teorije in taktike osvobodilne borbe. Vse te lastnosti je imela Partiza, ki je bila zato sposobna, da je postala iniciator in organizator zmagovite osvobodilne borbe.

Osvobodilna fronta

Po ustanovnem sestanku Fronte so šle vse skupine na delo, da organizirano povežejo najprej svoje vrste. Organiziralo se je jedro Fronte.

Vse delo se je začelo v največji tajnosti, vsakdo je opravljal tisto, kar mu je bilo naloženo, in se ni vtikal v zadeve drugih. Zaradi tega mi je tudi nemogoče pisati o velikem delu, ki so ga opravili Kidrič, Leskošek, Bebler,

Ziherl, Tomšič. Tisti, ki smo delali na sporednih sektorjih, smo stalno čutili učinke njihovega velikega dela. Predvsem je organizacija Partije takoj sprožila vso svojo mrežo pa vsej Sloveniji. Pojavljali so se letaki z razglasi Partije in Fronte. Ljudstvo je začutilo, da se nekaj pripravlja. Ze pokopani upi so oživiljati.

Po liniji krščanskih socialistov sem se takoj po ustanovitvi Fronte povezal najprej z delavskimi središči in vodilnimi tovariši v Jugoslovanski strokovni zvezi. V Ljubljani so prišli za delo zlasti Tone Marinček, pravni referent Delavske zbornice, star delavski borec, nadalje Tone Toman, ki je bil takrat sluga v tovarni Zmaj in obenem podpredsednik Jugoslovanske strokovne zveze, Stane Kovač, tiskarski strojnik iz Celja, ki se je bil pred nekaj meseci preselil v Ljubljano in stanoval pri meni. Kovač je poštoval v Celje, Maribor in na Gorenjsko ter povezal tamkajšnje tovariše: Martina Koresa, načelnika ekspoziture JSZ v Mariboru, ki je pa že po nekaj mesecih padel, ter Karla Reberška, delavca v železniških delavnicah. V Celju je izročil direktive uradniku Okrožnega urada Metodu Hočevanju, ki je bil nato poleti ustrelen, in tiskarskemu strojniku Jožetu Juraču. Jurač je kmalu nato prišel v Ljubljano na sestanek z Borisom Ziherlom. Sestanek smo imeli na mojem stanovanju na Emonski cesti 2. Komaj se je vrnil v Celje, so ga že zaprli Nemci ter ga z družino vred preselili v Beograd. V rudarskih revirjih je prijel za delo rudar Lojze Lešnik, vendar tudi on ni dolgo delal. Pri veliki poletni »provali« so ga prijeli in obsodili na dosmrtno ječo. Vrnil se je šele ob osvoboditvi. V kamniškem okraju sta začela z organizacijo Jože Bukovec s Količevega, ki je bil takrat že star član Partije; pridružil se je prvim kamniškim partizanom in poleti 1942 po nesreči padel kot komandant Dolomitskega oddela. Poleg njega je začel po krščansko-socialistični liniji z organizacijo lesni delavec Mavricij Borc iz Duplice. V Kranju smo povežali pivovarniškega uslužbenca Jožeta Tomažiča, ki je padel leta 1944 kot partizan na Primorskem. Jesenice je prevzel Jože Šavli, eden izmed prvih gorenjskih partizanov z Mežaklje. V poletju je prišel v Ljubljano, jeseni pa se je čez Dolomite — skupaj z Mirkom Frankičem, ki ga danes ves slovenski svet pozna pod imenom Tilen — vrnil na Gorenjsko, v bližini Radovljice padel v zasedo in bil ubit. Med papirničarji so takoj začeli z organizacijo: Ivan Pangersič, ki je pozimi istega leta prišel v internacijo, po kapitulaciji Italije pa se je vrnil v partizane in na Gorenjskem padel; France Režek, papirničar iz Vevč, je na terenu delal do odhoda v partizane 1942, v roški ofenzivi pa je v bližini Rajhenava padel pri prebijanju italijanskega obroča; Stefan Pavšič je bil prav tako med prvimi organizatorji Fronte v Dobrunjah in Sostrem. Spomladi 1942 je odšel v partizane in je postal major Jugoslovanske armade. Našel sem le glavne izmed prvih aktivistov Fronte, ki so izšli iz vrst Jugoslovanske strokovne zveze. V nekaj tednih je bila na nogah vsa JSZ. Redki so se odtegnili, še bolj redki pa so izdali svoj razred in svoje ljudstvo.

(Se nadaljuje)

Spomini na prvo partizansko leto

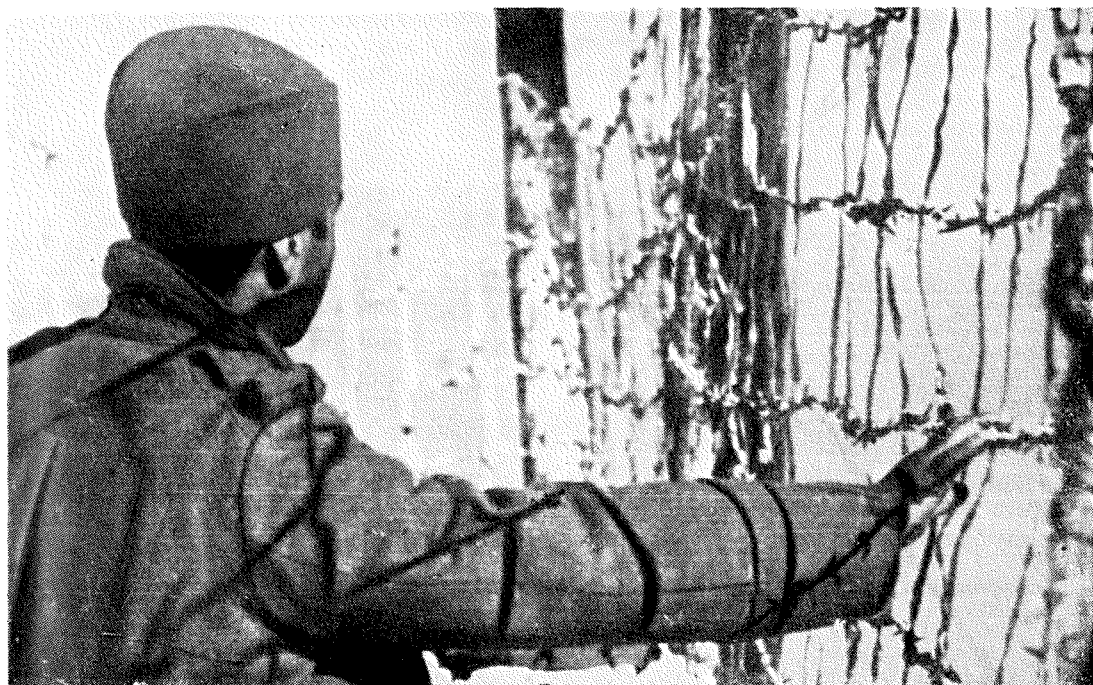
Med spomini na leto 1941, prvo partizansko leto, bodo nedvomno zbudili veliko pozornost zlasti spomini dr. Aleša Beblerja, ki jih je napisal za zbornik »Ljubljana v ilegali« — II. del. Zato jih posredujemo tudi bralcem naše revije. — Op. ur.

Konec kraljevine Jugoslavije

BOMBE, ki so padle 6. aprila 1941 na letališče v Polju pri Ljubljani, so me vrgle iz postelje. Kot bi trenil sem bil oblečen in na kolesu. Pred uredništvom »Slovenca« je bil na deski prilepljen listek s tipkanim besedilom, da je tisto noč Nemčija objavila vojno Jugoslaviji in da je bil pred nekaj urami bombardiran Beograd. Iskal sem tovariše iz CK in sem jih laže našel kot sicer. Vsi so se zavedali, da je policija vsa zmedena in da ne ve, kaj bi. Tiste in naslednje dni smo se sestajali javno, v kavarnah sredi mesta. Spominjam se, da sem srečal Toneta Tomšiča in Vido kar pred pošto in da sta mi v

smehu rekla, da se že dolga leta nista mogla tod sprehajati.

Mislím, da je že isti večer Boris Kidrič prinesel navodilo, da prihodnje jutro skupaj obiščeva komandanta Dravske divizije in mu govoriva odkrito v imenu CK KPS ter ponudiva sodelovanje Partije. Ko sva se prihodnje jutro pojavila v vojašnici na Taboru, sva kar dežurnemu oficirju rekla, da sva predstavnika CK in da želiva govoriti s komandantom divizije. Zdi se mi, da se ni dosti začudil, in kaj kmalu naju je general res sprejel. Kidrič mu je razložil naše stališče, da smo pripravljeni najaktivneje sodelovati v obrambi napadene domovine, in formuliral tri zahteve: da nam omogoči govoriti po ljubljanskem radiu in tako tudi v imenu CK slovenski narod pozvati k orožju, da nam pomaga pri organizaciji prostovoljnih delavskih in študentskih odredov in da nam da na razpolago rezervno orožje za oborožitev teh odredov. General je bil zelo ljubezniv.

Okrog 300.000 vojakov stare jugoslovanske vojske se je meseca aprila 1941 znašlo — kot ta na sliki — za žicami ujetniških taborišč...

Pazljivo je poslušal, nato pa odgovoril, da je bil vedno prepričan, da se bodo izkazali komunisti v kritičnem trenutku kot zvesti sinovi svojega naroda, kot je to storil leta 1914 srbski socialistični voditelj Dimitrij Tucović, da bi nam zelo rad pomagal in da ima naše zahteve za sprejemljive, da pa v tako daljnosežnih odločitvah ne more ukrepati sam, brez odobritve generalnega štaba, da se je generalni štab umaknil iz Beograda, da pa bo odprl to vprašanje, brž ko bo dobil zvezo, in naj ga ponovno obiščeva čez dva ali tri dni.

Na poti proti središču mesta sta na motorjih pridrvela mimo naju dva »četnika« v črnih uniformah in z mrtvaško glavo na čepicah. Muha enodnevnica. Prihodnji dan sem enega še videl, potem pa nikoli več nobenega.

Povest o zvezi s kraljevo vojsko se je čez dva dni komično zaključila. Spet sva prišla s Kidričem v vojašnico. Tu pa je bilo zdaj čisto drugače. Vojašnica je bila skoraj prazna. Nekaj oficirjev — po videzu rezervnih — je nervozno korakalo pa raznem dvorišču. Pri vratih ni bilo stražarjev. Potegnila sva nekega oficirja za rokav in vprašala, kje je komandant divizije. Široko je odprl oči in začudeno vzkliknil: »Kaj, vi hočete vedeti, kje je štab divizije! Kakšna predrznost!« Brez odlašanja je poklical dva vojaka in jima ukazal, da naju peljeta na policijo. Bila sva aretirana. Na policiji, na Bleiweisovi cesti, so naju zaprli v sobo, ki ni bila pravi zapor, imela pa je na oknih železno mrežo. Kidrič je bil besen in je zmerjal Natlačena in njegovo tolpo, da so izdajalci in da bodo storili največji zločin, če naju izroče Nemcem. Policaji so se izgovarjali, da oni ne vedo nič, da ne morejo nič. Kidrič je zahteval, naj o tem obvesti Natlačena in da hoče od njega odgovor. Odgovora ni bilo, pač pa so naju čez nekaj ur brez pojasnila izpustili.

Kmalu zatem sem šel z nekim tovarišem — po dogovoru s CK seveda — k predsedniku sodišča Koršiču. Zahteval sem, da izpusti iz sodnih zaporov vse politične pripornike. Ta korak se je posrečil. Koršič je izpustil vse naše ljudi in tako so ušli usodi, ki je zadela tovariše v Zagrebu.

Mobilizacijo prostovoljcev pa je Partija nadaljevala, čeprav brez zveze s kraljevo vojsko. Ker je prevladovalo mnenje, da se

bo generalni štab vendarle še nekaj časa držal in organiziral obrambo na rezervnih pozicijah, verjetno nekje v Bosni, so naši prostovoljci odhajali v smeri proti Bosni, to se pravi proti Novemu mestu in naprej proti Kolpi.

Spominjam se sestanka v gostilni »Pri kmetu« na Gosposvetski cesti, kjer so bili Kidrič, Leskošek, Tone in Vida Tomšič in, če se ne motim, tudi Ziherl. Tu smo sklenili, naj gredo tudi člani CK med prostovoljce proti Novemu mestu, proti novi fronti. Bilo je namreč očitno, da na mejah pri Rakeku, Jesenicah in Špilju ne bo fronte. Vida in jaz, ki nisem bil vojni obveznik v kraljevi vojski zaradi težke rane, dobljene v Španiji, pa naj bi ostala v Ljubljani za delo na področju, ki bo najbrž »za fronto«. Pozneje, po sestanku, je bilo določeno, da ostane v Ljubljani tudi Tone Tomšič. Vsi drugi so se prihodnje jutro na kolesih odpeljali proti Novemu mestu.

Take Ljubljane, kakršna je bila naslednje dni, še najbrž ni bilo in je tudi ne bo. Kar je ostalo v njej ljudi, so se držali doma. Oblasti ni bilo nikakršne, ne vojakov, ne policajev. Ulice so bile skoraj prazne. S Tonetom sva švigala po njih na kolesih in skušala dobiti vesti o dogodkih na mejah Slovenije in o bojih na jugu države. Spominjam se, da sem se sam vozil po Šelenburgovi in da je bilo slišati samo šum mojega kolesa. Ko se je po taki mrtvi Ljubljani raznesel glas, da so Nemci in Italijani prekoračili tudi slovenske meje in da so Nemci v Kranju, Italijani pa na Vrhniki, se je še poslednji Ljubljančan zaprl v svojo hišo. S Tonetom sva stala na pločniku pred kavarno Evropo. Od tam vidiš vsaj štiri velike ljubljanske ulice, pa so bile vse popolnoma prazne. Sklenila sva, da se še midva umakneva. Šel sem v novo ilegalno stanovanje v Zasuvalu. Tja je prihodnji dan prišel Tone z novico, da so v mestu Italijani in da so se Nemci ustavili v Šentvidu. Oddahnila sva se. Z Italijani bo laže.

Prihodnji dan ali dan pozneje so se vrnili vsi člani CK z Dolenjskega. Vrnili so se tudi mnogi drugi, vsi z vestjo, da ni nikjer in da tudi ne bo nove fronte, da je vsa kraljeva vojska propadla. Kmalu smo tudi v italijanskih časopisih brali, da je jugoslovanski kraljevski generalni štab formalno kapituliral.

Prvi časi okupacije

Prejšnjo zimo sem poleg drugega vodil tudi krožek simpatizerjev Partije v ljubljanski operi. Tu sem se posebno sprijateljil z dvema muzikantoma: Ivančičem in Bernardom. Njuni stanovanji sta nam med okupacijo zelo prav prišli, ker niti eden niti drugi ni bil na policiji zapisan kot komunist.

CK se je v začetku redno sestajal pri Bernardovih, v hiši tik za staro šišensko cerkvijo.

Tu je bilo na seji, pri kateri je bil navzoč tudi Kardelj, sklenjeno, da se ustanovi OF. Tu je bila sestavljena tudi nova vojaška komisija CK. Sprva so določili, da jo vodim jaz, kak mesec ali dva pozneje — mislim, da v prvi polovici junija — pa da jo prevzame Leskošek in da mu bova Stane Žagar in jaz glavna pomočnika. Sem so prihajali poročati o svojem delu tudi tovariši iz drugih krajev Slovenije. Spominjam se Slavka Šlandra, ki je poročal o položaju na Štajerskem in je bil ob tej priliki kooptiran v CK. Dosti-

krat nas je v tem stanovanju tudi več prenočevalo, eni v posteljah, drugi na tleh, na žimnicah.

Nekega večera, ko smo v kuhinji malo počivali, tako da smo kvartali, je rekel Kardelj, da bi bil čas, da si nadenemo nova partijska imena, ker nas čaka še globlja ilegala. Ni trajalo dolgo, pa so bila imena izbrana. Kardelj je postal »Krištof«, Kidrič »Peter«, Leskošek »Luka«, Tomšič »Gašper«, jaz pa »Primož«. Naslednji dan je Boris Kraigher, ki je spal drugod, sporočil, da bo »Janez«.

Po nasvetih in s pomočjo članov CK, ki sem jih vedno našel v Bernardovem stanovanju, sem začel z vojaškim delom že prvi teden po okupaciji. Kolikor se spominjam, so bili člani vojaške komisije še Tone Dolinšek, Anton Šušteršič, Slavko Židanek in Dušan Bravničar. Šušteršič je organiziral predvsem sabotažne akcije na železnici, Bravničar pa je pozneje organiziral kemični laboratorij za izdelavo eksploziva.

(Se nadaljuje)

Taki so bili prvi koraki kapitulantske oblasti

Tovariš Jože Čop-Iztok iz Kopra je podaril Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani letak, ki ga je takoj po italijanski zasedbi Bohinja izdala občinska uprava v Bohinjski Bistrici. V tem letaku poziva župan Bohinjce k sodelovanju z okupatorskimi oblastmi in k pokorščini. Ob tistem času je take in podobne proglase, oklice in letake izdala večina slovenskih občin.

PREBIVALCI OBČINE BOHINJSKA BISTRICA!

Armada Cesarja in kralja Italije je zasedla našo občino. Naša dolžnost je, da se napram nji obnašamo dostojno in da spoštujemo oblast. Kakor se bomo mi obnašali napram vojaštvu, tako bo ono postopalo z nami. Zato ostanimo mirni in naj nihče nikogar ne izziva. Zavedati se moramo, da smo v vojnem času, ko se vsak najmanjši prestopok strogo kaznuje.

Po naročilu vojaške oblasti se naroča sledeče:

Ura se mora izravnati z italijanskim časom in se zato pomakne točno za eno uro naprej. To je treba izvršiti takoj.

Ob 20. uri zvečer ne sme biti nihče več na cesti. Takrat naj bo vsak na svojem domu. Ko

se bo dan podaljšal, se bo ta odločba spremenila. Policijska ura je ravno tako ob 20. uri. Prekoračenje policijske ure v gostilni se kaznuje z odvzemom gostilniške obrti. Plesi so prepovedani. Alkoholne pijače se smejo prodajati samo oficirjem in podoficirjem, ne pa drugim vojakom in civilistom. Kdor bi bil pijan, bo aretiran in postavljen pred vojaško sodišče. Zatemnitev ostane v veljavi in mora biti vse temno od 21. ure dalje. Vsa zborovanja, seje itd. so prepovedane. Legitimacije za prehod iz ene vasi v drugo daje vojaška oblast.

Krščansko vero in cerkev se mora spoštovati. Kletvine so prepovedane in se kaznujejo. Tatvine, ropi in nasilja se kaznujejo z ustrelnostjo.

Delavci naj se v čimvečjem številu javijo na delo v predoru. Delo bo plačano. Ko bo predor popravljen, bo oblast poslala živila tudi za civilno prebivalstvo in sicer: moko, olje, vino, sadje itd.

Oficirje in vojake so mora pozdravljati italijansko in z rimskim pozdravom, to je z iztegnjeno desnico. Vojaki pa bodo pozdravljali po vojaško. Pozdraviti se mora vsakega oficirja in vojaka.

Pri nakupih, ki jih izvršujejo vojaki, se računa 40 centezimov za 1 dinar, to je lira je din 2,50. Za poznejšo zamenjavo dinarjev v lire pa bo vrednost določilo finančno ministrstvo v Rimu.

Za oddajo orožja se določi naknadni rok do 17. aprila 1941 do 18. ure. Če kdo še ni oddal orožja, naj ga izroči v določenem roku vojaški straži, ki se nahaja v občinskem domu. Oddati se mora vse strelno orožje (puške, revolverji, bombe itd.) in vse hladno orožje (sablje, bajoneti, bodala itd.) Civilno orožje bo pozneje vrnjeno.

Ko poteče gornji termin bodo po vseh hišah in poslopjih natančne preiskave. Pri komur se bo našlo orožje, bo na podlagi vojaških predpisov ustreljen. Ravno tako se bo postopalo, če bi kdo bil nasilen napram vojaškim oblastem.

Vojaška oblast želi živeti v lepem sporazumu in prijaznosti s prebivalstvom. Če ne bomo dali niti najmanjšega povoda

za nezaupanje, bo to nam vsem skupaj le v korist. Od vsakega izmed nas je sedaj odvisno ali se bo z nami lepo postopalo. Pokažimo, da smo izobraženi in dostojni ljudje, ki ljubijo red in mir. Na zunaj bomo to pokazali zlasti s pozdravljanjem.

*Občina Boh. Bistrica,
dne 15. aprila 1941, štev. 1189
Župan Repinc Janez I. r.*

Aprila 1941 na Notranjskem

V LETIH 1939–1941 je bilo na Notranjskem zelo živo. Gradila se je obrambna linija proti Italiji.

Že od junija 1939 so številni vojaški kamioni vozili cement, železne konstrukcije, rezerviste in delavce za zidanje različnih majhnih in velikih bunkerjev. Še prej pa so razne komisije ogledovale teren na pobočju Slivnice pri Cerknici, Stražišča, Križne gore, Markovega hriba in Cerovljaka tja do zadnje slovenske vasi Babnega polja in še naprej, v Gorskem Kotaru.

Rezervisti in delavci so gradili do načrtanih vojaških objektov vojaške ceste in poti. Že nestrokovnjak je lahko opazil, da gradijo obrambno linijo nestrokovno. Vsak nepoklican tujec je lahko prišel do objekta in ga slikal od raznih strani. Mnogi oficirji, ki so vodili gradbena dela, niso bili kos svojim nalogam, čeprav so imeli tehnično izobrazbo. Le malo oficirjev se je zavedalo svoje domovinske in vojaške vloge pri gradnjah obrambne linije. Iz raznih krajev, posebno iz Hrvaške, so prihajali rezervisti, ki so javno izražali svoje nezadovoljstvo nad obrambno linijo, sejali defetizem med rezerviste in delavce ter hvalili brezhibnost hitlerjevskega nemškega vojaškega tehničnega stroja. Čeprav je bilo precej tajnih policistov med tehničnim osebjem obrambne linije, se je le redko primerilo, da so prišli ali kaznovali takega defetista. Pač pa so policisti pazili, da se ne bi slišala kaka beseda o Partiji in da

se ne bi med delavstvo vrnila partijska literatura, ilegalna ali polilegalna. Partija je ravno takrat vodila borbo za razkrinkavanje petokolonašev ter ciljev italijanskih in nemških fašistov.

Domovini vdano delavstvo je bilo spričo vse pogostejših defetističnih izjav med rezervisti zelo zaskrbljeno. Zato so se med delavci v času gradnje obrambne linije večkrat slišale take besede: »Če res ne bodo koristili bunkerji, kot se govori, potem bi bila velika neumnost, če bi pustili strelivo in orožje v utrdbah, da ga poberejo italijanski fašisti. Če ne bo borb, bomo mi pobrali orožje in strelivo ter ga skrili za čas, ko bomo nastopili v obrambo domovine in naših svoboščin.« Take in podobne besede so večkrat slišali partijci in simpatizerji Partije na področju Notranjske ter dela Gorskega kotara.

Dne 27. marca ob 10. uri dopoldne leta 1941 so bila na povelje vojaške komande oziroma komande utrjevanja obrambne linije ustavljena vsa dela pri vojaških objektih na Notranjskem. Ljudje so se zgrinjali pri redkih radijskih sprejemnikih in poslušali oddaje, da je množica v Beogradu v revolucionarnem zamahu pomedla s Cvetkovićevo vlado in prelomila pakt, ki je bil podpisan na Dunaju. Prve dni aprila 1941 so začeli voziti s kamioni strelivo, bombe, mitraljeze, topiče in puške v bunkerje na Notranjskem. V neposredni bližini moje rojstne hiše sta bila dva bunkerja, kamor so prišli rezervisti šele

7. aprila popoldne. S seboj so prinesli star francoski mitraljez, nekaj municije in na vojaka 35 bomb. Dne 9. aprila 1941 popoldne so pa ti rezervisti zapustili bunker, strelivo in orožje, se preoblekli in šli neznano kam.

Na veliki četrtek dopoldne me je obiskal sekretar naše osnovne organizacije KP Janez Hribar iz Loža in dejal, da je dobil naročilo, naj partijska organizacija v Loški dolini in v sosednih občinah takoj formira oddelek prostovoljcev, ki naj se prebijajo proti Novemu mestu. Naša partijska organizacija v Loški dolini je takrat štela 5 članov. Takoj smo obvestili številne žagarske delavce in napredne Sokole, ki sta jih vodila brata Milan in Tone (Sežonova iz Starega trga). Prostovoljce je na naš nasvet in naše navodilo zbral iz vrst kmetov tudi tov. Stanko Štriftoč, ki je bil invalid in izredno zaveden. Popoldne istega dne je na kolesu prišel Tone Šraj (Aljoša) iz Nove vasi na Blokah in dejal, da že zbira prostovoljce, da jih bo zbral okrog 45 na Bloški planoti. Istega dne proti večeru je prišel z avtobusom iz Cerknice Franc Caserman (tesar), ki smo ga vključili že leta 1940 v napredno gibanje. Tudi Franc Caserman je obljubil, da bo v Cerknici in okolici zbral več kakor 50 prostovoljcev. Jože Janež, sedaj upokojeni major, doma iz Babnega polja, je dobil od naše osnovne celice navodilo, da zbere prostovoljce iz Babnega polja, Novega in Starega kota.

Razvoj dogodkov pa je bil takrat tako hiter, da prostovoljci, čeprav so se zbirali, niso mogli brez vozil na določene kraje. Nemci so zelo hitro zasedli Zagreb – še preden so se italijanski vojaki spustili s Snežnika in Javorniškega pogorja v Cerkniško in Loško dolino.

Spričo tega je osnovna organizacija KP v Loški dolini dala takoj nalog svojim simpatizerjem in vsem naprednim moškim, naj iz bunkerjev poberejo strelivo, bombe, puške, mitraljeze in vojaško opremo. Vse to naj skrijejo na pri-

mernih suhih mestih, da ne pride v roke italijanskim fašistom. Organizacija je izvedla precejšen del te naloge.

Nekateri oficirji pa so del vojaške opreme iz skladišča, ki je bil v Starem trgu, rajši zažgali, kakor da bi jo razdali ljudem.

Iz tega je razvidno, da je partijska organizacija v Loški dolini na Notranjskem že v aprilu 1941 dosledno izvajala direktive in navodila partijskega vodstva, da se organizira obramba proti italijanskemu fašizmu. Vodstva lokalnih meščanskih strank so bila tiste dni na Notranjskem popolnoma brezčutna za vse,

kar se je dogajalo, ko se je rušila državna zgradba Jugoslavije.

Vasi ob meji na Notranjskem, ki so po navodilih osnovne partijske organizacije iz Loške doline pobirale iz bunkerjev strelivo in orožje, so bile naslednje: Stari trg, Lož, Podlož, Podcerkev, Dane, Nadlehk, Otok, Laze, Gornje jezero, Šmarata, Kozarišče, Babna polica, Babno polje, Novi kot, Stari kot, Vrh, Podgora, Iga vas, Pudob, Viševek, Vrhnika, Markovec, Gornje Poljane, Dolnje Poljane, Knežja njiva, Bloška polica, Nova vas, Metulje, Goričice, Lipsenj, Grahovo, Žerovnica, Martinjak, Cerknica. Nekateri so nabirali

strelivo in orožje tudi zase kot divji lovci, vendar so pozneje tudi ti dali večji del streliva in pušk za partizane. Največ streliva in orožja se je nabralo v aprilu, maju, juniju, juliju, avgustu in septembru 1941. Do kapitulacije Italije sta Notranjski odred in pozneje Šerčerjeva brigada dobivali precej streliva in pušk od notranjskih partizanov in aktivistov. Najbolj so bile iskane puške in mitraljezi v zimskih mesecih 1941-1942. Vaški aktivisti so po navadi dobro vedeli, kdo ima orožje in zakaj ga ne izroči. Pri ljudeh, ki so bili sovražno razpoloženi do OF, so puške in strelivo nasilno pobirali. M. Hace

APRILSKI DNEVI 1941 NA CERKLJANSKEM

Fašistična vojska je bežala, čeprav ni nihče tekkel za njo

»V noči med 8. in 9. aprilom je sovražnik izvršil nenaden napad na levem bregu potoka Cerknice med prelazom Podpleče in Podlaniše. To je prav na tistem odseku, ki je v dneh pred tem pokazal največjo aktivnost, in ki je za nas skratka nevarna cona. Sovražnik je izvršil napad verjetno s dvema četama ...« (Iz poročila armadnega generala Robottija z dne 9. aprila 1941 komandi 2. armade).

* * *

Gornje besede so mi dale povod, da sem se pri domačinih, ki so leta 1941 ob napadu na Jugoslavijo bili priče paničnemu begu italijanske vojske s Cerkljanskega, pozanimal za podrobnosti. Razen tega pa sem te dogodke tudi sam doživljal. Ob dvajsetletnici vstaje tako radi oživljajo spomini na tisti dogodek, da bi napravil napako, ako ne bi teh spominov zapisal. Prebivalci ob bivši jugoslovansko-italijanski meji smo bili že več let prej priče, kako je okupator hitel z utrjevanjem »od boga zaznamovane vzhodne meje«. Od Triglava do Reke se je vlekel utrjeni pas topovskih in strojničnih gnezd. Tik za

mejo so bile zgrajene številne manjše vojašnice. V Cerknem pa je sovražnik ob vznožju Porezna zgradil ogromno vojašnico s stražnimi stolpi na vogalih. Na notranji dvorišni strani vojašnice je bil napis v kubitalnih črkah: *»Di qui non si passa — ma si va oltre!«* (Hoteli so povedati, da se od-

tod ne bodo umaknili, ampak šli naprej, čez mejo.)

* * *

In vse to je okupator delal pred našimi očmi, pred očmi Primorcev, ki smo v srcih občutili kot zbadanje s trnjem, ko so okupatorjevi vojaki in delavci vrtali vrhove naših gora in hribov. Zaprli smo v

Italijanska obmejna stražarnica — zdaj rabi za shranjevanje krompirja, korenja in drv

srca, v najbolj skrite kotičke naših misli vse, kar smo čutili do rodne zemlje. Šele tam je bilo varno shranjeno izročilo pradedov, izročilo naših velikih mož: Tolminskih puntarjev Gradnika, Kragulja, Laharnarja in Muniha, pesnikov Gregorčiča in Kosovela... Tako skritih misli ni mogel zaslediti pri preiskavi naših domov niti kvesturin niti črnosrajčni fašist niti domačin — prodanec. Zaprli smo v srca bolečino nad izgubo mladih revolucionarjev iz Bazovice, čeprav je bila tako skrita bolečina še večja. Bazovica nam je bila svetilnik, da v črni temi fašizma nismo zgrešili prave poti, da smo vztrajali v borbi za materin jezik, v borbi za zemljo in za obstoj... In ko se zdaj spominjamo na tista leta okupacije, ko se spominjamo takratnega odpora, čutimo, da imamo za nagrado svobodo — zato, ker primorske zemlje nismo izdali, ker je nismo zapustili...

Za osvetlitev dogodka — bega italijanske vojske — je potrebno, da posežemo malo nazaj v leto 1940. Že spomladi leta 1940 je okupator začel z večjimi pripravami vojaškega značaja na meji med takratno Jugoslavijo in Italijo. V nekaj kilometrov oddaljeno zaledje je prišlo med drugim vojaštvom tudi nekaj bataljonov črnih srajc (62. Legione CC. NN. d'Isonzo). Tako je en bataljon prišel tudi na Šebreljsko planoto. V oktobru 1940 je ta bataljon obiskal glavni tajnik fašistične stranke iz Rima Achile Starace. Ob njegovem prihodu je v bataljonu završalo kot v panju. Črnosrajčniki so prihiteli izpod šotorov, da pozdravijo visokega funkcionarja stranke. Bili so sami »volontari« iz Furlanije. Ko se je približeval Starace, so se hitro postavili v dve vrsti in potegnili bodala iz tulcev. Svojemu »gerarcu« so izkazali čast tako, da so stegnjenih rok prekrizali bodala nad njegovo glavo. Tako je korakajoč pod baldahinom bodal pregledal vse skupine.

Po pregledu so se fašisti zbrali na glavni cesti za vasjo. Pred govorom je Starace zapovedal, da naj odstranijo vse

Mejnik ob cesti Kladje—Sovodnj

civiliste, da ne bi poslušali, kaj bo povedal. Z bratom sva se v kozolcu skrila za voz ajde. V kratkem nagovoru je Starace med drugim dejal naslednje:

»Camerati! Non avere nessuna paura. Faremo una piccola passeggiata per la Jugoslavia, perchè tutto è pronto.« (Kamerati! Ni se treba ničesar bati. Samo majhen sprehod bomo napravili po Jugoslaviji. Vse je že pripravljeno.)

Priprave za napad na Jugoslavijo so bile tako obsežne, da so vzbujale vtis, da bodo Jugoslavijo kar zdrobili. Na meji je bilo natlačeno vojaštva vseh vrst. Med prebivalci nas je bila večina, ki nismo vedeli za gnilo vojaško vodstvo v Jugoslaviji. Vsa leta okupacije smo čakali, kdaj bo Jugoslavija spregovorila odločno besedo za nas Primorce. Ogromen vojaški potencial, ki ga je okupator navlekel k meji, nas je prepričeval, da mora biti na drugi strani meje — še močnejša jugoslovanska armada. Zato smo vse okupatorjeve priprave komentirali: »Te priprave dokazujejo, kako močna je Jugoslavija. Ne bodo je kar tako pregazili.«

Kako smo se motili!

Zgodaj spomladi 1941 je na meji nastalo živahno premikanje vojske. Vedno več vojašči-

ne je prihajalo. V marcu so dvolastnikom prepovedali prehod preko meje. Obmejne straže pa so zasedle položaje tako, da so imele razgled na jugoslovansko stran. Nedaleč od meje so bile razmeščene še močne zaledne vojaške sile. Domačin iz Podjelovega Brda tovariš Janez Jeram — takrat je obmejnim finančnim stražnikom dobavljal hrano in prinašal pošto — se spominja naslednjih podrobnosti:

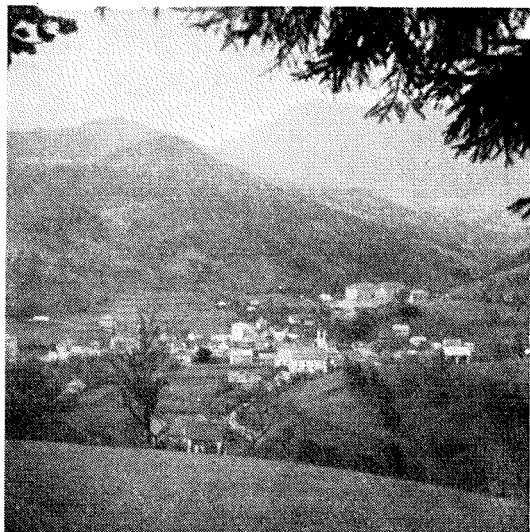
Od Bevkovega vrha do Škofij nad Podplečem sta bila razporejena en bataljon črnih srajc, (Battaglione CC. NN.) in en bataljon mitraljezcev. Bataljonu črnih srajc je poveljeval centurione Pietro Salvi. Ta je poveljeval tudi drugim četam na tem področju. Med predstražami na meji in enotami na Kladju so bile postavljene poljske mine. Bilo jih je tri vrste in so bile med seboj povezane z žico. Med minami je bilo le nekaj ozkih prehodov za umik prednjih straž, če bi bile napadene.

Ni mogoče povedati, v kakšnem strahu so živele prednje straže. Bilo jim je zapovedano, da se v primeru napada lahko umaknejo šele takrat, ko ne bi več mogle vzdržati sovražnih sil. Med vojaštvom je bilo razširjeno mnenje, da so na drugi strani meje zbrane ogromne sile. Domačini pa so dobro vedeli, da so na drugi strani samo graničarji in manjše skupine straž ob utrdbah.

Tako domačin. Zanimivo je vedeti, kaj je o številčnem stanju jugoslovanske vojske vedela italijanska obveščevalna služba — SIM — Servizio informazione militare. Italijanska vojaška poročila navajajo, da je bilo takrat vzdolž meje od Podbrda do Snežnika razporejenih okrog 127.000 mož jugoslovanske vojske. To število in strah pred Bosanci in Srbi, ki da pred naskokom denejo dolge nože celo med zobe — tako so domačini opisovali italijanskim vojakom sovražnika onstran meje! — je vplivalo, da je v noči od 8. na 9. april 1941 prišlo do paničnega bega z meje. Po končani borbi je prišlo na dan, da so Italijani prav na tem delu meje pričakovali, da se bo ponovil — drugi Kobarid.

Pred začetkom sovražnosti so italijanske vojaške oblasti zaukazale izselitev vsega civilnega prebivalstva iz obmejnega pasu v širini dveh kilometrov. Prebivalci so lahko vzeli s seboj le najnujnejše stvari. Živino je sprejemala in odkupovala posebna odkupna komisija. V domovih so ostale kokoši, prašiči in ovce, ki so po odhodu prebivalstva postale plen vojaštva, čeprav je bilo prepovedano vzeti karkoli. Zato se prebivalci obmejnih vasi še zdaj radi spominjajo takratnih dogodkov in jih komentirajo: »To je bilo takrat, ko je bila kurja vojna.« Znan je primer vasi Gornje Ravne, kjer sta bili nastanjeni dve topniški bateriji. Komandanta baterij — oba Slovenca — sta prebivalcem naročila, naj pustijo živino kar v hlevih, ker verjetno ne bo nobenega spopada in se bodo kmalu lahko vrnili. V njihovi odsotnosti bošta naročila svojim vojakom, da bodo krmili živino. Tako se je zgodilo, da je ta vas obdržala vso živino in se prebivalci

*Pogled na
Cerkno.
V ozadju
vidimo
nekdanjo
vojašnico,
kjer je zdaj
Elektrogospodarska šola*

še zdaj spominjajo tistih dveh oficirjev.

Prej omenjeni tovariš Jeram pripoveduje o tistih dogodkih:

»Po odhodu prebivalstva je ostal na meji dva kilometra širok, popolnoma prazen pas.

Zavladala je mučna tišina. Šele tretji dan so se začeli oglašati posamezni streli. Na Vrhovcovem vrhu so zaregljale strojnice. Neka italijanska četa je dobila nalog, da ujame graničarje na Rmanovcu in pregleda položaje utrdb. Četa

Konji na paši pod vrhom Porezna. Bela ploskev v nižini je streha planinske koče, ki je preurejena iz nekdanje obmejne kasarne. V ozadju vidimo greben Črne prsti

pa ni prišla daleč, ker so jo graničarji kmalu zagledali in jeli nanjo streljati, da se je morala umakniti.»

K temu naj dodamo, da se tudi italijanska poročila ujemajo s tem podatkom, saj omenjajo, da se je skupina vojakov kljub močnemu mitraljeznemu ognju iz stražarnice na Rmanovcu nad Staro Oslico umaknila brez izgub.

»Proti večeru istega dne« — (to je 8. aprila) — se dalje spominja tovariš Jeram, »so jugoslovanski vojaki in graničarji dobili nalog, naj se umaknejo. Ko so odhajali iz postojank in utrdb, so jih opazile italijanske prednje straže. Ker je bilo že temačno, straže niso vedele, kam gredo. Iz strojničnega gnezda so spustile rafal, kar je povzročilo splošen preplah: iznenada so se oglasili streli iz pušk in mitraljezov od Bevkovega vrha do Novakov. Prednje straže so se umaknile in poročale, da ne morejo več vzdržati pritiska sovražnika. K centurionu Pietru Salviu — ta se je bil umaknil na to stran Kladja, proti Planini nad Cerknim — je prisopihal neki vojak s prestreljeno kapo in povedal, da se bliža ogromna moč sovražnikov. Centurione je ves iz sebe zaradi strahu začel spuščati v zrak rakete vseh barv. V naglici se ni spomnil, da bi se držal povelja in je spuščal v zrak — *neprave rakete!* Kmalu nato so s Porezna, Ravni, Jelenka in mislim, da tudi iz Šebrelj zatulili topovi. Vojaštvo pa se je začelo umikati s Kladja in sploh s področja med Bevkovim vrhom in Poreznom. Na mestu so pustili vse in bežali, bežali... Na prelazu Škofje je nekaj vojakov ostalo v strojničnem gnezdu. Ti so postali tarča topovski granati lastne artilerije, ki je priletela natančno v postojanko in popolnoma razmesarila vso posadko z orožjem vred. Ko so začele treskati granate v dolini Sovodenj in Podpleč, so se vznemirile domače živali, ki so ostale brez gospodarjev. Prestrašene so begale in naletele na mine ki so jih raztrgale. Tako se spominjam, da so takrat mine raztrgale enega telčka, eno ovco in dva psa. Vojaki, ki so se po begu

vrnili nazaj na mejo, pa so dobili dve srni in več zajcev... V dolini Podlaniša je eksplodiralo več min že takoj po prvih topovskih streljih. Italijanski vojaki pa, ki so to slišali, so mislili, da jim je sovražnik že za petami, zato so se umikali v še večji paniki...»

K temu moramo pripomniti, da je general Robotti poročal o tem dogodku med drugim naslednje:

»Nekatere teh skupin, (tu ima v mislih jugoslovanske čete) so naletele na minska polja in osem Jugoslovancev je odneslo ustrezne posledice.»

Kot smo videli iz pripovedovanja tovariša Jerama, pa so bili ti »Jugoslovani«: *dve srni, en telček, ena ovca dva psa in več divjih zajcev!* Razen teh pa še uničena posadka mitraljeznega gnezda lastnih vojakov. Res... Di qui non si passa — ma si va oltre...

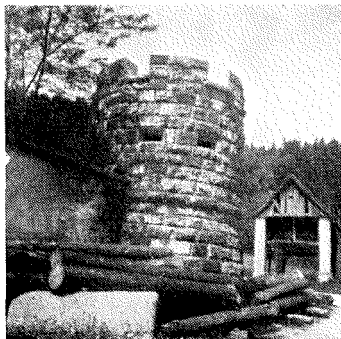
K temu zanimivemu dogodku imamo še eno pričo ki je doživela dne 8. aprila naslednje:

»S Počertarskim Vinkom sva šla v Podlaniša da bi nakrmila prašiče, ki so jih pustili tamkajšnji prebivalci, ki so šli na beguncanje. (Domačija tovarišice Slavice je bila takrat tik ob meji, toda na jugoslovanski strani). Ko sva prišla do drugega kmeta, so naju zasačili Italijani, ki so bili skriti v nekem bunkerju. Aretirali so naju in odpeljali v kasarno k meji. Tam so naju izpraševali, kje so graničarji in koliko jih je. Ko sva odgovorila, da nisva

videla nikogar, so naju s kamionom odpeljali v Cerkno. Tam so naju ponovno zasliševali. Vinko pa je bil precej falot in jih je nalagal, da je na meji polno graničarjev. Nato je prišel neki Italijan — kaj je bil po činu, ne vem — imel pa je na ramah in po prsih polno činov. Vinko je moral nato z njim na mejo na vrh »Šance«, kjer jim je vse razkazal, kje se nahajajo Srbi. V resnici pa ni bilo nobenega. Popoldne so se Italijani z Vinkom vrnili nazaj v Cerkno. Dali so nama dobro kosilo, ki nama je teknilo, saj sva bila pošteno lačna. Nato so naju izpustili in zapovedali, da se morava točno držati poti, ker so povsod drugod nastavljen mine. Dali so nama tudi dve raketi in naročili, naj izstreliva zvečer, če bo vse varno, belo raketo, ako pa ne bo varno, naj izstreliva rdečo. Ko sva prišla domov, je bila že tema. Okrog desete ure zvečer je Vinko izstrelil belo raketo. Kmalu nato pa še rdečo. Okrog enajste ure se je začelo strašno pokanje, ki je trajalo celo noč. Vse granate so letele proti Rmanovcu. Drugi dan so šli na našo stran. Spoznali so, da so streljali za prazen nič.»

K temu je potrebno, da navedemo naslednje pojasnilo: Italijanska poročila omenjajo, da znakov za umik — 3 bele in 3 zelene rakete — ni nihče videl. *Pač pa, da so Jugoslovani dajali mnoge svetlobne znake raznih barv.* No, te svetlobne znake pa je dajal tovariš Vinko, čeprav v resnici samo dve raketi. Italijanskih dogovorjenih znakov za umik pa tudi ni bilo, ker je centurione Pietro Salvi ves prevzet od strahu spuščal v zrak le neprave rakete.

Kako smo ta dogodek doživeli prebivalci Šebreljske planote? Vse priprave za napad na Jugoslavijo smo jemali bolj »za špase« kot zares. Lahko zapišem, da smo celo čakali, kdaj bodo Italijani napadli. Zaupali smo moči jugoslovanske vojske. Prav zato je bil dogodek v noči od 8. na 9. april 1941 za nas nekakšno olajšanje in upanje, da bodo Jugoslovani nenadoma pridrli v Cerkno in od tam pognali vso vojaško okupacijsko sodrgo.

Eden izmed štirih stražnih stolpov vojašnice v Cerknem

Že ob prvih strelah smo hiteli na razgledno točko izven vasi. Dobro smo razložili plamenčke, ki so sikali iz pušk in videli svetlobo treskanja ročnih bomb. S kakšnim olajšanjem smo vse to opazovali! Čakali smo samo še tega, da se bo borba vnela tudi na drugih krajih meje. Neka žena je povedala, da že tri tedne hrani vsa jajca, ki jih znesejo kokoši, da jih bo dala našim vojakom, ko bodo prišli v vas...

In kaj je bilo s tisto patroljo, ki je prekorala mejo ter prišla do Novakov in še malo naprej? Vsega skupaj je bilo šest mož! Patroljo je vodil tovariš Franc Židan, Ljubljčan. Italijani so ga kasneje zaprli in mučili v ljubljanskih zaporih. Ker mu niso mogli ničesar dokazati, so ga internirali na otoke v Spodnji Italiji. Po razsulu Italije je Židan postal komisar 3. čete Slovenskega bataljona 1. prekomorske brigade. Iz Gravine v Italiji je s 1. prekomorsko odpotoval v Jugoslavijo ter se boril v Bosni (celo v Drvarju).

V Cerknem pa je med opisanimi dogodki na meji nastal pravi babilon. Fašisti, škvadrasti, kvesturini, karabinjerji in nameščenci občine so brezglavo vstajali s postelj. Vseh se je ob streljanju nad Novaki polastil paničen strah. Že ob prvi vesti, da proti Cerknemu prodira četa oboroženih Jugoslovancev — kar seveda ni bilo res — so pozabili na svoje dolžnosti. Znani so primeri, da so fašistični funkcionarji zbežali s postelj v sami spodnji obleki in bežali po več kilometrov daleč. Tako so dokazali svojo deklarirano pripravljenost — boriti se do zadnjega strela za veliko imperialistično Italijo! V Cerknem je imel stotnik Benvenuti na razpolago 300 vojakov, da bi z njimi branil močno utrjeno novo vojašnico, in to do zadnjega strela. Čeprav je na zidu vojašnice blestel črn napis: *Di qui non si passa — ma si va oltre!* — je na to kar pozabil in se skupno z oddelkom centuriona Pietra Salvia, ki je medtem že pribežal s Kladja,

Tovariš Franc Jerom-Brdar je v vogal hleva vzdal dva mejnika bivše jugoslovansko-italijanske meje. Meja je tekla tik nad njegovo domačijo

umaknil v Zakriž. Cesta proti Želinu pa je bila prizorišče, ki ga prebivalci ne bodo nikoli pozabili. Vse beži v paničnem strahu, odmetava orožje in opremo... Proti polnoči pridrvi na Želin osem črnih srajc. Čudno! Prav fašisti so jo prvi pobrisali! In razen enega — vsi brez orožja. Pri železnem mostu čez Cerknico jih je ustavljal kaplar Pradella. Kar v begu naprej proti Reki so mu odgovorili, da so v Cerknem že Jugoslovani. In teh osem črnih srajc je odprlo — parado bežeče vojske. Kmalu za fašisti je po cesti pridrelo 40 finančnih stražnikov, za temi pa še hitreje skupina karabinjerjev in vojakov. Kje pa je motorizacija? Kmalu pridvita dva kamiona s prikolicama, polna karabinjerjev. Nato se zvrsti kolona za kolono. Vse beži naprej proti Reki in dalje proti Mostu na Soči...

Kaj naj še zapišem k tej zgodovinski epizodi? Mogoče to, da hrani tovariš Vinko Šink — mlinar ob cesti Kladje—Sevodenj — še zdaj drobce italijanske granate, ki se je takrat raztreščila pred njegovo hišo. Drobce je skozi okno priletel naravnost na peč. Sreča, da

prav tisti večer ni nihče spal na peči. Druga granata pa je pogodila drog z jugoslovansko zastavo ob meji, ki je bila takrat oddaljena komaj dobrih 40 metrov od mlina. Ljudje so nam povedali, da je tisto noč padlo in se raztreščilo v tem kraju nad 40 italijanskih granat...

Dan ali dva po tistem dogodku se je po cesti iz Sovodenj proti Kladju pripeljal sam kralj Vittorio Emanuele. Ob cesti je stal tovariš Jeram. Ko ga je kralj opazil, je dal ustaviti avtomobil in izstopil. Vprašal je, kam so šli prebivalci, ker je vse prazno. Ko je dobil odgovor, da so se morali umakniti v Toscano, je vprašal: »E perchè sei rimasto tu?« (Zakaj pa si ti ostal?) Odgovoril je, da zato, ker je financarjem dobavljal hrano. Kralj je nato vprašal: »Chi ha sparato?« (Kdo je streljal?) Odgovor: »Naša artilerija« — to je italijanska. Kralj: »Sono stati molti morti tra i soldati nemici?« Ali je bilo veliko sovražnih vojakov mrtvih? Odgovor: »Nisem videl nobenega« je kralju zadostoval, da se je poslovil — in se kasneje ni več vrnil v te kraje...

P. A. Ogarev

Kremen se je zaiskril

Z NESTLOM sva bila sošolca v srednji šoli.

Bil je suh, mišičast fant koščenega obraza, močan in gibčen. Učitelj matematike je dvomeče gledal na njegovo znanje te vrle učenosti, tudi drugi profesorji mu sem ter tja niso prizanesli, a slednjič se je vsako leto nekako izkopal. Veliko bolje kot v šolskih modrostih se je izkazal v namiznem tenisu, kjer ni bilo pomembnejšega tekmovanja brez njega, že zelo zgodaj pa se je Nestl bolj kot vsemu temu posvetil revolucionarnemu boju proletariata in v tem boju zastavil vse svoje sile in sposobnosti.

Bilo je devetintridesetega leta, ko je Nestl nekega dne med šolskim odmorom prisedel k meni, položil na klop tenak zvežčič in rekel:

»Ti, Mek, preberi tole, zanimivo je. Jutri mi boš vrnil.«

Obračal sem zvežčič v rokah in ga prelistaval. Zazvonilo je. Odmora je bilo konec. Spravil sem zvežčič pod klop, ker se mi je zdelo, da ne bi bilo prav, da ga vidijo v mojih rokah.

Zvečer sem ga prebral. Bilo je nekaj pesmi, nekaj črtic in krajših razprav. Vendar se mi je zdelo, da je vse drugače napisano kot tisto, kar sem takrat prebiral. Nikjer ni bilo boga, a bilo je veliko vere v človeka, ni bilo mladostne vedrine in razposajenosti, vendar je iz vsega odsevalo veliko upanje in hrepenenje, v vseh sestavkih so se vrstili problemi, a iz vseh je vodila neka pot, povsod je bil neki cilj.

To je bila ena prvih številok »Slovenske mladine.«

Naslednjega dne sem jo vrnil Nestlu.

»No, kako se ti zdi?« me je vprašal.

»Veš, se kar da brati. Prav zanimalo me je.«

»Ko izide naslednja številka, ti jo bom prinesel. — Mek, ali veliko bereš?«

»O, vedno kaj,« sem odvrnil.

»Pa bereš res po vrsti?«

»Izbiram vse ne posebno, berem, kar se mi zdi zanimivo in kar mi pride v roke.«

»Si sposojaš knjige iz knjižnice?«

»Ne, kar pri znancih. Nekaj jih imam tudi sam.«

»Te dni pojdem v Delavsko knjižnico, saj pojdeš z mano?« je dejal z odločnostjo, kot bi hotel že v naprej preprečiti moje oklevanje. »Pokazal ti bom, kaj bi bilo dobro.«

Šla sva. Izbiral je kar Nestl, jaz pa sem bil s tem zadovoljen. Všeč mi je bilo, da je nekomu kaj do tega, kaj berem, in da se trudi zaradi mene.

Potem sva večkrat govorila o knjigah, ki sem jih bral, razpravljala sva o sošolcih, o profesorjih, o ljudeh in življenju. In vselej je znal Nestl tako povedati, da je slednjič vedno njegova obveljala.

Ko je izšla druga številka »Slovenske mladine«, mi jo je Nestl pokazal in vprašal:

»Mek, bi hotel prodajati »Slovensko mladino« v našem razredu? Saj ne bo veliko dela, draga pa tudi ni.«

Iznenadilo me je. Zakaj misli, da sem prav jaz za to primeren? Razširjanje »Slovenske mladine« je nekaj že povsem drugega. To pomeni, da mi Nestl zaupa več kot drugim. Prijetno mi je bilo, vendar sem vprašal:

»Kdo pa misliš, da bi jo hotel?«

»Nekaj jih boš že pregovoril. Vojka in Zdravka prav gotovo. Verjetno tudi Marka in Toneta. Poizkusiš lahko tudi pri Frenku in Borisu. Ta dva se sicer zanimata bolj za ples kot za kaj drugega, mislita pa le po svoje.«

Uspel sem.

Tako se je začelo. Potem mi je Nestl zaupal vedno več in me korak za korakom dvigal v vrste naprednega mladinskega gibanja. In pri vsem, karkoli sem storil, je vedno bdel nad mano, vselej mi je povedal, kaj je bilo prav in kaj napak.

Enainštiridesetega leta, že v času okupacije, smo osmošolci zapuščali srednjo šolo. Ugibali smo, kako bi se poslovili od svojih profesorjev. Nekateri so predlagali, da bi bilo slovo od vseh enako, drugi, da ne. Med profesorji je bilo namreč tudi nekaj takih, ki jih fašizem in okupacija nista kdo ve kaj

motila. Zlasti eden med njimi je kazal na moč veliko spravljivost do nove oblasti.

Razred je omahoval. Tedaj je Nestl planil na oder in v gnevu skoraj zakričal:

»Fantje, vse kar je prav, profesorji so bili takšni in takšni, a tega bomo pustili kar pri miru. Šleva je, ki je služil že vse cesarje in mu je bil vsak enako dober. Poglejte ga, kako steguje roko kot pajac. Ne, z njim nimamo prav ničesar skupnega, kot tudi on ni vsa ta leta prav ničesar storil za nas, razen da nas je ovajal, če kdo ni mislil po njegovem. Naj vsaj zdaj čuti, da ga preziramo.«

Tako je obveljalo.

Šola se je za nami zaprla. Razšli smo se. Z Nestlom pa se nisva več videla.

Dober mesec dni zatem so me fašisti zaprli. V ljubljanskem zaporu sem čakal, kaj se jim bo zdelo vredno storiti z mano. V takšnem pričakovanju je poteklo nekaj mesecev.

Nekega oktobrskega dne sem pomagal knjižničarju raznašati knjige po celicah. Bilo je proti večeru.

Nenadoma se je od kolodvora sem zaslšlo streljanje. Strellov je bilo čedalje več in vse bolj so se približevali. V hipu pa je vse utihnilo.

Ustavila sva se sredi hodnika. Mrzlo me je spreletelo. Čutil sem, da se je moralo zgoditi nekaj tragičnega.

Takrat nisem vedel, kaj vse to pomeni. Nisem vedel, da je na travniku za zapori obležal v krvi, prerešetan od krogel pobesnele drhali naš Nestl.

Tisti čas je bil Nestl v posebni udarni skupini, ki je že prav v začetku našega osvobodilnega boja opravila mnoga smela dejanja.

Sprva so morali člani skupine zbirati orožje. A to ni šlo kar tako. Orožje ni ležalo vseprek, temveč ga je bilo treba vzeti tistim, ki so ga imeli. To so bili italijanski vojaki, oficirji in karabinjerji. In iz samotnih ulic je marsikdo teh prišel brez orožja: odvzela ga je udarna skupina.

Potem so prišle težje in bolj tvegane preizkušnje.

V začetku avgusta so fantje udarne skupine minirali progo za Tobačno tovarno. Nestl je bil med njimi. Mino so položili v jašek z žicami signalne naprave in jo pritrčili k tračnicam. Vlak je privozil. Strahovita eksplozija in velika zmeda med fašisti. Večje škode pa takrat le ni bilo: začetek minerstva še ni mogel biti mojstrsko dejanje.

Ob teh in takih znamenjih, ki niso obetala nič dobrega, so fašisti spoznali, da bo vendar treba nekaj ukreniti. Predvsem razbiti enotnost ljudstva, ki jih je tako sovražno in zaničljivo motrilo, hkrati pa odkriti in uničiti vodstvo odpora, ki se je nedvomno pripravljalo. Preizkušeni zatiralci so kmalu našli najboljši izhod iz zagate. Poiskali so ničvredne kreature, ki so bile voljne za nekaj novčičev opraviti delo namesto njih: poiskali so izdajalce. Tem pa je veljal prav poseben prezir in obča obsodba.

V boj za iztrebljenje tega najnevarnejšega sovražnika je bilo treba vložiti vse moči. Le najsmelejšim in najbolj zvestim je bila moč zaupati to nalogo. Kdor ni bil

pripravljen žrtvovati se ves svojemu ljudstvu, ni mogel uspeti.

Tedaj je tudi Nestlova skupina postala izvrševalec ljudske sodbe in začela je izvrševati najtežavnejše naloge, kar jih je poznal naš osvobodilni boj.

Nekajkrat so uspeli brez težav, nekoč pa je bilo drugače.

Tisto se je zgodilo petindvajsetega oktobra enainštiridesetega leta.

Nestl je s tovarišem svoje skupine sledil znanega ovaduha. Križarila sta za njim po Ljubljani in čakala ugodne priložnosti. Ta se jima ni ponudila. Ovaduh, kot da bi slutil pretečo nevarnost, ni hotel zaviti v nobeno stransko ulico, kjer bi onadva lahko obračunala z njim.

Cas se je odmikal. Tri, štiri, pet ur sta že hodila za njim. Po petih urah bi ju morala zamenjati druga dvojica. Ni je bilo. Vztrajala sta naprej.

Čutila sta, da ju je ovaduh opazil. Predolgo sta mu že bila za petami. Ustavil se je pred hotelom Miklič. Nestl je stopil v kolo-dvorsko vežo in opazoval skozi okno, njegov tovariš pa je ostal s kolesom na cesti.

Vtem je ovaduhu uspelo opozoriti fašiste na sumljive zasledovalce. Začeli so ju obkoljevati.

Morala sta se čim hitreje umakniti preteči nevarnosti. Stekla sta proti fašistom, vsak v svojo smer, nekajkrat proti njim ustrelila in že sta bila rešena.

Toda ne! Proti Nestlu, ki je stekel po Masarykovi cesti proti Tyrševi, se je naglo primikala skupina karabinjerjev iz bližnje postojanke.

Kriki in strelji. Zmeda na ulicah je bila popolna. Ljudje so se razbežali na vse strani. Samo proč z ulic, kjer je pretila nevarnost.

Toda Nestl, ko da vsega tega ni videl. Zlahka bi se pomešal med ljudi, zgubil se med njimi. Toda ne. Tekel je kar naprej s pištolo v roki, sam sredi prazne ulice.

V tistem trenutku sta se v njem bojevala preudarnost in pogum: skriti se med ljudi ali ostati sam pred sovražnikom. In kot vedno pri njem: zmagal je pogum. Ni se hotel umakniti kar tako, kot šolar, ki so ga zasačili pri pobalinstvu. Ne, Nestl je hotel sam dobojevati ta boj.

Karabinjerji so ga opazili. Nekajkrat so ustrelili proti njemu. Nestl je naglo zavlil s ceste na travnik. Tam ga je zadela prva krogla. Padel je. Trudoma se je hotel dvig-

niti, a spet ga je zadelo. In še in še. Nič več ni vstal.

V širokih rdečih curkih je odtekalo Nestlovo življenje. Pila ga je zemlja, žejno, poplehno. Nestla ni bilo več.

Velikanska množica ljudi se je strnila na Nestlov pogreb. Ne le tisti, ki so ga poznali kot borca, kot tovariša, kot človeka, prišli so tudi tisti, ki so ga zdaj spoznali kot mladince, ki je v odprtem boju s fašisti padel na ljubljanskih ulicah.

Molčeč spreved je bil to. Niso govorila usta, govorilo je srce. Drug za drugim so stopali ljudje in vsakdo je vrgel grudo zemlje, kot bi se hotel tako za vedno povezati z Nestlom — junakom uporniške Ljubljane.

In še dolgo, dolgo potem so bile sleherni dan rože na Nestlovem grobu. Kdo jih je vse prinašal, nihče ne ve, a bile so vsak dan tam, v soncu in dežju, poleti in pozimi.

Večkrat se ustavim na tistem kraju, kjer je pokopan Nestl. In vselej iznova preberem napis: Ernest Belak, akademik, rojen 2. januarja 1922, umrl 25. oktobra 1941. Tudi njegova slika je tam. Ozek obraz, smel, pogumen pogled.

Takrat vedno začneva pogovor.

»Pozdravljen, Nestl, prišel sem malo k tebi.«

»Zdravo, Mek, kaj počneš?«

Pa mu začnem pripovedovati o sebi, o znancih in prijateljih in o dobrih tovariših uporniškega rodu, ki nas je vse manj in manj. Pripovedujem mu o vseh naših bojih, o našem delu in življenju.

Priznam, sem ter tja mu tudi kaj zamolčim, nočem ga trgati iz njegovih sanj, iz vida pred petnajstimi leti.

Pogovarjava se kot sva se takrat, polna iluzij in idealov. Nič nisva imela, a bila sva tako bogata, vsa pripravljena razdajati se ljudem, vsem, ki jih je življenje trlo in ponižalo, vsem, ki so majhni in bedni hoteli — živeti.

Nočem verjeti, da Nestla ni več. Kajti v njem je tudi moja mladost, naša mladost, vihrava in zaletava, toda polna sonca in velikih ciljev. V njej je Nestl kot Cankarjev Kalandar, kovač s stisnjenimi pestmi in žarečimi očmi. To je bila naša mladost, mladost brez mladosti, a vendar tako lepa in tako polna.

Toda vendarle, Nestla ni več in tudi Meka ni več. Ostal je le spomin, lep in čist, ki nam kot neusahljiv vir daje vsak dan novih moči.

JURE GALIČ

UVERTURA NASILJA

(Odlomek iz knjige »Neukročena vas«)

VOJNA že traja nekaj dni. Krožijo vesti o kapitulaciji Jugoslavije. Nemška in italijanska vojska prodirata v deželo. V nekaterih krajih se naša vojska ne upira več. Vojaške enote v okolici Metkovića in Čapljine so v razsulu. Zapustile so težko orožje. Vojaški bežijo in odmetavajo puške, nekateri pa jih nosijo s sabo. Sliši se puškarjenje. Oficirji izginejo ponoči. Mnogi si trgajo epoleta, se preoblačijo v civilne obleke in bežijo. Nekateri izmed oficirjev iz okoliških krajev vztopajo v tako imenovano Hrvatsko zaščito. To so formirali še prej, v okviru Hrvatske seljačke stranke, ki se je deloma priključila sovražniku.

V moje sosodstvo, na polje približno dva kilometra stran od Metkovića, kjer je skoraj pred enim stoletjem ustanovil moj praded razen Bijače novo naselje, prihajajo vojaki iz okolice Opuzna. Nekateri so prinesli orožje in vojaško opremo, medtem ko je druge razorožila Zaščita. Teže je za tiste iz vzhodne Hercegovine, ker Zaščita straži vse prehode preko Neretve.

Vojaška skladišča v Metkoviću so v rokah Zaščite.

Razen Zaščite grabijo orožje in drugo opremo tudi tisti, ki so uvideli, da v tem nemirnem času na ta način lahko zaslužijo in obogatijo.

V Metkoviću se nekateri žandarji, vojaki in oficirji ne pustijo razorožiti. Upirajo se, a končno jih premagajo. Nekateri se niso predali, rajši so vrgli bombe podse. Večina žandarjev, starih pretepačev, je zamenjalo kordsko s hrvaško trobojnico in služi novemu gospodarju.

Mesto je okrašeno s hrvaškimi zastavami. Tako so ukazale nove oblasti. Vzlic temu zastave niso izobešene na hišah tistih, ki ljubijo svobodo. Njihova okna so zaprta, zakrivajo globoko žalost, hkrati pa prezir in sovraštvo.

Srečujem oboroženo Zaščito, ki križari po ulicah kot pobesnena tolpa psov. Komando imajo nekje v bližini odkupne postaje za tobak. Mnoge dobro poznam že od prej. To je najslabša sodrga, zbrana z vseh koncev, ki je že prej služila razrednemu sovražniku za boj proti delavskim koristim. Vodiijo jih najbolj zoporni hrvaški reakcionarji: trgovca Vlado Vukosav in Ivo Jovanović, mizarja Niko Vrnoga in Niko Matičević, župnik fra Vlado Bilobrk in drugi njim podobni, ki jih delavci že od prej dobro poznajo po zlu.

To so isti, ki so si že prej na najrazličnejše načine ohlajevali jezo nad lačno rajo in zdaj v tem kraju »prevzemajo« oblast, ki so jo že prej imeli. Srečal sem nekaj ljudi, ki jih v zadnjem času nisem videl. Zaskrbljeni so in pretreseni zaradi dogodkov. Nekateri so vzlic težavnemu položaju polni optimizma in vrline. Ugibajo in govorijo o napovedih, o katerih so prepričani, da so zanesljive. Posebno močan vtis je napravil name star revolucionar, postaren mizar Drago Jež.

— Ne skrbi. Vse to se bo dobro končalo. To drhal, ki se je tu načeperila s temi flintami, bomo strli v prah in pepel, ki zanj ne bo nikoli več nihče vedel. Svojet grda! Zdaj bo Rusija stopila v vojno... Rdeča armada bo v nekaj dneh pregazila in osvobodila vso Evropo. Kaj more italijanski zelenec to revše, jeklenemu rdečearmejcu, ki se zaveda ciljev svojega boja...

Približno tako je govoril svojim tovarišem, jih bodril in jim ni dovolil, da bi klonili. Tako si je upal govoriti tudi mnogim svojim nasprotnikom.

Ko sem tako blodil po ulicah, sem se srečal tudi z Antejem Marovićem iz Jerkovca pri Metkoviću. Ante je študent književnosti in član Partije. Njegov črнопolti široki obraz

izdaja ogorčenje. Pred kratkim so ga spodili iz Beograda zaradi revolucionarnega dela. Tudi tu mu ne dajo miru. Govoril mi je o številnih posameznih dogodkih iz zadnjih dni v zvezi s pobesnelo bando.

— To je povampirjeni srednji vek. Ta razbrzdana banda je sposobna vsega. Lahko naredi s Partijo in ljudstvom, kar sta naredila njihova gospodarja Hitler in Mussolini, ko sta prišla na oblast... Ti bodo ubijali, sicer se ne morejo obdržati...

Medtem ko mi je to govoril, je njegov pogled uhajal v brezkraino daljavo, kakor bi nekaj iskal za gorami, polji in planinami.

Dogovorila sva se, da pojdeva v vojaško skladišče pri Sokolskem domu po orožje z izgovorom, da sva namenjena v Zaščito.

— Komu, vam komunistom, da bi dali orožje, da boste streljali na nas?... Vam bi morali dati strel v čelo... — nama odgovori nekdo v oficirski obleki, s krasnimi epoletami in hrvaško trobojnico na kapi.

— Pa mi nameravamo v Zaščito...

Oficir poskoči, izbulji oči in pordi. Nato se hrapavo zadere:

— Ne, ne boste šli v Zaščito... Vas v Zaščiti ne potrebujemo. Mi proti takim ustanavljam... Vi hočete komuno in zaradi tega vam je potrebno orožje. Jaz vas poznam, in to ne od včeraj....

Debeluhar naju je nadrl, kot bi bil gospodar, tako da je odmevalo po vsej dvorani. Mimoidoči, ki so slišali besno kričanje, se iz radovednosti ustavljajo in pogledujejo skozi vrata.

V prostornem skladišču je kot zlomljeno protje v razmetanih kupih na stotine pušk in na tisoče nabojev. Nemo molčijo. Čakajo, da jih bodo izročili osovraženemu okupatorju, ki zločinsko gazi po naši deželi. Človeka prijemlje jeza, ko na to pomisli; srce se mi stiska od žalosti in ogorčenja, da je tako in da sem brez moči, da bi karkoli spremenil.

— Oprostite, ali... — začne Ante in se poskuša obvladati.

— Se nimata za kaj opravičevati! Končno ni niti vredno, da govorim o tem... Izginita! — se izdere na ves glas, začne ostro korakati proti nama, očitno zato, da bi naju vrgel ven.

Ante ga opozori na spodobnost, on pa se za to niti ne zmeni, pač pa besno nadaljuje:

— Brez besed! Ven, falota, ali pa vaju bomo zaprli!

Morala sva zapustiti prostor, ker mu nisva želela dati priložnosti, da naju zares zapre.

Ante se je tresel od jeze.

— Poglej ga, gnusnega izdajalca! Kako more biti Hrvat, ko pa je v bistvu gnoj, brez narodnega ponosa, brez trohice ljudskega dostojanstva... Šleva, vedno se je udinjal vsem mogočim režimom in strankam in bogatel na njihov račun. In končno — nadaljuje Ante — spet je tu zaradi svojih koristi, zaradi ropa, ki ga bo plačal, umazanec, s svojo ničvredno glavo s svojimi »osvoboditelji«¹ vred!

Preden sva se razšla, sva se sporazumela, da bova opozorila tovariše, na katere bi nalletela, na nevarnost morebitne aretacije. Važno je, da bodo v vsakem pogledu previdni.

Sonce je zašlo. Spet sem se sestal pred dobro založeno trgovino Vlade Vukosava z Marijanom in Antejem. Vukosav dovaža na svojih kamionih od nekod zbrano orožje. Dovaža vojaško blago, ki ga v glavnem spravlja v svoja skladišča, da bi ga prodajal. Ante in Marijan sta zelo spretno vzela nekaj pušk in zaboj municije ter jih skrila v neki jarek, od koder jih bosta zvečer odnesla domov.

Dogodki se vrstijo drug za drugim. Kar naprej prihajajo vesti z vseh koncev. Prišla je vest, da je Jugoslavija kapitulirala in da je vlada s kraljem Petrom na čelu zbežala v inozemstvo. Širi se govorica, da je neki Kvaternik proglasil »Neodvisno hrvaško državo«. Ni še znano, kdo bo poglavar nove državne tvorbe in njene vlade. Nekateri govorijo o Kvaterniku, drugi o Mačku, tretji pa pripovedujejo o Paveliću, o katerem ljudstvo ne ve mnogo.

— Ni važno, kdo bo prišel... Spet tisti, ki je bil že prej. To ti je Jelavić, Vukosav, Jovanović in drugi, ki so te doslej odirali in te bodo spet odirali... Ne mislite na to bajko, kateri je boljši in kateri slabši... Vsi so enaki. To je — kakor pravi pregovor — »aga razjaha in beg zajaha«, in to vse nam, bedni raji, po glavah... V prihodnje bomo poleg dosedanje nesreče in gorja imeli še eno več, to je tujca. Ta nas zanesljivo ne bo hotel razumeti. On ne bo poznal ne levo ne desno, pač pa le »po butici«, in bo padlo — vpade Ilija v razgovor skupine ljudi o novi oblasti. Ilija je dolga leta okusil na svojih plečih življenske tegobe. On zaupa

nobenim gospodarjem, ker so ga izučile bogate življenske izkušnje.

— Hej, Ilija, ni res tako, — mu oporeka neki starejši možakar, ki suka svoje osivele ostre brke (možakar je pravcati cuksfirer Franca Jožefa) — k nam prihajajo napredne dežele. Nasproti njim smo mi divjaki. Prinašajo nam kulturo in tehniko... Upostavili bodo oblast z železno roko, ki bo vpeljala trdne zakone, enake za vse...

— Ni naše ljudstvo za to, ker ni za to ustvarjeno — se vmeša tretji in gleda sumljivo zdaj brkača, zdaj Ilijo, ki se je bil iztegnil po travi in se pomika za senco. Njegov ostro začrtan obraz, zarasel v črno trdo brado, je moker od znoja, kakor bi bil polit z vodo.

— Že, že, boš videl, kako bo šlo vse gladko, natančno, — nadaljuje brkač in si pri tem gladi s šapasto roko brke, kdaj pa kdaj dvigne blede dolge obrvi, očitno zadovoljen, da se uresničuje tisto, kar je že dolgo prerokoval.

— Kakšno kulturo in kakšno tehniko? — vpraša Ilija nervozno in prezirljivo.

— Ti nisi bil tam, a jaz sem vse to prehodil. Bil sem v Italiji, Avstriji, Madžarski in bogve kje vse. Bil sem tudi na Dunaju... Mislim, da je to najlepše mesto na svetu, še lepše od Pešte. Da bi ti videl izdelavo, tehniko in lepoto... kaj takega naši ljudje ne znajo. Mi nimamo šolanih ljudi; mi, bratec moj dragi, nismo za take reči... Če ne bi bilo Avstrije, ne bi imeli tu niti ene tovarne. Kaj pa železnica... kdaj bi jo speljali skozi ta krš, kdo bi jo zgradil, če ne bi bilo Nemcev?...

Ljudje se pogovarjajo, kakor bi bila v tem trenutku odločitev o prihodnosti sveta odvisna od njih. Glasni so in beseda se jim zatika. Otroci iz sosedstva so se zbrali okrog njih in jih gledajo kakor čudo, a oni jih razganjajo. Žene v okolici godrnjajo in preklinjajo. Posamezniki se leno dvigajo in odhajajo ter se delajo, kakor da jih politika ne zanima. Na splošno iznenadenje, v nasprotju s svojim značajem, Ilija nadaljuje s zvišanim glasom zajedljivo: preklinja Avstrijo, ki je, kakor on pravi, prišla v naše kraje, ne da bi nam gradila tovarne in železnice, pač pa, da bi nas odirala.

Po daljši obravnavi ljudje obmolknejo. Senca se je izpred hiše, kjer sedijo, povlekla za soncem, ki je visoko na nebu.

PO KURIRSKIH STEZAH SE JE PRETAKALA MISEL REVOLUCIJE

Kurirji so hodili tudi po takih poteh.

Dne 6. maja letos bodo v zgodnjih jutranjih urah krenile iz Štajerske, Dolenjske, Notranjske, Primorske in Gorenjske patrolje TV postaj proti Krimu, v Iško. Tu bo zbor vseh patrolj. V Iški je bila namreč v letih 1942 in 1943 kurirska postaja TV 1, ki je vzdrževala zvezo s Polhograjskimi Dolomiti in Ljubljano. To je bila ena prvih kurirskih postaj v Sloveniji, iz katere se je potem razvila občudovanja vredna kurirska organizacija.

Tega dne — 6. maja — bo v Iški velika proslava z bogatim sporedom partizanskih pesmi. Naslednjega dne — 7. maja — bodo odšle kurirske patrolje na pohod »ob žici okupirane Ljubljane«. — Tako bodo nekdanji kurirji na tradicionalen način proslavili 20. obletnico ljudske revolucije, h kateri so ogromno prispevali, saj vemo, da se je po kurirskih zvezah pretakala njena misel, misel za svobodo bojujočega se ljudstva.

PO NALOGU Glavnega štaba NOV in POS so se nekega oktobrskega dne leta 1942 nastanili v gozdovih pod Krimom štirje partizani-prvobor-

ci: Vinko Cimerman-Cenko, doma iz Zaloga pri Ljubljani, Ljubo Jovan-Sašo, doma iz Štepanje vasi, Lojze Komelj-Radovan, doma iz Starega trga

na Notranjskem, in Ludvik Kukavica, doma iz Zgornjega Kašlja pri Ljubljani.

Dokler si niso izkopali podzemeljskega bunkerja in ga dobro zamaskirali, so mrzle jesenske noči predremali v grmovju, brez prave zimske obleke in zadostne hrane.

Njihova naloga je bila, da so vsako noč vzdrževali zvezo med Glavnim štabom in CK KPS, ki sta se takrat zadrževala delno v Polhograjskih Dolomitih, delno pa pod Podlipoglavom pri Ljubljani.

Zveza izpod Krima je potekala preko Barja, skozi Črno vas, preko reke Ljubljanice in skozi Brezovico v Dolomite.

Marsikaj je bilo treba storiti, da je ta zveza brezhibno delovala.

Mizar iz Črne vasi je napravil iz tankih lesenih letvic ogrodje za čoln, kurirji pa so nabavili močno šotorsko ponjavo. Tako so napravili preprost čolniček za prevažanje preko Ljubljaniče.

Sleherno noč so se z največjo opreznostjo približevali Ljubljani in s čolničkom odpremili pošto na drugo stran, kjer so jih čakali kurirji iz Glavnega štaba. Po šest nahrbtnikov partizanske literature in po nekaj torbic pošte je vsako noč potovalo čez Ljubljaničo. Marsikateri kurir se je okopal v mrzli vodi, narasla reka pa je terjala tudi smrtno žrtev. S to »barjansko mornarico« so se prevažali tudi funkcionarji in aktivisti. Samo v eni noči, ko se je zaradi sovražne ofenzive Glavni štab umaknil iz Dolomitov na Dolenjsko, se je s tem čolničkom prepeljalo čez Ljubljaničo nad 60 ljudi.

Na čolničku je bila spredaj in zadaj privezana vrh. Kurir se je usedel oziroma počepnil v čolniček ter zaveslal preko reke. Na drugem bregu je drugi kurir prijel za vrh — in tako je čolniček plul sem in tja. Po tej zvezi je potoval tudi Ivo Ribar-Lola, ko je v zimi leta 1942/43 potoval v Dolomite.

Italijani in domači izdajalci so kmalu zaslutili, da je nekje pod Krimom skupina partizanov, ki opravlja kurirsko službo; zato so jih skušali izslediti in uničiti.

Kurirji so se morali dan za dnem izogibati zasledovalcem. Ti so jih večkrat napadli, obkolili, jim pobrali pičlo zalogo hrane, za katero so morali sami skrbeti, in razbili posodo, v kateri so kuhali. Tako se je večkrat zgodilo, da so kurirji v snegu ostali brez vsega in bili po računih okupatorja zapisani poginu. Toda vztrajnosti, volje in iznajdljivosti jim okupator ni mogel nikoli vzeti. Nikoli jih niso ujeli, nikoli jim niso zaplenili pošte ali literature, znova in znova so se vračali na svoje mesto in tudi pozimi, ko so morali za seboj zabrisati vsako sled, se zveza ni pretrgala.

Pozimi, ko je zapadel sneg, je bila nevarnost največja. Ob Ljubljani so se poznali sledovi kurirjev, ki so ponoči hodili ob reki in se prevažali s čolnom. Drugi dan so Italijani opazili sledove in se čudili, od kod te stopinje v snegu. Iznajdljivi kurirji so sledove po snegu zabrisali tako, da so po snegu pisali italijanske parole, na primer »vinceremo« itd. Tako so sovražniki sklepali, da so ponoči hodile ob reki italijanske patrole iz kakšne sosednje postojanke; niso mogli sumiti, da so bili na delu ju-naški kurirji.

Prav tako so morali kurirji pred seboj in za seboj brisati sledove svoje hoje po snegu ter brisati vse prehode k Ljubljani in nazaj v gozd. To je bilo najbolj naporno delo v zgodovini kurirjev. Toda če ne bi bili za seboj brisali sledov, bi sovražnik zlahka odkril njihovo taborišče.

Italijani in belogardisti so se zakleli, da morajo kurirje uničiti. Kljub temu pa niti pošta niti literatura ni nikdar zostala.

Po »hajkah« so se kurirji ponovno sešli skupaj, veseli, da so odnesli glave ter povzročili

Poveljstvo relejnih postaj Slovenije. Od leve na desno: Vladimir Žukovec, komandant, Ludvik Kukavica, komisar, Vladimir Mohar, namestnik komandanta

sovražniku toliko preglavic. Še isti večer so šli spet na zvezo; njihova skrb je bila, da se za nobeno ceno ne prekine zveza.

Vsled čedalje večjega sovražnega pritiska, zlasti pa vsled domačih izdajalcev se je kurirska postaja meseca marca 1943 preselila v kanjon Iške. Ondi je ponovno zaživela, čeprav je bila po preselitvi zveza še bolj otežkočena. Na zvezo so morali hoditi iz Iške v Črno vas k Ljubljani, kar je bilo treba opraviti v eni sami noči.

Kurirska postaja v Iški ni bila osamljena. V bližini sta bili Krimska bolnišnica, ki jo je vodil Franc Berce, doma z Iga pri Ljubljani, in partizanska tiskarna, katere vodja je bil Milan Apih.

Kurirska postaja pod Krimom je bila prva postaja velike kurirske organizacije, ki je nastala v Sloveniji med NOB in ki ji po funkciji in strukturi ni bilo enake ne v drugih jugoslovanskih pokrajinah niti kje drugje po svetu.

Postaja TV 1 je vzdrževala zvezo tudi z Ljubljano, in sicer preko kurirke Frančiške Anžur-Cilke z Ižanske ceste. To je bila ena izmed požrtvovalnih sodelavk naše postaje, marljiva in požrtvovalna žena, ki je svojo kurirsko nalogo izvrševala tiho in samozvestno. »Pri svojem delu je bila Cilka tako privlačno zaupljiva, da ji nisi mogel nikdar odreči pomoči,« je rekel marsikdo, ki ga je v Ljubljani nadlegovala za pomoč partizanom. Aktivist France Pirc, ki je bil med okupacijo zaposlen v Bonačevi tovarni, je dejal: »Že njen junaški nastop nam je vlival poguma za naše nadaljnje delo. Čudili smo se njeni iznajdljivosti: v ekspeditu tovarne je vselej poskrila okrog života, v robove škatelj in med ovojni papir razno pošto, ki jo je odnesla kurirski postaji v Krim oziroma v Iško.«

Kurirske relejne postaje so bile organizirane z nalogo, da vzdržujejo hitro, stalno in varno zvezo med vojaškimi štabi

in političnimi forumi. S pomočjo kurirskih postaj so potovali tudi višji vojni in politični funkcionarji. Važna naloga kurirjev je bila prenašanje oziroma raznašanje partizanske tiskane besede iz partizanskih tehnik in tiskarn. Prav zato so bile nekatere TV postaje v neposredni bližini teh tiskarn ali tehnik. Kako ogromno delo so pri tem opravili kurirji, ne bo nikoli mogoče ugotoviti.

Med NOB je v Sloveniji delovalo 30 partizanskih tiskarn: v Ljubljani 8, na Dolenjskem 8, na Primorskem 4, na Gorenjskem 6, na Štajerskem 4. Niti malo ni pretirano, če trdimo, da so te tiskarne natisnile na milijone izvodov časopisov: Ljudske pravice, Slovenskega poročevalca, Kmečkega glasu, Naše vojske, Naše žene, Mladine, Pionirja itd. ter na tisoče brošur, saj je na primer »Urška 14«, centralna tehnika v Rogu, izdajala brošure v nakladi od 8 do 15 tisoč izvodov, »Triglav« pa časopise v nakladi 10.000 izvodov.

Vse to ogromno število časopisov, brošur, letakov in sličnega so v svojih nahrbtnikih po vsej Sloveniji raznesli kurirji relejnih TV postaj.

Kurirska služba je morala delovati v največji tajnosti, kar je vzrok, da je nastanek in razvoj TV linij še danes malo znan, čeprav so kurirji ostali v spominu naših ljudi kot simbol hrabrosti, odločnosti, iznajdljivosti, požrtvovalnosti in skromnosti.

Iz prve kurirske postaje v Krimu se je pozneje, v letu 1943 in 1944, razvilo nešteto kurirskih postaj in zvez po vsej Sloveniji. Osebe teh postaj je bilo izbrano izmed najbolj zaupljivih in zvestih borcev; to so bili večidel skojevci in komunisti. Vseh skupaj jih je bilo okrog 1300 do 1400. Na čelu te velike organizacije je bil Štab relejnih stanic Slovenije, katerega komandant je bil Jože Žukovec-Vladimir, doma iz Dobriča pri Žužemberku, politkomisar pa Ludvik Kukavica, doma iz Zgornjega Kašlja pri Ljubljani.

Ludvik Kukavica

Doziv bivšim internirankam taborišča Ravensbrück

Sekcija bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev pri GO Zveze borcev NOV Slovenije bo izdala Zbornik o taborišču Ravensbrück. Vseboval bo dokumentarno gradivo, spomine, pesmi, ki so nastale tam, in slike. Namen knjige je, prikazati sodobnikom, posebno mlajši generaciji, vsa grozodejstva fašističnega nasilja, kakor tudi politično dejavnost in trpljenje naših žena v minuli vojni. Razen dokumentarnega gradiva bi radi objavili tudi imenik vseh bivših internirank matičnega taborišča Ravensbrück in njemu podrejenih taborišč.

Zato prosimo vse bivše interniranke, da nam čimprej sporoče: *Ime in priimek, rojstno leto, od kod in kdaj je bila odpeljana.*

Priporočljivo je, da vsaka poleg svojih podatkov napiše še imena tistih tovarišč, s katerimi je bila na prevozu (transportu), oziroma, ki se jih spominja iz taborišča. Prav tako naj napiše imena tistih, ki so tam umrle.

Poleg dokumentarnega gradiva bomo objavili tudi spomine iz življenja in dela v taborišču. Vse tiste tovarišice, ki so doživele oziroma vedo za posebno značilno doživetje, naj to opišejo. Pri tem naj jih ne zadržuje neznanje pravopisa in slovnice. Važna so le resnična doživetja. V izjemnih primerih bi prišla članica uredništva na osebni razgovor.

Vse te podatke pošljite čimprej pristojnemu okrajnemu odboru Zveze borcev, grupi za Ravensbrück, lahko pa tudi republiški Sekciji internirancev pri GO ZB Slovenije, Ljubljana, Trg revolucije 1.

Uredniški odbor

Pionirji za 20. obletnico vstaje

DVAJSETA obletnica vstaje je tudi za pionirsko organizacijo tako pomemben praznik, da je ne bodo praznovali pionirji le ob posameznih zgodovinskih važnejših datumih naše NOB, pač pa bo vse leto potekalo v znamenju praznovanja s »Pionirskimi igrami«, ki so se pričele 29. novembra 1960 in bodo zaključene 29. novembra letos. Jugoslovanske pionirske igre so kolektivna manifestacije vseh pionirjev Jugoslavije in se vključujejo v pomembno proslavljanje 20. obletnice vstaje jugoslovanskih narodov.

To bo doslej največje pionirsko praznovanje. Pionirji in pionirke bodo v Pionirskih igrah tekmovali v kulturni dejavnosti. Proučevali bodo preteklost in sedanost svojega kraja, posebno pa zgodovino svojih krajev med NOB, skrbeli bodo za spomenike padlih borcev, sestajali se bodo s partizani, prirejali proslave, literarne večere, taborne ognje in zborovanja. Učili se bodo novih skladb, igrice, pesmi, izdajali bodo svoje časopise, prirejali razstave, olepševali sole in ulice, negovali parke in cvetlične nasade itd.

Jugoslovanske pionirske igre utrjujejo vezi pionirjev Slovenije s pionirji drugih republik Jugoslavije in s tem pripadnost mladih k skupnosti

jugoslovanskih narodov. Priprave, ki potekajo prav sedaj v vseh naših krajih, že zagotavljajo, da bodo pionirske igre zajele sleherni kraj naše domovine in vključile v praznovanje prav vse pionirske kolektive.

Enoletno pionirsko praznovanje 20. obletnice vstaje je razdeljeno v tri dele: *MOJ KRAJ VČERAJ*, *MOJ KRAJ DANES* in *MOJ KRAJ JUTRI*. To zajema celotno otrokovo udejstvovanje, ga vzpodbuja k spoznavanju domačega kraja in današnje družbene ureditve, navaja pa ga tudi k razmišljanju, kakšno bo življenje v kraju v bližnji in daljni prihodnosti.

Moj kraj včeraj

V tem delu pionirskih iger, ki bo zaključen 27. aprila, na dan ustanovitve OF (nadaljevali pa bodo to temo tudi še v drugi in tretji etapi), naj bi pionirji in pionirke kar najbolje spoznali zgodovino svojega kraja pa tudi širše okolice. Uče se partizanskih pesmi, ki so jih peli partizani v njihovem kraju pa tudi drugje. Naučili se bodo igrice, ki prikazujejo preteklost kraja in okolice. Raziskujejo krajevne običaje in znamenitosti. Posebno pozorno pa bodo spoznavali zgodovino kraja in NOB. Vse to bodo za-

pisali, narisali, fotografirali in shranili v šoli. Tako bodo lahko pripravili tudi majhno razstavo o domačem kraju in preteklosti. Najzanimivejše zbrane stvari bo lahko uporabil muzej NOB.

Da pa bodo pionirji in pionirke čim bolj spoznali podobnost kraja v preteklosti, bodo pionirski odredi in pionirski starešinski sveti naprosili najstarejše prebivalce za srečanja, da jim bodo pripovedovali, kako je bilo nekoč. Na srečanja bodo povabili tudi nekdanje borce, partizane in aktiviste, ali pa jih bodo obiskali na domu, da bi slišali od njih o življenju in borbi od vstaje do osvoboditve. Društva prijateljev mladine bodo s pomočjo organizacij Zveze borcev priredila za pionirje izlete po stopinjah partizanskih kurirjev in aktivistov, ki so hodili »na zvezo« s partizani. V čimvečjem številu naj pionirji v tem letu spoznajo in obišejo kraje, kjer so bile borbe in važne postojanke, kjer so se zbirali partizani. Vse, kar bodo pionirji slišali, videli in spoznali o svojem kraju v preteklosti, bodo zapisali. Posamezni odredi že pripravljajo izdajo posebne kronike — »Naš kraj v revoluciji«, v kateri bodo vsi zbrani podatki.

Moj kraj danes

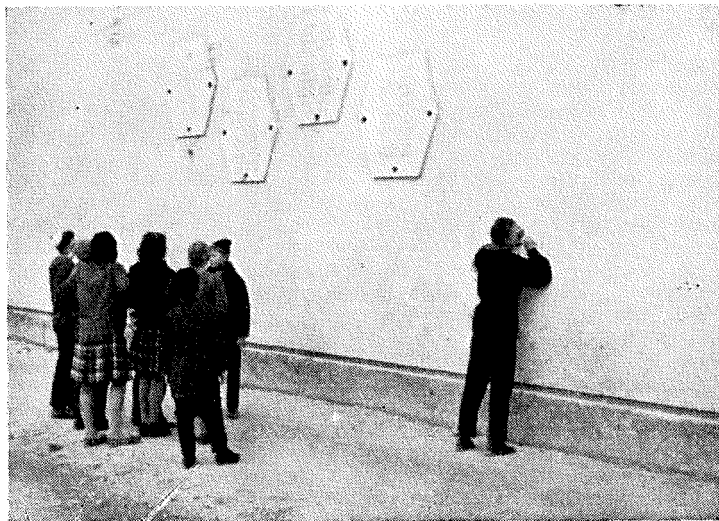
To je osrednji del Jugoslovanskih pionirskih iger. Vsi pionirski kolektivi bodo povezovali svojo dejavnost z vsakdanjim življenjem svojega kraja. V ta del se pravzaprav vključujeta tudi prvi in tretji del iger glede na to, da raziskovanje preteklosti in razmišljanje o prihodnosti poteka sedaj in bogati življenje pionirjev in sedanosti. V delo pionirskih odredov se bodo vnesle nove, bogate oblike dela, pri katerih je osnova otrokova igra.

Moj kraj jutri

V tem delu se aktivnost pionirjev sestoji iz razmišljanja o prihodnosti njihovega kraja. Pionirji si bodo na izvirni način zamislili, kakšno bo videti njihovo mesto in kako bodo živeli, ko bodo dorasli.

Pionirke iz Vinice februarja 1945

Pionirji terena »Hinko Smrekar« v Ljubljani-Šiški spoznavajo »svoj kraj včeraj«. Na šišenskih ulicah se je zbralo nekaj sto pionirjev, ki so sodelovali v pohodu »moj kraj včeraj«, katerega jim je pripravilo društvo prijateljev mladine »Hinko Smrekar«. Skupine osem do deset pionirjev so prehodile krožno pot, ki je trajala poldrugo uro. Na poti so morali opravljati razne naloge. Tako jih je pot peljala mimo skojevske tiskarne pa mimo hiše, kjer je živelo kar pet partizanov — bilo je treba ugotoviti njihova imena in kdo izmed njih je narodni heroj. Na poseki na Šišenskem hribu so poiskali smreko, kjer so leta 1943 obesili skojevci slovensko zastavo s peterokrako zvezdo, posuli na tla z nafto prepojen pepel v obliki srpa in kladiva ter zažgali. Hiteli so od zgodovinskega mesta do drugega in spoznali mnogo lepega in zanimivega o svojem kraju. V vsaki ulici, na vsakem vogalu je bilo nekaj, kar je bilo treba spoznati in ugotoviti podrobnosti. Bilo je veselo, zanimivo in poučno. Na sliki vidimo šišenske pionirje, ki berejo in spoznavajo imena borcev s spominskih plošč in si jih beležijo.

Pogreb padlega partizana dne 30. januarja 1945 v Laščah

Svoje zamisli bodo prikazali s pomočjo maket, risb, sestavkov itd.

Jugoslovanske pionirske igre vodi v Sloveniji republiški odbor, v okraju in občinah pa okrajni oziroma občinski odbori jugoslovanskih pionirskih iger. V republiškem odboru sodelujejo poleg Zveze prijateljev mladine Slovenije še Centralni komite Ljudske mladine Slovenije, Glavni odbor Zveze borcev NOV, Svet Svobod in prosvetnih društev Slovenije, Svet za šolstvo LRS, Svet za kulturo in znanost, Glavni odbor Ljudske tehnike in zastopniki ostalih družbenih organizacij. Republiški odbor si bo skupno z okrajnimi in občinskimi odbori zlasti prizadeval, da se v praznovanje 20. obletnice vstaje vključi sleherni pionirski kolektiv, društvo ali krožek na šolah, v otroških ustanovah, v stanovanjskih in krajevnih skupnostih; da se vključijo v pionirske igre mladina, starši, ostali državljani, organizacije in ustanove, ki želijo s svojim sodelovanjem obogatiti igre in zagotoviti njihov uspeh; da se razvijajo razne oblike sodelovanja kulturnih ustanov, založb, radia in televizije, književnikov, glasbenikov pa tudi gospodarskih organizacij in zbornic, ki bodo omogočili neposredne vezi z vsakim pionirskim kolektivom v republiki in prispevale k trajnejšemu učinku kulturnih, delovnih in tehničnih vplivov na otroke.

Republiški program predvideva, naj lastna prizadevanja otroških kolektivov, predvsem pa materialna pomoč gospodarskih kolektivov omogočijo, da bo ob zaključku pionirskih iger v vsaki šoli oziroma pionirskem odredu radijski oziroma televizijski aparat, da bomo opremili in uredili dosedanje prostore za pouk estetske vzgoje in pridobili v vsaki občini vsaj 10 novih prostorov za dejavnosti pionirjev, da dobimo med pionirskimi igrami v vsaki občini po en pionirski klub, v katerem bo dovolj prostora za razne oblike estetske vzgoje in zabave otrok. Ob praznovanju 20. obletnice vstaje, v letu jugoslovanskih iger, moramo vsakemu otroku omogočiti, da bo obo-

gatil svojo knjižnico z vsaj eno knjigo, da bo vsaj enkrat pisal svojemu vrstniku v drugo šolo, obiskal gledališče, koncert, kino, dobro razstavo likovnih del in se seznanil vsaj z enim kulturnim delavcem, ki ustvarja za otroke.

Tudi občinski odbori pionirskih iger in pionirski odredi so že sprejeli programe, ki so ponekod zelo bogati in široki. Prva tema — »Moj kraj včeraj« — je pri vseh pionirjih najbolj privlačna. Programi predvidevajo spoznavanje njihovega kraja, zlasti v času NOB. Celjski pionirji II. osnovne šole imajo n. pr. v programu, da bodo šli po poteh Prve celjske čete in da bodo spoznali vse še živeče borce te čete. Zbrali bodo imena vseh tistih, ki so trpeli in umirali v ječah Starega piskra v Celju. Šli bodo po poteh XIV. divizije itd. Pionirji bodo ta program lahko

Pionirji iz Babnega polja na vajah v snegu januarja 1945

dobro izpolnili le, če jim bodo pri tem pomagale organizacije Zveze borcev. Pred nami leži kopica načrtov pionirskih odredov glede na temo »Moj kraj včeraj«. Vsi hočejo čimbolj spoznati udeležbo svojega kraja v narodnoosvobodilni borbi. Naša dolžnost je, da naš mladi rod zlasti letos, ob 20. obletnici revolucije, še posebno dobro spozna prispevek svojega do-

mačega kraja v revoluciji. Zato naj člani Zveze borcev in organizacije Zveze borcev povsod priskočijo na pomoč pionirskim odredom, pionirskim starešinskim svetom, društvom prijateljev mladine in odborom pionirskih iger in pomagajo, da bodo tudi otroci čimbolj globoko in nepozabno doželi in spoznali težki boj za svobodo in lepše življenje. A. Č.

ANA BRVAR

V partizanski šoli

MOJ starejši brat in sestra sta hodila v partizansko šolo. V njej so se učili predvsem branja in pisanja.

Včasih sem vprašala koga odraslih: »Kakšna je šola in kaj tam delajo?«

»Če boš pridna, bo dobro.« Tak je bil po navadi odgovor na vsa moja vprašanja

o šoli. Seveda se nisem zadovoljila s tem, hotela sem se prepričati, kaj je res. Prosila sem brata in sestro, naj me vzameta s seboj v šolo. Sklenili smo kupčijo za moje barvice. Brat in sestra sta mi zato obljubila, da bom šla naslednji dan z njima. Od barvic sem se težko ločila. Podarila mi jih je neka sorodnica, rekoč: »To so zlate barvice!« In jaz sem ji skoraj verjela. Seveda so bile barvice čisto navadne. Mislila sem, da bi spretne roke s temi barvicami naredile sliko, lepšo od zlata. Zato so mi bile še posebno drage.

Zvečer mi je brat rekel: »Če znaš dobro teči, pojdeš z nama, drugače ostani rajši doma!«

»Tako tečem, da me vidva ne ujameta!« sem odgovorila.

Šolo sem si potem predstavljala zelo čudno in moja radovednost je bila še večja. Drugi dan sem zgodaj vstala. Poiskala sem kratek svinčnik, ki sem ga močno stiskala v pesti. Bala sem se, da ga ne bi med potjo zgubila. Z bratom in sestro smo šli skozi gozd v sosedno vas v šolo.

Med potjo se nam je pridružilo še nekaj otrok s torbami. Vsi so bili živahni in razigrani. Pogovarjali so se o nalogah in o tovarišici Milki, ki jo imajo vsi radi. Meni so

se zdeli vsi zelo učeni. Imeli so torbe, zvezke in svinčnike, jaz pa sem še vedno stiskala v roki samo kratek svinčnik. Hodila sem zadaj in prisluškovala pogovorom, ki so bili zame velika, toda nadvse vabljava uganka.

»Kaj pa tega otroka vodita s seboj?« se je oglasil malo večji fant in pokazal name.

»Že dolgo sitnari, no, pa sva jo danes vzela s seboj, da bo že enkrat mir!« je odgovoril brat.

»Ha, ha, ha, šola pa taka! Otroci vseh velikosti in vrst v enem razredu.«

Stekli smo po vasi in prišli do velike kmečke hiše. Začudeno sem gledala prostor, kjer je bilo že nekaj dečkov in deklic. Šolo sem si predstavljala drugačno, kot so hiše, v katerih stanujejo ljudje. Tudi notranjost hiše se ni prav nič razlikovala od ostalih hiš. V kotu je bila velika miza, za katero so sedeli večji otroci. Manjši so sedeli pri podolgovati mizi, ki se ni prav nič prilegala izbi. Tu je bila le v času pouka. Pri oknu je slonela črna tabla, ki je še najbolj spominjala na šolo.

V izbo je prišel neki deček. V roki je nesel majhno škatlo, ki jo je dvignil kvišku in veselo zaklical: »Fantje kredo sem prinesel! Še bomo pisali!« Takoj za njim je vstopila učiteljica, tovarišica Milka. Bila je še zelo mlada. Po hrbtu so ji padali dolgi, svetli lasje, ki jih je imela vrh glave prevezane z modrim trakom. Vsi otroci so vstali in zategneno pozdravili: »Zdravo!«

Tovarišica Milka se je nasmehnila in pokazala z roko, naj sedemo. Jaz sem sedela na majhnem stolu ob dolgi klopi pri peči. Neka punčka mi je dala kos odtrganega, rjavkastega papirja. Tovarišica Milka je razlagala stavek. Pohvalila je fanta, ki je prinesel kredo in popisala polovico table. Potem se je ustavila pri tem in onem. Vsa kemu je kaj rekla ali pokazala, kako je treba pravilno pisati. Počutila sem se silno nesrečno. Zнала sem napisati nekaj črt, potem je bilo konec mojega znanja. Kar je bilo napisano na tabli in kar so otroci pisali v zvezke, ni bilo niti malo podobno mojim velikim črkam I, A, E, O. Rada bi bila znala toliko kot drugi, ki so že nekaj časa hodili v šolo. Tovarišica Milka se je ustavila pri meni. Plašno sem pokazala svoj list.

»Kaj je to?«

»I, A, E, O,« sem odgovorila. Tovarišica Milka me je pohvalila: »Zelo dobro!« Nato je potegnila iz svoje partizanske torbe nov

zvezek in svinčnik. Oboje je podarila meni. Moje veselje je bilo veliko. Kot v sanjah sem pogledala tovarišico in začudene obraze otrok. Končno sem rekla, kot so me naučili doma: »Najlepša hvala!«

»Je že dobra deklica. Drugič še pridi v šolo!« V izbi je nastal šepet.

»Gremo naprej!« je s spremenjenim glasom nadaljevala tovarišica Milka. Stopila je na sredo izbe in pokazala na Cilko v kotu: »Povej mi kaj stoji na koncu stavka?«

Cilka je pogumno vstala, tedaj pa...

Vrata so se sunkoma odprla. Med vrati je stal neki kmet, ki je zadihano povedal: »Nemci so na Lazah!«

Laze so bile dobre četrt ure pod nami.

»Dva skrijta tablo, ostali takoj domov!« je ukazala tovarišica Milka.

Zgnetli smo se skozi vrata in tekli vsak v svojo smer. Meni je bilo žal, da se je pouk tako hitro končal. Ko sem tekla skozi vas, sem se nehote ozrla nazaj. Videla sem, kako sta dva fanta izginila s črno tablo po bregu proti sušilnici. Moj brat in sestra sta me pustila daleč za seboj. Ustavila sta se šele v gozdu in kričala: »Delaš nama same sitnosti, nikoli več te ne vzameva s seboj!«

Za njune besede se nisem kdove kako zmenila, saj mi je tovarišica Milka sama rekla, naj še pridem v šolo. Bila sem neizmerno srečna, a obenem zmedena in preplašena zaradi nenadnega direndaja, ki je pomenil konec šole.

V novi zvezek sem pisala že znane velike črke. Komaj sem čakala naslednjega pouka v kmečki hiši, ki je bil šele čez teden dni. Pouk ni trajal niti pol ure. Prišel je oče tovarišice Milke in naznanil: »Nemci gredo! Vse poskrijte in pojdite domov!«

Težko zaželeni šola je šla po vodi... Brat in sestra sta me med potjo zopet zmerjala, ker nisem mogla tako teči kot onadva.

Še enkrat se mi je posrečilo, da sta me brat in sestra s silo vzela s seboj v šolo. Na žalost je bil konec prav tak kot prvič. Nemci niso pustili slovenskim otrokom, da bi se učili materinskega jezika.

Brat in sestra me nista hotela več jemati s seboj. Pravila sta, da je treba še bolj teči in da večkrat menjajo prostore. Žalostno sem gledala za njima, kadar sta odhajala. Obljubila sta mi, da bo kmalu prišel čas, ko tudi meni ne bo nihče branil hoditi v šolo.

»Šola bo velika, mnogo lepša kot ostale hiše in bo stala na sredi trga!«

Prva akcija v Mariboru

DNE 26. aprila 1941. leta se je pripeljal v Maribor Hitler, ki je naročil šefu civilne uprave Überreiterju »Napravite mi to deželo nemško«. V tem času so se že izvajali prvi nemški ukrepi, ki naj bi zagotovili realizacijo okupatorjevih germanizacijskih načrtov na slovenskem Štajerskem. Dne 15. aprila je bil izveden prvi večji val aretacij in temu so sledili drugi. Do 30. maja je bilo aretiranih že nad 1300 oseb.

Poročilo funkcionarja za zvezo med šefom civilne uprave in nemškim notranjim ministrom pravi, da so varnostno policijski ukrepi na Spodnjem Štajerskem preprečili sovražno dejavnost in da je bila izvedena le ena teroristična akcija. To poročilo tudi omenja, da sta bila zažgana dva avtomobila, ne navaja pa datuma akcije. Tako je bilo znano, da je bila v Mariboru prva sabotažna akcija že pred 30. majem 1941, ni pa bilo mogoče na podlagi tega poročila ugotoviti njenega datuma. Muzej NO Maribor je skušal ugotoviti točen datum ter je zbral več izjav od tistih, ki so bili po akciji aretirani, in od tistih, ki so stanovali leta 1941 v bližini kraja akcije. Večina prič je trdila, da sta bila avtomobila uničena že konec aprila 1941. Ta datum pa se je zdel le pre zgoden, zlasti še, ker so nekateri v svojih izjavah vztrajali na tem, da je bila akcija izvedena šele v mesecu maju 1941. Pred nedavnim pa je bil najden nemški dokument, ki obravnava požig dveh avtomobilov v Volkmerjevem prehodu in v tem dokumentu je naveden tudi točen datum akcije. Pokazalo se je, da so imeli prav tisti, ki so trdili, da sta bila avtomobila požgana že konec aprila 1941. Na osnovi skromnih in nepopolnih virov, ki so zdaj znani, bomo skušali podati zgodovino te prve akcije proti nacističnemu okupatorju v Mariboru.

Dne 28. aprila 1941 zvečer je šofer deželnega kmečkega vodje iz Gradca parkirali osebni avtomobil, ki je bil last dežel-

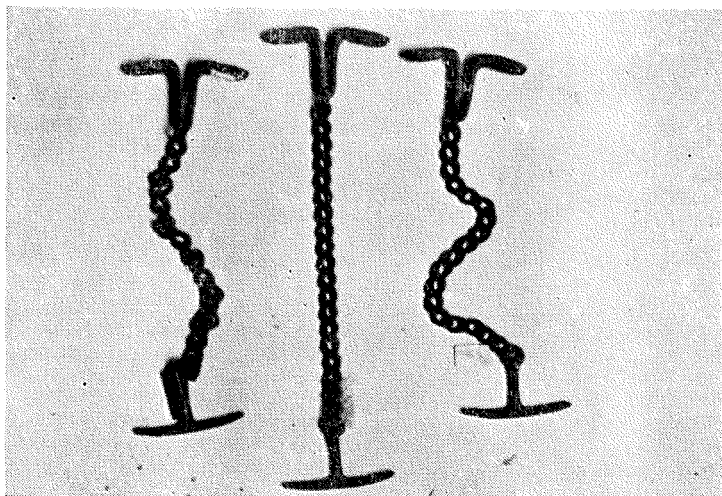
ne kmečke zveze Südmark, v Volkmerjevem prehodu ob hotelu Zamorec. Prav tam je isti večer pustil avtomobil, ki je bil last tvrdke Treiber iz Graza, tudi inženir Treiber. Imenovana sta nekaj pred polnočjo še pregledala avtomobila, 29. aprila zjutraj pa sta našla le še ostanke požara, ki je bil oba avtomobila povsem uničil. Gasilci, ki so razmeroma kmalu prišli na kraj akcije, niso mogli preprečiti uničenja. Policija je ugotovila, da sta bila avtomobila zažgana okoli 5. ure zjutraj. Dne 29. aprila je policija mrzlično iskala storilce, a tistih, ki so akcijo pripravili in izvedli, ni našla.

Dne 29. aprila je policija poročala političnemu komisarju za mesto Maribor: »Slovenska mladina med šestnajstim in dvaindvajsetim letom začenja neprijetno opozarjati nase. Temu bomo odpomogli samo z energično akcijo policije, ki jo že pripravljamo.«

Dejansko je policija že 29. aprila po ulicah v bližini Volkmerjevega prehoda v veliki raciji polovila in aretirala šestdeset slovenskih mladincev. Hkrati pa je zaprla bife na oglu Slovenske in Gosposke ulice, ker je ta lokal slovenska mladina pogosto obiskovala. V

bifeju je policija zaplenila blagajno, lastnico bifeja pa aretirala. Aretirane mladince so Nemci odpeljali v meljsko kasarno in jih tam zaprli v kletne prostore. Zaprti so bili nekaj dni. V zaporu so jih neprestano pretepali in jim tudi niso pustili spati. Zaporniki v zgornjih prostorih kasarne, ki zaradi vpitja pretepanih mladincev niso mogli zatisniti oči, so poslali posebno delegacijo h komandantu zaporov. Preden so mladince izpustili, so morali le-ti podpisati izjavo, da bodo molčali o tem, kako so z njimi ravnali v zaporu. Nemci so razen mladincev zaprli tudi nekaj slovenskih meščanov ter jih izpustili šele, ko so ti privolili, da bodo plačali zelo visoko odškodnino za požgana avtomobila in ko so določeno vsoto tudi dejansko zbrali.

Policija je torej iskala storilce med slovensko mladino, ki jo je smatrala za nacionalno zavedno, a pravih storilcev le ni našla. Do nedavnega ni bilo podatkov, ki bi povedali, kdo je akcijo v Volkmerjevem prehodu dejansko izvedel. Izjava, ki jo je podal v Muzeju NO Maribor Albin VERNIK, ki je bil že pred vojno član SKOJ, pa je osvetlila akcijo v Volkmerjevem prehodu tudi s te strani. Po izjavi Vernika, ki se pa ne spominja več točnega datuma in časa akcije, je imel eno glavnih vlog pri akci-

Tri policijske »lisse« iz nacističnih zaporov v Mariboru

ji komunist Avgust Greif (padel je kot član Prvega štajerskega bataljona na brežiškem pohodu pri Jurkloštru). Vernik je izjavil, da ga je Greif pozval na akcijo ter ga določil za stražarja na stičišču Gosposke ulice in ulice 10. oktobra. Stražarji so bili postavljeni še na koncu Volkmerjevega prehoda ter na stičišču Slovenske in Gosposke ulice in na stičišču Jurčičeve in Gosposke ulice. Vernik se spominja, da je pri požigu avtomobilov sodelovalo več tovarišev, a se po imenu spomni le Ljuba Tarkuša (le-ta je bil funkcionar SKOJ; bil je ustreljen 6. I. 1942 v Mariboru). V zvezi z akcijo v Volkmerjevem prehodu je izjavil tudi Drago Vresnik, da je pri požigu avtomobilov sodeloval Avgust Greif. Vresnik meni, da je pri pripravi akcije sodeloval tudi Bojan Ilich (funkcionar SKOJ, ustreljen 23. I. 1941 v Mariboru), ki je stanoval v neposredni bližini kraja, kjer je bila akcija izvedena. Po Vresnikovi izjavi je možno celo, da je med drugimi prav Ilich dal pobudo za akcijo. Vresnik je še izjavil, da je že pred akcijo pripravil pet litrov benzina, ki so ga skrili na dvorišču stavbe, v kateri je zdaj klub ekonomistov oziroma pravnikov.

Iz do sedaj znanih virov ni mogoče povsem rekonstruirati priprav na akcijo in tudi še niso znani vsi, ki so sodelovali. Priprave so potekale v najstrožji konspiraciji in zato bo težko zbrati vse podrobnosti. Tistih, ki so vodili priprave na akcijo in bili neposredno priče požiga avtomobilov, ni več. Lahko pa trdimo, da so akcijo organizirali in izvedli člani KPS in SKOJ in da je bila dobro pripravljena.

Dne 29. aprila 1941 zjutraj je bila torej v Mariboru prva sabotažna akcija. Izvedena je bila tri dni po Hitlerjevem obisku v Mariboru. Izvedena je bila v središču mesta, v katerem so bile osredotočene nemške sile in nemški okupacijski aparat v zaslužnji slovenski Štajerski. Čeprav sta bila zažgana le dva avtomobila, je pomen akcije v Volkmerjevem prehodu velik. To je bil prvi izraz borbene pripravljenosti članov Partije in SKOJ v Mariboru, kjer so bili izredno težavni pogoji. V letošnjem jubilejnem letu pa se moramo spomniti te akcije tudi zato, ker je bila po do sedaj znanih podatkih prva sabotažna akcija v Sloveniji.

Milan Ževart

(Vse gradivo o akciji je v muzeju NO v Mariboru)

Kako smo gradili bunker za ranjence

POLETJE nas je počasi zapuščalo, listje je rumenelo in odpadalo, prihajala je jesen. Dnevi so bili čedalje hladnejši, po dolinah so se vlekle megle in mrzel dež je rosil na nas. Nismo več mogli spati pod vedrim nebom, morali smo iskati streho nad glavo. Vse to nas je opominjalo, da se moramo začeti pripravljati na zimski čas, da nas sneg ne bi presenetil in zalotil nepripravljen. Jeseni 1944 je prvi sneg zapadel precej zgodaj in že v oktobru pobelil gorske kraje po Štajerskem.

Nekega dne me je presenela zapoved, naj se zglašim pri štabu brigade. Ta je bil na

Graški gori. Tovariš Efenka in Gedžo sta me povabila, naj sedem, ker se bomo pogovarjali o resnih zadevah in važni nalogi, ki jo bom moral opraviti. Zvedel sem, da bo moja prihodnja naloga, zgraditi na Paškem Kozjaku na pripravnem kraju podzemski bunker za ranjence. Tam bi ranjenci prezimili. Lahko ranjeni bi bili v bunkerju, dokler ne bi ozdraveli, huje ranjeni pa bi v bunkerju čakali na prevoz v pohorsko bolnišnico dr. Pavčka. Tovariš Efenka mi je pripovedoval, kako trpijo tisti ranjenci, ki morajo hoditi z enotami. Tisti, ki jih pustijo pri kmetih, so slabše negovani, ker zdrav-

niki ne morejo biti stalno pri njih. Poleg tega so v stalni nevarnosti, da jih ne bi odkrili Nemci. Tovariš Efenka mi je obljubil, da bom dobil za pomoč pri gradnji bunkerja tri borce iz neke enote in bolničarko Ančko, ki je bila doma iz Prlekije.

Pozneje smo skupaj s štabom brigade približno določili kraj, kjer naj bi postavili bunker. Posebno so mi zabičevali tajnost pri delu. Ko sem se vračal, mi je bila glava polna skrbi, kako naj opravim to nalogo. Poleg tega sem vedel, da imam zanj premalo ljudi. Hkrati pa sem bil ponosen, da so mi odredili tako važno, samostojno nalogo.

Prve dni novembra sem se odpravil proti Paškemu Kozjaku. Z menoj sta bila dva borca, ki se njunih imen več ne spominjam, tovarišica Ančka in France Kralj iz Šentilja. Jaz in France sva imela brzo-strelki, pištoli in več bomb, dva borca puški, Ančka pa pištolo. Naša kolonica je hitro in previdno preokročila sotesko Hudo luknjo. Šli smo proti kmetu, ali — kakor pravijo na Štajerskem — »pauru« Glazarju. Pri njem smo namerali stanovati, dokler ne bomo zgradili bunkerja. Sklenili pa smo, da mu ne bomo povedali, kaj delamo in čemu smo prišli.

Pot proti Kozjaku se je vlekla. Končno smo le zagledali obrise Glazarjeve hiše. Previdno smo se ji približali in prebudili gospodarja Miho, ki nam od strahu, da nismo partizani ni hotel takoj odpreti. Nazadnje, ko nismo hoteli odnehati, je le odprl in potem smo se sporazumeli. Dva sta ostala zunaj, trije pa smo odšli v hišo. Povedali smo mu, da se bomo nekaj časa zadrževali v bližini njegove hiše in ga prosili za hrano ter potrebno orodje: lopate, sekiro in drugo. Vse to nam je rad dal. Končno smo ga vprašali, kje bi dobili še deske, čeprav smo to deloma že vedeli. Svetoval nam je, naj gremo v dolino h kmetu Iršiču v Spodnjem Doliču, ki ima žago in mlin. Preden smo odšli, smo Glazarja opozorili, naj nikomur nič ne pove o našem pogovoru in obisku.

Noč smo prespali blizu Glažarjeve kmetije, v Kaplanovem mlinu. Zjutraj smo odšli v gozd, še preden se je zdani, in si začeli ogledovati zemljišče. Izbrali smo si strm breg v goščavi, kamor je bil dohod zelo težak: po potoku. To je bilo koristno za primer, če bi nas Nemci skušali izslediti s psi. Še preden smo začeli delati, so začele naletavati snežinke in kaj kmalu nas je zagrnil gost snežni metež. Zemlja je bila že globoko zmrznila, zato smo se pri kopanju pošteno izmučili. Bunker je bil dolg deset metrov, širok pet, globok pa dva. Kljub temu smo ga skopali v dveh dneh. Ančka nam je čistila orodje, nosila hrano in opazovala okolico. Zdaj je bilo potrebno samo še obložiti stene z deskami, napraviti ležišča, vrata in streho. Za to so pa potrebne deske...

Ponje smo šli naslednji večer, še vsi izmučeni od kopanja. Ančko smo pustili pri Glažarju na peči, ker bi bila pot v dolino zanjo preveč naporna. Glažar je šel z nami s sanmi in živino, da bi vozil deske. Iršičeva žaga je bila tik ob cesti, po kateri so Nemci tudi ponoči stalno hodili k svoji straži pri viaduktu. Blizu žage je bila tudi gostilna »Hudovernik«, kjer so se Nemci stalno zadrževali, saj je bil lastnik njihov simpatizer. Vse to nam je narekovalo previdnost. Glažarja s sanmi smo pustili zadaj, mi pa smo si ogledali okolico in postavili straže. Šele potem se je pripeljal za nami tudi Glažar. Brž smo začeli nakladati deske, ki nam jih je bil Iršič že zložil na pripraven kraj. Desk pa je bilo več kakor za ene same sani, zato smo prosili Iršiča, naj nam pomaga s svojimi sanmi.

Oba voznika sta se zelo bala, da nas ne bi Nemci izsledili. Tolažili smo ju, da je tak snežni metež, da sneg sproti zasuje vse sledi. V nekaterih krajih smo vozili tako navkreber, da sta voznika morala zapreči vse štiri konje pred ene same sani. Tik pred dnevom smo pripeljali deske do kraja, od koder je bilo samo še kakih 100 metrov do bunkerja. Na prejš smo jih morali nositi, ker smo za bunker smeli vedeti sa-

mo mi. Zato smo deske zmetali s sani in oba voznika odpuštili, pred tem pa smo ju opozorili, da ne smeta nikomur povedati, kaj in kam sta vozila. Med prenašanjem desk smo od lakote in utrujenosti kar omahovali, saj nismo jedli že od prejšnjega dne opoldne. Poleg tega nismo vso noč zatisnili očesa in prehodili kdo ve koliko kilometrov. Bili smo premražen in premočeni, čevlje smo imeli polne vode, ker smo deske prenašali po potoku.

Naše delo se je zavleklo čez ves dan in še v naslednjo noč, toda bunker smo zgradili. Kar verjeti nismo mogli, da je že narejen. Ogledovali smo ga, se nasmihali drug drugemu in si veselo stiskali roke. Nato smo bunker zakamufilirali. Nad njim smo nasadili mlade smreke in ga obložili z mahom. Glavno delo pa je opravila narava, ki je pokrila vso okolico s svežim snegom. Med delom je za našo hrano skrbela Ančka, ki je nosila hrano od Glažarja, jedli pa smo kar med delom in stoje. Ko smo vse napravili, je prinesla skledo dobro zabeljenih žgancev z zeljem. Posedli smo v bunker in veselo zajemali iz kadeče se sklade. Ančka se je ves čas nasmihala. Slutili smo, da ima neko skrivnost. Ko smo pojedli, je iz skrivališča v snegu privlekla na dan pletenko »tolkovca«. Če se ne bi zavedali, da je treba biti tiho zaradi konspiracije, bi začeli naglas prepevati. Tisto noč smo prespali v bunkerju, zjutraj pa je odšel tovariš France v štab brigade z poročilom, da je bunker gotov. Med tem časom smo ostali urejevali notranjost. Nanosili smo slame in jo razporedili po ležiščih. Od nekega bajtarja smo prinesli železno peč, od terenskih organizacij pa smo prejeli sanitetni material. V bunkerju je bilo prijetno toplo, ko je peč ogrela notranjost.

Že naslednjega dne smo sprejeli prvih 12 ranjencev. Prišli so s Pohorja, iz Savinjske in Šaleške doline. Prihajali so vedno novi in pričelo se je naše vsakodnevno delo: nega ranjencev. Bunker je bil vedno poln. Lažje ranjence smo zadrževali pri nas, dokler niso ozdraveli, težje pa smo poši-

ljali dvakrat tedensko na konjih preko Doliča na Pohorje v bolnišnico dr. Pavčka, kjer so jih lahko operirali in jim nudili strokovno zdravniško pomoč. Vsakokrat je pohorska bolnišnica na naše sporočilo, da imamo toliko in toliko ranjencev zanj, poslala ljudi in konje na določen kraj, kamor smo jih prinesli mi. Tako smo zavarovali tajnost naše in njihove bolnišnice. Največje število ranjencev v našem bunkerju je bilo dvajset.

Za hrano je bilo pri nas težko. V dolini, ki so jo nadzirali Nemci, smo jo težko dobili. Zato smo bili pogosto prisiljeni poiskati hrano na Paškem Kozjaku pri kmetih, kakršni so bili Glažar, Lopar in Ramšak. Ti ljudje so nam radi pomagali, pa tudi molčati so znali. Kuhali smo samo ponoči na železni peči, ker smo se bali, da nas ne bi podnevi izdal dim. Pravzaprav je kuhala Ančka, ostali pa smo ji pomagali. V bunkerju je vladalo iskreno tovarištvo.

Pozimi 1944-45 je šlo skozi naš bunker veliko število ranjencev. Ko se je približevala pomlad, sem dobil ukaz, naj vse težke ranjence spravimo na Pohorje, lažji pa bodo odšli z nami v svoje enote. Pri slovesu smo si še enkrat prišerno stisnili roke, kajti vezalo nas je prijateljstvo, ne samo tovarištvo. V štabu brigade pa so nas pohvalili za opravljeno delo.

Franc Gorofolj

Akcija na Bregu

Iz gradiva za zbornik »Ljubljana v ilegali« — II. del objavljamo prispevek Jožeta Šiške-Luke o akciji na Bregu (ob Ljubljani) v Ljubljani. To je bila ena najbolj smelih akcij v okupirani Ljubljani, oziroma v njenem centru, kjer je povsod mrgolelo fašistov, vojakov, policajev in vohunov. Z njo so ljubljanski ilegalci dokazali, kako trdna je njihova organizacija in kako brezploдни so poskusi fašistov ter domačih izdajalcev, da bi zrušili to organizacijo.

BILO je 4. februarja 1942. Mrzlo in megleno zimsko jutro. Načrt za akcijo je bil do najmanjše podrobnosti izdelan, prav tako tudi priprave. Priprave je vodil Tomaž Skala, s pravim imenom Jule Sočan, tedanji komandant Narodne zaščite rajona Center. Akcijo je bilo treba bliskovito izvesti. To pa ne samo zato, kar sta bila hitrost, presenečenje in drznost vedno naše močno orožje, ampak tudi zato, ker je bila finančna kontrola na Bregu v neposredni bližini karabinjerske in ovrovske stražnice ter fašistične vojašnice. Dopoldne in popoldne smo imeli mnogo sestankov s tovariši z univerze, predvsem s slavisti, ki so bil določeni, da bodo sodelovali kot zaščita pri zaplembi pušk.

Tedaj ga je predramil Džidži z vzklikom: »Roke kvišku! Obrnite se proti zidu...!«

Naši junaški partizani, ki v najhujši zimi bijejo fašiste, morajo dobiti tudi to orožje! Za akcijo so bili pripravljeni tovariši iz Narodne zaščite ljubljanske univerze: Pepe Zornada-Frenk, Tone Vratuša-Vran, Lojze Drnovšek, Drago Kunc, Boris Grabnar, Jože Brejc, Maks Jeza, Jože Šiška-Luka in drugi, za zavarovanje pa še tovariši iz Narodne zaščite cestarjev, vodovoda in nameščencev. Akcija je bila hkrati tudi pregled dela sil Narodne zaščite in borbениh skupin v Ljubljani.

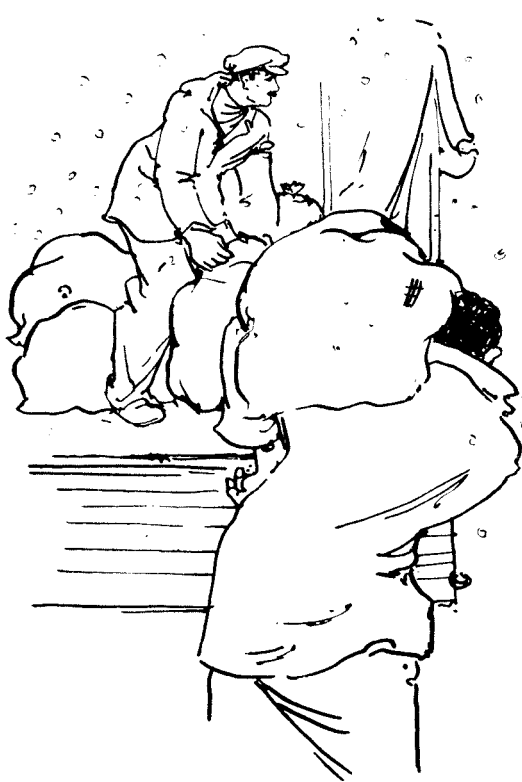
Izvedbo je Tomaž poveril Silvu Hrastu-Džidžu, ki je kmalu nato prevzel odgovorne naloge v VOS oziroma v varnostni službi kot vodja skupine. Džidži je vzel s seboj še Šublja iz Srednje tehnične šole.

Določeno je bilo, da bo tovorni avto mestne elektrarne pripeljal pred poslopje finančne kontrole točno pet minut pred pol šesto in da mora biti v nekaj minutah akcija izvedena. Tovariši in tovarišice so nadzorovali vse dohode k stavbi. Ob četrta na šest so zasedli svoja vnaprej določena mesta tovariši, ki so imeli skrbeti za zavarovanje.

Debeli snežni kosmi so padali tako na gosto, da si videl le nekaj metrov predse. Zato so se posamezni tovariši in pa skupine, ki so sodelovale, dogovorile za znake, če bi pretila nevarnost. V neposredni bližini je bila karabinjerska postaja, črni kvesturini, vojaške karabinjerske patrulje pa so v tistem času kar mrgolele po ljubljanskih ulicah in cestah. Dogovorjeni znaki so bili potrebni tudi zato, ker se tovariši iz posameznih skupin niso poznali.

V poslopje na Bregu številka 6 je vstopil Tomaž Skala in pregledal položaj. Nadzoroval je ves potek akcije, dajal navodila ter skrbel, da je vse teklo kot po maslu. Njemu sta sledila Džidži in Šubelj. Ko sta hotela odpreti vrata s ključem, ki sta ga imela s seboj, ni šlo... seveda, vrata so bila odprta. V prvi sobi ni bilo nikogar, zato je Džidži, oborožen kot po navadi z dvema pištolama, stopil naprej. Ker je nosil galoše, ga plešasti financer v drugi sobi prvi mah niti opazil ni. Tedaj ga je predramil Džidži z vzklikom: »Roke kvišku! Obrnite se proti zidu!« Financer je spravil iz sebe le: »Ne streljajte!«

Tovariši so mu razložili, za kaj gre. »V imeu Osvobodilne fronte zahtevamo orožje, ki ga imate, zato nam takoj izročite ključne omar!« Plešasti financer se je zaklinjal, da ključev nikakor ne more dati, še manj orožje, ker ima vse vpisano v inventarno knjigo. S težavo so se tovariši zadržali, da niso buhnili v smeh. Pozneje so se od srca nasmejali temu modremu birokratu, ki mu je šele cev Džidžijeve pištole izvabila ključne iz žepa. Plen je bil naš: petinštirideset novih Mauser pušk, dva tisoč sto se-

Tovariši so medtem polnili pripravljene vreče s puškami, municijo in ostalim ter jih urno odnašali na tovorni avto...

demdeset nabojev, dve pištoli, bajoneti, pasovi, torbe za municijo, plinske maske in še nekaj drobnarij. V omari je Džidži zagledal tudi konjeniško sabljo in jo potegnil iz nožnice. Na steni sta se bohotili sliki Mussolinija in cesarja Emanuela. Džidži je dvignil konjeniško sabljo, in, kot bi dirjal na konju v napad, nabodel Mussolinija in Emanuela ter ju sklatil s stene, da je zažvenketalo po tleh pod njegovimi nogami. Pištolo, ki jo je držal v levi roki, je vtaknil v žep, desno pa je tesneje prijel. Z nogo je stopil na robove slik duceja in cesarja in ju z levico strgal.

V sobo, kjer je bilo v glavnem prizorišče akcije, je nenadno stopila ženica. Že je hotela oditi, češ da bo zmanjkalo drv in da jih mora prinesti. Toda Šubelj jo je zadržal z besedami: »Kar počakajte mamca, vam bomo že mi nanosili drva!« Šele sedaj se je ženica zavedela, kaj se dogaja. Obraz se ji je razjasnil v širok nasmeh in iz njenih ust je vzkripelo: »Nisem verjela, da bo Italijo tako hitro hudič vzel!« Urno je pobrala kose raztrganih slik in jih vrgla v peč.

Tovariši so medtem polnili pripravljene vreče s puškami, municijo in ostalim ter jih urno odnašali na tovorni avto, ki se je točno ob določeni uri ustavil pred poslopjem na Bregu. Frenk, ki je stal pri vratih, je zvedavo spraševal To-

maža, koliko denarja odnašajo. Mislil je namreč, da so vreče polne denarja. To kaže, kako konspirativno je bila akcija pripravljena in izvedena, in da so samo tisti tovariši, ki so akcijo vodili, vedeli da gre za zaplembo orožja.

Ko so bile vse vreče naložene, je tovorni avto, ki ga je vozil Bojan, odpeljal dragoceni tovor v skladišče vodovoda na mestni pristavi, kjer je bil skladiščnik pokojni Sedej. Prevoz sta organizirala Jaka Rojšek in Lampe, vojaški referent Narodne zaščite nameščencev. Na vsej poti so stali obveščevalci in zaščitniki, da v primeru nevarnosti zavarujejo prevoz. S Pristave so puške in strelivo odpeljali naprej partizanom.

Ko je bila akcija že pri koncu, je stopil v sobo plešastega neki financer in raportiral starešini. Sprva niti opazil ni, kaj se je zgodilo. Ko pa je zagledal odprte in prazne omare ter prazne stene, mu je čez obraz šinil nasmeh, ki pa je še isti hip zamrl. Rekel je samo: »A tako...!«

Ko so pretrgali telefonsko zvezo, je Džidži zabičal financarjema, da ju bo doletela najhujša kazen, če bosta stvar javila Italijanom prej ko v petnajstih minutah, nakar ju je zaklenil v sobo. Džidži in Šubelj sta odhitela po stopnicah. Pred poslopjem sta zagledala tri karabinjerje. Avto je bil že daleč, tovariši iz Narodne zaščite pa so se v snežnem metežu izgubili v noč. Karabinjerji niso ničesar opazili. Ko pa sta Džidži in Šubelj zagazila v mehko snežno odejo, je v prvem nadstropju nekaj zaškripalo. Džidži se je ozrl in videl, da se odpira okno. Bilo je tisto okno, ob katerem je še pred nekaj minutami na sabljo nabadal sliki Mussolinija in Emanuela. Toda že se je znašel, se obrnil proti oknu in zaklical: »Gospod financer, zaprite okno, soba se vam bo shladila!« Hkrati so prsti njegove desnice in leve trdneje prijeli za pištoli. Okno se je počasi zaprlo. Karabinjerji so stikali glave, toda reagirali niso. Džidži, Šubelj in Tomaž, ki ju je čakal v bližini, so odhiteli na varno. Puške so bile naše!

»Slovenski poročevalec« št. 7, z dne 14. februarja 1942 poroča o tej uspeli akciji Narodne zaščite, navaja pa kot datum akcije 11. februar 1942, kar ni točno.

Poročilo XIV. bataljona karabinjerjev »M« št. 2/20-tajno z dne 5. februarja 1942 pravi, da so 5. februarja 1942 ob pol šesti uri zvečer neznanzi vdrli v prostore finančne kontrole na Bregu št. 6 v Ljubljani in odnesli petinštirideset pušk, dva tisoč sto sedemdeset nabojev in dve pištoli.

Poročilo poveljstva karabinjerjev XI. armadnega korpusa z dne 7. februarja 1942 o položaju v »Ljubljanski pokrajini« pa pravi med drugim: »Pogosti napadi na osamljene vojake in znano težko dejanje 4. tega meseca v prostorih finančne kontrole v Ljubljani dokazuje občutno potrebo upornikov, da si za vsako ceno priskrbijo orožje.«

Da, naša Narodna zaščita si je znala priskrbeti orožje z mnogimi uspešnimi in drznimi akcijami, pa tudi z razoroževanjem fašističnih vojakov in oficirjev, katerim so člani Narodne zaščite in VOS trgali orožje iz rok v sami njihovi »ljubljski trdnjavi«.

Primorski Turjak

Leta 1944 je belogardistična reakcija doživela najhujši poraz na Črnem vrhu nad Idrijo. Poraz je bil tako hud, da so belogardistični voditelji krstili Črni vrh za primorski Turjak. Začetek in konec te postojanke ni bil po osvoboditvi še nikjer podrobneje opisan. Zato objavljamo ta dobro dokumentirani sestavek, ki ga je napisal naš sodelavec ALOJZ RAVBAR.

Poleti 1944 je Nemčija doživljala na vseh frontah hude poraze in izgube. V tem času so zavezniki prodrli do »Gotske črte« v Italiji ter 12. avgusta zavzeli Firence; 20. avgusta so Sovjeti prešli v napad na južni fronti; 23. avgusta je kapitulirala Romunija; 24. avgusta je bil osvojen Pariz; 2. septembra so zavezniki, ki so se izkrcali v južni Franciji, zavzeli Lyon; 14. septembra so se enote Rdeče armade srečale z enotami Jugoslovanske armade pri Turn-Severinu; 16. septembra je Rdeča armada vkorakala v Sofijo.

Tako so se v tem obdobju vrstili dogodki, ki so pričali o bližajočem se vojaškem zlomu hitlerjevskega Reicha in njegovih satelitov.

Da bi si Nemci zagotovili varen umik z Balkana skozi Slovenijo, so začeli vnaprej podvzemanj potrebne ukrepe. Tako so med drugim začeli krepiti s kvislinško vojaško silo tista svoja oporišča, ki naj bi zava-

rovala prometne žile, po katerih bi se utegnil izvršiti umik.

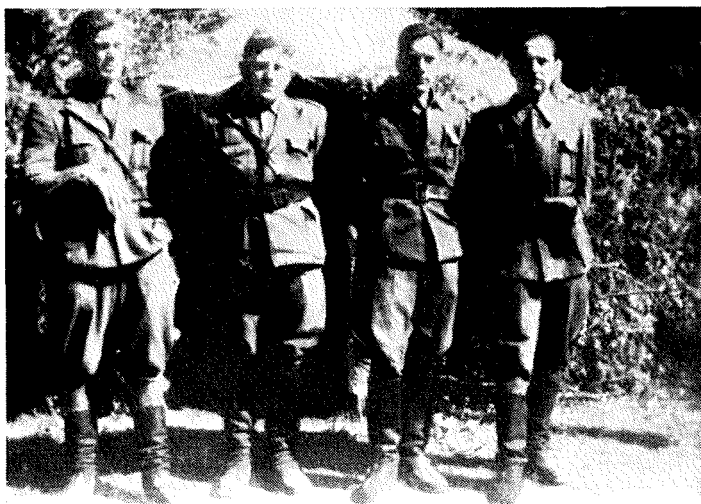
Na Primorskem so medtem mobilizirali mnoge za orožje ali za delo sposobne moške. Slednje so uporabljali za gradnjo raznih strateških objektov, namenjenih za obrambo pred morebitnim zavezniškim izkrcavanjem v severnem Jadranu, mlajše pa so vključili v svoje ali v domobranske vojaške enote. Pri tem so jim ponekod pomagali domobranci, ki so s propagando in s silo mobilizirali vse, kar se je še dalo mobilizirati, ter s temi paberkami krepili svoje že obstoječe postojanke ali ustanavljali nove.

Tako je bila dne 3. avgusta 1944 ustanovljena domobranska postojanka v Črnem vrhu nad Idrijo. Posadka, ki je bila sestavljena povečini iz domačinov in okoličanov, je šlela 147 mož in se je imenovala 15. četa Slovenskih narodnih varnostnih straž. Poveljeval ji je poročnik Jože Jakoš iz Dol pri Litiji, njegova glavna po-

магаča pa sta bila narednik Tone Grum iz Bizovika pri Ljubljani in bogoslovec Rudi Trček iz Črnega vrha.

Poleg že omenjenega cilja je imela ta postojanka še druge namene. Zamišljena je bila kot novo izhodišče za širjenje belogardizma na Primorskem. Z ustanovitvijo te postojanke so se domobranci vrinili v naše osvobojeno ozemlje na tem delu Primorske. Zato je bila ta postojanka tako z vojaškega kakor s političnega vidika zelo važna za razvoj in utrjevanje belogardizma ne le na terenu, ki ga je nadzirala, marveč tudi izven tega. Iz te postojanke, ki je bila nekaka predstraža belih oporišč v Dolomitih, naj bi beli zavirali narodnoosvobodilno gibanje na tem področju, ovirali premikanje manjših partizanskih enot po tamkajšnjem terenu ter tako ali drugače mobilizirali moške v svoje vrste. Poleg tega je imela ta postojanka nalogo, da zaščiti Nemce v Idriji in Godoviču ter da zavaruje zvezo po cesti med nemškimi in domobranskimi postojankami v Idriji, Ajdovščini in Gorici. V ta namen so beli nameravali ustanoviti postojanko tudi na Colu, ki je važno cestno križišče med Idrijo, Ajdovščino, Logatcem in Trnovsko planoto. To postojanko so nameravali ustanoviti ravno na dan napada na črnovrško postojanko, kjer je bilo že pripravljeno potrebno moštvo.

Eden glavnih pobudnikov za ustanovitev domobranske postojanke v Črnem vrhu je bil Rudi Trček, sin enega izmed črnovrških gostilničarjev. Do spomladi 1942 je študiral bogoslovje v Gorici, nato pa je začasno opustil študije ter se povsem posvetil političnemu delu, to je organiziranju bele garde v Črnem vrhu in okolici. Posebno aktiven pa je postal po kapitulaciji Italije. Od časa do časa se je pojavil doma, stopil v stik z domačimi somišljeniki, nato pa ponovno izginil neznano kam. Pri tem je posvečal še posebno pozornost simpatizerjem Osvobodilne fronte ter si prizadeval, da bi jih čimveč odtegnil od nje in jih vključil v svoj tabor. Hkrati se je trudil, da bi se v Črnem vrhu čimprej osnovala domobranska postojanka. V ta na-

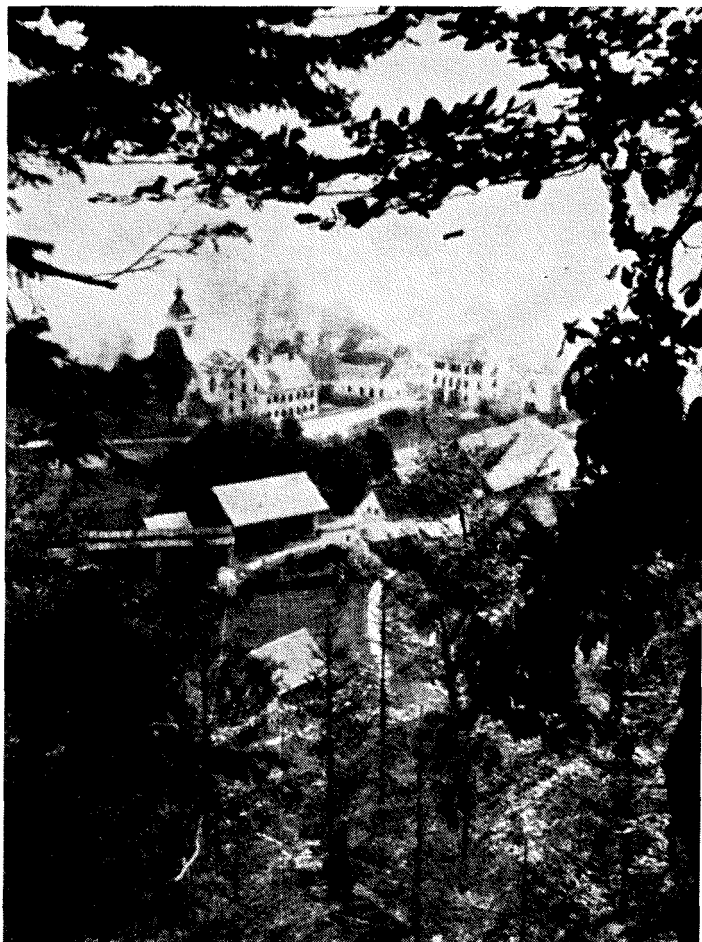
Štab IX. korpusa. Od leve na desno: Peter Stante-Skala, Janez Hribar, Lado Ambrožič-Novljan in Albert Jakopič-Kajtmir

men je vse bolj vneto agitiral za domobranstvo in pripravljajl pogoje za osnovanje postojanke. On in njegovi najožji sodelavci so naposled zbrali potrebno število moških ter iz njih sestavili novo posadko. Večidel so to bili prostovoljci, ostali pa prisilno mobilizirani. Trček in njegovi so slednje primorali vstopiti v domobranske vrste z grožnjami, da bodo zaprli nje in njihove družine, če bi se upirali mobilizaciji.

Domobranci so se utrdili v šoli, cerkvi, župnišču, v poslopju konzumnega društva in v bivši karabinjerski postaji. Poleg tega so bili nastanjeni v številnih zasebnih hišah, tako da je bila vsa vas dejansko ena sama utrjena postojanka. Vas je bila na več mestih obdana

Štab na opazovalnici

Pogled na Črni vrh med napadom

z bodečo žico in močnimi bunkerji, po nekaterih ulicah pa so bili postavljeni španski jezdeci. Stražarska mesta so bila v petih bunkerjih, v vsakem bunkerju pa so imeli po eno težko ali lahko strojnico, ki so bile postavljene tako, da so s frontalnim in križnim ognjem tolkle ves teren v vasi in okrog nje. Pod glavno ulico so naredili kakih 150 metrov dolg rov, pokrit z betonskimi ploščami, ki jim je služil za zvezo med bunkerji, ki so stali na sredi vasi. V zvoniku je bila stalna izvidnica, oborožena s težko strojnico. Vsak dan so hodile patrulje proti Zadlogu, Colu, Idrijskemu Logu in Kanjemu dolu. Posadka je bila oborožena pretežno z italijanskim pehotnim orožjem. Razen pušk in strojnic je imela dva težka in dva lahka minometala.

Vojaško, politično in idejno vodstvo te posadke je tvorila trojka Jakoš-Grum-Trček. O tej trojki je ljubljanski »Slovenec« z dne 17. septembra 1944 v članku z naslovom »Črni vrh-Turjak primorskih Slovencev« zapisal:

»Tri duše so se znašle v enem Črnem vrhu, to je poveljnik poročnik g. Jakoš Jože, narednik g. Grum Tone in pa bogoslovec Trček Rudi. Bili so kvas svoji okolici.«

Istotam je nadalje rečeno:

»Poveljnik, g. Jože Jakoš, je sam navajal z apostolsko gorečnostjo in zgledom fante na pravo krščansko življenje. Pri tem delu mu je neutrudno pomagal domačin bogoslovec pok. g. Trček Rudi.«

Takoj po ustanovitvi postojanke so beli pokazali, kako oni pojmujejo po krščansko živeti in delati. Začeli so z aretacijami tistih domaćinov in okoličanov, ki so sodelovali z osvobodilnim gibanjem, ali pa so jih imeli na sumu, da sodelujejo. Gonili so jih v svoje zapore, jih zasliševali in mučili. Hkrati so začeli tudi lov na domače aktiviste, ki so živeli v ilegali, in na partizanske kurirje. Tako so na primer ujeli komandirja karavle na Javorniku tov. Avgusta Rupnika-Cvetka iz Zadloga. Ker ni hotel ničesar izdati, so ga na vse načine mučili in poniževali. Med drugim so ga privezali za avtomobil ter ga vleкли po črnovrških cestah. Končno so ga zvezanega kakor psa odpeljali v Godovič in ga izročili Nemcem, ki so ga nato ustrelili.

Vsa ta dejstva so privedla štab IX. korpusa do odločitve, da se čimprej likvidira ta postojanka ter s tem prekrži nadaljnje načrte belim in Nemcem.

Podroben načrt za to akcijo je bil v glavnem narejen po zamisli podpolkovnika Petra Stanteta-Skale. Za napad so bile določene enote XXXI. divizije, XXX. divizija pa naj bi z XIX. SNOB Srečka Kosovele in XVIII. SNOUB Bazoviško zavarovala napadajoče enote

pred morebitno intervencijo iz sosednih domobranskih in nemških postojank. XVII. SNOUB Simona Gregorčiča, ki je bila v sestavi XXX. divizije, je tisti čas operirala po Beneški Sloveniji in Reziji zato ni sodelovala v tej akciji.

Pred izvedbo te akcije sta obe diviziji dobili nalogo, da preneseta vse hudo ranjene borce iz bolnišnice »Franje« in »Pavle« na Notranjsko, od koder naj bi jih zavezniška letala odpeljala v Italijo. Ko sta srečno opravili to težko nalogo, sta se diviziji vrnili na Primorsko in se razporedili na področju Črnega vrha.

Za neposreden napad na postojanko je bila določena III. SNOUB Ivana Gradnika. Ko se je vrnila na Primorsko, se je nekaj časa zadrževala okrog Cola, nato pa se je premaknila v bližino Črnega vrha. Napad na postojanko naj bi izvršila 1. in 2. bataljon, 3. bataljon pa bi ostal v rezervi z nalogo, da po potrebi gre na pomoč pri uničevanju posameznih utrdb ali pri morebitnem sovražnikovem izpadu.

Okrog napadajočih enot je bilo organizirano široko zavarovanje z namenom, da se omogoči nemotena izvedba akcije. Enote, ki so bile določene za zavarovanje, so imele nalogo, da v razporedom v obliki žepov in z uporabo manevra zadržijo vsako morebitno zunanjo pomoč. V ta namen je bil osnovan ne le zunanji, ampak tudi notranji zavarovalni obroč z nalogo, da prepreči izpade sovražnika iz postojanke med napadom.

Za sodelovanje pri napadu je bila med drugim formirana tudi minometalska baterija, sestavljena iz 3 težkih minometov.

Toda štab Korpusa je vedel, da tako utrjene postojanke ne bo mogoče uničiti samo s pehoto. Zato je sklenil, da pri tej akciji sodeluje tudi topništvo, ki naj razbije najbolj utrjene točke in s tem olajša pehoti nadaljnje operacije.

Topništvo IX. korpusa je tedaj bilo sestavljeno iz dveh divizionov. Prvi divizion, katerega komandant je bil Jože Vodnik-Maroko, je bil sestavljen iz dveh baterij. Prva baterija je imela 1 havbico 100 mm, druga baterija pa 1 gorski top 75 mm. Drugi divizion, ki mu je poveljeval Mirko Malnarič, kasneje pa Janko, je bil sestavljen iz dveh protitankovskih baterij.

Komandant vsega topništva IX. korpusa pa je bil kapetan Aco Zupanc.

Ko so enote XXX. in XXXI. divizije dobile ukaz, da pripeljejo na področje Črnega vrha tudi svoje težko orožje, je 7. SNOUB Franceta Prešerna s svojim topom krenila na pot z Notranjske na Primorsko. Pri tem je imela precej težav s svojim topom, zlasti ob prehodu čez progo Pivka-Postojna. Tedaj so namreč Nemci začeli streljati iz nekega bunkerja na kolono. Ruski bataljon, ki je začasno bil v sestavi Prešernove brigade, je ob nemškem napadu zapustil top in konje, ki so ga vleкли. Preplašeni konji so na slepo zdirjali naravnost proti nemškemu bunkerju in spotoma popadali pod rafali. Da bi prišli do topa, so morali prešernovci napasti bunker. Slednjič so spet dobili top, toda to jih je stalo osem ranjenih.

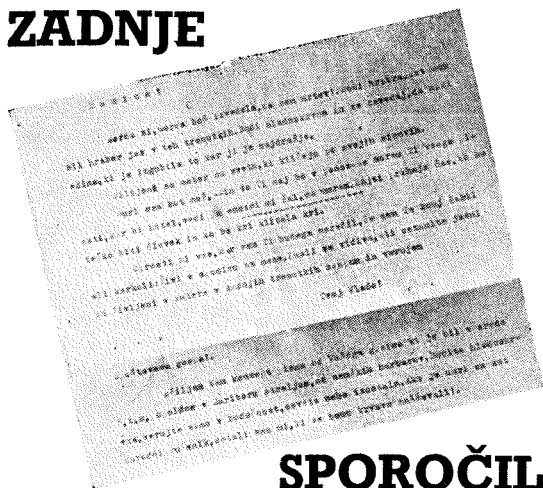
Napad na črnovrško postojanko je moral za vsako ceno uspeti. Kolikšno važnost je štab korpusa pripisoval tej akciji, je razvidno tudi iz njegovega Dnevnega povelja z dne 29. avgusta 1944, ki ga je razposlal enotam, ki so sodelovale v tej akciji. V tem povelju je rečeno med drugim:

(Nadaljevanje
v prihodnji številki)

Top peljejo na položaj

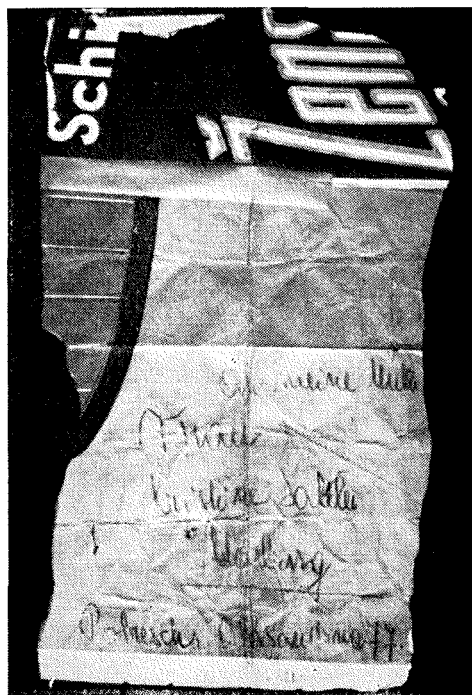
ZADNJE

SPOROČILO

VLADIMIR Satler je bil rojen 19. novembra 1914 v Bazovici pri Trstu. Nato se je s starši preselil v Maribor, kjer je leta 1932 končal šesti razred gimnazije, maturiral pa je dve leti kasneje v Beogradu. Potem ko je odslužil vojsko v Novem Sadu, se je zaposlil pri Davčni upravi v Ptuj. Na tem službenem mestu je ostal do aretacije septembra 1941. Aprila 1941 je kot rezervni podporočnik jugoslovanske vojske do zadnjih možnosti branil prehode čez Dravo, nato pa se je zašel v Haloze in se nato vrnil v Ptuj.

Vladimirja Satlerja so Nemci zaprili, ko je preko Slovenske Bistrice prevažal puške, strelivo, bombe in

pištole k partizanom na Pohorje. Iz taborišča na Borlu mu je uspelo kmalu pobegniti, toda spet so ga ujeli in ga 4. septembra 1941 ustrelili v Starem Piskru v Celju kot talca. Pred svojo smrtjo je napisal poslovilno pismo svoji materi Kristini Satler, ki je stanovala na Podbrežju v Mariboru, na ovitek pralnega praška »Ženska hvala«.

Poslovilno pismo, pisano s svinčnikom, je čez nekaj dni prinesel neznanec materi. Obenem ji je izročil tudi prepis pisma, natipkan s pisalnim strojem, s tolažilnim pripisom. Verjetno je pismo iztuhotal iz ječe in ga prepisal slovenski uslužbenec, ki je služboval kot paznik ali pomožni uslužbenec.

Zadnje sporočilo pokojnega Vladimirja Satlerja je eno izmed značilnih dokazov, kako zvesti so bili naši ljudje svojemu prepričanju tudi tik pred smrtjo.

Mamica!

Morda si, morda boš izvedela, da sem mrtev! Bodi hrabra, kot sem bil hraber jaz v teh trenutkih. Bodi hladnokrvna in se zavedaj, da nisi edina, ki je izgubila to, kar ti je najdražje. Milijoni so mater na svetu, ki kličejo po svojih sinovih.

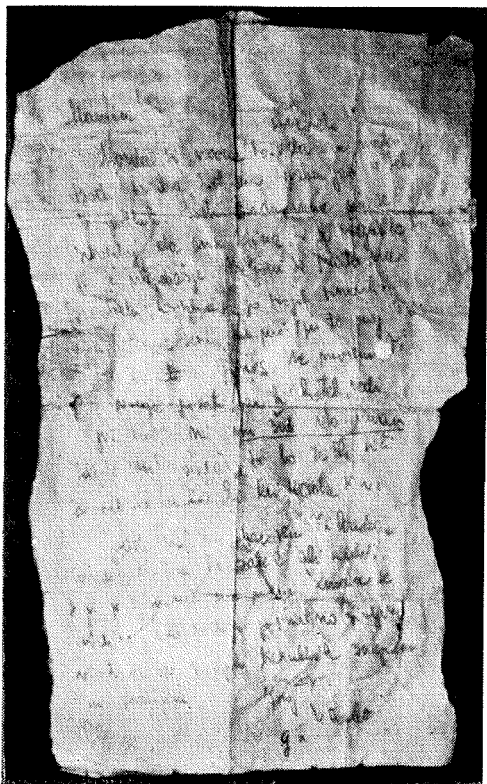
Umrli sem kot mož in to naj Ti bo v ponos. Ne morem Ti vsega pisati, kar bi hotel, vedi pa eno: *ni mi žal, da umrem*. Kajti prihaja čas, ko bo težko biti še človek in ko bo kri klicala kri.

Oprosti mi vse, kar sem Ti hudega naredil, če sem Te žalil ali karkoli. Živi v spominu na mene...

Tvoj Vlado

Spoštovana gospa!

Posiljam Vam koncept pisma od Vašega g. sina, ki je bil v sredo 3. t. m. popoldne v Mariboru ustreljen od nemških barbarov. Bodite hladnokrvna, verujte samo v bodočnost, osveta ne bo izostala. Ako je umrl on kot narodni mučenik, smo ostali mi, ki se bomo krvavo maščevali!

OPERACIJA »KAZEN«

Naslednji odlomek iz spominov Winstona Churchilla nam prikazuje zakulisje političnih dogodkov tik pred fašističnim napadom na Jugoslavijo, in napad sam, imenovan operacija »kazen«. Hitler je hotel kaznovati in pokoriti jugoslovansko ljudstvo, ki si mu je upalo kljubovati v tako odločilnih trenutkih — med pripravami na napad na Sovjetsko zvezo. Udarec na Sovjetsko zvezo je bil torej že pripravljen, v Kremlju pa tega niso verjeli...

General Dill je bil v Beogradu, ko sem mu poslal naslednje sporočilo:

1. aprila 1941

»Vse podrobnejše vesti govore o naglem zbiranju čet za vojno z Jugoslavijo. Pridobivanje časa nasproti Nemcem pomeni

izgubljati ga nasproti Italijanom. Noben izgovor ne bi smel zadrževati Jugoslavije, da ne bi kar najhitreje in z vsemi silami udarila po zadnjih. Začetni uspeh z daljnosežnimi posledicami bi ji bil zagotovljen samo na tak način, obenem pa bi si v kratkem času pridobila veliko količino vojnega materiala.«

V nekaj urah ni mogoče odpraviti napak, ki so se porajale skozi leta in leta. Ko se je pleglo splošno navdušenje, so se ljudje v Beogradu zavedali, da se jim bližata katastrofa in smrt, toda za rešitev je ostalo kaj malo možnosti. Vrhovno poveljstvo je bilo mišljenja, da mora obvarovati Slovenijo in Hrvaško, če hoče ohraniti vsaj navidezno notranjo kohezijo. Lahko bi tudi izvedlo mobilizacijo, pa kaj ko ni bilo nikakšnega strateškega plana. Dill je v Beogradu ugotovil samo zmešnjavo in ohromelost. »Kljub vsem svojim naporom,« je poročal Edenu 1. aprila, »se mi ni posrečilo prepričati ministrskega predsednika, da bi Vas sprejel v prihodnjih dneh. Pojasnil mi je odločitev svoje vlade, da se iz strahu pred negativnimi posledicami v notranjosti ne bo lotila nobene pobude, ki bi jo Nemčija utegnila imeti za izzivalno.« In vendar je Nemčija pripravljala vse svoje razpoložljive sile, ki naj bi kot plaz zgrmele na Jugoslavijo.

General Dill je poslal 4. aprila popolno poročilo o svojem poslanstvu v Beogradu. Iz njega je razvidno, da se jugoslovanski državniki niso prav nič zavedali naglo se bližajoče nevarnosti. Po tem, kako so se vedli in kako so presojali položaj, lahko sklepamo, da so računali na dokaj poznejšo rešitev problema o vojni ali miru. V resnici pa je manjkalo samo dvanajdeset ur do trenutka, ko so se Nemci pognali v napad. Dill je napisal:

»Končni uspeh mojega obiska v Beogradu je bil neuspešen iz več razlogov. Pri generalu (Simoviću) ni bilo mogoče doseči, da bi podpisal kakršnokoli pogodbo. Kljub temu pa

Hitler in Mussolini leta 1941, ko sta bila na višku svoje moči

me je živo prizadela bojevitost vodilnih jugoslovanskih mož. Če bo Jugoslavija napadena ali če bo Nemčija udarila na Solun, se bodo borili. Današnji vojaški razgovori bi utegnili imeti koristne posledice. Možna je izmenjava mnenj in upam, da bi se lahko dogovorili tudi o načrtih, ki bi bolj ustrezali v primeru morebitnih zapletov. Nobeden izmed takih načrtov ne bi vezal ne eno ne drugo stran, toda računati smemo s tem, da bi ga jugoslovanska vojska sprejela.

Simović ni diktator v nobenem smislu, je avtentičen šef in sposoben mož. Njegova naloga ni lahka. Načeljuje kabinetu, katerega se ne upa predložiti v podpis nobenega predloga za sporazum z nami, brez tega pa sporazum spet ni možen. Tako on kot vojni minister Ilić, sicer bolj nepopustljiv, vendar manj inteligenčen, sta videti odločena za borbo...

Jugoslovanska vojska za vojno še ni pripravljena. Simović bi rad pridobil na času, da bi dopolnil mobilizacijo in koncentracije. Iz notranjepolitičnih razlogov ne sme začeti sovražnosti, marveč mora čakati na nemško potezo. Računa, da bo Nemčija udarila iz Bolgarije na južni del države in da bo trenutno pustila Grčijo pri miru... Jugoslovanska vojska bo sodelovala v Albaniji, vendar ne bo začela sovražnosti niti na tej fronti, dokler je ne bo napadla Nemčija.

Takoj po prejemu gornjega sporočila sem hitro poslal naslednji apel:

»Ministrskemu predsedniku generalu Simoviću

1. aprila 1941

Z vseh strani dobivam obvestila o nemških suhozemnih in zračnih silah, ki jih hitijo zbirati in premikati v smeri vašega ozemlja. Naši obveščevalci nam iz Francije poročajo o velikih premeščanjih letal. Bombnike so odtegnili celo iz Tripolitanije, kot poroča naša Vojaška obveščevalna služba v Afriki. Ne morem Vas razumeti, kako naj bi pridobivali na času. Če se hočete rešiti in zmagati, morate napeti vse sile in doseči odločilno zmago v Albaniji ter se polastiti velike množine materiala, ki bi vam tedaj padel v roke. Ko bi štiri nemške alpske divizije, ki se po informacijah našega generalnega štaba pripravljajo za odhod iz Tirolske, že dospele v Albanijo, bi naleteli na precej drugačen odpor, kot vam ga lahko nudijo zaščitne čete demoralizirane italijanske vojske. Ker imam prvič čast obrniti se na Vašo Ekscелenco, si dovoljujem obenem izreči svoje najboljše želje za uspešno delo Vaše vlade. Želim Vam, da bi pogumno ljudstvo, čigar usodo vodite, uživalo mir in neodvisnost.

Zabeležiti moramo edini primer, ko je kremeljska oligarhija dopustila, da je kanila trohica čustva med njene račune.

Ljudski upor v Beogradu je bil popolnoma spontan. Po enotedenskem čakanju se je Stalin

Hitler v spremstvu madžarskega državnega poglavarja admiralja Horthyja, ki je po razkositanju Jugoslavije sodeloval pri delitvi plena

odločil, da se bo izkazal. Njegovi podrejeni so se pogajali z Gavrilovićem, jugoslovanskim veleposlanikom v Moskvi, in z neko misijo, ki jo je Beograd poslal takoj po udaru. Delo je napredovalo počasi. V noči od 5. na 6. april so bili Jugoslovani nenadoma poklicani v Kremelj. Znašli so se pred samim Stalinom, ki jim je predložil osnutek pogodbe v podpis. Pogajanja so bila hitro pri kraju. Rusija je privolila, da bo spoštovala »neodvisnost, suverene pravice in ozemljsko nedotakljivost Jugoslavije«; ako pa bi ta bila napadena, bi se Rusija nasproti njej vedla naklonjeno, zakaj njuni medsebojni »odnosi temeljijo na prijateljstvu«. Vsekakor je to bil edini znak naklonjenosti. Gavrilović je ostal pri Stalinu do jutra in se pogovarjal z njim o vprašanju vojaške pomoči. Ko je bilo njunega razgovora konec, so Nemci že začeli z napadom.

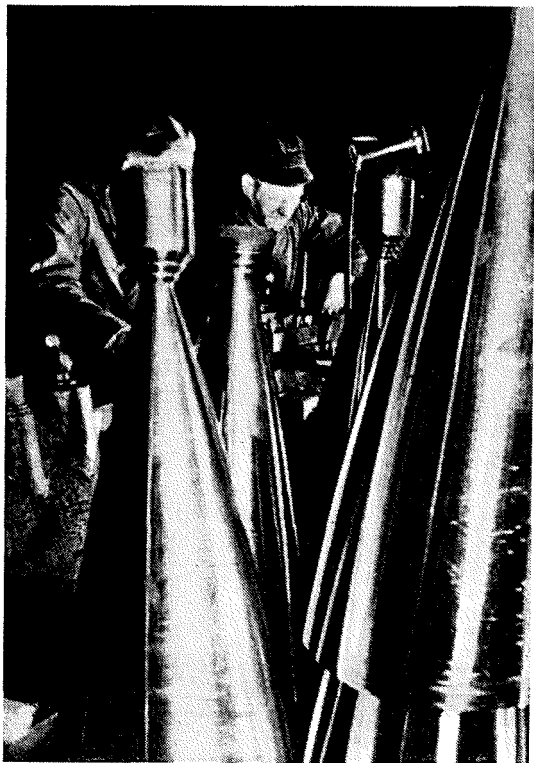
Dne 6. aprila zjutraj so se nad beograjskim nebom pojavili nemški bombniki. V jatah, ki so se neprestano izmenjavale, so priletavali z zasedenih romunskih letališč in tri dni metodično napadali jugoslovansko glavno mesto. Letali so v višini streh in brez strahu pred odporom neusmiljeno razrušili mesto. To operacijo so imenovali »kazen«. Ko se je 8. aprila

spet vrnila tišina, je nad sedemnajst tisoč Beograđanov ležalo mrtvih po cestah in pod ruševinami. Iz morečega dima in ognja so planile na dan podivjane živali, ki so zbežale iz porušenih kletk živalskega vrta. Ranjena štorclja je šepala za glavnim hotelom, ki je bil v plamenih. Omamljen medved, ki ni razumel ničesar več, se je počasnih korakov prebijal skozi tisti pekel in jo v zadregi mahnil k Donavi. Toda medved ni bil edini, ki ni razumel dogodkov.

Operacija »kazen« je bila končana.

Snubitev Japonske

Japonski zunanji minister je 27. marca 1941 obiskal Berlin. Ribbentrop ga je prav po bratsko sprejel. O tem govore zaplenjeni dokumenti. Zunanji minister Reicha se je hvalisal z močjo svoje države: »... Führer razpolaga z najmočnejšo vojsko, kar jih je kdaj bilo... Nemčija ima 240 divizij, med katerimi je 186 določenih za prvo linijo, 24 pa jih je oklopnih... Na kratko rečeno, v vojaškem pogledu so sile Osi absolutni gospodar kontinentalne Evrope. Nemško poveljstvo razpolaga z velikansko vojsko, ki je praktično brez dela. Možno pa jo je uporabiti kadarkoli in kjerkoli bi Führer smatral za potrebno...«

V Kruppovih tovarnah so s polno paro izdelovali bombe in drugo orožje

Ko je Ribbentrop obdelal vojaški položaj, se je dotaknil političnih vprašanj:

»... Zaupal je Matsuoki, da so tisti čas bili odnosi z Rusijo čisto v redu. Po obisku Molotova, med katerim je bilo govora o pristopu k Trojnemu paktu, je Rusija predložila nesprejemljive pogoje. Ti so vsebovali odpovedanje nemških koristi na Finskem, prepustitev oporišč v Dardanelah in močan vpliv v balkanskih deželah, posebno v Bolgariji. Führer ni privolil, ker je menil, da Nemčija ne more za stalno odobriti takšno rusko politiko. Nemčija je potrebovala Balkanski polotok predvsem za svoje gospodarske potrebe in ga nikakor ne bi prepustila ruski nadvladi. V tej zvezi je dal Romuniji posebna zagotovila, kar so Rusi silno zamerili. Nemčija se je morala potem tesneje povezati z Bolgarijo, če je hotela dobiti izhodno oporišče za izgon Angležev iz Grčije. Nemčija se je morala odločiti za ta korak, sicer ne bi mogla uresničiti kampanje proti Grčiji. Tudi to ni prav nič ugajalo Rusom.

V teh okoliščinah so bili odnosi z Rusijo na zunaj normalni in korektni. Vseeno pa so Rusi že nekaj časa kazali svoje nerazpoloženje do Nemčije, ki je večkrat udarilo na dan. Značilna je bila izjava Turčiji. Nemčija je jasno začutila, da sta Rusija in Anglija v tajnih dogovorih po imenovanju sira Stafforda Cripsa za veleposlanika v Moskvi... V določenem pogledu tega niso niti skrivali. Nemčija je pazljivo spremljala vse poteze.

Stalina je (Ribbentrop) poznal osebno in se mu ni zdelo, da bi le-ta bil nagnjen k pustolovščinam. V to pa je niso bili docela prepričani. Nemška vojska na Vzhodu je bila stalno pripravljena. Kakor hitro bi Rusija zavzela stališče, ki bi ga Nemčija utegnila tolmačiti kot grožnjo, bi jo Führer zdrobil. Nemčija je bila prepričana, da bi se kampanja proti Rusiji končala s popolno zmago nemškega orožja in z uničenjem ruske države. Führer je bil trdno prepričan, da bi v primeru vojne Sovjetska zveza bila v nekaj mesecih zbrisana s seznama velikih sil. Gotovo Hitler ni računal zgolj na pogodbe z Rusijo, ampak je bolj zaupal svoji Wehrmacht.

Razen tega niso smeli pustiti vnemar dejstva, da je Sovjetska zveza kljub nasprotovanju razpihovala komunistično propagando v inozemstvu. To se je dogajalo tudi na zasedenih ozemljih Francije, Holandije in Belgije, poskušala pa je razširjati svojo škodljivo dejavnost celo v Nemčiji. Seveda, takšna propaganda ni predstavljala nobene nevarnosti za Nemčijo, njene učinke v ostalih deželah pa je Matsuoka še posebno poznal. Zunanji minister Reicha je navedel primer baltičkih držav, kjer je bila v enem samem mesecu ruske okupacije likvidirana vse inteligenca in je bil položaj naravnost strahoten. Nemčija je budno spremljala dogodke in ne bi prenašala niti najmanjše grožnje z ruske strani.

Prihod nemške vojske v Srbijo

A Nemčija je morala biti zavarovana za hrbtom zaradi končne bitke z Anglijo...«

...Matsuoka se ni mogel pritoževati, da ga zunanji minister Reicha ni pošteno seznanil s položajem.

Preden se je po sibirski železnici vrnil v domovino, je Matsuoka ostal ves teden v Moskvi. Udeležil se je številnih dolgotrajnih razgovorov s Stalinom in Molotovom. Edino poročilo, ki ga imamo, je Schulenburgovo, toda nemški veleposlanik je vedel samo tisto, kar so Rusi in Japonci želeli. Zdi se, da vse resnične in pretirane izjave o nemški moči niso čisto nič prepričale japonskega odposlanca. Previdno obnašanje nemških voditeljev v zvezi z morebitnim konfliktom z Združenimi državami je zapustilo globok vtis na Matsuoko. Istočasno pa je iz Ribbentropovih besed zvedel za grozeč in vse širši prepad med Nemčijo in Rusijo. Ne vemo, koliko je vedel povedati o tem novim gostiteljem. Zdi se, da je Matsuoka bil blizu Molotovu kot Ribbentropu, saj je gledal na prizorišče s posebno ugodnega položaja... Očividno ni verjel, da je Velike Britanije konec, niti ni bil prepričan o tem, kaj naj bi se zgodilo med Nemčijo in Rusijo. Ni bil za to, ali pa ni imel pooblastila, da bi se v imenu svoje države obvezal glede kake odločilne akcije. Mnogo raje se je odločil za pogodbo o nevtralnosti, ki je v nepredvidenih dogodkih dopuščala vsaj dovolj časa za razvoj, kot se je malo pozneje tudi zgodilo.

Dne 13. aprila se je Matsuoka poslovil od Schulenburga. Sporočil mu je, da je bila v zadnjem hipu sklenjena sovjetsko-japonska nena-

padalna pogodba, ki naj bi bila »zelo verjetno podpisana danes popoldne ob 14. uri po krajevnem času«. Obe strani sta popustili glede spornega otoka Sahalina. Nemškemu veleposlaniku je zagotovil, da novi sporazum niti najmanj ne škoduje koristim Trojne zveze...

Schulenburg poroča o manifestacijah enotnosti in tovarištva, ki so bile prirejene po Stalinovem nalogu na železniški postaji ob Matsuokovem povratku na Japonsko. Vlak je odpeljal z enournu zamudo zaradi pozdravov in ceremonij, ki so bile nepričakovane tako za Japonce kot za Nemce. Prišla sta celo Stalin in Molotov. Sila prijateljsko sta pozdravila Matsuoka in člane spremstva ter jima želela srečno pot. Potem je Stalin javno povprašal za nemškega veleposlanika. »Ko me je našel,« je pravil Schulenburg, »mi je prišel naproti in mi položil roko na ramo, rekoč: 'Moramo ostati prijatelji. V ta namen morate storiti, kar je v Vaši moči.' Nato se je Stalin obrnil k nemškemu vojaškemu atešeju. Prepričal se je, če govori s pravim človekom, potem pa mu je dejal: 'Naj se zgodi karkoli, mi bomo ostali prijatelji.' Schulenburg je dodal: 'Nedvomno se je Stalin hotel poslužiti tako prisrčnih pozdravov, ker je dobro vedel, da bo zbudil pozornost številnih osebnosti, ki so bile prisotne.'«

Toda pristrčno pozdravljanje je bilo le komedija. Stalinu je bilo gotovo znano iz raznih poročil, da Nemci premeščajo izredno velike sile vzdolž sovjetskih meja, kar je ugotovila britanska obveščevalna služba. Samo deset tednov je še manjkalo do strašnega Hitlerjevega napada. Manjkalo pa bi jih samo pet, če ne bi bilo vmes zakasnitve, ki so jo zakrivila operacije v Grčiji in Jugoslaviji. (Nadaljevanje)

V 2. številu BORCA let. 1961 so bili objavljeni tudi spominski sestavki, ki obravnavajo delovanje komunistov v zadnjih letih pred vojno. Taki spominski članki so zelo velikega pomena tudi za razumevanje NOB, saj je KPJ že v tem razdobju postavila temelje, na katerih je leta 1941 lahko popeljala jugoslovanske narode v oborožen boj proti okupatorju. Ker je prav iz tega razdobja delovanja KPS izredno malo ohranjenega dokumentarnega gradiva, so taki sestavki toliko pomembnejši in predstavljajo važen vir za proučevanje zgodovine KPS.

Gledano iz tega stališča, pa morajo biti podatki v takih spominskih sestavkih kar se najbolj da točni. V obeh sestavkih Viktorja Stoparja sta netočno označena datuma dogodkov, ki jih opisuje kot eden izmed udeležencev. V prvem sestavku »Samo do drugega poglavja« na str. 53 obuja spomine na partijsko šolo, ki jo je organiziral CK KPJ leta 1940 v Makarski. Tovariš Stopar ni mogel iti v šolo konec oktobra, ker se je šola začela konec septembra in je trajala do sredine oktobra. Ta majhna razlika v času ne bi bila vredna popravka, če ne bi šlo pri tem za dejstvo, da je CK KPJ organiziral to šolo tik pred V. državno konferenco KPJ (od 19. do 23. oktobra 1940) in ne po njej. Del udeležencev šole je odšel zato na konferenco direktno iz šole.

V sestavku »Sestali smo se v hišici na hribu« na str. 61 pa opisuje Stopar tretjo konferenco KPS, na kateri je bil delegat. Ta konferenca ni bila leta 1939, temveč leta 1940 (1939. leta je bila konferenca KPS, in sicer v noči med 31. XII. 1939 in 1. I. 1940 v Joštovem mlinu pri Celju). Tretja konferenca je bila priprava na V. državno konferenco KPJ. Ohranjena je tudi resolucija III. konference, datirana z letnico 1940. Uspeli smo ugotoviti celo dan konference, ker so se trije udeleženci spomnili, da je bilo to na praznik Sv. Petra in Pavla, ki je to leto padel na soboto.

Alenka Nedog

Afrika nam je čedalje bližja

»TROBENTE ne trobijo zaradi veselja... Življenska nevarnost, življenska nevarnost! trobi trobenta... Samo zaradi življenske nevarnosti trobi trobenta.« Tako se začena pesem »Bolečina sveta« nekega afriškega plemena.

Neznani avtorji te pesmi so imeli pred očmi še kolonialno

gospodo, krvave pogrome, pa kazenske ekspedicije kolonialne vojske. Od takrat se je že marsikaj spremenilo.

V zadnjih dveh, treh letih se je osvobodilo pol Afrike. Po drugi svetovni vojni pa se je tostran in onstran ekvatorja osvobodilo kar štirideset držav.

Predsednika Tito in Nkrumah ob intonaciji ganske narodne himne v luki Tema

Morda bo že letos zaplapolala zastava svobode na Kili-
mandžaru, najvišjem vrhu
Tanganjike in vse Afrike.
Morda se bo že drugo leto pri-
ključila Tanganjiki tudi Ugan-
da, leto ali največ dve pozneje
pa tudi Kenija. Tedaj bo tek-
el Nil od svojega izvira, nek-
daj zavitega v temo mistike, pa
do izliva v Sredozemsko morje
po svobodnih deželah. In ven-
dar so imeli Britanci še pred ne-
kaj leti svoje garnizone v Kairu!

Sredi Lomeja, glavnega me-
sta Toga, so lani odkrili mo-
gočen spomenik neodvisnosti.
Ko so v navzočnosti predsed-
nika Silvanusa Olympia od-
grnili platno, sta se pokazala
na ogromnem podstavku mi-
šičast črnc, ki meče s svojih
ramen težko breme kolonializ-
ma, in črnka, ki drži v roki
bronasto skledo, iz katere bo
vedno gorel svetel plamen svo-
bode.

To je bil veliki dan mlade
republike. »Moja dežela je
končno svobodna,« je izjavil
predsednik Olympio, ko je
stopil k veličastnemu spome-
niku in proglasil neodvisnost de-
žele.

Zdaj gori plamen svobode v
večini afriških dežel. Le v por-
tugalskih kolonijah vlada de-
jansko še zakon srednjega ve-
ka, stari kolonialni sistem. To-
da dan, ko bo vsa celina od
Kaira do Capetowna pod svo-
bodnim soncem, ni več daleč.

Sto, dve sto let so plačevale
afriške dežele davek Francozom,
Angležem, Portugalcem,
Špancem. Po prvi svetovni
vojni sta si Velika Britanija
in Francija razdelili Togo in
Kamerun, kakor da bi šlo za
kak srednjeveški fevd. Ta
»gentlemanski« sporazum je
nato še potrdilo Društvo naro-
dov. To je bila pravna stran
te operacije. Dejansko pa je
šlo le za razdelitev vojnega
plena, ki je ostal po porazu
Nemčije v prvi svetovni vojni.

V tem času so eni in drugi
storili le malo za Afriko. De-
jansko jim je šlo le za to, da
bi našli cenene surovine, od-
krili še nedotaknjene gozdne
površine, našli ugodna tla za
razne industrijske rastline. Za-
to so se orientirali na kulture,
ki so prinašale denar. Interesi
evropskih kolonialnih držav so
bili na prvem mestu.

Vzemimo za primer le Togo.
V vseh 46 letih francoske
uprave je Francija le malo
storila za to deželo. Na prste
obeih rok bi lahko prešteli do-
mačo inteligenco, domače in-
ženirje ali zdravnike. Ne sa-
mo to — devet desetih prebi-
valstva sploh ni znalo pisati.
Na listi izvoznih predmetov ni
bilo industrijskih izdelkov, te
so morali uvažati iz Evrope, se
pravi iz Francije. V deželi je
bila ena sama bolnišnica, pa
še ta je bila na razpolago
predvsem tujcem...

Pač pa so Francozi zgradili
v Dakaru moderno velenje
in veliko luko, toda Dakar le-
ži na poti v Južno Ameriko.
Modernizirali so pristanišče v
Abidjanu, glavnem mestu Slo-
nove obale, saj gre prek te
luke tudi del trgovine Zgor-
nje Volte pa republike Mali.
Zgradili so tudi več železnic,
da bi posamezne afriške de-
žele odprli francoski trgovini,
olajšali izvoz rude, lesa, bom-
baža in drugih kultur pa se-
veda približali francoske pro-
izvode tem deželam. Zato pa
niso gradili železnic, ki bi po-

vezale posamezne kolonije med
seboj.

To že ni bilo v njihovem in-
teresu, to bi lahko le utrdilo
zavest afriške skupnosti. Tudi
Britanci niso povezali Egipta s
Sudanom ter Sudana s Kenijo
in Ugando. Vendar s tem zgo-
dovinskega procesa niso mogli
za dolgo ustaviti.

Veter sprememb je zavel
tudi v Keniji, saj je dobil ke-
nijski parlament sedaj prvič v
svoji zgodovini »črno« večino
in vendar je veljala prav ta
kronska kolonija še lani za
rezervat škotskih farmerjev in
upokojenih oficirjev nekdanje
britansko-indijske armade.

Gana je bila prva črnska
država, ki se je postavila na
svoje noge, Mavretanija zad-
nja. Združena arabska repu-
blika je bila prva država Afri-
ke, ki je uvedla načrtno gos-
podarstvo; zdaj imajo že vse
te dežele vsaj osnovne ele-
mente načrtnega gospodarstva.

V gradnji so veliki objekti:
hidrocentrale na Nilu, Nigru,
Volti, Zambezi, veliki nama-
kalni kanali v Združenih ara-
bskih republikah, v Sudanu, Nige-

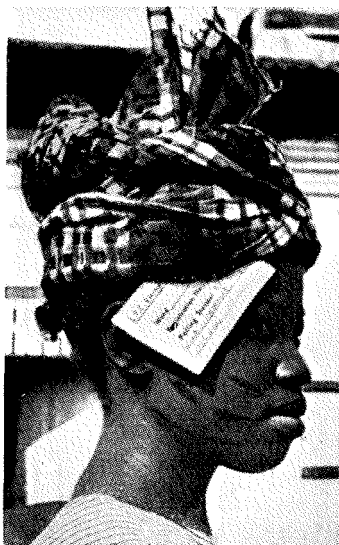

Premier Gvineje Sékou Touré (na levi), ganski premier Nkru-
mah (v sredini) in liberijski voditelj Tubman. Fotografirani so
bili ob posvetovanju o načrtih vseafriške skupnosti v Liberiji

riji. Liberija, ki je bila prej le simbol osvobojenih črncev, je medtem postala veliki izvoznik kavčuka in železa, pod njeno zastavo plovejo čedalje številnejše ladje. V zadnjih nekaj letih je napravil ta kontinent večji korak naprej kot prej v sto letih.

Pred zadnjo vojno je imela naša država pravzaprav le eno samo diplomatsko predstavništvo v Afriki, in sicer poslaništvo v Kairu. Sedaj pa imamo praktično v vsaki neodvisni afriški deželi najmanj poslaništvo, poleg tega pa celo vrsto aranžmajev o trgovinskem, kulturnem in drugem sodelovanju. V celi vrsti držav predavajo naši profesorji, delajo in študirajo naši znanstveniki, naši tehniki in inženirji pa so zastopani praktično v vseh afriških deželah. Afrika hoče odpreti svoja vrata na stežaj, saj so jih prejšnji gospodarji držali predolgo zaprta.

Z Afriko so se naši narodi spoznali ob prvem obisku predsednika Tita v Afriki — v Etiopiji, Lani, med bivanjem predsednika Tita v Združenih narodih, so se stiki z afriškimi voditelji še poglobili. Sorodni cilji so pripeljali v ste-

Tudi v osvobojenih deželah Afrike dobivajo ženske volilno pravico. Na sliki vidimo dekle iz Južne Nigerije z volilnim listkom

kleno palačo ob East Riverju (na sedež Združenih narodov) celo vrsto prominentnih afriških državnikov. Takoj po novem letu je obiskal našo drža-

vo predsednik Gvineje Sékou Touré, nedavno pa je predsednik Tito vrnil obisk.

Ne delamo si utvar, da v Afriki veliko vedo o naši državi. Ker je bilo le malo šol — in še na teh so o naši državi le malo govorili — niso imeli niti možnosti, da bi kaj več zvedeli o nas. Vedo pa prav gotovo, da smo mi na njihovi strani, da smo z vsemi, ki niso proti nam, da smo visoko dvignili zastavo svobode in da je v najbolj kritičnih trenutkih nismo spustili niti za milimeter navzdol. Morda vedo tudi to, da se Jugoslavija med vsemi državami gospodarsko najhitreje razvija. Kar ti ljudje prav gotovo vedo, pa je to, da mi tudi delamo, kar mislimo.

V državah, ki jih je obiskal, predsednik Tito ni srečal diplomatov in profesionalnih politikov, ne, našel je ljudi sorodnih mišljenj, voditelje, zveste svojemu narodu, in narode, zveste svojim voditeljem. In s temi je razpravljaj, kakor razpravljajo med seboj le prijatelji, odkrito in tovariško.

Predsednik Tito je prvi evropski predsednik, ki je obi-

Ribolov na obali Gane

skal Afriko. Res je bil de Gaulle že večkrat v Afriki, toda predsednik Francije je v bistvu obiskal le bivše francoske kolonije, sedaj republike — članice francoske skupnosti. Njegovi obiski so imeli v sebi tudi nekaj značilnosti inspekcije.

Titov obisk je bil prvi njegov stik s »črno« Afriko in »črne« Afrike z njim. Ta stik je zanikal predsodek o globokem sovraštvu med belim in črnim človekom, o usodnih razlikah med belo in črno civilizacijo. Ta predsodek so »beli« umetno vzdrževali, da bi tako prikrili svoje dosedanje početje in tako zabrisali sled za seboj. Napravili so iz tega »znanstveno« kategorijo, toda s tem še niso mogli zanikati svoje odgovornosti pred zgodovino.

Fašistična internacionala

EICHMANN, rabelj milijonov, je spet prebudil vest človeštva, ki se je po končani drugi svetovni vojni čedalje bolj uspavala z zavestjo, da je z zmago zaveznikov nemški fašizem dokončno premagan in uničen. Toda grenko smo se vsi prevarali, in če se je nemški fašizem v bratskem objemu s fašisti vsega sveta po vojni potuhnil, je prav Eichmannov primer dokazal, da nemški fašizem še živi in da se sploh ne skriva več. Res je, da so na nürnberškem procesu obsodili na smrt nekaj najbolj odgovornih fašističnih voditeljev in organizatorjev, toda če pomislimo, da so šteli nemški gestapovski, esesovski in esajevski odredi okoli pet milijonov mož in da je bilo teh uradnih morilcev nedolžnih ljudi obsojenih komaj 0,5 %, vsi drugi pa, od vodilnih članov do prostakov teh pobijalnih odredov, pa niso odgovarjali za svoje zločine ne pred nobenim mednarodnim ne nemškim sodiščem, tedaj je lahko razumeti, da ta množica poklicnih zločincev ni spremenila svoje kože ne svoje nravi in da se zdaj vsi močno trudijo obnoviti čase, v katerih

Evropa se je približala Afriki, Afrika pa Evropi. Afrika sedaj za nas ni več nekaj eksotičnega, nerazumljivega, postala je del sveta, v katerem živimo in s katerim se srečujemo vsak dan. Še nikoli se ni toliko govorilo o Afriki — niti za časa najhujših bojov v Libijski puščini. Takrat so listi prinašali le fotografije s fronte, o pravi Afriki pa niso črhnili niti besedice.

Zdaj pa je pred nami prava Afrika, pred nami je živ svet dvajsetega stoletja, mravljisce narodov, ogromna stavba, v kateri hoče imeti vsak narod svoj dom, vsi skupaj pa veliko streho nad seboj. Ta streha — 30 milijonov kvadratnih kilometrov — je trikrat večja od naše evropske.

Pred nami se je odprl nov svet.

M. O.

so kot privilegirana kasta plaval v masti. Mnogi so se v strahu pred kaznijo razbežali po vsem svetu, saj so bili izvrševalci najbolj okrutnih, najbolj nečloveških ukazov najvišjega foruma fašistične oblasti, oblasti brez morale in brez vesti. Najbolj nečloveško brezvestno pa je, da so jih mnogo sprejele francoske, španske, nizozemske in druge vojaške oblasti v sestav svojih tujskih legij, kjer še nadalje izvršujejo svoj pobijalski poklic med kolonialnimi narodi. Mnogi uživajo pod lažnimi ali praviimi imeni gostoljubje Združenih držav Amerike, Argentine in nasploh držav Južne Amerike, precej jih je na Japonskem ter v nekaterih drugih državah Azije in Afrike. Kajpak, največ pa jih živi v Nemčiji, kjer mirno opravljajo službe uradnikov, učiteljev, sodnikov, profesorjev, oficirjev in podoficirjev nove nemške armade — ali pa uživajo visoko pokojnino.

Fašizem ima svoje privrženke in simpatizerje po vsem svetu. Vodilni nemški fašisti, ki so se zlasti s pomočjo Vatikana razbežali po vsem svetu, so tamkaj, kjer živijo, v službi

tamkajšnjih najbolj mračnih reakcionarnih sil. Povsod, kjer živijo, ustanavljajo s pomočjo domačih fašistov nove fašistične organizacije, ki skrivajo svoje fašistično jedro pod najrazličnejšimi nedolžnimi imeni. Sredstev jim ne manjka. Vse ogromno bogastvo, ki so ga naropali pri Židih in pri narodih okupiranih držav, se je stekalo k vrhovom fašistične hierarhije. To silno bogastvo si težko predstavljamo, ker presega njegova vrednost v denarju vso našo domišljijo. Samo Göringovo privatno premoženje so tik pred zlomom fašizma natovorili na dva tovarna vlaka, ki sta skrivnostno neznanokje izginila. Samo naropanih dragocenosti poljskih Židov (zlatnina, srebrnina, zlato zobovje, dragulji, dragocene umetnine, dragoceno krzno in tako dalje) je bilo za nekaj tisoč železniških vagonov, vsota tujih valut, ki so jih pokradli Židom, pa je šla v milijarde dolarjev. Da ne govorimo o bogastvu, ki so ga fašisti naropali v Franciji, Belgiji, Norveški, Nizozemski, Avstriji, Grčiji, Jugoslaviji in drugod. Vse to bajno naropano bogastvo pa se je vdrla v zemljo. Kakor se tudi čudno sliši, v resnici se je vdrla v zemljo. Poskrili so ga; zakopali med skalovje, v zemljo, potopili v jezera. Iz teh neizčrpnih, skrbno skritih zlatih rudnikov ter s podporo kapitalistov — fašističnih simpatizerjev črpa fašistična internacionala svoja sredstva. Že leta 1944, ko so tudi najbolj zagrizeni fašistični voditelji začutili, da se jim bliža konec, so prenesli neizmerna denarna sredstva v Španijo ter v Argentino.

V Nemčiji obstaja dolga vrsta organizacij, ki so oblastno dovoljena, čeprav so te organizacije čisto fašistične. Delujejo pod raznimi nedolžnimi imeni kot n. pr. NATIONALE JUGENDGEMEINSCHAFT (Narodna mladinska skupnost), SCHILLER JUGEND (Schillerjeva mladina), BISMARCK JUGEND (Bismarčkova mladina), MARINE JUGEND (Mornarska mladina), NATIONALER STUDENTENBUND (Narodna dijaška zveza), JUNG-SS (Mlada SS), KAMPFGRUPPE GERMANIA

(Germanska bojna skupina) in tako dalje.

Oglejmo si še nekatere fašistične prvake, kje in kako zdaj žive. Zanimivo je, da je mnogo proslulih nemških fašističnih vojnih zločincev na Bližnjem vzhodu, kjer žive pod arabskimi imeni. Prosluli fašist Von Leers se imenuje danes Omar Amin in je nekakšni šef fašistične internacionale. SS-Gruppenführer Leopold Olein se imenuje Al Nacher. Mnogo jih živi tudi na Japonskem, a največ v Španiji, v Argentini in sploh v državah Južne Amerike. V Združenih državah imajo nemški fašisti svojo fašistično organizacijo »Arijski vitezi«. Prosluli angleški fašist sir Oswald Mosley je znan zaščitnik nemških vojnih zločincev in šef angleške fašistične organizacije »Imperial fascist League«. Enake neofašistične organizacije delujejo v Avstriji, v Švici, v Belgiji, v Španiji, v Italiji; zlasti močne so te organizacije na Švedskem in v Franciji. Značilno za nebudnost pred nevarnostjo fašizma je zlasti dejstvo, da so bili kongresi fašistične internacionale septembra 1951 v Zürichu, maja 1952 v Parizu, januarja 1956. leta in januarja 1957 v Lausani, marca 1959 v Innsbrucku ter oktobra 1960 spet v Parizu.

S tem ko obsojamo nemški fašizem, pa seveda ne obsojamo nemškega naroda. Tudi v Nemčiji sami so protifašistične organizacije, ki se ostro borijo proti tem nevarnim pojavom, ki jih več ali manj čiti vlada sama. Medtem ko preganja komuniste, pa dopušča, da se fašizem, skoraj bi dejal, nemoteno bohoti. Z materialno in moralno podporo, ki jo dobiva nemški militarizem od ZDA in ostalih zahodnih držav, se nemški fašizem bolj in bolj napihuje. Mi, ki smo bili deležni vseh grozot nemškega in italijanskega fašizma, pa nenehno opozarjamo zlasti našo mladino, kaj je fašizem in kakšne okrutne namene ima za Evropo in ostali svet.

*(Po nemških
antifašističnih virih
zbral T. Seliškar)*

Brazilijska in Janio Quadros

OBE največji državi obeh Amerik sta na začetku letošnjega leta dobili novega državnega poglavarja v Washingtonu je razmeroma mladi Kennedy stopil na mesto že trudnega Eisenhowerja. V Braziliji je namesto razmeroma mirnega in bolehnega Kubitscheka prevzel predsedniške posle dinamični Janio Quadros. Dogodki v Beli hiši so razumljivo zbudili veliko pozornost in sprožili vprašanja, ali bodo ZDA zdaj ubrale drugačno pota. Napak pa bi bilo, če bi nam blišč in trušč ob spremembah v Washingtonu onemogočil razgled po Braziliji, ki ji daje odslej pečat osebnost Jania Quadrosa.

Preden spregovorimo o novem predsedniku, je bržčas treba povedati to in ono o Estados Unidos do Brasil, Združenih državah Brazilije. Za marsikoga bo najbrž novost podatek, da je Brazilija po površini četrta največja dežela na svetu. Z 8,5 milijoni kv. kilometrov so pred njo samo še LR Kitajska, Kanada in Sovjetska zveza. Brazilija je večja od ZDA, večja je od cele Evrope.

»Dežela brez ljudi«

Toda to je še zmeraj »dežela brez ljudi«. V tej ogromni deželi živi komaj kakih 65 milijonov ljudi. In če bi imela Brazilija takšno gostoto prebivalstva kakor, denimo, Zahodna Nemčija, bi na njenem ozemlju živelo nič manj kot 1,9 milijarde ljudi.

Okoli dve tretjini prebivalstva sta evropskega porekla, dobra petina so mešaneci vseh vrst. Štirinajst odstotkov prebivalstva tvorijo črnci, potomci tistih dvanajstih milijonov Afrikancev, ki so jih privlekli na plantaže kave in sladkornega trsa in ki so ostali v deželi, ko je bilo suženjstvo leta 1888 odpravljeno. K tej ljudski mešanici je treba dodati še Indijance in Azijce.

Neizkoriščene možnosti

Če drži, da je Brazilija »dežela brez ljudi«, potemlji drži tudi, da njena industrijska moč ni v nikakršnem pravem sorazmerju z velikanskimi naravnimi bogastvi te dežele. Naravna bogastva pa so res velika. Naštejmo samo dragocene minerale. Manganovo rudno izvažajo malone izključno v ZDA, možnosti za njeno izkoriščanje pa so veliko večje. Dežela pa ima tudi velikanske zaloge monazita, iz katerega pridobivajo torij, nekakšen nadomestek za uran, skratka važno jedrsko gorivo. Zlata pridobe letno okoli 130.000 unč. Če k temu dodamo še mico, dragocen mineral, brez katerega si sodobne električne in elektronske industrije ni moč predstavljati, če dodamo še petrolej, nikelj, tungsten, železo in premog, bi bil seznam načetih, a še zdaleč ne izkoriščenih naravnih zakladov v glavnem zaključen.

Brazilija je kakopak znana po svoji kavi. Ta kava pa dela Brazilcem sive lase. Čim boljša

je letina, tem slabše volje so. Čeprav namreč potrošnja kave po svetu narašča, ostaja v skladiščih čedalje več vreč z rjavimi zrni.

Vreče, vreče, vreče

Tako je imela Brazilija leta 1958 na zalogi 14 milijonov vreč neprodane kave, naslednje leto 26 milijonov vreč, leta 1960 pa že kar 34 milijonov vreč. Ob letini 1958/59 je bila ponudba brazilske kave na svetovnem trgu že tako velika, da bi Brazilija sama lahko krla svetovno potrošnjo, ki znaša okoli 38 milijonov vreč.

Se kratek pogled v brazilsko zgodovino. Kaže, da je obale Brazilije prvi ugledal Španec Vincente y Pinzon februarja 1500. Dokončno pa je Brazilijo odkril Evropi portugalski pomorščak Pedro Alvarez Cabral. Brazilija je bila portugalska kolonija vse dotlej, dokler ni dinastija Braganca leta 1807 zbežala iz Lizbone pred Napoleonovo armado in prestavila svoj sedež v Rio de Janeiro. Brazilija je tako postala kraljevina in ostala monarhija do 15. novembra 1889, ko je bila z revolucijo ustanovljena republika, Združene države Brazilije.

Samomor v predsedniški palači

V novejši dobi je dal politični podobi Brazilije pečat voditelj delavske stranke Getulio D. Vargas, ki je najprej bil začasni predsednik od 1930 do 1933, nato pa pravi predsednik. Na volitvah leta 1945 je bil poražen, leta 1950 pa vnovič izvoljen. Vargas se je zavzemal za nacionalizacijo nekaterih gospodarskih panog. Ko ga je zarota v vojski prisilila k odstopu, si je v svoji predsedniški palači 24. avgusta 1954 pognal kroglo v glavo. V poslovnem pismu je obtožil »mednarodne finančne kroge«. Na njegovo mesto je stopil sedanji podpredsednik Joao Cafe Filho, voditelj tako imenovane progresivne stranke.

Na predsedniških volitvah 3. oktobra 1955 pa je bil izvoljen Juscelino Kubitschek in ostal na tem mestu vse do januarja letos.

Kubitschek je bil po materi Čeh. Kot samouk se je prebil

od pomožnega poštnega uslužbenca do predsednika največje republike v Južni Ameriki.

Ker brazilska ustava določa, da noben predsednik ne more biti drugič izvoljen, je Kubitschek hitel na vso moč, da bi izpolnil svoj življenjski sen — izgradnjo Brasílie, prestolnice dežele, oddaljene od obale 1000 km v zračni črti. S tem je omogočil najboljšim arhitektom in urbanistom, da so pustili fantaziji prosto pot in dal poudarek težnji, ki naj bi pripeljala do tega, da se ne bi več večina prebivalstva gnetla na ozkem pasu ob obali.

Brasília, ki jo je gradilo 80.000 delavcev, je privedla do silovitih špekulacij z zemljo, do še večjih inflacijskih pojavov, Juscelinu pa vendarle pomeni spomenik njegovega predsednikovanja.

V petih letih

Bilanca Kubitschkovega predsedniškega mandata sicer ne pomeni uresničenja njegovega gesla »50 let napredka v petih letih« in tudi ne gesla, ki ga je oznanjeval v kampanji za predsedniške volitve — »energija, preskrba in prometne zveze«, toda kljub temu je v petih letih dosegel tole:

■ Namesto 7 milijard kubikov ima zdaj Brazilija 80 milijard kubikov vode v zbiralnih jezerih hidrocentral.

■ Avtomobilska proizvodnja je zrastle iz nič v letu 1956 na 170.000 vozil leta 1959. V Braziliji izdelujejo jeepe in renaulte, mercedese in volkswagne pa avtomobile DKW.

■ Omrežje (pretežno netlakovanih) cest na deželi se je povečalo od 22.000 na 40.000 kilometrov.

Novoizvoljenega predsednika Quadrosa je množica navdušeno sprejela

■ Letna proizvodnja jekla je dosegla dva milijona ton.

■ Tuje investicije v Braziliji so dosegle v minulem letu rekordni znesek več ko pol milijarde dolarjev.

Nasprotno pa so samo v minulem letu življenjski stroški zrastle za nič manj kot 52 %. Na ozemlju Brasilie so skočile cene zemlje, da še nikoli tako. Tako je na primer neki špekulant z nepremičninami kupil 50.000 kv. metrov pred desetimi leti za bote 20 cruzeirosov. Zdaj plačujejo en sam kvadratni meter po 600 cruzeirosov!

Kuta še ne napravi ...

Kubitschek je bil voditelj stranke socialnih demokratov. Ker pa kuta še ne napravi menih, tudi etiketa »socialnodemokratska« ni mogla prikriti dejstva, da je šlo za stranko birokratov in veleposesnikov.

Zato ni bilo nič čudnega, da je Brazilija z odprtimi rokami sprejela kandidata drugečnega kova, Jania Quadrosa, 43-letnega bivšega profesorja portugalščine. Izmed 12,5 milijona Brazilcev, ki so volili novega predsednika, je več ko polovica dala svoj glas Janiu da Silva Quadrosu, ki je dobil tako za 1.600.000 glasov naskoka pred zastopnikom birokratov in vojske feldmaršalom Henriquom Teixeiro Lottom. Quadros je zmagal ne samo v svoji domači državi Sao Paulo, marveč je dobil večino tudi v Lotovi državi Minas Gerais in v ostalih državah.

Latinski obraz, nordijski možgani

Pravijo, da ima Janio Quadros latinski obraz in nordijske možgane. Drugače rečeno, velik govornik je, zna razvneti množice, med predvolilno kampanjo je hodil v pomečkani obleki in s sendvičem v žepu malicat med delavce. Hkrati pa ima »nordijski« smisel za razmišljanje in za organiziranje.

Te svoje lastnosti je Quadros izpričal v Sao Paulo, ki mu pravijo južnoameriški Chicago, ker je v resnici najbolj dinamično mesto v Južni Ameriki.

Quadros je namreč nagnal strah v kosti birokratom, ki jih je zapustil Kubitschek.

Velikanski uradniški aparat in korupcijo, ki je zvezana s tem, je napadel — z listki. To je praksa, ki jo je začel uveljavljati, ko je bil izvoljen najprej za župana Sao Paula, nato pa za guvernerja države Sao Paulo. Gre za listke, na katerih na primer piše: »V 24 urah mi pošljite seznam vseh vaših uradnikov in njihovih plač.« Ti listki so razgalili marsikaj: na desetine, na stotine in tisoče uradnikov se je pokazalo kot popolnoma nepotrebnih, kakor slovitihi »18 oslov iz Sao Paula«, pravih sivčkov, ki so bili vpisani v plačilne sezname občinske uprave in »vlekli plačo« — dokler jih ni Quadros odkril.

Ko je prevzel mesto državnega poglavarja je Quadros kaj hitro odkril, da Združene države Brazilije plačujejo v dolarjih (ki jih dežela krvavo potrebuje) 300 višjih častnikov. To odkritje je bila posledica listka, na katerem je pisalo: »V 24 urah mi pošljite seznam vojaškega osebja v Združenih državah Amerike z opisom misij, ki so jih opravili, ali jih morajo opraviti.«

Čistka v višjih sferah

Javno mnenje se smeje in ploska, ko vidi, da je Quadros začel čistko tudi v višjih sferah državne uprave. Častniki, ki so bili nekoč opora reakcionarnih režimov, so neenotni glede na novega predsednika, birokracija pa je nemočna.

Ko je Kubitschek izročil posle Quadrosu, je stopil v Brasilijsko letalo, namenjeno v Evropo in se razjokal — iz sentimentalnih razlogov. Na tisoče državnih uradnikov, ki so ga pospremili na letališče, je prav tako jokalo — toda iz praktičnih razlogov. Med drugim kaže, da je nekaj dni pred koncem svojega predsednikovanja Kubitschek odobril nastavitve 3000 novih državnih uradnikov. Temu je sledil listek: »V 24 urah mi preskrbite seznam uradnikov, nastavljenih v zadnjih 14 dneh in vedite razloge nastavitve.« Vse državne uprave in organizacije s čudnimi imeni, kot na

primer I.D.G.E., C.O.T.A.P. itd. so dobile listke, ki so spravili uradnike na noge. Doslej je žrtev te čistke med birokrati okoli 10.000, toda število se bo povečalo: Quadros pravi, da bo samo v Sao Paulu odstranil 11.000 brezdelnežev z državne plačilne liste.

Realističen politik

Quadros je realističen politik, po nazorih pa katoliški konservativec. Njegova realistična politika pa utegne povzročiti precej preglastic drugega novopečenemu predsedniku v obeh Amerikah — Kennedyju. Že na minulem jenskem zasedanju Združenih narodov je Brazilija opustila doslej nepopustljivo stališče (po zgledu ZDA) glede sprejema LR Kitajske v OZN. Zdaj je slišati, da Quadros povečuje možnost priznanja LR Kitajske. Quadros je odločen zboljšati gospodarski položaj Brazilije in zato je pričakovati, da bo obnovil in razširil stike — predvsem gospodarske — z državami zunaj zahodnega bloka.

Delavski zastopniki

Za njegovo politično dejavnost je značilna tudi novica, da je dal navodila ministroma za industrijo in delo, naj sestavita pravilnik o sodelovanju delavskih predstavnikov v upravah velikih državnih in na pol državnih podjetij. V svoji direktivi ministroma je Quadros izrazil prepričanje, da bo ta ukrep prispeval k povečanju proizvodnje in produktivnosti dela.

Po zamisli novega brazilskega predsednika naj bi volitve organizirali sindikati. Na njih bi bile predložene liste petih ljudi, od katerih bi bil eden izvoljen za zastopnika delavcev v upravi podjetja.

Tudi ta Quadrosov sklep sodi med ukrepe, ki jih je storil, da bi napravil delo državne uprave in državnih podjetij, ki so pod nadzorstvom države, učinkovitejše, hkrati pa je ta ukrep udarec konservativnim krogom, ki napadajo državno intervencijo v gospodarstvu in državni sektor v gospodarstvu.

Jože Šircelj

DROBNE

zanimivosti

● **JOHN KENNEDY** bo imel 100.000 dolarjev letne plače, poleg tega pa še 70.000 dolarjev za razne stroške in 100.000 dolarjev za nadomestilo dobička svoje osebne imovine. Na razpolago mu je 18 luksuznih avtomobilov s šoferji, jahta, velik motorni čoln, dve letali — »Boeing 707« in »Super Constellation« — štirje helikopterji, Bela hiša, brezplačna hrana, luč in plin, 72 osebnih služabnikov (med njimi pet kuharjev) privatni kinematograf, plavalni bazen in televizijski sprejemniki.

● **ZNANI FILMSKI IGRALEC** **DANNY KAYE** bo prejel 250 milijonov dinarjev za film, v katerem bo igral Churchilla, Roosewelta in Stalina v dobi, ko so sodelovali na konferenci na Krimu.

● **NACISTIČNI »FÜHRER«** V ZDA je neki George Lincoln Rockwell, ki nastopa v temni sprajci s kljukastim križem na rokavu. Ko je hotel prirediti zborovanje v središču New Yorka, mu je mestni župan to prepovedal, nakar se je »führer« pritožil na sodišče. In glej čudo! Sodišče je ugodilo njegovi pritožbi, in sicer z motiviza-

cijo, da ima v duhu ustave in demokracije vsaka stranka pravico nastopati. Čudna demokracija, v kateri imajo svobodo posnemalci zločinca Hitlerja!

● V **DRŽAVI SALVADOR** **IMAJO VOJSKO**, ki šteje 2000 mož, ima pa 26 generalov in 3 admirale, tako da pride na vsakega 68 vojakov. Ta država ima torej relativno največ generalov in admiralov, ki seveda drug drugega spodrivajo z oblasti.

● O **PUSTU** JE BIL V **VIAREGGIU** **ZANIMIV KARNEVAL**, na katerem so nastopali razni državniški s svojimi političnimi rekviziti. Italijanski premier Fanfani je peljal na vozičku kup brezposelnih z napisom »Brezposelni po 50 lir kilogram« (cenzura pa je ta napis odstranila). Adenauer je peljal kup čelad in bomb z atomskimi gla-

vami, kjer je bilo napisano »Ljudska bomba« (cenzura pa je ta napis nadomestila z napisom »Ljudski bonboni«). Belgijski kralj Baudouin je vlek el voz s premogom, na premogu pa je bila Lumumbova glava (ki pa jo je cenzura pokrila). De Gaulle pa se je predstavil s skupino »cenenih« Alžircev. Prireditelji karnevala so hoteli s tem povedati, da vojna v Alžiru Francijo ogromno stane, cenzura pa menda ni razumela, ker ni ničesar spremenila.

● **BELG. DNEVNIK »VOLKS-GAZET«** je poročal, da je minister za notranje zadeve Katange, zloglasni Munongo, že 18. avgusta lani razposlal šefom svoje žandarmerije okrožnico z navodilom, da je treba premiera Lumumbo likvidirati, če bi prišel v Katango.

Brišejo nam

Kdaj so partizani prvič prekoračili jugoslovansko-nemško mejo?

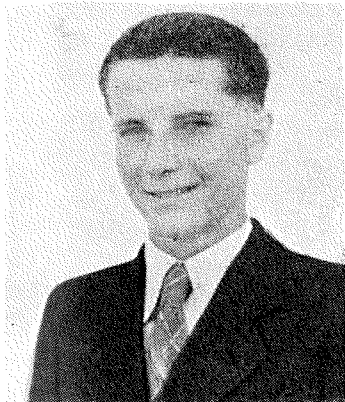
Tovariš B. T. iz Kopra je poslal uredništvu »Borca« pismo z vprašanjem, kdaj so partizani prvič prekoračili jugoslovansko-nemško mejo oziroma sedanjo avstrijsko-jugoslovansko mejo ter tako kot prvi zavezniški vojaki stopili na tla nemškega Reicha.

Doslej je bilo znano, da sta dva tovariša z Jesenic odšla na Koroško nekako avgusta—septembra 1942 (glej dokument 34 Zbornika dokumentov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov). Konec avgusta je mejo prekoračil tudi 3. bataljon II. grupe odredov, ko se je prebijal z Gorenjskega na Štajersko. Uredništvo se je obrnilo na tovariša Ivana Vovka—Živana z Jesenic za pojasnilo. Tov. Vovk je izjavil:

Kolikor vem, je prva šla čez staro jugoslovansko-avstrijsko mejo neka naša pa-

trulja pod vodstvom pokojnega narodnega heroja Matije Verdника—Tomaža, ki je bil sam po rodu Korošec. To se je zgodilo dne 20. februarja 1942 na območju Stola na Gorenjskem.

Po boju v Dražgošah je odšla naša četa, ki je štela približno 40 borcev, v Karavanke. Taborili smo v »Nunskih vilah« na Zabrezniki planini pod Stolom. Te vile so bile cerkvena last; mi smo bili v »Baragovi koči«, ki je nosila ime po misijonarju in škofu Baragi. Najbrž nas je nekdo izdal, da smo na planini. Nemci so zgodaj zjutraj 20. februarja obkolili planino. »Nunske vile« pa so stale na robu gozda, nekaj proč od planine. Tako smo ostali izven obroča. Ko je zjutraj padel prvi strel, smo spoznali nemški načrt in takoj zapustili kočo. Umikali smo se proti

KDO GA POZNA?

Tovarišica Marija Pirman iz Zilec 20, pošta Cajnarje, je dne 28. septembra 1944 našla nedaleč od vasi mrtvega partizana. Kakih deset metrov od mrtlica je našla to fotografijo, ki jo je kasneje, po vojni, izročila občinskemu odboru ZB v Cerknici. Po nekaterih vesteh je bil padli partizan doma nekje na Štajerskem.

Partizanski bunker v Karavankah

vrhu Stola, Nemci pa so nas zasledovali. Nekako opoldne smo se ustavili na vrhu Stola in tam razpravljali, kaj nam je storiti. Nekateri tovariši, predvsem starejši po letih so bili za to, da se takoj umikamo dalje po grebenu Stola. Mi mlajši pa smo predlagali, da na vrhu Stola sprejmemo boj in se umaknemo šele ponoči. Uspelo nam je pregovoriti tudi starejše in tako smo na vrhu Stola počakali Nemce. Tisti dan je bil hud mraz in snega zelo mnogo, zato smo se na bojnem položaju menjavali. Po deset in deset nas je bilo zunaj, ostali pa so se greli v Prešernovi koči. Dve uri pred mrakom, ki je nastopil tisti čas okoli sedemnajste ure, smo poslali tri- ali štiričlansko patroljo čez mejo na Koroško, da bi ugotovila, kako je tam. Ta patrolja je šla čez Vorgelče, od tam pa se je spustila v dolino Zingarice. Malo pred mrakom se je patrolja vrnila in nam povedala, da je toliko snega kot le redkokdaj in da ni mogoče skozi zamete. Povrh pa so bili Nemci že na Mačanski planini. Torej, ta patrolja je prva šla čez mejo, spustila se je kakih pet kilometrov daleč.

Zadnjih nekaj minut pred našim umikom je padel naš tovariš Jože Koder, menda doma iz doline Bače, kot sem sodil po narečju. Kroglja, ki ga je zadela, ko je ležal, se je najbrž odbila od neke skale

in mu pod brado vstopila, izstopila pa na temenu. Ta tovariš je bil tisti dan edina naša žrtev.

Menda junija je prišla iz Ljubljane skupina prostovoljcev. Iz njih in domačih partizanov je bil ustanovljen Cankarjev bataljon v spomin na prvi Cankarjev bataljon iz leta 1941. Iz tega bataljona so patrolje večkrat prestopile mejo, in sicer v juniju in juliju 1942. Dvakrat ali trikrat smo menda šli na Koroško tudi po živino in po hrano v

trgovine. Takrat je Tomaž navezal prve stike s Korošci.

Po boju na Mlinškem sedlu, ki je bil 1. avgusta 1942, pa je Verdnik še z enim tovarišem odšel za stalno čez mejo na teren na Koroško. Proti koncu meseca je šla čez mejo enota iz II. grupe odrediv, toda to je bilo vzhodnejše od nas. Ta enota je prišla v bližino Zelezne Kaple.»

»To so tovariši iz VDV«

Na sliki števil. 2 v 2. številki revije »Borec« je del 3. čete 5. bataljona 1. brigade Vojske državne varnosti. Zastavonoša je tovariš Budimir Teodorovič iz Črne gore. Zraven njega je vodnik voda Stojan Koruza, doma nekje na Primorskem. Za zastavonošo stoji Miro Sliivar, pomočnik komisarja 3. čete, doma iz Velikega Ubelskega pri Postojni. Ostalih tovarišev nisem prepoznal zaradi nejasnosti fotografije.

Po hišah na sliki sodeč je bila fotografija posneta v Podturnu ali v vasi Čepelje pri Nemški loki. Če je slika iz Podturna, potem je bila posneta decembra 1944. Če pa je iz Čepelje, je iz februarja 1945.

Drago Suhi

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

Jara Ribnikar: Vrnil se bom

PROBLEM nekdanjega partizana, neustrašnega borca in invalida, ki se ne more znajti v razmerah povojnega časa, je obdelal že slovenski film Veselica. Tega filma se bo spomnil vsak, ki bo vzel v roke slovenski prevod romana »Vrnil se bom«, ki ga je napisala mlada srbska pisateljica Jara Ribnikar, izdala pa založba Obzorja v Mariboru. Le da je problem, ki se ga je lotila pisateljica v tem romanu, večji in tudi težavnejši. Prav zato to svojevrstno delo sodob-

ne jugoslovanske književnosti zasluži, da nanj opozorimo naše bralce. Problem, ki ga pisateljica obravnava, je namreč še vedno živ in aktualen.

Za kaj gre? Invalid, nekdanji borec, ki je skoraj še kot otrok odšel v partizane, doživlja povojni čas po demobilizaciji z nekim manjvrednostnim kompleksom. Brez ene noge je, z zmaličenim obrazom (v originalu nosi delo naslov »Zašto vam je unakaženo lice?«) in njegova osebnost je zaradi hudih doživetij med vojno ter

zaradi naporov in občutka osamelosti po osvoboditvi precej prizadeta. Po naključju sreča v zakonu in stari meščanski družbi razočarano ženo in njegovo življenje začena dobivati drug smisel. Toda vtem pride do tragičnega naključja. V kavarni, kamor pride na sestanek, trči ob neznanega človeka. Majhna žalitev, spopad, napetost in preobčutljivi invalid ustreli neznanca. Epilog dejanja je sodna obravnava. Javni tožilec, sam nekdanji partizan, ki so mu ustaši požgali dom in pobili najbližje, obtožuje storilca, prav tako nekdanjega partizana. Ali je storilec kriv zločina ali ne in, ali je zanj odgovoren, to je osrednje vprašanje. »Tudi jaz,« ugotavlja v svojem zaključnem govoru javni tožilec, »nasprotujem z branilcem, da bi se ta primer smatral za navaden uboj.... Partizan, invalid, nosilec odlikovanj. Kje je bila kritičnega dne njegova zavest, ki je v vojni ojeklenela? Jaz, ki sem se v vojni do siteda nagledal smrti kot on, zastavljam njemu vprašanje: ali ima mož, ki je v vojni prelivl svojo kri, pravico, da zdaj jemlje življenje drugim? Kdo je dolžan računati z mojo trohno? Kdor ne zdrži, naj se umakne življenju s pota. Družbo moramo varovati pred bivšimi ljudmi. Zločin preganjam v imenu skupnosti.«

Zločina ni mogoče več izbrisati. Storilec je obsojen. Toda sam tožilec ugotavlja, da bo naša skupnost storila vse, da se bo nesrečni invalid vrnil v življenje, da bo postal člen, čeprav še tako neznan, v skupnih naporih družbe. In vrnil se bo tudi k ženi, ki ga ljubi in ki se bo ob njem tudi sama rešila.

Pisateljica torej v tem zanimivem romanu obravnava problem osebne človeške krivde v posebnem okolju vojnih in povojnih razmer in protislovij družbe, ki prehaja v nove, socialistične oblike življenja. Pisateljčin odnos do človeka je prežet z socialističnim humanizmom, zločina pa ne opravičuje, čeprav storilca razume. Seveda pa nakazuje tudi pot za rešitev človeka. Prav zaradi tega je roman zanimiv in bodo spričo aktual-

nosti vprašanja, ki ga obravnava, segali po njem tudi naši bralci.

Bralcem pa bo vseč tudi zanimiv način pisanja, ki je živ in emocionalen, poln pesniških fines. Res pa je, da si pisateljica vseskozi prizadeva, da bi bila v načinu svoje pripovedi čimbolj originalna, pri čemer gre ponekod celo predaleč. Moti tudi to, da je težišče romana v zadnjem delu, ki obravnava sodno razpravo, in je zato ekspozicija predolga. Neglede na stil pripovedi, ki gotovo še ni izčiščen, pa velja na ta roman opozoriti slovenske bralce. Posebno še, ker smo s tem dobili novo delo sodobne srbske književnosti, ki se pogumno loteva sodobnih, aktualnih tem naše stvarnosti.

S. R.

Nova pomembna publikacija

VOJNO-izdavaški zavod JNA v Beogradu pripravlja obsežno dokumentarno izdajo pod naslovom »Ustanak naroda Jugoslavije 1941«. V zborniku bodo prispevki prvororcev, ki so sodelovali v ljudski revoluciji v letu 1941.

Zbornik pripravlja tridesetčlanski uredniški odbor, ki ga sestavljajo vidnejši voditelji in

javni delavci. Odbor je povabil k sodelovanju vse udeležence vstaje. Vojno-izdavaški zavod je v sodelovanju Zveze komunistov, Zveze borcev, z Združenjem vojaških vojnih invalidov, Združenjem rezervnih oficirjev in z drugimi družbeno-političnimi organizacijami organiziral po svojih okrajnih odborih sestanke, na katerih so govorili o izbiri tem in o načinu njihove obdelave. Prijavilo se je veliko število prvororcev iz vse države, ki bodo pisali za to veliko izdajo.

Teme so razdelili v dve skupini. V prvi bodo krajši sestavki, ki bodo orisali najvažnejše vojno-politične dogodke in organizacijo na posameznih območjih, v drugi pa krajši prispevki o posameznih konkretnih dogodkih, enotah in ljudeh v prvem letu vstaje jugoslovanskih narodov. Tako bo prvi del rabil za boljše razumevanje prispevkov o posameznostih.

Do roka oddaje prispevkov, ki je že potekel, je prišlo v uredništvo zbornika okrog 2500 tipkanih strani prispevkov. Ti pa še vedno prihajajo in je odbor zaradi tega, da bi čimbolj popolno zbral vse važne dokumente, rok za oddajo prispevkov podaljšal.

Z zbornikom bomo dobili še eno pomembno delo, ki bo verno in vsestransko prikazalo vstajo jugoslovanskih narodov.

Milan Brezovar: Šole in muzeji

Že dolgo smo pogrešali knjigo, ki bi prosvetnemu kadru pomagala pri izbiri in vodstvu izletov ter ekskurzij po muzejih in razstavah. Zato je lani Državna založba Slovenije izdala priročnik Milana Brezovarja, ki nosi naslov »Šole in muzeji«. Avtor kot uslužbenec muzeja dobro pozna delo muzejev. Posebno prav bo prišla njegova knjiga letos, ko bo mladina v zvezi z dvajsetletnico revolucije večkrat obiskala muzeje kot druga leta. Razen tega je obisk muzejev in razstav v skladu s šolsko reformo in prehajanjem pouka v praktično smer. Pa tudi z

vzgojnega gledišča je obisk muzeja ali razstave mladini zelo uspešen pripomoček pri oblikovanju značaja. Zato je avtor v uvodu zapisal, da je knjiga namenjena predvsem prosvetnim delavcem, in pojasnil, zakaj. Z njeno pomočjo se bodo lahko že pred izletom pripravili na obisk muzeja ali razstave, ker bodo vedeli, kaj bodo pokazali učencem. Poiskali bodo lahko tudi druge vire, da bodo z njihovo pomočjo boljše pojasnili podrobnosti, ki mladino zelo zanimajo. Teh podrobnosti namreč v knjigi, ki je zamišljena kot pregled, ni.

Med drugim je v knjigi tudi poglavje »Učna ura v muzeju«. Napisal ga je s pedagoške plati Venceslav Čopič. V njem je dal prosvetnim delavcem nekaj praktičnih navodil, kako naj organizirajo obisk muzeja in napravijo iz njega učno uro iz zgodovine.

Sledi spisek vseh muzejev po krajih in po strokah, nato pa opis vsakega posameznega muzeja ali razstave po abecednem redu, po krajih, kjer so muzeji. Opisana je zbirka, razstavní prostori, kdaj je muzej odprt, kako se pride do njega in drugo, kar zanima organizatorje izletov in obiskov. V

skladu z važnostjo in obsežnostjo zbirke vsakega muzeja je seveda večjim muzejem posvečenega več prostora. Tako so zlasti obširno opisani Muzej revolucije pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Muzej narodne osvoboditve v Mariboru, med krajevnimi pa slovenjgraški, ki je znan po svoji obširni zbirki.

Zaradi praktične vrednosti, jedrnatosti in preglednosti bo knjiga kot pripomoček in priročnik vsekakor izpolnila svoje poslanstvo in dosegla namen, zaradi katerega je bila napisana in natisnjena.

M. P.

ne, zvezo med Avstrijo, Nemčijo in Italijo. Poudarja, da je bila avstroogrška monarhija steber Vatikana, in prikazuje vse mogoče spletke avstroogrških politikov, predvsem habsburške dinastije proti Franciji in drugim deželam. Pri teh spletekah so se posluževali Vatikana in papeževnega vpliva, saj je »apostolski cesar« imel glavno besedo pri izbiri kandidatov za papeže.

Zelo je razširjena legenda, kako si je Pij X. prizadeval, da bi preprečil prvo svetovno vojno. Avtor knjige navaja dokumente, ki dokazujejo nasprotno. Pij X. je namreč upal v zmago nad pravoslavnim Vzhodom in je zaradi tega tudi vzpodbujal avstrijskega cesarja, naj »kaznuje Srbijo tako, kakor si zasluži«. S tem je povzročil svetovno morijo.

Naslednik Pija X., Benedikt XV., se je trudil, da bi pomagal Avstrijcem in Nemcem tudi s tem, da je poskušal na vsak način preprečiti vstop Italije in Združenih držav Amerike v vojno na zavezniški strani proti centralnim cesarstvom. Pri teh spletekah mu je izdatno pomagal Pacelli, bodoči Pij XII., ki ga je Benedikt XV. ali »švabski papež«, kakor so mu pravili Francozi, poslal kot nuncija v Nemčijo. Pri versajskih mirovnih razgovorih pa je na italijanski predlog bil Vatikan izključen. Vatikan je zaradi tega pripravljaval povračilo.

Naslednji papež, Pij XI, se je izredno bal socializma in je proglašal Mussolinija za velikega človeka. Vatikan se je tajno pogajal s fašisti že leta 1923. Tem pogajanjem je sledil predlog prvaka italijanske katoliške stranke Sturza za polna pooblastila Mussoliniju. Nekaj podobnega se je primerilo deset let nato, ko je prvak katoliškega Zentruma monsinjor Kaas predlagal polna pooblastila Hitlerju.

Italijanski kler sodeluje na vseh fašističnih manifestacijah, Mussolini postane zagovornik papeštva, fašisti prevzamejo jezuitske metode. Sledi Lateranski sporazum. Vatikan: spremlja s simpatijami okupacijo Etiopije, ki jo mi-

MED KNJIGAMI NA TUJEM

Vatikan proti Evropi

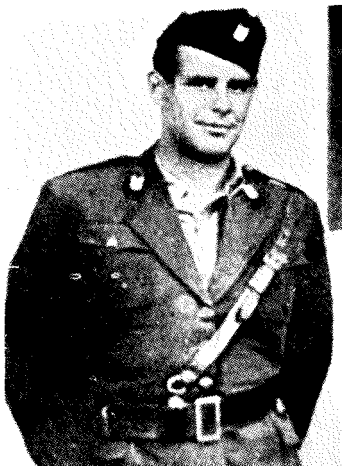
PRI ZALOŽBI Fischbacher v Parizu je izšla knjiga Edmonda Parisa »Le Vatican contre l'Europe« (Vatikan proti Evropi). Knjiga, v kateri opisuje Paris vatičanske spletke v Evropi, je zanimiva tudi za

nas, ker se avtor zelo obširno dotika tudi vatičanskih spletk v Jugoslaviji, to je v Paveličevi Hrvatski.

V prvem poglavju prikazuje avtor položaj v Evropi pred izbruhom prve svetovne voj-

Šef marionetne slovaške države monsinjor Tiso pri Hitlerju. Tiso je prvi ukazal deportirati Žide v Auschwitz

Františkanski pater Filipović — na levi v duhovniški obleki, na desni kot komandant koncentracijskega taborišča v Jasenovcu, kjer je lastnoročno zaklal več sto žrtev

lanski kardinal Schuster imenuje »katoliški pohod«.

Avtor nato navaja dokumente o pomoči italijanskih fašistov in Vatikanu nacistom in Francu. Vatikan je podpiral fašistično intervencijo v Španiji, kakor se je tudi veselil okupacije Albanije. Fašisti, ki so napadli Albanijo na veliki petek, so ta svoj zločin mistificirali, češ da je Kristus umrl za vse ljudi na svetu, torej tudi za Albance, ki bodo pod italijansko okupacijo šele spoznali pravo vero.

»Nacizem je krščanska reakcija na duh iz leta 1789«, je zapisal tajni papežev svetnik Franz von Papen. Temu je Pacelli pomagal zrušiti weimarsko republiko in postaviti na oblast nacizem kot nekakšno protiutež luteranski Prusiji. Hitler se je kmalu potrudil, da je sklenil zelo ugoden konkordat s Cerkvijo, pridobil s tem nemške škofe, in »katoliška mladina« se je spojila s »hitlerjevsko mladino«. Ob okupaciji Avstrije se kardinal Innitzer potrudil izjaviti lojalnost novim oblastem in se prvi dan, ko Hitler pride na Dunaj, sreča z njim. Vatikan je na najboljši poti, da se maščuje za poraz v prvi svetovni vojni.

V posebnem poglavju obdeluje avtor Franca kot sredstvo Vatikanu za nekakšno generalko druge svetovne vojne.

Franco je z muslimani iz Maroka, z italijanskimi in nemškimi fašisti »reševal vero« proti republiki. Monsinjur Gomara je blagoslavljal topove, saj »v vsaki razpoki, ki jo povzročijo z granatami, začne cveteti Evangelij«. Vatikan je priznal Francovo uzurpatorsko vladno, še preden je ta prišel na oblast. In »branilec katoliške cerkve v Španiji« je 3. maja 1945 dal objaviti v časopise: »Adolf Hitler, sin katoliške cerkve, je umrl, braneč krščanstvo.«

Vatikan je potem prodrl še v Belgijo. Katoliška akcija je

imela organizacijo »Kristus kralj«, ki je bila dejansko politična organizacija. Mladino naj bi v njej seznanjali s fašistično ideologijo in jo nato uporabili za napad na demokracijo.

Preko močne germanske manjšine je Vatikan razpredel svoj vpliv tudi v Združenih državah Amerike. Na prvo violino so igrali jezuiti. Znani hitlerjanec jezuit Walsh je vodil univerzo v Georgetownu, kjer se šolajo skoraj vsi ameriški diplomati. Isti jezuit je bil duhovni oče zloglasnega Mac Chartya. Jezuiti so si prizadevali, da bi ZDA ne vstopile v vojno na zavezniški strani.

Avtor knjige nato opisuje vlogo, ki jo je igral kardinal Innitzer od zloglasnem Anschlusu. Naciste in Hitlerja je pozdravil s priporočilom osmim milijonom katoličanov, ki si jih je Hitler priključil, naj sledijo velikemu nemškemu narodu in njegovemu Führerju.

Vatikan ni hotel skleniti konkordata s Čehoslovaško, pač pa je počakal, da se je Hitler polastil Češke in da je postavil na oblast na Slovaškem duhovščino. Vatikan sploh ni hotel intervenirati za mir, ko je Hitler zahteval razkosanje Čehoslovaške. Monsinjur Tiso, »ki naj bi zgradil Slovaško po krščanskem načrtu«, je bil hkrati prvi dobavitelj za Auschwitz.

Ko je prišel na papeški prestol Pacelli, bivši nuncij v

Nacistična in ustaška najvišja gospoda na vojaški paradi v Zagrebu. Od leve na desno sta v prvi vrsti nadškof Stepinac in papeški legat Marcone

Poglavnik Ante Pavelić med zagrebškimi kleriki

Nemčiji, je prišlo do Hitlerjevega vdora in razkosa Poljske. Papež Pacelli se je takoj potrudil, da je imenoval svoje predstavnike v okupirani Poljski in s tem dejansko priznal okupacijo. Tudi kardinal Hlond je sodeloval z Gestapom. Kar pa je papež najbolj zameril Poljakom, je bilo to, da niso šli s Hitlerjem v boj proti pravoslavni Rusiji, marveč so se uprli »krščanskemu okupatorju«.

Na vrsti je Francija. Kler, predvsem vodilni, in nekateri vidnejši katoliki podpirajo hitlerjevsko okupacijo. Izmed 30 škofov, ki jih je Francija obsodila kot kolaboracioniste, je po vojni papež Pacelli odpoklical le tri in še tem »mučenecem« je pripravil nadvse navdušen sprejem v Rimu.

In že smo pri Jugoslaviji. Tajni papežev svetnik Franz von Papen je izjavil, da je III. Reich prva velesila v svetu, ki je ne samo priznala, pač pa si je prizadevala, da bi uresničila velike cilje papeštva. In te velike cilje je uresničeval v Jugoslaviji Ante Pavelić. Dne 18. maja 1941 je Pavelića slovesno sprejel Pij XII. in s tem odobril njegovo prekrščenje Srbov in Židov. Kako je potekalo to prekrščenje, nam je znano. O tem nemo pričajo tisoči pravoslavni duhovniki in vernikov, ki sta jih Pavelić in Stepinac poslala v »božje kraljestvo«. Avtor izredno obsežno dokumentira

ustaške zločine in Stepinčeva dejanja, glede katerih pa je Stepinac izjavil, da ima »mirno vest«. Končno pa niti ni čudno, če je zločinec v Zagrebu imel mirno vest, sam papež Pacelli jo je najbrž tudi imel, ko je Paveliću poslal zahvalno pismo in mu želel vse najboljše za »napredek krščanstva«. Če se papež ni bal priznati in blagoslavljal »krščanskega napredka«, je tembolj razumljivo, da so se Stepinac in njemu podobni še bolj potrudili. Papež je v brzojavki v zahvalo za novoletna voščila 1943 poslal Paveliću zelo toplo zahvalo ter apostolski blagoslov njemu in njegovim »katoliškim« ustašem. V brzojavki leta 1944 želi papež Paveliću, naj mu bog bogato poplača. Pavelića kot katolika so proslavljali vsi mogoči vatikanski veljaki. Ustaški veljaki pa so izjavljali, da vse njihovo delo sloni na veri in da so zvesti pripadniki rimske katoliške cerkve.

Ko je bil Stepinac obsojen kot vojni zločinec, se je papež takoj potrudil, da mu je priznal velike zasluge in ga tolažil. Nekateri se sprašujejo, zakaj ni papež niti z besedico omenil pokolov pravoslavni Srbov ter interveniral pri Paveliću in Stepincu, če sta bila že prijatelja. Tega ni mogel, saj je bil sam zadovoljen z njunim početjem. Zaradi tega se drugi upravičeno sprašujejo, zakaj papež ni bil po-

stavljen pred sodišče, ki je sodilo vojnim zločincem.

Pravijo, da je jezuitski red najboljša obveščevalna služba na svetu. Hitler in njegovi so v zadnji vojni pomorili samo v koncentracijskih taboriščih 25 milijonov ljudi. Papež si je po vsem tem umil roke in dejal: »Nismo bili informirani...«

Avtor v naslednjem poglavju obdeluje dokumente, ki pričajo, da je Himmler bil dejansko le orodje, figura, ki so jo imeli v rokah jezuiti. Hitler sam je dejal o Himmlerju, da je to nemški Ignacij de Loyola. Jezuiti so tudi tu igrali na prvo violino in vsi nacistični prvaki jim pojejo hvalo in čast. Med nemško ofenzivo v Rusiji leta 1942 papež hujska na križarsko vojno...

Kot posledica vojnih zločinov pride do procesa v Nürnbergu. Papež intervenira za vojne zločince in jim že obsojenim pošilja blagoslove ter jih tolaži. Vojne zločince, ki jih zavezniške vojske niso uspele dobiti v roke, papež proglasi za politične begunce ter jih spravlja na varno po samostanih in drugod, da jim priskrbijo boljša skrivališča v »katoliških« državah. Papež sam sprejema zločince in njihove otroke; med njimi je sprejel tudi tri otroke Martina Bormanna. Zločinci se skrivajo v Vatikanu samem. Papež, ki ni nikoli obsodil pokolov pravoslavni in Židov, je interveniral za japonske vojne zločince, ki jih je obsodilo mednarodno sodišče v Tokiu. Po vsej Italiji so brali maše zadušnice za Mussolinijem in italijanskimi vojnimi zločinci.

Na koncu prikazuje avtor, kako je po drugi svetovni vojni ves svet bil porušen in v težavah zaradi vojne, ki je je kriv tudi Vatikan, sam Vatikan pa se je obogatel. Avtor navaja znane finančne mahinacije in gospodarske posle Vatikana. Zaključuje pa s tem, da Vatikan ni prenehal s svojo politiko, pač pa je takoj po vojni ponovno začel zbirati ljudi za nov udar in proglašati nove rešitelje vere in boga; med njimi je na vidnem mestu kancler Adenauer...

Vsestransko in temeljito

V PRVEM tromesečju letošnjega leta je večina krajevnih in občinskih organizacij Zveze borcev imela svoje občne zbornice oziroma konference. Analiza le-teh je kljub raznolikosti političnih in gospodarskih prilik v raznih krajih Slovenije pokazala neke splošne značilnosti, ki so po svoje odraz enovitosti vsega našega družbenega razvoja v zadnjih letih.

Predvsem je potrebno poudariti, da so bila letošnja krajevna in občinska zborovanja v zelo razgibanem razdobju tako v zunanji kot notranji politiki. Prvi meseci letošnjega leta namreč pomenijo za naše organizacije uvod v proslavo dvajsetletnice naše revolucije in razdobje najbolj razgibanih priprav zanj ne samo v okviru Zveze borcev, pač pa v sklopu vsega našega komunalnega političnega sistema. Nadalje pomenijo zborovanja po krajih in občinah tudi pripravo za zvezni kongres Zveze borcev, ki bo junija v Beogradu.

Zborovanja so bila nadalje tudi v času zelo razgibanega zunanjepolitičnega dogajanja. Vrsta dogodkov resno ogroža mir v svetu. Članstvo je razpravljalo o Kongu, o vojni v Alžiriji, o šovinistični gonji proti Slovincem v Trstu kakor tudi o obrekovalni kampanji nekaterih komunističnih partij proti naši državi.

Člani so obravnavali tudi priprave in uvajanje novega sistema v našem gospodarstvu. Zunanji odraz teh priprav je združevanje manjših občin v večje, torej tudi ustrezno združevanje občinskih organizacij Zveze borcev, ki jih čakajo v bližnji prihodnosti odgovornejše naloge kakor zdaj. Vrsta pooblastil dosedanjih okrajnih odborov Zveze borcev prehaja zdaj postopoma na ramena občinskih in krajevnih odborov, ki morajo biti zato kadersko bolj zasedeni in uspo-

sobljeni. To bo pa spet mogoče samo v teritorialno večjih občinah, kjer je več sposobnih ljudi.

Pokazalo se je, da organizacije posvečajo največ pozornosti skrbi za svoje člane. To pa nikakor ne pomeni, da bi bilo večje število članov socialno ogroženih, pač pa je to samo odraz hotenja za zvišanje življenjske ravni vseh naših ljudi. Zadnja leta je vedno manj članov, ki bi se neposredno obračali na posamezne predstavnike ali višje forume, da bi dosegli svoje zakonite pravice. To pomeni, da večina članov te svoje pravice že ima oziroma da krajevne in občinske organizacije bolje delajo in se prizadetim ni treba obračati na višje predstavnike. Večina socialnih vprašanj članov je tudi že rešena z zakoni, toda prav vseh primerov tudi z zakoni ni moč rešiti vsled njihove raznolikosti. Zaradi tega so se morale osnovne organizacije lotiti takih vprašanj s pomočjo drugih predpisov ter s poiskale in tudi našle ustrezno rešitev. Precej kritičnih pripomb je bilo zoper počasnosti pri delu zavodov za socialno zavarovanje in tudi komisij za priznanje službene dobe pri Zvezi borcev, ki so včasih zelo počasne.

Velika večina občinskih in krajevnih organizacij je prenehala reševati svoje notranje probleme v okviru lastnih možnosti in z lastnimi sredstvi. Večina organizacij že več let, vsekakor pa zadnje leto bolj kot prejšnja, rešuje vprašanja svojih članov preko ljudskih odborov in drugih oblastvenih ustanov. Zveza borcev ohranja tako le nadzorstvo nad izvajanjem zakonskih določil, je moralno odgovorna za izvajanje zakonov in skrb za ljudi ter daje pobudo in nasvete oblastvenim organom. S problemi, ki bi jih sicer lahko reševali in

bi jih tudi morali reševati oblastveni organi, se ukvarjajo še nekatere organizacije v gospodarsko manj razvitih krajih. Zunanji odraz takega ali drugačnega načina dela organizacij so njihovi proračuni. Tam, kjer vse delajo s pomočjo oblastvenih organov, je slika razdelitve finančnih sredstev precej drugačna kakor tam, kjer je Zveza borcev sama za vse.

Ponekod še vedno ni popolnoma jasno niti voditeljem v podjetjih, niti predstavnikom ljudske oblasti ter aparatu pa tudi ne prizadetim, kdo naj rešuje stanovanjska vprašanja članov Zveze borcev. Tu in tam se še vedno primeri, da posamezniki zahtevajo od organizacije stanovanja, kot bi bila ta gradbeno podjetje in investitor ter bi bila torej njena izključna naloga graditi in dajati stanovanja članom. Tako gledišča so posledica nerazgledanosti in površnega spremljanja našega družbenega razvoja.

Organizacije rešujejo vprašanja svojih članov čedalje v večji meri v okviru splošnega gospodarskega razvoja, naraščajočih možnosti, potreb in porasta življenjske ravni vseh naših državljanov. To velja tudi za stanovanjsko politiko. V zadnjem času so člani, ki živijo v slabih stanovanjih, dobili upanje, da bodo v nekaj letih rešili to, tako važno vprašanje zase in svoje družine. V petletnem načrtu gospodarskega razvoja bo samo v Sloveniji zgrajenih nad 50.000 stanovanj. V Sloveniji je približno 2000 članov v slabih stanovanjih, torej jim je potrebno samo 4 odstotke vseh stanovanj, ki jih mislijo zgraditi. Čeprav je stanovanjsko vprašanje za posameznika zelo pereče, v splošnem gledano le ni toliko strašno, da bi vzbujalo zaskrbljenost in pomisleke, da ga ni mogoče rešiti.

Sploh pa se uveljavlja stališče, naj stanovanjska vpra-

šanja zaposlenih članov rešujejo podjetja sama. Občinski ljudski odbori naj skrbijo za reševanja stanovanjskih vprašanj članov, ki niso zaposleni (upokojenci in invalidi) ter tistih tovarišev in tovarišice, ki so zaposleni v manjših podjetjih ali ustanovah, ki nimajo lastnih sredstev za stanovanjsko gradnjo.

Niso redki taki tovariši in tovarišice, ki že vrsto let delajo na delovnih mestih, za katere se zahteva višja strokovna izobrazba, kakor pa jo imajo. Toda ti so se med delom na samem delovnem mestu že tako izurili, da ne zaostajajo za strokovnjaki z ustreznimi šolami. Nerazumljivo je, zakaj ne dajo tem ljudem spričevala o usposobljenosti. V večini podjetij so delavci že tako plačani po učinku in bi izdajanje takih spričeval, ki bi pomenila vidno priznanje vsakemu posamezniku, ne pomenilo večjih sprememb v delitvi dohodka, pač pa se lahko komu zgodi, da bo pozneje prikrajšan pri pokojnini.

Kritike, da člani ne bi mogli dobiti ustrezne zaposlitve, so postale že zelo redke. V našem razvijajočem se gospodarstvu je dovolj delovnih mest in njihovo število še vedno narašča. Načelo, naj se reši vprašanje bolnih in starejših članov s pokojnino, invalidnino ali priznavalnino, mlajših in zdravih pa s poklicnim usposabljanjem, se je zakoreninilo v članstvu. Zveza borcev naj te tovariše ali tovarišice usmerja in spodbuja posameznike, ki še oklevajo. V mnogih podjetjih so se že organi delavskega samoupravljanja sami lotili te naloge zaradi pomanjkanja kvalificirane delovne sile. V teh podjetjih je usposabljanje članov samo del splošne kadrovske politike podjetja. V nekaterih manjših podjetjih v oddaljenih krajih je manj možnosti in manj zanimanja za poklicno usposabljanje ali izpopolnjevanje. Gospodarski položaj takih podjetij je navadno slabši, ker so tudi podjetja sama nastala zaradi negospodarskega reševanja obstoja ljudi v teh krajih.

Preteklost nam je zapustila vrsto vprašanj, ki jih mora

zdaj reševati naša družba. Eno izmed teh je obstoj kmetov na slabi hribovski ali kraški zemlji. Ti se ukvarjajo z ekstenzivnim poljedelstvom, ki zahteva veliko delovne sile, dohodek pa je nizek. Zato se zlasti mladina množično seli v mesta in se tam zaposluje, ker ima večje možnosti za zaslužek. Ta pojav ni značilen samo za Slovenijo, ampak za vso Jugoslavijo in druge razvite države. Toda hribovski kraji so pri nas med vojno največ prispevali. Izseljevanju mladine v mesta so se pridružile še izgube v vojni. Organizacije rešujejo vprašanje starih in onemoglih članov ter invalidov po takih krajih na različne načine. Največkrat je lastništvo zemlje ovira, da bi prizadeti dobili invalidski dodatek ali priznavalnino. Zato urejajo ta vprašanja tako, da skupnost prevzame zemljo, posameznik pa tako pridobi pravico do socialnih dajatev. Včasih je tudi to težko zaradi čustvene navezanosti posameznika na svojo zemljo.

Organizacije posvečajo tudi precejšno skrb zdravljenju in sistematskim pregledom članov. Znano je, da je odstotek umrljivosti članov nad povprečno umrljivostjo drugih državljanov. To je posledica vojnih naporov. V mnogih občinah so se že lotili sistematskega pregleda vseh članov ali posameznih, bolj ogroženih kategorij (tisti, ki so se kot mladoletniki udeležili NOB in prvi partizani).

Zgodovinska dejavnost je v raznih krajih zelo različna. Nekatere organizacije mnogo

prispevajo k zbiranju zgodovinskih podatkov, pišejo kronike in krajevno zgodovino, izdajajo razne publikacije za šole, zbirajo in urejajo življenjepise padlih borcev ter sodelujejo pri izdelavi partizanske topografije. Drugod pa zgodovinske komisije sploh ne delajo. To je povsod tam, kjer se organizacije ukvarjajo same z vsemi svojimi vprašanji in za zgodovino ne ostane dovolj časa, sredstev in sil.

Če napravimo po kratkem izvlečku iz občnih zborov oziroma konferenc ZB, ki nam lahko služijo kot pokazatelj uspešnosti dela, nekaj zaključkov, nam postane jasno, da je v preteklem razdobju delo Zveze borcev napredovalo, se izpopolnilo in postalo bolj učinkovito. Ljudje se bolj kot prejšnja leta zanimajo za delo Zveze borcev. Dokaz za to trditve je obisk zlasti krajevnih občnih zborov, ki je bil večji kot obisk drugih, bolj množičnih zborovanj. Razen tega se je zlasti v zadnjem času vključilo v Zvezo borcev mnogo novih članov, ki so sicer imeli pogoje za sprejem že prej, pa so doslej iz tega ali onega razloga stali ob strani. Tako opažamo, da število članov ZB raste.

Uspešno delo organizacij Zveze borcev je sad dela tisočev ljudi, ki za to delo žrtvujejo svoj prosti čas. Hkrati pa je prispevek ljudi, ki so bili prvi med vojno, pa tudi zdaj še stojijo v prvih vrstah naše socialistične graditve, k našemu splošnemu napredku.

M. P.

Zgledna zgodovinska dejavnost v Šiški

NA SKUPNI občinski konferenci Zveze borcev bivših občin Šentvid in Ljubljana-Šiška, dne 25. februarja, sta se obe organizaciji združili in izvolili skupen občinski odbor. Enako sta se že prej združila oba občinska ljudska odbora ter večina družbenih in političnih organizacij.

Delegati in gostje so na konferenci razpravljali o celi vrsti

vprašanj. Tudi oba bivša predsednika sta se v svojih poročilih držala vrstnega reda in razdelitve na delovna področja, kakršna je v navadi.

Za razliko od nekaterih organizacij ZB, ki so zanemarile zgodovinsko dejavnost, se lahko oba bivša odbora ZB pohvalita, da sta nekaj ustvarila. To posebno velja za bivši občinski odbor ZB v Šiški.

Že več let se zgodovinska komisija ukvarja z zbiranjem in urejanjem gradiva za zbornik, ki bo opisoval dogodke v Šiški od konca I. svetovne vojne pa do osvoboditve. Prvi del zbornika bo zajemal samo revolucionarno dejavnost med obema vojnama. Za to delo so našli novinarja, ki ima že prakso pri pisanju takih del. Rokopis bo pisec zbornika dal brati predvojnim komunistom, ki bodo dali svoje pripombe in dopolnili, kar se jim zdi, da je premalo obdelano. Pri pisanju in zbiranju gradiva se je pokazalo, da je dogajanje v nekaterih predelih občine zelo lepo in podrobno opisano, v drugih pa ne. O nekaterih razdobjih pa gradiva sploh primanjkuje. Tudi delo nekaterih vidnih revolucionarjev, ki so padli v začetku vojne ali umrli pred vojno oziroma padli, ni dovolj opisano. Pisec zbornika mora te dogodke posebno vestno preiskati in sam poiskati potrebno gradivo. To pa je pogosto zelo zamudno in težko delo. Tak zbornik bo važna zgodovinska snov in je zato odgovornost pisca zelo velika. Zbornik mora predvsem vsestransko osvetljevati dejavnost političnih organizacij in splošno družbeno dogajanje.

Še letos namerava občinski odbor izdati za bivše območje šišenske občine tudi ciklostirano brošuro, namenjeno predvsem šolam in internatom. V tej brošuri bodo fotografije vseh spomenikov in plošč o NOB in predvojnem revolucionarnem delovanju s kratkim tekstom, zakaj je na tem ali onem kraju plošča ali spomenik. V to brošuro pridejo tudi fotografije krajev in poslopij, kjer se je zgodilo kaj važnega za naše revolucionarno gibanje, pa še ni tam spomenika ali plošče. Pri vsakem opisu bo tudi seznam tovarišev, ki vedo kaj povedati o dogodkih, povezanih s spomenikom ali spominsko ploščo. Tako bodo prosvetni delavci lahko izkoriščali za pouk zgodovine domačega kraja in za moralno vzgojo žive priče dogodkov, kar bo na mladino zelo dobro vplivalo zaradi nazornosti in osebnega stika z veterani revolucije.

M. P.

Terenski odbor Zveze borcev »Zelena jama« v Ljubljani združuje 396 članov in članic. Podobno kot druge organizacije Zveze borcev se tudi ta organizacija ukvarja z mnogimi perečimi vprašanji članov; zlasti ti pereče stanovaljsko vprašanje.

Zelena jama je bil pred vojno izrazito proletarski del mesta, zato so se njegovi prebivalci tudi množično odzvali pozivu za boj proti okupatorjem in domačim izdajalcem. S področja terena je izgubilo med NOB življenje 80 prebivalcev. Terenski odbor se je lotil s pomočjo članov zbiranja dokumentarnega gradiva in življenjepisov padlih bor-

cev in žrtev fašističnega nasilja. Še letos nameravajo izdati terensko kroniko, ki bo vsebovala zgodovinski del in življenjepise padlih in umrlih. Nekaj sredstev so že zbrali.

Lani jeseni je terenski odbor organiziral izlet članstva v tovarno v Kidričevem. Izletniki so si ogledali Ptuj, nato pa še tovarno glince in aluminija. Kolektiv tovarne jim je oskrbel vodnika po obsežnih obratih. Ko so si ogledali tovarno in proizvodni proces, je goste iz Ljubljane pogostila ZB iz Kidričevega.

Taki izleti koristijo medsebojnemu spoznavanju članov ZB iz oddaljenih krajev, pa tudi razvedrijo ljudi.

Z občinske konference ZB NOV v Cerknici

Občinske konference se je udeležilo od 79 kar 69 delegatov. Vsi odsotni so bili opravičeni. Že to je dokaz zavesti članov in zanimanja, ki ga je deležna ZB pri svojem delu.

V občini je 24 otrok padlih borcev, ki se šolajo, 5 jih je ostalo doma na kmetijah, 7 pa jih je na visokih šolah. Od vseh otrok, ki imajo pravico do zdravstvene zaščite, se nihče od skrbnikov ni oglasil na občinskem odboru, da bi dvignil zdravstveno knjižico...

Občinski odbor je priskrbel 106 članom ZB zdravniški pregled. Šestnajst članov je odšlo na zdravljenje, 18 pa v bolnišnico. Značilno je za občino to, da je mnogo članov ZB izven socialnega zavarovanja (vsaj do nedavnega so bili).

Veliko težav ima občinski odbor s priznavanjem dvojnih službenih let. Mnogo prošelj je namreč pomanjkljivih. Lani so rešili 131 prošelj, 70 pa jih še čaka zaradi pomanjkljive dokumentacije. Samo v zadnjih dveh mesecih je moral občinski odbor ZB dopolnilno zaslišati kar 130 prič, da je lahko zadovoljil prošnjam članov.

Oseminpetdesetim članom ZB so uredili, da dobivajo dodatek k plači, ki jim pripada kot bivšim borcem ali aktivistom oziroma so jim uredili pokojnine.

V zvezi s tem je treba omeniti, da se je po nekaterih krajih pojavilo mišljenje, da vsem bivšim udeležencem NOB pripadajo pokojnine ali priznavalnine. Sledilo je razočaranje in godrnjanje. To vprašanje je treba gledati v tesni povezanosti z vprašanjem rentabilnosti poljedelstva v takih krajih, kakršni so tudi v cerkniški okolici. Z mnogih kmetij se je mladina že zdavnaj odselila v mesta in si poiskala donosnejše službe, stari ljudje pa so ostali doma. Taki ljudje po navadi pričakujejo edino pomoč v obliki socialnih dajatev.

Skratka: konferenca je pokazala, da je občinski odbor ZB skupaj s krajevnimi odbori vložil mnogo truda, da bi celotna organizacija v občini dobro delala. Le delo v sekciji internirancev so nekoliko zanemarili in pri zbiranju zgodovinskega gradiva so premalo napravili.

M. P.

Ludviku namesto venca

Sredi februarja je v Horjulu tiho, po hudi in dolgotrajni bolezni umrl rezervni kapetan I. stopnje Ludvik Vrhovec, ki je imel ob začetku vojne komaj dvajset let. Leta 1942 je odšel med gorenjske partizane. Tam je po nevarnem križarjenju in bojih postal komisar bataljona. Potem je v Sovjetski zvezi končal letalsko šolo, vendar zaradi bolezni ni mogel biti dolgo v vrstah JLA. Še ne štirideset let star je za vedno zaprl svoje utrjene oči.

SMRT in življenje, življenje in smrt! Naša generacija! Ob misli na Tvoj, na naš boj, ob misli na Tvoja leta, se nam nehote vrivajo nova razmišljanja: umirali smo, da bi živeli, in živimo, da bi umrli.

Umiranje med vojno je bila skoraj vsakdanjost! Mar ni bil ves naš rod obsojen na uničenje? Zato je vse, kar je ostalo živenga, toliko večji uspeh sicer trdega bojevanja. Kolikokrat Te je iskala in lovila svinčena smrt, kolikokrat je bilo tudi Tvoje življenje že nekaj neverjetnega, malo manj kot posmehovanje. Posmehovanje okupatorskim krogom, nemškim topovom in minometalcem, ki so Te, kot tisoče drugih, iskale po skrivnostnih gozdovih Jelovice, po zahrbtnih grapah Pokljuke, med nevarnimi skalami Stola! In iskale so te, ko si se pomešal med ljudi, da bi čistil plevel iz človeških vrst. A ne v dolini ne v gozdovih Te niso dohitele! Nič se ne bi človek čudil, če bi se jim skrival za skalami, za drevesi, če bi jim skušal uteči z begom. Nič! Toda — Tvoja ramena že od nekdaj niso bila vajena krivljenja in se nisi sklanjal niti pred krogliami. Tvoj hrbet je bil vedno pokončen, tako pokončen, da se nisi mogel skriviti niti sedaj, temveč si legel ves, enkrat za vselej. In takega, ležečega, za vselej umirjenega si Te človek ne more predstavljati. Preveč naglo si zgorel in Tvoji letniki se čutijo še premlade, da bi si Te mogli zamisliti drugače kot živega. Živega v tovarni, še bolj živega med partizani, neumornega v armadi!

Vsa delavnica jeseniške železarne je trepetala od vtilih odmevov udarcev po železju, žgoči ognji so se slepeče bliskali pod rokami varilcev. Ob počitku so se Ti poredno vži-

gale svetle oči, ki so jih med varjenjem zakrivala temna očala. In potem! Prišli so, prinesli so suženjstvo! Nemci! Blesk Tvoje varilne žice je tedaj večkrat ugašal in hlastnih rok si prijemal za vznemirljiv kos papirja, na katerem je bilo med drugim napisano:

»Ko prečitaš, daj naprej!«

»Slovenski poročevalec!« Da, ta že od številnih rok zmečkani in umazani papir je vrgel vate nove iskre, ki si jih kmalu raznetil med partizani. Zginil si iz tovarne, da smo samo slutili, kaj se je zgodilo s Teboj. Le redkim si zaupal.

*

Zadnje bukovje se je pomladi 1943 spuščalo v mehko listje in pod nami je ležal Bohinj. na drugi strani Bled z veliko modro kapljo vode. Sanjari smo o drugi fronti, o skorajšnjem koncu vojne. ugibali, kaj bo čez mesec, dva.

Tedaj so rekli:

»Hitro v zbor! Komisar bataljona je prišel!«

Postava je premišljenih korakov prihajala bliže. Tvoja postava! Vojaška bluza na Tebi, opletajoča pelerina na ramenih, prikupna triglavka na prijazni glavi, vse to se Ti je prilegalo prav tako kot usnjen predpasnik, očala in ščit v tovarni pred dvema letoma. Oboje je služilo istemu namenu. Spoštljivo smo na levem rokavu ogledovali tri rdeče črte! In sosed mi je šepnil:

»Vidiš, ta je tisti, ki ne trpi izdajalcev!«

*

Hudo je, če človek pade v vojni, še huje, če pade tedaj, ko vojne ni več. In posebno, če je mlad, tako mlad, kot je bil Ludvik, ČLOVEK NAŠE GENERACIJE! Vojne pač ni mogoče opehariti! Ivan Jan

Število »Borčevih« naročnikov raste

V zadnjem času je začelo število naročnikov »Borca« naglo naraščati. Pri pridobivanju novih naročnikov so se zlasti odlikovale nekatere krajevne organizacije Zveze borcev, pa tudi nekateri posamezniki.

Krajevni odbor ZB NOV Kamniška Bistrica-Godič je zbral kar 28 novih naročnikov in nam poslal tudi celotno naročnino. V dopisu je rečeno, naj Zavod »Borec« sporoči, če ima vezane letnike »Borca« iz prejšnjih let. Tudi v nekdanji občini Bohinjska Bistrica se je naročilo na »Borca« novih 11 naročnikov, od tega dva prosita tudi letnik 1960. Terenski odbor ZB Podbrežje-Maribor je pridobil 6 novih naročnikov.

Med redkimi odpovedmi vzbuja pozornost odpoved osnovne šole Golac iz Občine Hrpelje. Šolski upravitelj piše, da odpoveduje revijo »Borec«, ker ima šola premalo sredstev. Tudi osnovna šola v Materiji v okraju Koper je odpovedala revijo »Borec« zaradi pomanjkanja sredstev. Vsekakor je v današnjem komunalnem sistemu nekaj nemogočega, da šola nima dovolj sredstev, da bi si naročila to ali ono revijo!

PRAVNA POSVETOVALNICA

PODATKI

O POGREŠANEM BRATU

Vprašanje: Zanima vas, kje bi dobili podatke o vašem bratu, izseljencu, ki se že nekaj let ni javil iz Amerike. Tam živi že izpred vojne kot izseljenec. Vedno vam je pisal vsaj enkrat na leto, zdaj pa že dve leti ni glasu od njega. Pisali ste na njegov stari naslov, pa ni bilo ne odgovora ne pisma nazaj.

Odgovor: Obrnite se na Glavni odbor Rdečega križa Slovenije v Ljubljani, Resljeva cesta št. 9. V pismu navedite čimbolj točne podatke o pogrešanem bratu. Seveda predvsem njegovo ime, njegovo zadnje bivališče, točen naslov in podatke, kdaj se je izselil, kje je bil zaposlen. Navedite, da je to vaš brat ter kdaj se je zadnjikrat oglasil. Odgovor boste dobili brezplačno.

ŠTETJE DELOVNE DOBE

Vprašanje: Od decembra 1942 ste delovali kot aktivist, junija 1943 pa ste stopili v NOV. Po končani vojni ste ostali v JLA do 20. 6. 1946, ko ste bili kot hranilec družine demobilizirani. Po osvoboditvi ste bili v Gardijski brigadi v Beogradu kot podoficir. Zato menite, da vam je bila delovna doba nepravilno priznana. Čas od decembra 1942 do junija 1943 vam je občinska komisija za priznanje delovne dobe štela enkratno, čas od junija do 15. maja 1945 pa v dvojnem trajanju. Ni vam pa komisija priznala časa od 16. 5. 1945 do 20. 6. 1946, češ da se vam ta čas šteje v odslužitev kadrovskega roka. Ker ste bili po osvoboditvi podoficir, menite, da je komisija ravnala nepravilno in bi vam morala šteti tudi čas, prebit po osvoboditvi v JLA, v redno delovno dobo. Res niste prej služili vojske, toda nekateri, ki je tudi niso, imajo priznано v delovno dobo ves čas, ko so bili v NOV, pa čeprav so bili takoj po osvoboditvi demobilizirani. To pa je vsekakor krivično.

Odgovor: Mnenja smo, da imate prav in da bi vam morala občinska komisija priznati v delovno dobo tudi čas, ki ste ga po osvoboditvi prebili v JLA. Res pa je,

da se vsem udeležencem narodno-osvobodilnega boja šteje udeležba v NOV v dvojnem znesku, ne glede na to, ali so bili takoj po osvoboditvi demobilizirani. Kako se regulira njih vojaška obveznost, je stvar vojaške oblasti. Toda če ste bili po osvoboditvi aktivni podoficir in ste imeli v času od 16. 5. 1945 do 20. 6. 1946 tudi plačo in druge dohodke ter ugodnosti aktivnih članov JLA, vam sodi ta čas v delovno dobo. Res pa je, da je komisija občine ravnala verjetno na podlagi potrdila vojnega odseka o reguliranju vojne obveznosti. Če je bilo izdano tako potrdilo v vašo škodo, je seveda nepravilno.

Prepričani smo, da ste napravili pritožbo na okrajni ljudski odbor. Končno pa lahko sprožite še upravni spor pri Vrhovnem sodišču LRS. Po našem mnenju morate uspeti.

SLUŽBA V PROSVETI S POMANJKLJIVO IZOBRAZBO

Vprašanje: Dovršili ste osem razredov gimnazije in opravili nato učiteljski diplomski in strokovni izpit. Zaradi pomanjkanja strokovnih moči pa poučujete že dvanaest let matematiko in fiziko v višjih razredih osemletke. Zavedate se, da je za poučevanje v teh razredih potrebna kvalifikacija profesorja oziroma predmetnega učitelja. Ker pa ste borec NOV in imate priznано udeležbo v NOV od leta 1941, menite, da lahko v smislu čl. 198. zakona o javnih uslužbencih dobite kvalifikacijo za opravljanje službe, ki jo sicer že izvršujete, tudi ob pomanjkljivi šolski izobrazbi.

Odgovor: Žal vam moramo sporočiti, da ste v zmoti in da se ne morete potegovati za priznanje kvalifikacije za delo, ki ga sicer opravljate, za katerega pa nimate potrebne strokovne izobrazbe. Vsekakor velja, da mnogo učiteljev z zgolj srednjo izobrazbo poučuje na višjih razredih osemletk, ker pač primanjkuje kvalificiranega kadra — predmetnih učiteljev oziroma profesorjev. Toda če nimate potrebne izobrazbe, ne morete napredovati do tistega razreda, v katerega lahko napredujejo profesorji z visokošolsko oziroma pred-

metni učitelji z višjo šolsko izobrazbo. V pokojnino se vam bodo leta vsekakor štela, štela se vam bo — ob sedaj veljavnem pokojninskem zakonu — tudi plača, ki jo prejimate v zadnjih letih službe. Ne morete pa napredovati v razred, ki bi ga glede na dejansko opravljanje službe lahko zasedli ob ustrezni šolski izobrazbi. Vaše prepiranje, da lahko kot borec NOV pridobite ustrezen razred, ne glede na izobrazbo, je zmotno. Člen 198. zakona o javnih uslužbencih, na katerega se pomotno sklicujete, velja le za uslužbence javne uprave. Nikakor pa ne velja za prosvetno stroko, ker je za kvalifikacijo in razvrstitev odločilna le strokovna oz. šolska izobrazba, pa čeprav ste bili borec NOV od leta 1941.

KOMU PRIPADA INVALIDSKI DODATEK?

Vprašanje: Z mojem živita dejansko ločeno. Mož se ne briga dosti za družino in vajine še mladoletne otroke, zato morate preživnino za otroke vedno znova in znova zahtevati od njega. Vaš mož je invalid VII. skupine. Ker nikoli točno ne veste za njegove dohodke, bi radi vedeli, ali ima poleg invalidnine še kakšen dodatek. To bi radi vedeli, preden bi vložili tožbo zaradi preživnine. Zanima vas tudi višina tega dodatka, če ga mož prejema.

Odgovor: V smislu določil Uredbe o invalidskem dodatku (Uradni list FLRJ 43/59) in Uredbe o spremembah te uredbe (Uradni list 48/59) imajo pravico do splošnega invalidskega dodatka vsi invalidi od I. do vštete V. skupine, ne glede na starost in pridobitno zmožnost. Invalidom od VI. do X. skupine pa pripada pravica do tega dogodka le, če so nad 65 let star (ženske nad 55 let), ali če so popolnoma ali trajno pridobitno nesposobni. Vojaški vojni invalidi imajo pravico do dodatka, če niso v rednem delovnem razmerju in ne dobivajo pokojnine, ki bi presegala 5500 din mesečno, če ne opravljajo samostojnega poklica ali samostojne gospodarske dejavnosti; ali če dohodnina od kmetijstva ne znaša več kot 700 din letno in njihova družina nima drugih rednih dohodkov, ki bi presegali 5500 din na družinskega člana.

Maksimalni znesek splošnega invalidskega dodatka znaša za invalide od VI. do X. skupine naj-

več 8300 din, najmanj pa 5200 din, kar vse je odvisno od višine dohodkov. Če nameravate zoper moža vložiti tožbo, je najbolje, da predlagate, da sodišče samo izvrši poizvedbe glede višine invalidnine in invalidskega dodatka, ker bo tako mogoče najbolj točno ugotoviti dohodke vašega moža.

PREŽIVNINA ZA OTROKA

Vprašanje: Otroka imam, ki je sedaj šest let star. Oče se za otroka ne zmeni in mi tudi ne plačuje ničesar. Jaz tudi nisem od njega ničesar zahtevala in sem s svojo plačo in invalidnino sama vzdrževala otroka. Sedaj sem zaradi smrti matere v težjem položaju in moram otroka dajati v vrtec, kar precej stane. Moji dohodki tudi niso tako veliki, zato nameravam od otrokovega očeta zahtevati preživnino. Ali lahko zahtevam tudi za nazaj? Za koliko časa? Ali res samo za naprej, kot so mi rekli?

Odgovor: Preživnino je mogoče zahtevati samo za naprej. Seveda ni izključeno, da se boste z očetom vašega otroka sporazumeli in vam bo nekaj prispeval k vzdrževanju otroka za nazaj. Če boste preživnino uveljavljali sodno, pa lahko to uveljavljate le za naprej, torej za čas od vložitve tožbe.

Res pa je, da bo preživnino uveljavljali s tožbo otrok, ki ga boste zastopali vi. V isti tožbi pa lahko vi sami za nazaj zahtevate to, kar ste izdali namesto očeta. To pa je vaš zahtevek in ni preživnina za nazaj. Seveda velja, da boste lahko zahtevali od očeta vašega otroka povračilo vseh izdatkov le, če ste vi sami vzdrževali otroka v prepričanju, da namesto očeta prispevate k stroškom tudi za tisti del, ki bi ga bil dolžan prispevati oče, da ste torej vzdrževali otroka z zavestjo, da boste od očeta kasneje uveljavljali povračilo. Če pa ste sami vzdrževali otroka iz zavesti, da morate to delati kot mati in da ne boste od otrokovega očeta ničesar zahtevali, boste seveda s svojim zahtevkom za nazaj težko uspeli.

NEUTEMELJENA PREMESTITEV NA DRUGO DELOVNO MESTO

Vprašanje: Z odločbo ste bili premeščeni v podjetju na drugo delovno mesto, ki ne ustreza vaši kvalifikaciji. S tem niste zadovoljni, zlasti ne, ker vam je na novem delovnem mestu priznana obetno

nižja plača. Zdi se vam, da tako postopanje ni pravilno. Ali se lahko pritožite oziroma kaj lahko ukrenete?

Odgovor: Po določbah zakona o delovnih razmerjih se delavec, ki je razporejen na določeno delovno mesto, brez svoje privolitve ne more premestiti na drugo delovno mesto oziroma delo, ki ne ustreza njegovi strokovni izobrazbi. Dopusne so sicer izjeme, vendar se tudi takrat lahko delavec premesti samo začasno. To pa tedaj, če se zmanjša obseg dela, če začasno preneha delo na njegovem delovnem mestu ali če to določajo posebni predpisi. Vendar pa v vsakem takim primeru delavec obdrži pravico, da se mu osebni dohodek obračunava po osnovi za redno delovno mesto. Običajno so podrobnejši predpisi o začasnem razporejanju na drugo delovno mesto vsebovani v pravilih podjetja. — Ravnanje vodilnih uslužbencev v vašem primeru torej ni bilo pravilno, ker se tudi začasno ne morete premestiti na drugo delovno mesto s tem, da bi se vam priznala nižja plača. Vsekakor imate zoper odločbo direktorja pravico pritožbe na upravni odbor. V skrajnem primeru pa lahko vložite tožbo pri rednem sodišču.

ALI OŽIVI INVALIDNINA VDOVE?

Vprašanje: Moj mož je bil partizanski invalid. Pred nekaj leti je umrl. Po njegovi smrti mi je bila priznana vdovska invalidnina, ki sem jo redno prejemale. Pred enim letom pa sem se znova poročila. Invalidnina mi je bila ustavljena. Toda imela sem nesrečo, bila sem prevarana. Moj drugi mož se je poročil z mano zato, da bi prišel do hiše, katero posedujem, in sploh samo zaradi materialnih koristi. Žal sem to spoznala šele po poroki. Celó javno se je hvalil s tem. Tako sem se že po nekaj mesecih razvezala. Do razveze je prišlo po njegovi krivdi. Zdaj pa bi rada vedela, ali obstoji kaka možnost, da bi znova dobivala invalidnino po prvem možu. Posebno še, ker me je drugi mož tako rekoč prevaral.

Odgovor: Nobene možnosti ni, da bi znova dobili invalidnino po prvem možu. Zakon o vojaških vojnih invalidih — po vaših podatkih sklepamo, da je bil vaš mož vojaški vojni invalid — izgubi vdova pravico do družinske invalidnine, če sklene zakonsko

zvezo. Tako zakonsko zvezo ste sklenili tudi vi, vsekakor prostovoljno. Ne glede na to, da je bil vaš drugi zakon kasneje razvezan po moževi krivdi, vseeno velja, da ste kot vdova vojaškega invalida sklenili novo zakonsko zvezo ter s tem izgubili pravico do invalidnine, z razvezo od drugega moža pa pravice, ki ste jih uživali po prvem možu, ne morejo oživeti.

POKOJNINA RAZVEZANE VDOVE

Vprašanje: Rad bi vedel ali res velja, da razvezani vdovi pripada pokojnina po umrlem možu le, če je mož umrl po 1. januarju leta 1958.

Odgovor: Da. Tako je v upravnem sporu odločilo Zvezno vrhovno sodišče, ki se je postavilo na stališče, da pripada pokojnina razvezani ženi v smislu čl. 121 zakona o pokojninskem zavarovanju le, če je mož umrl po 1. I. 1958, ko je začel veljati novi zakon o pokojninskem zavarovanju. Seveda morajo biti izpolnjeni tudi drugi pogoji, predvsem to, da je bil zakon razvezan brez krivde zakonca, ki uveljavlja pokojnino, in da mu je bila ob razvezi priznana od sodišča vzdrževalnina. Določbe čl. 121 zakona o pokojninskem zavarovanju se torej ne morejo uporabljati za primere, ko je zavarovanec umrl pred veljavnostjo zakona o pokojninskem zavarovanju.

NESREČEN POROK

Vprašanje: Svojemu tovarišu iz vojske ste šli za poroka. Zdaj se je neznano kam preselil, banka pa vas prijemlje za plačilo dolga. Ali se lahko zahtevku banke kakorkoli upirate in ste res dolžni plačati namesto vašega znanca? Zakaj pa banka ne poišče glavnega dolžnika in od njega ne izterja? In če boste morali plačati, kaj lahko ukrenete?

Odgovor: Najbrž se vam res ne izplača upirati se plačilu. Če je dolжник v zaostanku, banka utemeljeno terjaa vas kot poroka. Vi jamčite za ves dolg. Banka je verjetno zaman poskušala uveljaviti svojo terjatev od dolžnika, če pa se plačilu izmika, upravičeno terjaa vas. Na podlagi vaših podatkov menimo, da z upiranjem ne boste dosegli ničesar. Ko pa boste banki plačali dolg vašega znanca, boste lahko od njega uveljavljali vse, kar ste zanj plačali. Zato pa boste morali seveda sami poskrbeti.

● **MOSTAR** — Podjetje »Žito-promet« je zgradilo na tromeji Bosne in Hercegovine, Črne gore in Hrvatske, na Javoru pri Trebinju spominsko piramido padlim borcem. Odkritja se je udeležilo več tisoč ljudi iz okoliških krajev.

● **KRANJ** — Delavski svet tovarne »Iskra« je sprejel sklep, da tovarna prispeva 4 milijone dinarjev za zgraditev spomenika revolucije v Kranju. Poleg tega so med člani delovnega kolektiva zbrali še 250.000 dinarjev prostovoljnih prispevkov. Spomenik bodo odkrili za občinski praznik občine Kranj, ki je 1. avgusta.

● **KOPER** — V začetku aprila je začel poslovati počitniški dom Zveze vojaških vojnih invalidov v Strunjanu. Dom ima 4 objekte s 40 sobami. V vsaki sobi sta dve postelji. Hkrati so nabavili tudi 40 divanov, ki jih bodo lahko po sobah uporabljali otroci. Dopust bodo lahko izkoristili v domu osebnih vojaških vojni invalidi, mirovni vojaški vojni invalidi in člani njihovih družin.

● **LIEGE** — Židovska občina je odkrila spomenik v spomin na advokata Alberta Van den Berga. Le-ta je žrtvoval svoje življenje, ko je reševal 54 otrok in 150 mladincev, ki so jih hoteli pomoriti nacisti med II. svetovno vojno. Spomenik stoji pred otroškim domom v Liègeu, kjer je bil Albert skrival židovsko mladino.

● **KRAKOW** — V gozdu Nipolimice so odkrili spomenik na kraju, kjer so nacisti jeseni 1943 postrelili več sto Poljakov in italijanskih vojnih ujetnikov. Italijanski vojaki so se pomikali proti vzhodnemu bojišču in so bili slučajno priče nacističnemu pokolu Poljakov. Ko so videli, kaj se dogaja, so prestopili na stran Poljakov in v spopadu ubili enega Nemca. Nato so Nemci Italijane obkolili in vse pobili.

● **AMSTERDAM** — Bivši borci gibanja odpora so priredili v Amsterdamu razstavo o življenju med nemško okupacijo Holandije. Posebno temeljito je prikazana nacistična politika glede prehrane Holandije, ko je zaradi revkizicij in ropanja nastala v tej bogati poljedelski deželi taka lakota, da so ljudje umirali v trumah.

● **NOVO MESTO** — Dne 25. februarja so se sestali v Dolenjskih

K RATKE NOVICE

Toplicah preživeli borci nekdanjega V. bataljona. V popoldanskih urah so udeleženci sestanka pripovedovali o nastanku bataljona, njihovo pripovedovanje pa so zapisali zgodovinarji.

● **SREMSKA MITROVICA** — Iz Budjanovca, ene izmed sremskih partizanskih vasi, je sredi februarja odšla na partizanski pohod po poteh I. fruškogorskega partizanskega odreda skupina približno sto študentov jugoslovanskih gozdarskih fakultet in mladincev iz okraja Sremska Mitrovica. Skupina je obiskala več znanih partizanskih krajev v Sremu.

● **ESSEN** — V tem mestu so po sporočilu policije zaprli Alfreda Rappa, ki je obtožen, da je med vojno ukazal na Poljskem postreliti več tisoč Zidinj in Cigank z njihovimi otroki vred. V sporočilu je rečeno, da je verjetno tudi osebno streljal ljudi. Med vojno je bil inštruktor v glavnem štabu Gestapa in ožji sodelavec Himmlerja in Heidricha. Po vojni je od leta 1953 dalje stanoval v nekem hotelu v Essenu pod lažnim imenom, drugače pa je bil urednik v neki založbi.

● **BONN** — Tuvali Friedmann, načelnik instituta za zgodovinske dokumentacije v Haifi v Izraelu, je uradno izročil zahodnonemškemu državnemu tožilstvu v Frankfurtu seznam 47 najožjih sodelavcev Adolfa Eichmanna. Državni tožilec je izjavil, da del teh ljudi ni več živih, proti ostalim pa so uvedli sodni postopek ali pa izdali tiralice.

● **BEOGRAD** — Italijanska delegacija pod vodstvom podpolkovnika Nappia, v kateri sta še neki vojni kurat in neki podoficir, je začela v Jugoslaviji iskati grobove padlih ali umrlih italijanskih vojakov na podlagi pogodbe, sklenjena lani februarja. Delegacija razpolaga z dvema skupinama jugoslovanskih delavcev za izkopavanje in ugotavljanje istovetnosti posmrtnih ostankov. Po neki statistiki je na jugoslovanskem

ozemlju pokopanih 16.677 padlih in umrlih italijanskih vojakov iz zadnje vojne. Od tega števila jih je 7.852 pogrešanih in ne vedo, kje so padli ali umrli. Ostale so že med vojno prepeljali v Italijo. Delegacija ima svoj sedež v Dubrovniku in se bo pomikala od tam proti zahodu ob obali v notranjost. Posmrtni ostanki padlih ali umrlih vojakov bodo prepeljali v Italijo in jih tam izročili svojemcu oziroma bodo kosti dali v kostnico, ki jo grade.

● **BERLIN** — V množičnih grobnicah v Schwerinu na baltiški obali so našli okostnjake več kakor 500 ruskih, poljskih, jugoslovanskih in francoskih jetnikov, ki so jih Nemci tam postrelili v letih od 1941 do 1945.

● **LJUBLJANA** — Uredništvo »Invalidskega vestnika« je ob obletnici vstaje narodov Jugoslavije razpisalo tri nagrade za najboljše prispevek iz NOV. Prispevki so lahko literarni ali dokumentarni, avtorji pa jih morajo oddati do 1. maja. Prva nagrada znaša 20.000 dinarjev, druga 15.000 tretja pa 10.000. Prispevki naj obsegajo 3—4 tipkane strani z dvojnimi presledkom med vrsticami. Nagrade bo uredništvo razdelilo za Dan borca.

● **NOVA GORICA** — Število obiskovalcev bolnišnice »Franje« pri Cerknem neprestano narašča. Od leta 1951 do lani se je dvignilo od letnega obiska 5000 na 15.000. To pomeni, da obišče bolnišnico vsak dan povprečno 42 ljudi. Se vedno pa primanjkuje raznih spominkov in propagandnega gradiva.

● **PARIZ** — Po francoskih podatkih je od začetka vojne v Alžiriji izgubilo življenje 200.000 ljudi. Izgube francoske armade cenijo na 9.000 mrtvih in 22.000 ranjenih. Glavni del francoske armade je vezan na Alžirijo. Na dva evropska naseljenca v Alžiriji pride po en francoski vojak ki jih je zdaj tam 450.000. Stroški alžirske vojne stanejo Francijo povprečno 10 milijonov novih frankov na dan.

● **MARIBOR** — Za dan žena so odkrili v Ulici pariške komune 18 na Taboru spominsko ploščo na hiši, kjer je bila leta 1944 okrajna konferenca žensk. Te konference, ki je sprejela važne sklepe, se je udeležilo nad 70 članic AFŽ in drugih organizacij.

Srečanje s kosmatincem

NEKOČ je bila vojna in v naših gozdovih so živeli partizani... Tako naj bi se začela zgodba o medvedu, muli in partizanki Dragici, leta 1943 poleti zapisani v seznam osebja partizanske tiskarne »Triglav« na kočevskem Snežniku.

Jasnega julijskega dneva se je Dragica namenila prat perilo sebi in tovarišem. Na hrbtu je nosila bariglo za vodo, v roki pa poln škaf namočenega perila. Očala je pustila v baraki, saj jih pri pranju ni potrebovala.

Začela je prati. Drgne, menca, milnica se peni. Zatopljen je v delo, samo v škaf gleda, ne ozre se nikamor. Nenadoma nekaj pred njo zahrope kakor star, pokvarjen in rjast motor.

Dvigne glavo iz škafe in se ozre predse. Slabo vidi in se ji zdi, da čepi pred njo nekaj kot velik kup rjave volne. Samo črn smrček in drobne oči se kot dva črna gumba bleščijo iz rjavega, kocastega strašila.

»Medved!« spreleti Dragico po vseh udih, srce se ji stisne v strahu, spomni se vseh pravljič, resničnih, zlaganih in celo lovskih, ki jih je slišala o medvedih v roških gozdovih. O medvedih, ki žro tudi ljudi, posebno mlada dekleta...

Kup volne se postavi pokonci, Dragica pa tudi. Dragica krikne od strahu, kosmatinec se obrne, se spet postavi na prednje tace in jo dostojanstveno odhlača od preplašenega človeškega bitja. Tega Dragica sicer ni videla, toda najbrž je bilo tako.

Kako jo je medved odkuril, ni videla zato, ker je pokazala kosmatincu hrbet in jo odkurila nazaj v barako, z bariglo na hrbtu in težkim škafof mokrega perila v rokah. Šele pred barako se je zavedela, da je vse prinesla nazaj. Strah je zmanjšal težo barigle in škafa, da je ni niti čutila...

Od tedaj si Dragica ni upala nikamor več sama. Vsepovsod je videla hudobne medvedje oči, kocasto rjavo dlako in smrčke.

Jeseni istega leta je nekega večera prignal intendant Lojze iz doline težko otovorjeno mulo in jo privezal za smreko

pred barako. Prišlo je še več partizanov in partizank in kmalu se je iz barake razlegal vesel smeh. Ko se je stemnilo, je morala Dragica nekam ven. Odprla je vrata in utočila v temo.

Nenadoma so tisti v baraki zasilili njen krik: »Joj, medved!« Že je planila vsa prestrašena nazaj v barako. »Kje je medved?« so spraševali partizani in segali po puškah.

»Tu, pred barako, ob smreki. Prijela sem ga, ves je kosmat...«

»Kakšen medved neki?« se je zasmel Lojze. »To je moja mula.«

Morali so iti s svetilko iz barake in pokazati Dragici mulo, preden je začela verjeti, da tisto ni medved. Prestrašila se je pa pošteno. Kar sapo je lovila. Da bi poplaknila strah, ji je Lojze ponudil kozarček zaplenjenega italijanskega ruma, ki so mu partizani pravili »gančo«.

Pravijo, da je bil potem tisti kozarček ruma povod, da je Lojze zajadral v zakonski stan.

Kup volne se postavi pokonci, Dragica pa tudi...

Iščemo podatke

Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentiranih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč nova knjiga Zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke. Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije, čas, kraj, ime na oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral itd. Podatke pošljite na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Celovška cesta 23, Ljubljana.

28

29

30

31